

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA
W RACIBORZU

Studia Filologiczne

tom 5

RACIBÓRZ 2016

Rada Naukowa

prof. dr hab. Norbert Honsza (Racibórz), prof. dr hab. Bronisław Kodzis (Katowice),
doc. dr Daniel Vogel Racibórz), doc. PhDr. Ivana Dobrotová (Olomouc), Ph.D.,
doc. Gabriela Olchová, Ph.D. (Banská Bystrica), prof. UW. dr hab. Maria Peisert
(Wrocław), doc. Marta Vojteková, Ph.D. Prešov)

Rada Redakcyjna

Mieczysław Balowski (redaktor naczelny),
Monika Porwoł (sekretarz), Justyna Pietrzykowska (sekretarz),
Rachael Sumner (redaktor językowy), Roman Sliwka (redaktor językowy)

Recenzenci tomu

Prof. UW. dr hab. Maria Peisert, Uniwersytet Wrocławski
Doc. PhDr. Ivana Dobrotová, CSc., Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu

Adres Redakcji

Instytut Neofilologii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu,
ul. Juliusza Słowackiego 55, 47–100 Racibórz, tel. +48 32 425 50 20, wew. 144,
e-mail: studia_filologiczne.pwsz.raciborz.pl.

© Autorzy, 2016

ISSN 1898–4657

Wydawca: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, Instytut Neofilologii,
ul. Juliusza Słowackiego 55, 47–400 Racibórz.

Spis treści

JĘZYKOZNAWSTWO

Monika PORWOŁ: <i>Alchemy of Words: Metaphors Pertaining to Translation</i>	7
Adrian Jan ZASINA: <i>Překlad a Korpus. Textová ekvivalence vybraných českých adjektiv</i>	25
Anna BUREK: <i>Analiza konwersacyjna a badanie zachowań językowych</i>	59
Aleksandra PAWLIK: <i>Styl artykułów o uchodźcach z Bliskiego Wschodu i Azji na czeskim portalu informacyjnym iDNES.cz</i>	71
Alina ZIMNA: <i>Kobieta w przysłowiach Františka Čelakovského (wstęp do językowego obrazu kobiety)</i>	97
Danuta JAGIEŁŁO: <i>Leksykograficzny opis bohemizmów w języku polskim na przykładzie zbioru opowiadań Andrzeja Sapkowskiego »Ostatnie życzenie«</i>	105
Mieczysław BALOWSKI: <i>Odrodzenie narodowe na Słowacji</i>	115
Iwona IMIOŁO: <i>Status prawny tłumaczy sądowych w Polsce, Republice Czeskiej i Republice Słowackiej – analiza porównawcza</i>	125

LITERATUROZNAWSTWO

Patrycja NOSIADEK: <i>The role of Past and Memory in shaping the individual identity of Polish Immigrants in Texas</i>	147
Maria MOSKWA: <i>Powieść kryminalna Josefa Škvoreckiego</i>	155
Barbara POCHOPIEŃ: <i>Różne oblicza romantyzmu europejskiego na przykładzie powieści poetyckiej »Giaur« G. Byrona i poematu »Máj« K. H. Máchy</i>	163

GLOTTODYDAKTYKA

Katarzyna KRAWCZYK: <i>How to effectively motivate (Czech) students of Polish Studies to learn the Polish language?</i>	179
Urszula KOLBEROVÁ, Sebastian TABOŁ: <i>Związki frazeologiczne w glottodydaktyce języka polskiego</i>	191

RECENZJE I OMÓWIENIA

Milan HRDLIČKA: <i>O češtině a češtinářích</i>	205
Magdalena GILICKA: <i>Konstruktywizm w aspekcie filozofii komunikacji</i>	206

Lukáš PRŮŠA, <i>Henryk Jasiczek pohledem literárního historika</i> <i>Libora Martinka</i>	212
Alina ZIMNA: <i>Lubomir Hampl, Ptactwo we frazeologii české i polské.</i> <i>Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie, Bielsko-Biala 2012,</i> <i>257 s. ISBN 978-83-62292-47-9</i>	216
Libor MARTINEK: <i>Franciszek Nastulczyk, Průvodce slepého psa, Ostrava,</i> <i>Protimluv, 2014, 155 s., ISBN 978-80-87485-18-7</i>	217

KRONIKA

Vladimír PATRÁŠ: <i>Katedra slovenského jazyka a komunikácie</i> <i>na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici</i> <i>v rezonancii minulosti a výziev</i>	223
Marta VOJTEKOVÁ: <i>Prešovská polonistika v premenách času</i>	237
Sebastian TABOŁ: <i>15 lat polskiego czasopisma naukowego »Bohemistyka«</i>	243
Katarzyna RYBIŃSKA: <i>Sprawozdanie z działalności Studenckiego</i> <i>Koła Naukowego »Eminus« przy Instytucie Neofilologii w PWSZ</i> <i>w Raciborzu w roku akademickim 2015/2016</i>	253
Justyna PIETRZYKOWSKA: <i>Działalność Koła Naukowego Bohemistów</i> <i>w latach 2013–2016</i>	257

Językoznawstwo

Monika PORWOŁ

Alchemy of Words: Metaphors Pertaining to Translation

Abstract

The present paper is a result of inspired activity based on the systematic study¹ of translational metaphors, which are employed to describe various phenomena concerning translation itself (i.e. the product, the process; the role of: the translator, the author and/or the recipient in the TP², etc.) or other aspects related to it (e.g. historic, literary, linguistic and/or cultural issues). The so-called alchemy³ of words reflects on the broad semantic array of ideas that illustrate the huge impact that translations have had on peoples and societies throughout time. Fundamentally, the purpose of the present study is to investigate metaphors of translation, to provide their tentative taxonomy, as well as to reveal their meaning associations in order to examine how significant is the role of figurative language in many areas of linguistic and socio-cultural exploration.

---

¹ The present work is based on a personal research project based on various articles & publications (e.g. Gavronsky, 1977; Kasperek, 1983; Bollettieri Bosinelli, 2003/2004; Round, 2005; Zaixi, 2006; Mor (2011), etc.), interviews with scholars, as well as the documentary *Tradurre* (2008).

² TP stands for the Translation Process.

³ From a historical point of view, alchemy is a medieval form of protoscience aiming principally at discovering methods for transmuting (transforming) base metals into noble metals (such as silver or gold), creating the fabled philosopher's stone as well as developing an elixir of life (for youth and longevity), a universal solvent, panacea (a remedy for all disease or an answer for all problems, a solution to all difficulties). Moreover, it must be stated that alchemy is related to various areas of knowledge, e.g.: mythology, science (chiefly to chemistry), philosophy, semiotics (to unveil meaning associations/to explore how significant the role of language would be in many areas of exploration), religion, magic, spirituality, etc.

Abstrakt

Niniejszy artykuł jest wynikiem badań opierających się na systematycznej analizie metafor dotyczących przekładu, które są stosowane w celu opisanie zjawisk dotyczących samej koncepcji tłumaczenia (tj. tekstu, metod, roli: tłumacza, autora i/lub odbiorcy w procesie przekładu, itp.) oraz innych powiązanych z nią aspektów (np.: historycznych, literackich, językowych oraz kulturowych). Tak zwana alchemia słów odzwierciedla szeroki wachlarz semantycznego opracowania metafor, które ilustrują ogromny wpływ przekładu na życie społeczne. Zasadniczo głównym celem artykułu jest zaprezentowanie orientacyjnej klasyfikacji metafor dot. tłumaczenia, jak również przedstawienie ich istotnych skojarzeń znaczeniowych, aby podkreślić ważną rolę języka metafor w wielu dziedzinach językoznawstwa oraz życia społeczno-kulturowego.

Keywords: conceptual metaphor, conceptual blending theory, translation metaphors taxonomy, cultural understanding

Słowa kluczowe: metafora konceptualna, teoria 'amalgamacji pojęciowej', klasyfikacja metafor dotyczących przekładu, zrozumienie kulturowe

Along the lines of the page now runs a landscape. I am in a space that is bigger than the one my body can give me. The words open like doors, they become footprints on the page. I can catch those words, I can touch them even if they speak a language I don't know. Suddenly, I understand I have to eat bread. I bite the bread that is in the page and I start speaking another language. I realize I'm in the page, the lines of words become a path. I walk along it, forwards. I chew the words and they taste of bread and the bread tastes of what I see, off the roads I am crossing. Now, I can read the names in the landscape, each place has its sound. I say Wald and the Firs dance in the wind. I say Bosque and I embrace the Oaks. I say Forête and run in the red shade of the Beeches.

(Tradurre documentary, 2008)

Introduction

The aim of this paper is to present and exemplify translation metaphors with regard to three perspectives:

- 1) a product/text,
- 2) an action/'translating',
- 3) a performer/translator.

As my point of departure, a definition of translation metaphor will be presented, and its communicative functions explained. In this paper, metaphors are treated as the most sophisticated form of figurative language and essential elements in the translation process categorization.

Translating can be compared to the journey of words from one language to another. Therefore, translators are used to examining words, following their

traces and forcing them into new spaces (in e.g. conceptual blending theory). It is clear that translators must master not only languages, but also cultures, ideas about the world and thinking processes. That is why, the abovementioned journey through words and languages may be depicted via metaphorical expressions with regard to artful and/or imaginative activities, inanimate objects, literary characters, etc. For instance, it can be said that every language is a 'melody' and the translator is a sort of musician with his/her own instrument that helps to produce the pitch and volume of a musical composition. Translation can also be compared to a 'bread-making activity'/'baking' (planned, well-organized and skillful). Language, like bread, is an alchemy that is put on the table and eaten daily. For comparative purposes, various facets of everyday thought will be discussed here.

Nonetheless, the present paper will demonstrate that translation metaphors are not simply forms of speech: more fundamentally, they are forms of thought with their own epistemological functions. Metaphors play an essential role in both theoretical and practical reasoning in translation, as well as providing the foundation for cultural understanding.

Metaphor(s) of translation: a definition

There are myriad definitions in relation to metaphors. In the *Barnes & Noble Encyclopedia* (1993), one can find the following statement: a metaphor is "a figurative device in language where something is referred to, implicitly, in terms of something else" (1993: 786). It can be said that the metaphor makes a qualitative leap from a reasonable, perhaps prosaic comparison, to an identification or fusion of two objects, to make one new entity partaking the characteristics of both.

Newmark (1993, p. 72) claims that "all metaphors, even cliché metaphors, attempt to 'mean' real or imagined actions, processes, objects, qualities, etc., more comprehensively, succinctly, arrestingly, even decoratively or ornamentally than is possible in literal language". Language is essentially metaphoric, making various aspects of experience capable of being comprehensible in terms of each other.

Many critics and scholars regard the making of metaphors as a system of thought antedating or bypassing logic. Saed (2009, p. 358) defines the metaphor as "the most important form of figurative language use, and it is usually seen as reaching its most sophisticated forms in literary or poetic language". Nonetheless, it is for this reason that metaphors are considered intrinsic to poetic phrases enabling language users 'to see a word in a grain of sand', 'to hold infinity in the palm of someone's hand' or 'to perceive translation as an art/a

pane of glass/a game [of chess]/ diluting milk with water/an alchemical transfer', etc.

Moreover, Geeraerts (2010, p. 203) explains that metaphor “constitutes a major area of investigation for cognitive semantics. After all, metaphor is the mechanism *par excellence* for ‘seeing one thing in terms of another’”. Undoubtedly, metaphors may be regarded as a linguistic subject of examination. That fact is also mentioned by Kövesces (2002). In the Preface to his monograph, entitled *Metaphor: A Practical Introduction*, the author distinguishes five features of this figure of speech:

- 1) metaphor is a property of words; it is a linguistic phenomenon;
- 2) metaphor is used for some artistic and rhetorical purpose;
- 3) metaphor is based on a resemblance between two entities that are compared and identified;
- 4) metaphor is conscious and deliberate use of words;
- 5) metaphor is a figure of speech, it is not an inevitable part of everyday human communication, let alone everyday human thought and reasoning.

Nonetheless, the cognitive approach towards metaphors, that was proposed by George Lakoff and Mark Johnson (1980)⁴, revolutionized all the above mentioned views “by claiming that (1) metaphor is a property of concepts, and not of words; (2) the function of metaphor is to better understand certain concepts, and not just some artistic or esthetic purpose; (3) metaphor is often *not* based on similarity; (4) metaphor is used effortlessly in everyday life by ordinary people, not just by special talented people; and (5) metaphor, far from being a superfluous through pleasing linguistic ornament, is an inevitable process of human thought and reasoning” (Kövesces, 2002: viii).

In the present paper, however, divagations are anchored on ‘translation metaphors’ definition, which pertains to various figurative expressions that describe translation and/or related dimensions/facets. The term itself implicates that all aspects of translation (i.e. the process, the translator, the source and/or the target text⁵, and so forth) are linked with/compared to different either straightforward/explicit or putative/implicit ideas (phenomena, activities, objects, human characters). Thus, it can be claimed that metaphors of translation are composed of mental representations, analogies⁶ and figurative distinctions/illustrations in formulating ‘pictures in words’ that indicate translation.

⁴ Their work was published as *Metaphors We Live By* in 1980.

⁵ In the paper, abbreviations (ST/TT) will be used for the source and the target text.

⁶ In the publication entitled *Are Scientific Analogies Metaphors?*, Gentner (1982, p. 106–107) claims that “In alchemical analogy, chemical processes were explained in terms of corresponden-

The translation portrayal (by means of metaphors) discloses its theoretical and practical line of reasoning in the function of cultural understanding and ‘edification’. Eventually, it can be mentioned that “metaphors are created for some underlying reason and that they thus relate to fundamental issues about the nature of translation, its principles, and the approaches and methods adopted in the act of translation” (Zaixi, 2006, p. 40). There are metaphors that apply both to oral and written translation. One of the oldest metaphors of translation is attributed to Marcus Tullius Cicero (46 B.C.) found in *De optimo genere oratorum*, where an ‘interpreter’ is associated with a fluent and forceful orator as well as Judaeus Philo (20 B.C.), who presented a translator as a ‘prophet’ in *De vita Mosis* (*The life of Moses*).

In order to demonstrate a detailed systematization of translation metaphors, however, the theoretical framework has to be provided in the first instance. Therefore, the present analysis is supported by:

- 1) the Conceptual Metaphor Theory (proposed by Lakoff and Johnson in 1980s),
- 2) the Conceptual Integration/Blending Theory; a phenomenon based on:
  - a) the notion of ‘mental space’ and ‘the network model’ introduced by Fauconnier in 1985,
  - b) Turner’s ideas of ‘blending’ developed in 1994,
  - c) Grady, Oakley & Coulson’s discussion about the relationship between metaphor and blending, published in 1999.

Conceptual Metaphor Theory vs. Conceptual Blending Theory

At first, it has to be alleged that from the cognitive linguistic standpoint, “metaphor is defined as understanding one conceptual domain in terms of another conceptual domain. [...] The conceptual domain from which we draw metaphorical expressions to understand another conceptual domain is called *source domain*, while the conceptual domain that is understood this way is *target domain*” (Kövesces, 2002, p. 4). Furthermore, it can be claimed that target domains are generally more abstract and individual than base domains. Notwithstanding, Kövesces (2002, p. 6) affirms that complex analogies, relationships or correspondances between domains can be characterized as mappings. Metaphors as ‘general mappings across conceptual domains’ (Lakoff, 1993, p. 203) are manifested in the way people conceptualize one mental realm

---

ces with life processes and psycho-spiritual processes such as debasement, redemption and putrefaction [...] The term ‘metaphor’ conveys an artistic or expressive non-literal comparison of a certain form”.

in terms of another. They are not only exhibited in poetic expressions, but also in ordinary everyday communication.

Lakoff and Johnson (2003) assert that metaphors do not only pertain to language (merely to words), but also to human thought processes. Therefore, it may be maintained that metaphors are related to image schemas that give evidence of conceptual framework attributed to perception, bodily experience and the so-called 'mental spaces'. The implementation of the descriptive model of conceptual integration/blending into the Conceptual Metaphor Theory:

- 1) provides an essential tool for investigating more sophisticated and multifaceted metaphors (those that regard various input domains⁷),
- 2) 'highlights the interaction of source and target domains, clarifying that blended spaces contain features that belong neither of the input domains' (Geeraerts, 2010, p. 211),
- 3) confirms the investigator's focus on metaphors used 'on the spur of the moment' in interlocution/communication.

All in all, Saed (2009, p. 358) mentions that: "Such mental spaces underline the process of conceptual blending (Fauconnier and Turner, 2002), where speakers develop extended analogies which selectively combine existing domains of knowledge to create new scenarios".

The tentative taxonomy of translation metaphors

At first, it has to be stated that in the present investigation, the systematization of translation metaphors is based on Bell's⁸ (1991) distinction with respect to the meaning of translation, which has been altered in the following way:

- 1) 'TRANSLATOR' is an action performer, for example: A translator is a/the negotiator;

---

⁷ The input domains/spaces pertain to the source and the target domain of the Conceptual Metaphor Theory. The blend space stands for the collaboration of the input spaces: "in the blended space, knowledge of source and target inputs combines into a coherent information structure that is temporarily activated in the mind of the language user" (Geeraerts 2010, p. 211). The other space is the generic space that holds "schematic material shared by the two input spaces" (ibid.).

⁸ According to R.T. Bell (1991, p. 13) translation pertains to: "(1) *translating*: the process (to translate; the activity rather than the tangible object); (2) *a translation*: the product of the process of translating (i.e. the translated text); (3) *translation*: the abstract concept which encompasses both the process of translating and the product of that process)".

- 2) 'TRANSLATION' is regarded as a product and/or the TT (target text), for instance: Translation is always a question, or rather questions;
- 3) 'TRANSLATING' is treated as an action and/or the TP (translation process), e.g.: 'Translating' as demolishing a building and constructing a **new** building.

The translator's work is compared to various concepts (referring either to people or objects) that can be observed, imagined or associated with. Metaphors may depict a particular translator as a/the: prophet, photographer, ferryman, betrayer, slave, conqueror, builder, trapeze artist, musician, builder, etc. One of the most engaging metaphors refers to a translator as a painter, which was exhaustively characterized by R. M. Bollettieri Bosinelli (2004) in the paper *From Translation Issues to Metaphors of Translation*. The author presents the translator as a painter on the basis of a visual representation of the TP associated with three individual works of art:

- 1) *Las Meninas* painted by Diego Velázquez (1656) [exhibited in the Prado Museum, Madrid], that is the original painting;
- 2) Pablo Picasso's studies on *Las Meninas, after Velázquez* [displayed in the Museo Picasso, Barcelona];
- 3) Sir John Lavery's *The Artist's Studio* (1913) [found in the National Gallery of Ireland].

It must be claimed that each painter has his own visual experience. However, "Picasso seems to affirm the translator's right to make his creative presence visible" (Bollettieri Bosinelli 2004, p. 53) by utilization of tactical maneuvers (such as: stylistic change, ellipsis, compensation, intrusion, fake correspondence, transmutation and so forth). Furthermore, Sir John Lavery's painting may be an evidence that "each translation is unique and that there are no two equal translations of the same original" (Bollettieri Bosinelli 2004, p. 53). The translator as a painter reveals his double role (a creator and a co-author), as well as portrays the double nature of translation, where the tokens of the unlimited semiotics distinguish ever-changing culture.

Etymologically, a metaphor of translator as a ferryman regards carrying/bringing across the meaning from one language to another, from one culture to another (with the translator representing a mediator or bridge between the two). The Latin *translatio* derives from *transferre* (*trans* 'across' + *ferre* 'to carry/to bring'). The modern European languages have adopted the Latin model and formed their own terms: the English translation; the Spanish *traducción/traducción*; the Italian *traduzione*; the French *traduction*; the German *Übersetzung* ('putting across'), the Portuguese *tradução*; the Romanian *tra-*

ducere ('to lead/bring across'); the Polish *przekład*; the Russian *перевод*, etc. (Kasperek 1983, p. 83).

Undoubtedly, this need for metaphor is perhaps buried in the very etymology of the term 'translation', which comes from the Latin *translatus*, the past participle of the verb *transferre*, which is itself a translation from the Greek *meta-pherein* (*meta-* over/across + *pherein-* to carry/ bear), from which the term 'metaphor' had derived. This demonstrates the inextricable link between the two and uncovers why both 'translation' and 'metaphor' imply the notion of carrying over or transferring meaning from one word or phrase to another.

Interestingly, in a book entitled *Translation as a Touchstone*, Narasimhan⁹ (2013) pertains to 'translating' as a creative process as well as an art of highlighting the complex relationship that arises between two: languages, cultures and sensibilities (with respect to the SL/SC and the TL/TC). The author claims that English is the so-called 'touchstone language' in India and it consolidates the space between various cultures. Moreover, English involves the case of transliteration. Through a comparative study of original passages and phrases in literary texts along with their translated equivalents (i.e. examples of Vijay Tendulkar's plays and Arundhati Roy's *The God of Small Things: A Wrong Book to Translate*, etc.), Narasimhan proves that transliteration not only can but also should extend to wholesale incorporations of Indian language and it interludes into English translations.

Secondly, bearing the Conceptual Metaphor Theory in mind, the above-mentioned categories of translation metaphors are viewed at this point as source domains in the taxonomy. It has to be underlined, though, that the so-called source domains are more practical; they are less complex and less abstract than target domains.

On the other hand, the target (conceptual) domains have to be analysed with the aid of the source domains, because they are more theoretical and subjective. In the present paper, eight target domains are identified as the following associations:

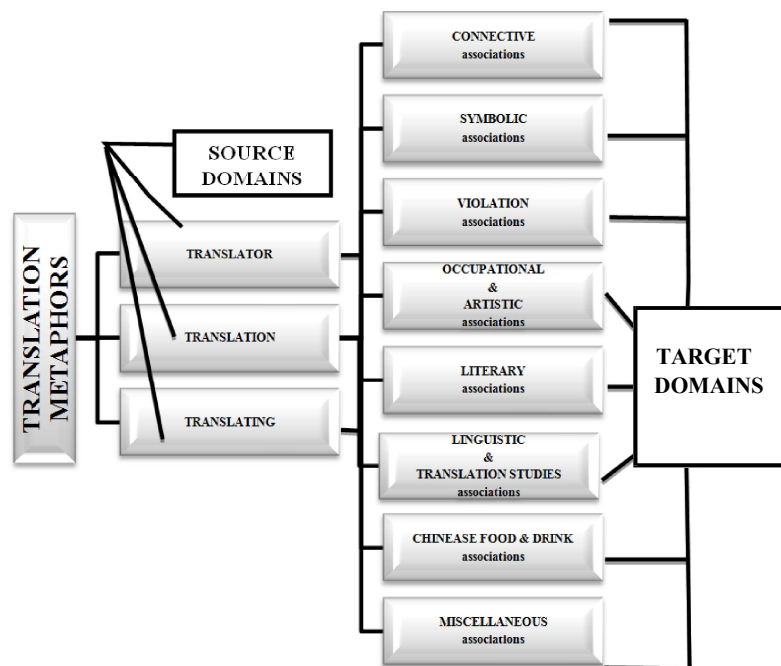
- 1) CONNECTIVE: serving and/or tending to connect (join/unite/bridge/link) particular ideas with regard to translation;
- 2) SYMBOLIC: either (a) embracing words/phrases that express relations or (b) pertaining to or being expressed by/as a symbol;
- 3) VIOLATION: describing the act of infringement, disturbance of sth (a condition of peace & harmony), the act of unlawful or improper disregard of the established behavior;

---

⁹ Narasimhan, Raji. 2013. *Translation as a Touchstone*. New Delhi/California/London/Singapore: Sage Publications.

- 4) OCCUPATIONAL (pertaining to a particular activity, occupation, principal work or business) & ARTISTIC (satisfying aesthetic requirements; showing skill or excellence in execution/exhibiting sensitivity);
- 5) LITERARY: literally, pertaining to (a) literature or (b) 'of the nature of books and writings';
- 6) LINGUISTIC & TRANSLATION STUDIES: with respect to the linguistic analysis of language and the theory and practice of translation;
- 7) CHINESE FOOD & DRINK: based on the ancient philosophical maxims and quotations;
- 8) MISCELLANEOUS (mixed/varied associations): consisting of elements of different kinds; dealing with various qualities, aspects and subjects.

The below diagram demonstrates both the source and target domains that are distinguished in the taxonomy of translation metaphors:

Diagram 1. The Source and Target Domains in the analysis of translation metaphors

It has to be pointed out that the below collation of metaphors and their categorization/systematization shall only be regarded as tentative. It may be discerned that various metaphors have arisen and been used since antiquity. Therefore, it is obvious that the taxonomy proposed in the present work is

abridged and only certain words and/or expressions are examined. Nonetheless, it is believed that further research into translation metaphors may provide an insightful discussion on varied interpretations, the multiplicity and understanding of this phenomenon by taking into account various convergent and divergent points of investigation (i.e. linguistic, socio-cultural, historic, geographic, ethnic, etc.). What is more, some of the provided exemplifications may be viewed as interrelated or belonging to a different category (depending on a given standpoint and/or perspective). All points considered, a juxtaposition of the domains (input spaces) and specified/respective examples of translation metaphors are presented in the following way:

Table 1. A tentative taxonomy of translation metaphors

TENTATIVE TAXONOMY OF TRANSLATION METAPHORS			
CLASSIFICATION with regard to:	‘TRANSLATOR’ an action performer A translator is a/the:	‘TRANSLATION’ a product/a text A translation is:	‘TRANSLATING’ an action / a process A TP pertains to:
(1) CONNECTIVE associations related either to PEOPLE or objects that can be observed/ imagined/discussed	FERRYMAN (Kasperek, 1983: 83)	ferriage	carrying/bringing across from one place to another
	NEGOTIATOR	Negotiation (Eco, 2003: 6) (Mor, 2011: 124)	negotiating
	CULTURAL CATALYST Hervey, S. & Higgins, I. (1992)	product of difference (Narashimhan, 2013: x)	_____
	PROPHET/PRIEST; who introduces and connects new ideas (Philo 20 B.C.)	_____	_____
	voice	_____	_____
	Link/bridge (Goethe, 1824; Wang, 1979)	_____	_____
	middle road	road/highway	_____
(2) SYMBOLIC associations	_____	game/competition (Levý, 1967: 1172)	_____
	_____	(a clear) mirror looking glass (Bollettieri Bosinelli, 2004: 52) Hervey, S. & Higgins, I. (1992)	_____
	_____	a pane of glass (Shapiro in Venuti, 1995: 1)	_____

	_____	Question(s) (Mor, 2011: 113)	_____
	photographer	snapshot/photograph/a special kind of document (Mor, 2011: 114)	taking a photograph
	political creature (in Kasperek, 1983)	a political act/use (Mor, 2011: 118-124)	_____
	_____	Woman (Gavronsky, 1977: 58)	_____
	_____	fragments of a vessel Benjamin (1923) in Shulte & Biguenet, (1992: 79)	_____
	_____	clothing	changing clothes Henry Rider retrogressed the quotation of Horace into a clothing metaphor in the preface of <i>All the Odes and Epodes of Horace, Translated into English Verse</i> (1638) in Venuti (1995)
(3) VIOLATION associations	traitor / betrayer “ <i>Traduttore-traditore!</i> ” “ <i>Translator-traitor!</i> ” (Sigmund Freud, <i>Jokes and Their Relation to the Unconscious</i>) (Gavronsky, 1977: 56) / Joachim du Bellay. 1948. <i>La Deffense et illustration de la langue francoyse</i> , Paris: librairie Marcel Didier, p.39 (Jakobson in Schulte & Biguenet, 1992: 151)	_____	_____
	servant /slave (Pasquier, 1576: 112 in Zaixi, 2006: 44) (Gavronsky, 1977: 55)	_____	_____
	conqueror	contest	discovering treasure
	cannibal	Cannibalism (Gavronsky, 1977: 59)	_____
	vampire	vampirism	Vampirization Augusto de Campos in Bassnett (1992)
	thief	Double-theft (Mor, 2011: 129–130)	_____

(4) OCCUPATIONAL & ARTISTIC associations	bread maker/baker in the documentary <i>Tradurre</i>	bread	bread-making activity/ baking
	Painter Bollettieri Bosinelli (2004)	Picture/visual representation	painting a picture
	trapeze artist in the documentary <i>Tradurre</i>	_____	_____
	Piper/musician in the documentary <i>Tradurre</i> Hervey, S. & Higgins, I. (1992)	music	_____
	Builder Andrew Chesterman	a new building	demolishing; building & constructing
	Host/guest Paul Ricoeur's and Jacques Derrida's concept	_____	linguistic hospitality
(5) LITERARY associations	'Polonius type' Hervey, S. & Higgins, I. (1992)	_____	_____
	peddler of words in the documentary <i>Tradurre</i>	_____	_____
	knight-errant of our time in the documentary <i>Tradurre</i>	_____	_____
	Don Quixote's horse (Rocinante)/Don Quixote's rickety little horse in the documentary <i>Tradurre</i>	_____	_____
(6) LINGUISTIC & TRANSLATION STUDIES Associations ¹⁰	_____	a form of adaptation (Rabassa, 1992: 1–2)	_____
	_____	'six master tropes' (1) metonymy; (2) synec- doche; (3) metaphor; (4) irony; (5) hyperbole; (6) metalepsis (Robinson, 1991: 133–193)	_____
	_____	a mode (Benjamin, 1923: 81)	_____
	_____	_____	translating resembles tea- ching (Savory, 1968: 35)

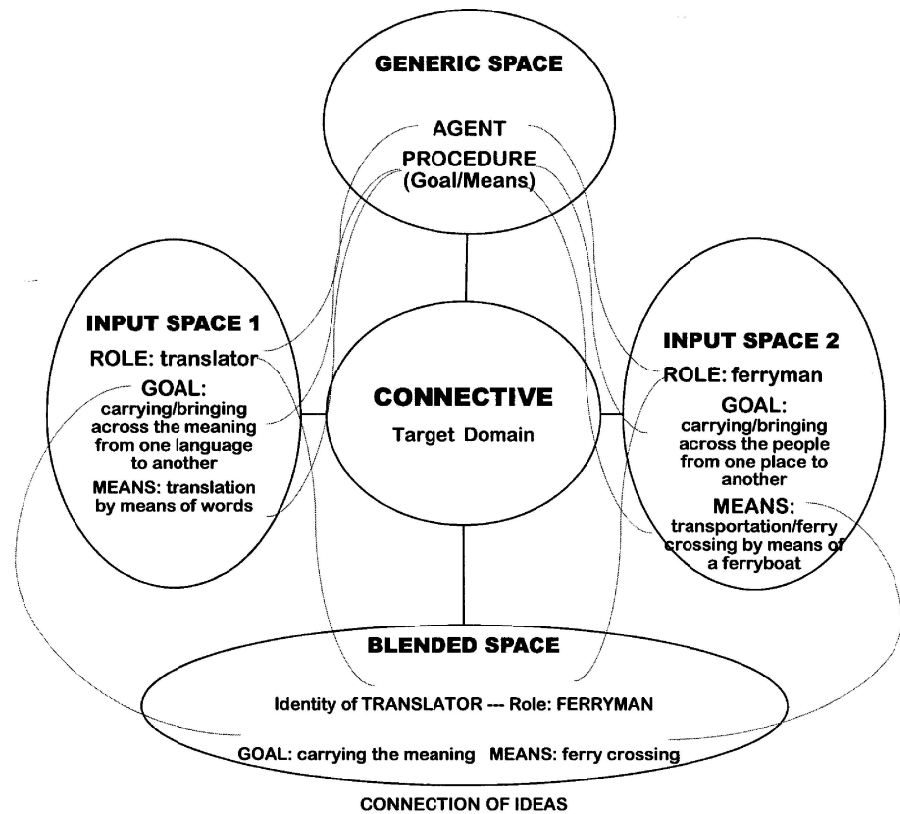
(7) CHINESE FOOD & DRINK associations	_____	“just like feeding someone with masticated food” Kumārajīva in Zaixi (2006)	_____
	_____	“diluted wine” Dao-an in Zaixi (2006)	_____
	_____	“milk diluted with water” Daolang, the 5 th century monk-translator in Zaixi (2006)	_____
(8) MISCELLANEOUS associations	A translator sees the tools of a magician from behind the curtains.	_____	_____
	A translator becomes a vic- tim of the writer’s spell.	_____	_____
	A translator hears voices.	_____	_____
	_____	“What is translation? On a platter A poet’s pale and glaring head. A parrot’s screech, a monkey’s chatter, And a profanation of the dead” Vladimir Nabokov, <i>On Translating Eugene Oniegin</i>	_____
	_____	Translation is a ‘hidden message in the bottle’.	_____
	_____	Translation is ‘a stepping-stone’.	_____
	_____	Translation is ‘a form of escape from reality’.	_____
	_____	Translation is like ‘a hot air balloon’ (it’s light but it takes a lot of space).	_____

From the theoretical/cognitive angle, the majority of metaphors presented in the taxonomy can be analysed by means of the Conceptual Metaphor Theory (CMT), because ratiocination of a given concept is carried out through a metaphor (C^{concept} through M^{metaphor}). There are more complex metaphors, however, which involve various input domains and these can be analysed with the blending apparatus/blending theory (BT); where elements are taken from $C^{\text{source domain}}$ and $C^{[1]\text{target domain}}$ in order to be conjoined in M^{metaphor} as a blended space (which continually regards comprehension of C^{concept} through M^{metaphor}).

In the present paper, the metaphor regarding a translator as: (1) a ferryman and (2) a baker/bread maker are examined via the BT. Their analytic schemata

can be conducted in a similar manner to that performed by Fauconnier & Turner (1994) and their example of '*the Grim Reaper*', as well as Grady, Oakley & Coulson (1999) in the case of '*Surgeon as butcher*'. In the first proposed metaphor, 'translator' is an element of the source domain and 'ferryman' belongs to the connective/target domain. On the below scheme (Diagram 2) the center represents the CONNECTIVE link/mapping of the source and target ideas with regard to translation. The lines, on the other hand, render projections between spaces.

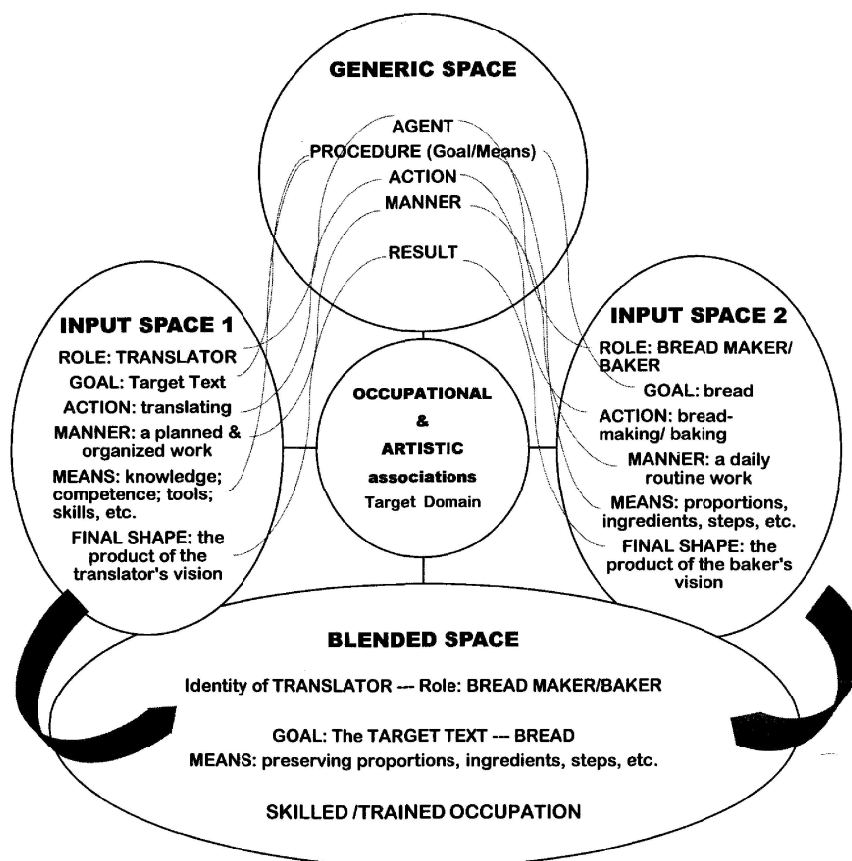
SOURCE Domain	TRANSLATOR	TRANSLATION	TRANSLATING
TARGET Domain	a ferryman	ferry crossing/ferriage	transportation by means of a ferryboat ('translation competence') conducted by a person responsible for the connection of ideas

Diagram 2. Conceptual integration network: Translator as ferryman/ translation as ferriage

The second metaphor regards a translator as a bread maker and/or baker. Its analytic schema is depicted on Diagram 3:

SOURCE Domain	TRANSLATOR	TRANSLATION	TRANSLATING
TARGET Domain	a bread maker/baker	bread-making/baking	bread-making activity (skilled/trained occupation)

Diagram 3. Conceptual integration network: Translator as bread maker/baker

A 'translator' is compared to a 'baker'/ a daily routine performer. For bakers (people, who make and sell bread and cakes daily) the most important matter is to preserve proportions and steps. Translators' work has to be planned and organized. The bread (as necessary food/sustenance/nourishment prepared of baked dough or batter) is made of the same ingredients (flour, water, milk, yeast, baking powder, etc.); however, the final shape is each baker's vision.

The target text final version is the translator's vision as well (it is up to the translator's skills and the view of the world). Translators have to use words that reflect the truth (the exact translation, yet they still need to add some words that are necessary for the text to be understood). The metaphor (of a translator being a bread maker) may as well pertain to various traits that a translator should possess, for instance: mental predispositions and talent; personality (patience, systematic organization of work, diligence); full responsibility; artistic skill and sensitivity; motivation (interest in the work).

Recapitulation

Imaginative/figurative human thought is constituted by manipulation of structured domains of experience or idealized cognitive models.

For the many complexities of human thought, a network (consisting of spaces: source, target, generic & blended) of metaphorical or non-metaphorical aspects is required. This network helps to analyse various metaphor-related linguistic phenomena in a more consistent and taxonomical way.

The central idea of translation metaphors lies in the fact that translator/translation/translating is portrayed as or equated with another idea. Undoubtedly, blending can be considered as a refinement and an expansion of the CMT, because it is more expressive and it has got more analytic power.

Nonetheless, both the CMT and the BT can be treated as complementary, because they pertain to different facets of the same metaphoric conceptualization data with regard to translation.

The constructive nature of translation metaphors leads to the conclusion that they do not only exploit perceived similarities in the journey of words, but build meaningful structures (that can be compared to the alchemy of words).

Sources

The Barnes & Noble Encyclopedia. David Crystal (ed.). 1993. New York: Barnes & Noble Books.
Tradurre (Translating) documentary; Director: Pier Paolo Giarolo; Producer: Outroad; Produced in: 2008; <http://www.cultureunplugged.com/documentary/watch-online/play/5510/Tradurre>.

References

- BASSNETT Susan. 1992. "Writing is No Man's Land: Questions of Gender and Translation", in *Ilha de Desterro* (Studies in Translation. Estudos De Tradução) 28, 63–73.
 BENJAMIN Walter. 1923. "The task of the translator", in Schulte, Rainer & John Biguenet (eds.), 71–82.

- BELL Roger T. 1991. *Translation and Translating: Theory and Practice*. London/New York: Longman.
- BOLLETTIERI BOSINELLI Rosa Maria. 2003/2004. "From Translation Issues to Metaphors of Translation", in *James Joyce Quarterly*, 41(1/2), Post-Industrial Joyce, 47–60.
- FAUCONNIER Gilles. 1994. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FAUCONNIER Gilles. *Mental Spaces*. The article summarizing Fauconnier (1985/1997), Fauconnier & Turner (2002) and a range of articles by several researchers, presented on the web at [mentalspace.net](http://terpconnect.umd.edu/~israel/Fauconnier-MentalSpaces.pdf). <http://terpconnect.umd.edu/~israel/Fauconnier-MentalSpaces.pdf>
- GAVRONSKY Serge. 1977. "The Translator: From Piety to Cannibalism", in *SubStance*, Vol. 6/7, No 16, 53–62.
- GEERAERTS Dirk. 2010. *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- GENTNER Dedre. 1982. "Are Scientific Analogies Metaphors?", in Miall, David (ed.), *Metaphor: problems and perspectives*. Brighton: Harvester Press, 106–132.
- GIBBS Raymond. 1994. *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GÓRSKA Elżbieta & Gunther RADDEN (eds). 2005. *Metonymy-Metaphor Collage*. Warsaw: Warsaw University Press.
- GRADY Joseph E., Oakley, Todd & Coulson, Seana. 1999. "Blending and Metaphor", in *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Gerard J. Steen & Raymond W. Gibbs (eds.). Philadelphia: John Benjamins, 101–124.
- KASPAREK Christopher. 1983. "The Translator's Endless Toil", in *The Polish Review*, 27(2), 83–87.
- KÖVECSES Zoltán. 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LAKOFF George. 1993. "The Contemporary Theory of Metaphor", in Ortony, Andrew (ed.), *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 202–251.
- LAKOFF George & Mark Johnson. 2003. *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press.
- LEVÝ Jiří. 1967. "Translation as a decision making process", in *To Honour Roman Jakobson: Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday*. Volume II. The Hague: Mouton, 1171–1182.
- MOR Liron. 2011. "Translation", in *Mafte'akh*, 2e / 2011, 113–146.
- NEWMARK Peter. 1993. *Paragraphs on Translation*. Clevedon, UK/Bristol, USA/Adelaide, Australia: Multilingual Matters.
- ORTONY Andrew (ed.). 1993. *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROBINSON Douglas. 1991. *The Translator's Turn*. Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press.
- ROUND Nicholas. 2005. "Translation and Its Metaphors: The (N+1) wise men and the elephant", in *SKASE Journal of Translation and Interpretation*, 1(1): 47–69.
- SAEED John I. 2009. *Semantics*, 3rd ed. Malden, Mass: Wiley-Blackwell.
- SAVORY Theodore. 1968. *The Art of Translation*. London: Jonathan Cape.
- VENUTI Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. New York: Routledge.
- ZAIXI Tan. 2006. "Metaphors of Translation", in *Perspectives: Studies in Translatology* 14(1): 40–54.

Adrian Jan ZASINA

Překlad a Korpus. Textová ekvivalence vybraných českých adjektiv

Abstract

The focus of the study was the textual equivalence of selected Czech adjectives (*matný, drsný, laskavý, trapný, přísný*) which do not have explicit (independent of the context) equivalents in Polish. Based on the Czech-Polish section of the InterCorp, which contains the original Czech literary works and their Polish translations, all possible translations of the examined adjectives were found in the corpus. Then the obtained translations were compared with dictionary translations. As a result, it was found that textual equivalents do not always correspond to the dictionary translation; every adjective with the highest frequency in the corpus is included in the dictionary, yet the words with the lowest frequencies are only used occasionally in translations and are sometimes even incorrect and thus not suitable for inclusion in the dictionary. If a translation is absent, we can conclude that the given word is problematic for translator, and so rather than looking for a good translation he omits the word altogether.

Through analysis of the five selected adjectives an interesting tendency in the process of translation was also observed. The most common phenomena that occur in translation are: replacing the original parts of speech with another part of speech, changing the degree of comparison of an adjective in the positive form, and omitting the word. In addition, it was found that with the exception of *přísný*, as the number of hits increases, so does the number of translations of the selected adjectives. Translations with one hit are the most common for all of the examined adjectives. Translations with the most hits have a frequency of greater than 26%.

Abstrakt

Celem badania była tekstowa ekwiwalencja wybranych czeskich przymiotników *matný, drsný, laskavý, trapný, přísný*, które nie mają jednoznacznych (niezależnych od kontekstu) odpowiedników w języku polskim. Znalezione wszystkie możliwe przekłady w korpusie badanych przymiotników na podstawie czesko-polskiego komponentu korpusu InterCorp, który zawiera czeskie oryginały dzieł literackich i ich polskie przekłady. Następnie uzyskane przekłady zostały porównane z przekładami w słowniku. Dzięki temu stwierdzono, iż nie zawsze ekwiwalencja tekstowa odpowiada słownikowej; każdy przymiotnik o najwyższej frekwencji w korpusie jest reprezentowany w słowniku, a słowa o najniższej frekwencji są przekładami okazjonalnymi – nie są odpowiednie,

aby odnotowywać je w słowniku, czasami zaś są niepoprawne; w przypadku braku tłumaczenia można stwierdzić, iż takie słowo jest dla tłumacza kłopotliwe, dlatego nie szuka translatu, tylko dane słowo pomija.

Dzięki analizie pięciu wybranych przymiotników zauważono również ciekawe tendencje w procesie przekładu. Najczęstszymi zjawiskami, jakie w przekładzie zachodzą, są: zamiana oryginalnej części mowy na inną, zmiana stopnia przymiotnika z pierwszego na inny oraz opuszczenie słowa (translaty puste, zerowe). Oprócz tego stwierdzono, iż wraz ze zwiększeniem liczby wyników wzrasta liczba translatów w poszczególnych słowach (z wyjątkiem wyrazu *přísny*). Translaty z jednym wynikiem są najczęstsze we wszystkich badanych przymiotnikach. Przekłady badanych przymiotników o najwyższej częstotliwości stanowią więcej niż 26%.

Keywords: corpus linguistics, mathematical linguistics, InterCorp, textual equivalence, corpus-based translation, Translation Studies

Słowa kluczowe: językoznawstwo korpusowe, językoznawstwo matematyczne, InterCorp, tekstowa ekwiwalencja, przekład oparty na korpusie, translatologia

0. Úvod

V poslední době dochází k rychlému rozvoji moderních technologií v oblasti IT. Díky tomu mohly vzniknout rozsáhlé jazykové korpusy. Jak zmiňuje Jeremy Munday (2012, s. 283), první průkopnické pokusy o využití korpusu pro překladatelské účely jsou spjaté se Stigem Johanssonem. Pod jeho vedením vznikl na počátku roku 1990 na Univerzitě v Oslu paralelní korpus *English-Norwegian Parallel Corpus* (Johansson 2010, s. 56). Od této doby vědci z celého světa pracují nad začleněním matematických a informačních metod do procesu překladu, aby překladateli usnadnili práci.

Článek je složen ze dvou částí. První část se vztahuje k překladu a korpusu. Popisuje mj., čím je překlad. Následně je pozornost věnována *corpus-based* přístupu a jsou popsány tři typy korpusů určených k překladatelské praxi. Zde upozorňujeme také na rozdíl mezi *corpus-based* a *corpus-driven* přístupem. Druhá, praktická část prezentuje konkrétní výzkum založený na korpusových datech. Celá práce má ukázat uplatnění metod korpusové lingvistiky v překladatelské praxi, tzn. jak lze využívat korpus při překládání textů ze zdrojového do cílového jazyka, v tomto případě z češtiny do polštiny.

1. Překlad a korpus

Překlad je přítomný v celé kultuře, bez něhož bychom nepoznali tradice a zvyky jiných národů a nemohli bychom obohatit naše zkušenosti. Dnes je nezbytný, a proto vědci pracují na tom, aby byl stále dokonalejší. Z této příčiny vznikají nové metody a způsoby podporující překlad, jako např. překladače a zvláště jazykové korpusy.

Překlad je složitý proces, který lze považovat za vědeckou disciplínu, zároveň však za umění. Ne bez příčiny Jiří Levý pojmenoval svou významnou publikaci *Umění překlada* (1963), v níž popisuje teorii překlada. Měli bychom se zamyslet nad tím, čím opravdu je překlad. Můžeme zde odkázat na příklad, který je zmíněn v knize *Podstawy językoznawstwa korpusowego* (Lewandowska-Tomaszczyk 2005, s. 240–241). Angličanka z Derbyshire během své cesty Polskem navštěvuje Międzychód ve Velkopolsku. Ovládá skvěle polštinu a snaží se vysvětlit kamarádce, že v mládí zbožňovala kreslený film *Willo the Wisp*. Angličanka neříká titul kresleného filmu, jenom vysvětluje, že se dívala na film, jenž se podobá českému *Krtkovi*. Hrdinka tohoto příběhu převedla konkrétní anglický kreslený film na realie slovanské kultury. Je vidět, že překlad je neustálým hledáním ekvivalentů. Častěji jsou to ekvivalenty jazykové, ale občas, jak jsme si mohli toho všimnout v uvedeném příkladu, překladatel musí najít i ekvivalent kulturní (Lewandowska-Tomaszczyk 2005, s. 241).

Nyní se translatologie soustřeďuje na metodický výzkum a je běžně považována za vědeckou disciplínu. Mnoho teoretiků a jazykovědců píše na téma teorie překlada. Lingvisté jako Lawrence Venuti, Mona Baker, Susan Bassnett, či Peter Newmark vydají publikace, kterých cílem je dávat metodologické návrhy novým překladatelům a také rozšiřují a shrnují dočasné výzkumy nad překladem a zdůrazňují, že velkou pomocí pro překladatele se ve 20. století staly počítače a první jazykové korpusy (Lewandowska-Tomaszczyk 2005, s. 248).

1.1. *Corpus-based* přístup v translatologii

V roce 1998 se výzkum založený na korpusu (*corpus-based approach*) stal novým paradigmatem v translatologii. Využití nástrojů a technik jednojazyčných korpusů bylo nejdříve (s počátkem 80. let 20. století) rozvíjeno Johnem Sinclairem (1933–2007) a jeho týmem pracujícím nad *COBUILD English Dictionary* v Birminghamu. Rychlý vývoj počítačových systémů znamenal, že lze vytvořit elektronický korpus, jenž by byl sestaven ze skutečných textů (texty napsané za účelem komunikace, ne uměle zpracované vědci), které by pak mohly být zpracovávány a analyzovány pomocí softwarových programů (hlavně využití slovních forem v kontextu). Prvořadým důvodem využití korpusů byla kvalita lingvistických důkazů, obzvlášť kolokací a typických použití lexikálních položek, mnohem lepší než intuice analytiků. V translatologii průkopnické výzkumy založené na korpusu byly započaty v Oslu Stigem Johanssonem (Munday 2012, s. 283–284).

Jazykové korpusy jsou využívány v teoretické translatologii (*theoretical Translation Studies*), popisné translatologii (*descriptive Translation Studies – DTS*), stejně jako aplikované translatologii (*applied Translation Studies*). Obec-

ně jsou korpusy používány především v *product-oriented* (orientované na produkt) DTS. Zkoumají se překládané texty za účelem: zjištění, jak jednotlivé myšlenky nebo koncepty jsou vedeny v cílovém jazyce; srovnání jazykových rysů jednotlivých myšlenek nebo konceptů; porovnání frekvence jednotlivých jazykových vlastností v textech zdrojového jazyka a textech cílového jazyka, nebo v textech několika cílových jazyků, či v textech cílového jazyka srovnatelných s texty zdrojového jazyka – vše s cílem, abychom odhalili překladové normy (Grabowski 2012, s. 25).

Rostoucí zájem o uplatňování metod počítačového podporování překladu je způsoben hlavně rozvojem korpusové lingvistiky a jejího metodologického rámce, jenž umožnil vznik a využití jazykových korpusů. *Translation-driven corpora* (korpusy určené pro překladatelskou praxi) mají zcela jiné vlastnosti, které jsou založeny na jejich zacílených a výzkumných zájmech, na nichž jsou různé vědecké projekty postaveny, ale obecně zahrnují srovnání mezi dvěma odlišnými součástmi korpusu. Prvním typem *translation-driven corpora* je jednojazyčný srovnatelný korpus (*monolingual comparable corpus*) obsahující soubor překladů a srovnatelný soubor textů spontánně napsaných ve stejném jazyce a sestavený podle podobných kritérií. Ke korpusům spadajícím do tohoto typu patří kupříkladu Translation English Corpus (TEC) vyvíjený na Univerzitě v Manchesteru pod vedením Mony Baker a Finnish Comparable Corpus tvořený na Univerzitě v Joensuu. Na české půdě je to korpus JEROME vystavený ÚČNK. Důvody konstrukce tohoto typu korpusů jsou většinou teoretické. Srovnání dvou složek korpusu by mělo umožnit zkoumání lingvistických rysů přeložených textů v opozici k textům spontánně vytvořeným. Druhým typem *translation-driven corpora* je dvoujazyčný srovnatelný korpus (*bilingual comparable corpus*). Ani jedna ze dvou složek korpusu neobsahuje přeložené texty. To co se srovnává, jsou texty spontánně vytvořené ve dvou jazycích podle obdobných okolností a ve stejných oblastech. Korpusy tohoto druhu byly vytvořeny a používány hlavně s aplikovanými účely v mysli, a to buď pro tvorbu dvojazyčného názvosloví, nebo školení překladatelů. Dvoujazyčný srovnatelný korpus je v tom smyslu *translation-driven* (překlad řízený korpusem), protože hlavním cílem jeho tvorby je vyvinout nástroj a zdroj pro stážisty a odborníky v překladatelské praxi a jeho složení je dáno množstvím poskytnutých textů, jež patří do určitých žánrů. Tento typ korpusů, avšak v tištěné podobě, v translatologii se jmenuje paralelní texty. Třetím typem a jediným, jenž je podstatný pro účely této práce, je paralelní korpus zahrnující soubor překladů v jednom jazyce a jim odpovídající soubor zdrojových textů v jazyce druhém. Paralelní korpus může být využit pro studium přeložených textů se dvěma různými cíli. Zprvu může být využit vědci, aby popsali, co překladatelé aktuálně dělají s texty a jak je mění v procesu překladu. Zadruhé může být pomocný odborníkům, aby provádě-

děli informovaný výběr založený na překladatelských tradicích a normách v průběhu překladu. Paralelní korpus může být také vytvořen, aby obsahoval oba směry překladu, čímž se vytvoří dvousměrný (*bi-directional*) paralelní nebo reciproční (*reciprocal*) korpus (Zanettin 2007, s. 286–287).

Když mluvíme o přístupu založeném na korpusu v translatologii, stojí za zmínění téma překladatelských univerzálií. Tento termín zpopularizovala Mona Baker (1993, s. 243), která si všimla toho, že se přeložené texty liší od textů nepřeložených, napsaných rodilými mluvčími, v oblasti jazykových jevů. Překladatelskými univerzáliemi rozumíme jazykové vlastnosti, jež jsou typické pro texty přeložené a které se v nich objevují bez ohledu na páry jazyků objevující se v procesu překladu. Tedy přeložený text je co nejvíce nereprezentativní variantou cílového jazyka. Zdá se, že je třeba hledat zdroje hypotézy ohledně existence překladových univerzálií v empirii. Dlouhodobé zkušenosti překladatelů ukazují, že ani po dlouholeté praxi jimi přeložené texty nejsou pořád dokonalé, jako texty vytvořené rodilými mluvčími (Grabowski 2011, s. 97–98).

Stejně jako v korpusové lingvistice použití metodologií opírajících se o výzkum na základě korpusů využívaných pro výzkum nad překladem bylo z velké části umožněno díky dostupnosti korpusů přeložených textů. Jedním z prvních korpusů vytvořených pro výzkumné účely byl již výše zmíněný Translation English Corpus (TEC), který vznikl od počátku 90. let 20. století a současně je dostupný online. Model TEC následovaly jiné výzkumné projekty a díky tomu vznikly jiné jednojazyčné srovnatelné korpusy pro finštinu, švédštinu, brazilskou portugalsčinu (Zanettin 2012, s. 13).

1.2. *Corpus-based* vs. *corpus-driven* přístup

Další problematickou záležitostí související s metodologickými aspekty korpusové lingvistiky je rozdíl mezi *corpus-based* a *corpus-driven* přístupem ve zkoumání jazykových dat. Rozdíl mezi nimi vzniká kvůli jisté míře autonomie jazykových dat při provádění korpusové analýzy (Grabowski 2012, s. 23).

Obecně řečeno, v případě *corpus-driven* (též *data-driven*) přístupu jazykovědci zkoumají korpus bez jakýchkoli předpokladů – bez zakládání jakéhokoli teoretického modelu – aby objevili, jak opravdu funguje jazyk. Naopak v případě *corpus-based* přístupu jazykovědci nejdříve zakládají teoretický model a pak zkoumají korpusová data, aby našli přirozené příklady spadající do tohoto modelu (Grabowski 2012, s. 23).

Korpusová data ve zkoumání překladu se začala využívat ve velkém rozsahu koncem 90. let minulého století. Bezpochyby to umožnil rozvoj nových technologií a tím i nových typů korpusů, jež jsou pomocné překladatelům, tj. jednojazyčný srovnatelný korpus, dvoujazyčný srovnatelný korpus a paralelní korpus.

V další části tohoto studium se seznámíme s konkrétním vědeckým výzkumem, k němuž jazykový materiál byl získán pomocí paralelního korpusu InterCorp.

2. Využití korpusových dat v překladatelské praxi

Z řady jazykových jevů, ze kterých jsou pro analýzu přínosné výzkumy prováděné na bitextech (zároveň na paralelních korpusech) – takových jako frazeologie, mezijazyková interference, textová ekvivalence, mezijazyková homonymie, valence předložek s konkrétními pády a slovesy atd. – zvolil jsem ekvivalenci textovou, protože podle mého mínění zkoumání tohoto jevu pomůže verifikovat dočasné objevy lexikografů, již kdysi dávno neměli k dispozici jazykové korpusy. Zároveň lze ověřovat výzkumy na základě korpusových dat, která ukazují dnešní jazyk. Díky získanému materiálu můžeme buď potvrdit výsledky již provedených výzkumů, anebo objevit úplně nové věci. Paralelní korpus je přínosný v lexikografické praxi, protože poskytuje dostačující data pro výstavbu nových dvou a mnohajazyčných slovníků. Tím je vhodný i pro práci překladatele, jenž slovník využívá. Protože tištěné slovníky nestíhají zahrnout všechna nová slova a nové významy slov, můžeme použít jazykový korpus, který nám zajistí vzorek současného jazyka a kromě významu ukáže slovo v příslušném kontextu.

Konkrétním výzkumným problémem v tomto článku je textová ekvivalence pěti vybraných českých adjektiv: *drsný*, *laskavý*, *matný*, *přísný*, *trapný*, která nemají jednoznačný ekvivalent v polštině. Proč zrovna byla zvolena tato slova? Jsou to adjektiva, která dělají potíže překladatelům, poněvadž v závislosti na kontextu jsou překládána jinak. U těchto slov nelze jednoznačně stanovit jeden určitý ekvivalent. Účelem tohoto výzkumu je zjistit všechny možné překlady výše uvedených adjektiv do polštiny na základě korpusových dat z česko-polské části korpusu InterCorp, která obsahuje pouze české originály a jejich polské překlady. Má také určit, zda lze jednotlivé transláty svázat s nějakou konkrétní vazbou anebo konkrétním kontextem. Získaná data srovnáme se slovníkovými hesly, a pokusíme se odpovědět na otázku, zda korpusový materiál potvrzuje dočasné informace nebo poskytuje nové. Odkážeme rovněž na několik překladů z hlediska naší analýzy zajímavých.

2.1. Slovníkový *status quo*

V této části se zaměříme na slovníkový *status quo* zkoumaných adjektiv, tj. *drsný*, *laskavý*, *matný*, *přísný*, *trapný*. Představíme, jaké překlady nabízí česko-polský slovník od Janusze Siatkowského a Mieczysława Basaje (1991), jenž je zatím nejlépe zpracovaným a nejrozsáhlejším tištěným slovníkem česko-pol-

ským obsahujícím 53 000 hesel, 28 000 frází ze současného českého jazyka a také nástin české mluvnice.

Nejdříve se podíváme, jak zvolená adjektiva jsou prezentována ve slovníku, abychom je mohli poté srovnat s daty v korpusu. Níže prezentujeme slovníková hesla:

drsný *adi* 1. (ruce, kůže) szorstki, chropawy, chropowaty 2. (hlas) szorstki, ostry, chrapliwy 3. (podnebí) ostry, surowy, (člověk) nieokrzesany

laskavý *adi* łaskawy, uprzejmy; życzliwy • **bud'te tak** -⟨a⟩ niech pan ⟨pani⟩ będzie tak łaskaw⟨a⟩

matný *adi* 1. matowy • **-é sklo** szkło matowe 2. (pohled, vzpomínka) zamglony, mglisty, niejasny 3. (krok) chwiejny, zmęczony

přísný *adi* 1. (učitel, trest, pohled) surowy, ostry 2. (tajemství) ścisły • **-á dieta** ścisła dieta

trapný *adi* (situace) przykry, kłopotliwy, żenujący, niezręczny, nieprzyjemny.

Jak jsme si všimli, některá slova mají několik významů jako *drsný*, *matný*, *přísný* a jiná (*laskavý*, *trapný*) několik ekvivalentů, což samozřejmě může způsobovat obtíže v překladu. Překladatel musí prokázat nejen výbornou znalost zdrojového a cílového jazyka, ale zároveň musí chápat kontext a dávat si pozor na to, aby nepodlehł mezijazykové interferenci.

2.2. Textová ekvivalence v korpusu

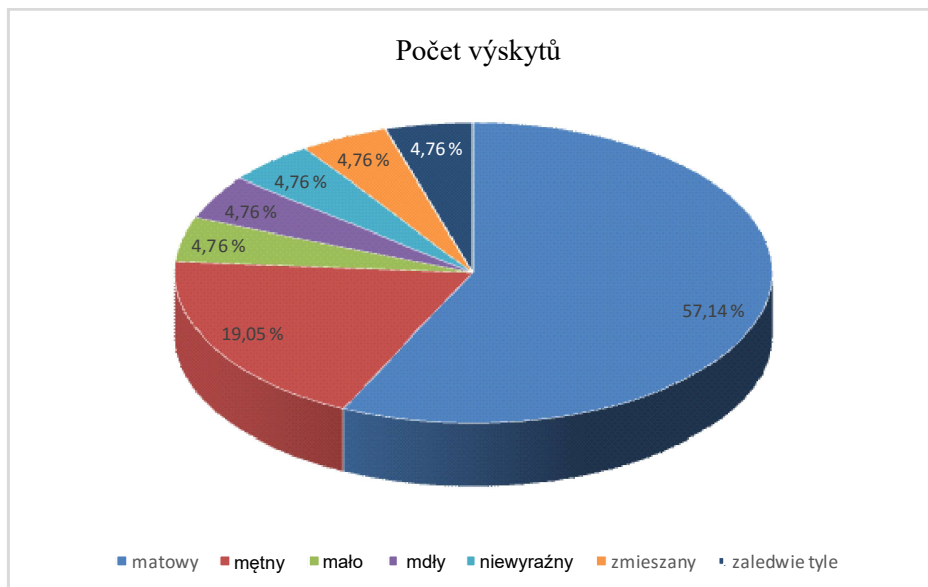
Na základě paralelního korpusu InterCorp pomocí webového rozhraní KonText jsme získali materiál všech možných překladů zkoumaných slov v rámci korpusu. Pro jednotlivá adjektiva jsme našli v česko-polské části InterCorpu (obsahující pouze české originály) následující počet příkladů: *matný* – 21, *drsný* – 53, *laskavý* – 83, *trapný* – 89, *přísný* – 101. Výsledky byly zpracovány v tabulkách, jež obsahují určitý překlad do polštiny, počet výskytů v oblasti jednoho překladu, originální slovní spojení a přeložené slovní spojení. Překlady do polštiny jsou uvedeny v základním tvaru (lemma). U slovních spojení slova jsou uvedena v nominativu v příslušném čísle, rodu a stupni (v případě adjektiv), jež se objevily v kontextu. V některých případech slovní spojení jsou pomíjena, když je nelze jednoznačně určit a také kdy se vztahují k nevyjádřenému podmětu (podmětem jsou zájmena nebo vlastní jména). V tomto případě je uváděno pouze zkoumané slovo. Překlady do polštiny jsou uspořádány nejdříve podle frekvence výskytu, potom podle polské abecedy v případě, kdy mají stejnou frekvenci. Následně uvnitř jednoho možného překladu jsou originální slovní spojení seřazena podle české abecedy. Za nedostatek ekvivalence je uznáno pouze vynechání překladu, buď převedení významu adjektiva na jiné sousední

slovo. Níže uvedené tabulky prezentují zpracovaný materiál a ke každé z nich je uveden komentář.

Tabulka 1. Výskyty pro adjektivum *matný*

Překlad do polštiny	Počet výskytů	Originální slovní spojení	Přeložené slovní spojení
matowy	12	matná	matowa
		matná skleněná deska	matowa szyba
		matná světla	matowe światło
		matné	matowe
		matné	„matowe”
		matné skla	matowe szyby
		matné tabulky	matowe szybki
		matnější světélka	bardziej matowe światelka
		matný důraz	matowy odcień
		matný hliník	matowe aluminium
		matný lesk	matowy połysk
		matný pudr	matowy puder
mętny	4	matné slova	mętne słowa
		matné světlo	mętne światło
		matné světlo	mętne światło
		matné světlo	mętne światło
mało	1	matné světlo	mało światła
mdły	1	matný úsměv	mdły uśmiech
niewyraźny	1	matné unisono	niewyraźne unisono
zmieszany	1	matný úsměv	zmieszany uśmiech
zaledwie tyle	1	matné světlo	zaledwie tyle światła
7	21	Celkově	

Prvním zkoumaným adjektivem je slovo *matný*, které se v česko-polské části vyskytlo jedenadvacetkrát. V korpusu jsme našli 7 možných překladů do polštiny. Nejvíce zastoupenou variantou překladu je translát *matowy*, jenž se objevil dvanáctkrát, což činí 57,14 % všech výskytů pro zkoumané adjektivum. Druhou variantou překladu je slovo *mętny* (procentuální zastoupení viz graf 1.) se čtyřmi výskyty. Jiné varianty se vyskytly pouze jednou. V jednom případě bylo adjektivum přeloženo jako adverbium *mało*, v jiném jako dvě slova *zaledwie tyle*, v ostatních příkladech jako přídavné jméno. Nejčastějším spojením je spojení *matné světlo/světla/světélka*, jež se objevilo sedmkrát. Téměř všechna bádaná adjektiva se objevila v přirozeném kontextu v pozitivu, zatímco v komparativu jen jednou.

Graf 1. Procentuální zastoupení výskytů pro slovo *matný*

Adjektivum *matný* bylo přeloženo do *matowy* ve dvanácti případech. Tři příklady nemají uvedena slovní spojení, která nejde jednoznačně určit. V jednom případě bychom mohli zdánlivě tvrdit, že existuje, avšak podle kontextu zjistíme, že to není pravda, srov. *Slovo matné se mi k NĚMU naprosto nehodí : Slovo »matowe« ani trochę do NIEGO nie pasuje*. Polský překladatel správně přidal uvozovky. Zde nejde o spojení *matné slovo*, protože se adjektivum vztahuje k jinému slovu.

Dalším translátem přídavného jména *matný* je slovo *mętny* zastoupené čtyřikrát. Slovní spojení *matné světlo* je přeloženo do *mętne światło*, což lze považovat za dobrý překlad. Nicméně překlad *mętne słowa* se zdá ne zcela přesný (třebaže jsme našli dva příklady jeho užití v referenční části Národního korpusu polského jazyka), lepším ekvivalentem by bylo slovo *niejasny*.

Další varianty překladu se objevily jenom jednou. *Mało światła, mdły uśmiech, niewyraźne unisono, zmieszany uśmiech* jsou dostačujícími ekvivalenty, zatímco *zaledwie tyle światła* by mohlo být přeloženo s použitím adjektiva, jak je tomu v originálu, např. jako *mętne światło*. Srovnajme kontext:

V otvoru nade dveřmi v zamřížované lucerně vydávala petrolejová lampa s přitáhnutým knotem *matné světlo*, které sotva stačilo k tomu, aby major našel probuzeného Švejka : W niszy nad drzwiami w okratowanej latarni kopciła lampka naftowa z przykręconym knotem i dawała *zaledwie tyle światła*, że major z trudem dostrzegł przebudzonego Szwejka.

Ve srovnání s tabulkou prezentující textovou ekvivalenci slova *matný* slovníková ekvivalence téhož výrazu se výrazně liší. V korpusu se objevily významy jako *mętny*, *mało*, *mdły*, *niewyraźny*, *zmieszany*, *zaledwie tyle*, jež se neobjevily ve slovníku. Zatímco ve slovníku jsou zastoupeny překlady, které jsme v korpusu nenašli (*zamglony*, *mglisty*, *niejasny*, *chwiejny*, *zmęczony*), což samozřejmě neznámá, že se v jazyce nevyskytují.

V případě translátů, jež se objevily jednou v korpusu, je to pochopitelné, že jsme je nenašli ve slovníku. Potvrzuje to individualitu každého překladatele, kteří mají subjektivní přístup k překladu. Avšak překvapující je, že nebyl překlad *mętny* zastoupen ve slovníku. Objevil se v korpusu ve spojení *matné světlo* třikrát, ve spojení *matné slova* jednou. Překlad *mętny* se vyskytl ve dvou odlišných dílech přeložených dvěma různými překladateli.

Získané korpusové ekvivalenty se vyskytly v devíti různých dílech, z čeho jsme nejvíce příkladů obdrželi z románu Václava Řezáče *Rozhraní* – osm výskyty. Z ostatních děl jsme získali dva nebo jeden příklad.

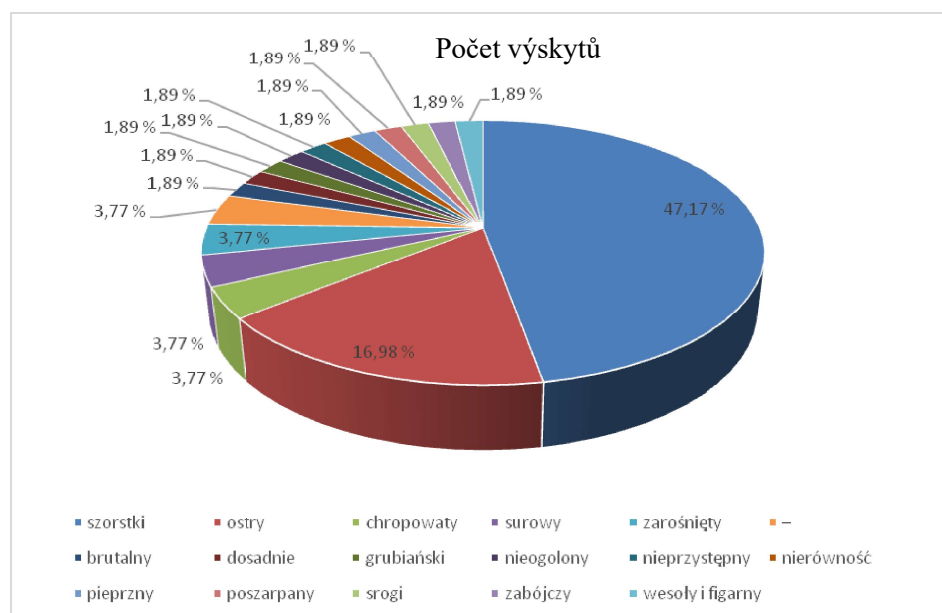
Tabulka 2. Výskyty pro adjektivum *drsný*

Překlad do polštiny	Počet výskyty	Originální slovní spojení	Přeložené slovní spojení
szorstki	25	nejdrsnější způsob	szorstki ton
		drsná koule	szorstka kula
		drsná kůra stromu	szorstka kora drzewa
		drsná lžice	szorstka łyżka
		drsná mořská houba	szorstka morska gąbka
		drsná nedbalost	szorstka otwartość
		drsná řeč	szorstka mowa
		drsná tráva	szorstka trawa
		drsné hlasy	szorstkie głosy
		drsné chloupky	szorstkie włoski
		drsné kmeny stromů	szorstkie pnie drzew
		drsné paty	szorstkie pięty
		drsné slova	szorstkie słowa
		drsné slova	szorstkie słowa
		drsnější	bardziej szorstki
		drsní	szorstcy
		drsní indiáni	szorstcy Indianie
		drsní indiáni	szorstcy Indianie
		drsný	szorstki
		drsný	szorstki

		drsný	szorstki
		drsný hlas	szorstki ton
		drsný povel	szorstka komenda
		drsný povrch	szorstka powierzchnia
		drsné štětiny	szorstka szczecina
ostrý	9	drsná vůně	ostrý zapach
		drsné počasí	ostre powietrze
		drsný chlap	ostrý facet
		drsný dech	ostrý oddech
		drsný dech	ostre tchnienie
		drsný pach	ostrý zapach
		drsný útok	ostre ataki
		drsný výsměch	ostre szyderstwo
		drsný vzduch	ostre powietrze
chropowaty	2	drsná omítka	chropowaty tynk
		drsné ruce	chropowate ręce
surowý	2	drsný doprovod	surowý dzwięk
		drsný zvuk	surowý dzwięk
zarošněty	2	drsní muži	zarošněci mężczyźni
		drsní muži	zarošněci mężczyźni
—	2	drsné poučení	—
		drsní muži	—
brutální	1	drsné výklady	brutalna gadanina
dosadnie	1	drsnější termíny	dosadniej
grubiański	1	drsné anekdoty	grubiańskie dowcipy
nieogolony	1	drsní muži	nieogoleni mężczyźni
nieprzystępny	1	drsný kout	nieprzystępny kąt
nierówność	1	drsná místa	nierówności miejsc
pieprzny	1	drsné žertování	pieprzne żarty
poszarpany	1	drsná vycpávka	poszarpana podszewka
srogi	1	drsní válečníci	srodzy wojacy
zabójczy	1	drsná ironie	zabójcza ironia
wesoło i figlarnie	1	drsné veselí	wesoło i figlarnie
16	53	Celkově	

Druhým zkoumaným adjektivem je slovo *drsný*, které se v česko-polské části vyskytlo třiapadesátkrát. V korpusu jsme našli 16 možných překladů do polštiny a také příklady, ve kterých výraz nebyl přeložen. Nejvíce zastoupenou

variantou překladu je translát *szorstki*, jenž se objevil pětadvacetkrát, což činí 47,17 % všech výskytů pro zkoumané adjektivum. Druhou variantou překladu je slovo *ostrý* (procentuální zastoupení viz graf 2.) s devíti výskyty. Jiné varianty se vyskytly dvakrát (*chropowaty*, *surowy*, *zarošnięty*) nebo jen jednou. Dvakrát ke slovu *drsný* nebyl nalezen žádný translát. Ve dvou případech bylo adjektivum přeloženo jako adverbium *dosadnie*, *wesoło i figlarnie*, v jiném jako substantivum *nierówność*, v ostatních příkladech jako přídavné jméno. Nejčastějším slovním spojením je spojení *drsní muži*, jež se objevilo čtyřikrát. Téměř všechna bádáná adjektiva se objevila v přirozeném kontextu v pozitivu, zatímco v komparativu dvakrát a v superlativu jednou.

Graf 2. Procentuální zastoupení výskytů pro slovo *drsný*

Adjektivum *drsný* bylo přeloženo do *szorstki* v dvaceti pěti případech. Tři příklady nemají uvedena slovní spojení. Superlativ *nejdrsnější* byl přeložen do polštiny jako pozitiv, srov. *Ta myślenka ho wzpamatowała, i wybafl svým nejdrsnějším způsobem* : *Powrócił do rzeczywistości i fuknął swoim zwykłym szorstkim tonem*. Naproti tomu komparativ *drsnější* ponechal správný stupeň v překladu.

Druhým translátem přídavného jména *drsný* je slovo *ostrý* zastoupené devětkrát. Slovní spojení se hlavně vztahovala k vůni, počasí, dechu, pachu, vzduchu, ale i k osobě (*drsný chlap*). Objevila se i spojení *drsný útok*, *výsměch*. *Pach a vůně*, jež se v češtině významově liší, byly do polštiny stejně přeloženy jako *zapach*, srov. *A uspodu drsnou vůni země* : *A pod nimi ostrý zapach ziemi*; *Dr-*

sný pach kamene, sazí, výčepů, chudých kuchyní a dusných průjezdů se mísil s vůní Jarmilina pudru : Ostry zapach kamieni, sadzy, piwiarni, jadłodajni i zatęchłych bram mieszał się z zapachem pudru Jarmili.

Dva výskyty v korpusu měly transláty *chropowaty, surowy, zarośnięty*. Slovní spojení *drsné poučení* a *drsní muži* nemají doloženy žádné překlady v korpusu, srov.:

Mělo se mi záhy dostat drsného poučení, jaký význam má pro mne a pro mou budoucnost setkání s Vilémem Habou : Wkrótce miałem się przekonać, jakie znaczenie ma dla mnie i dla mej przyszłości spotkanie z Wilhelmem Habą; Drsní muži s odjištěnými samopaly v džungli : Mężczyźni z odbezpieczonymi pistoletami maszynowymi w dżungli.

Další varianty překladu se objevily jenom jednou. *Brutalna gadanina, dosadniej, grubiańskie dowcipy, nieogoleni mężczyźni, nieprzystępny kąt, pieprzne żarty, poszarpana podszewka, srodzy wojacy, zabójcza ironia* jsou dostačující ekvivalenty. Docela zajímavě zvládl překladatel překlad slovního spojení *drsná místa*. Přeložil adjektivum jako substantivum, které naprosto dobře sedí v kontextu, srov. *Můžeš poznat všechny kostrbatosti, drsná místa, zježená třískami neobratných výrazů : Można poznać wszystkie zalomy i nierówności miejsc jeżdżących się drzazgami niezręcznych słów*. Zatímco v jiném případě překladatel částečně měnil kontext. Jedná se o spojení *drsné veselí*, jež bylo přeloženo jako *wesoło i figlarnie*. Slovo *drsný* znamená něco nepříjemného a zrovna toto chybí v polském překladu, srov. *Laškoval se ženskými sukněmi s neméně drsným veselím než jeho jarní bratr : Przekomarzał się dziś z kobiecymi sukniemi nie mniej wesoło i figlarnie, niż to zwykł czynić jego wiosenny brat*. Mohli bychom přeložit *drsné veselí* jako *uszczypliwy humor*, což je významově bližší originálu.

Když srovnáme tabulku prezentující textovou ekvivalenci slova *drsný* se slovníkovou ekvivalencí téhož výrazu, zjistíme, že slova *szorstki, chropowaty, ostry, surowy* najdeme zároveň v korpusu, taktéž ve slovníku. V korpusu se objevily významy jako *zarośnięty, brutalny, dosadnie, grubiański, nieogolony, nieprzystępny, nierówność, pieprzny, poszarpany, srogí, zabójczy, wesoło i figlarnie*, jež se ve slovníku nevyskytly. Patrně se tam nenašly, protože mají nízkou frekvenci. Zatímco ve slovníku jsou zastoupeny překlady, které jsme v korpusu nenašli (*chropawy, szorstki, chrapliwy, nieokrzesany*), což samozřejmě neznamená, že se již v jazyce nevyskytují. Musíme si pamatovat, že korpus je pouze vzorek přirozeného jazyka a nedokáže zahrnout všechny jazykové jevy.

Získané korpusové ekvivalenty se vyskytly v šestnácti různých dílech, nejvíce příkladů jsme obdrželi z románu Václava Řezáče *Rozhraní* – až šestnáct výskytů. Dále jsme z díla Ladislava Fukse *Variace pro temnou strunu* získali šest příkladů, z historického románu Jaroslava Durycha *Bloudění* pět. Z ostatních děl jsme získali čtyři, tři, dva nebo jeden příklad.

Tabulka 3. Výskyty pro adjektivum *laskavý*

Překlad do polštiny	Počet výskytů	Originální slovní spojení	Přeložené slovní spojení
łaskawy	26	nejlaskavější lid	najłaskawsi ludzie
		laskav	łaskaw
		laskav	łaskawy
		laskav	łaskaw
		laskav	łaskaw
		laskav	łaskaw
		laskav	łaskaw
		laskav	łaskaw
		laskavá	łaskawa
		laskavá	łaskawa
		laskavá příroda	łaskawa natura
		laskavá příroda	łaskawa natura
		laskavá příroda	łaskawa natura
		laskavé	łaskawe
		laskavé čely	łaskawe czola
		laskavé odmítnutí	łaskawe napomnienie
		laskavé prostředky	łaskawe środki
		laskavé převedení	łaskawe spowodowanie przelewu
		laskavé sestry	łaskawe
		laskavé svolení	łaskawa zgoda
		laskaví	łaskawi
		laskavý	łaskawy
		laskavý otec	łaskawy Ojciec
		laskavý úsměšek	łaskawy uśmiech
		laskavý úsměv	łaskawy uśmiech
		laskavý úsměv	łaskawy uśmiech
uprzejmy	10	laskav	uprzejmy
		laskav	uprzejmy
		laskav	uprzejmy
		laskavá nedbalost	uprzejma nonszalanacja
		laskavé	uprzejma
		laskavější lékárník	najuprzejmiejszy farmaceuta
		laskavější lidé	uprzejmiejsi
		laskavý hlas	uprzejmy głos

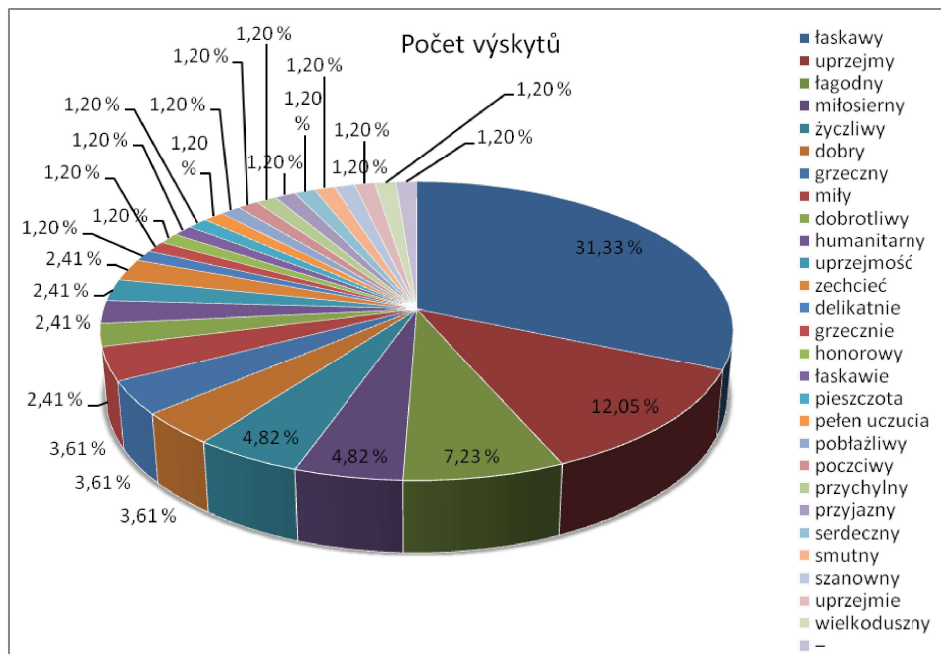
		laskavý tón	uprzejmy ton
		laskavý tón	uprzejmy ton
łagodny	6	nejlaskavější lid	najłagodniejszy lud
		nejlaskavější plémě	najłagodniejsze plemię
		laskavej šéf	łagodny szef
		laskavý hlas	najłagodniejszy głos
		laskavý hlas	łagodny głos
		laskavý hlas	łagodny głos
miłosierny	4	laskavý	miłosierny
		laskavý	miłosierny
		laskavý	miłosierny
		laskavé zakončení	miłosierne zakończenie
życzliwy	4	laskavá kontrola	życzliwy nadzór
		laskavá paní	życzliwa pani
		laskavý čtenář	życzliwy czytelnik
		laskavý úsměv	życzliwy uśmiech
dobry	3	laskav	dobry
		laskavá	dobra
		laskavá	dobra
grzeczny	3	laskavá shovívavost	grzeczna wyrozumiałość
		laskavé fráze	grzeczne zdania
		laskavý průvodčí	grzeczny konduktor
miły	3	laskavej	miły
		laskavý muž	miły mężczyzna
		laskavý úsměv	miły uśmiech
dobrotliwy	2	laskavý klíčník	dobrotliwy klucznik
		laskavý klíčník	dobrotliwy klucznik
humanitarny	2	laskavá metoda	humanitna metoda
		laskavá metoda	humanitna metoda
uprzejmość	2	laskavé ocenění	uprzejmość
		laskavý tón	ton wielkiej uprzejmości
zechcieć	2	laskavé přerušení	zechiała
		laskav	zechce
delikatny	1	laskavější	delikatniejsza
grzecznie	1	laskavá uctivost	grzecznie
honorowy	1	laskavé služby	honorowa warta
łaskawie	1	laskavé oči	oczy patrzyły łaskawie

pełny	1	laskavý hlas	pełen uczucia głos
pieszczota	1	laskavé jméno	pieszczota
pobłażliwy	1	laskavá ironie	pobłażliwa ironia
pocziwy	1	laskaví lidé	pocziwi ludzie
przychylny	1	laskavý úsměv	przychylny uśmiech
przyjazny	1	laskaví lidé	przyjaźni ludzie
serdeczny	1	laskavá žena	serdeczna
smutny	1	nelaskavé prostřednictví	smutne pośrednictwo
szanowny	1	laskavý lékař	szanowny doktor
uprzejmie	1	laskaví páni	uprzejmie
wielkoduszny	1	laskaví	wielkoduszni
—	1	laskav	—
28	83	Celkově	

Třetím zkoumaným adjektivem je slovo *laskavý*, které se v česko-polské části vyskytlo třiaosmdesátkrát. V korpusu jsme našli 27 možných překladů do polštiny a zároveň příklady, ve kterých výraz nebyl přeložen. Nejvíce zastoupenou variantou překladu je translát *laskawy*, jenž se objevil šestadvacetkrát, což činí 31,33 % všech výskytů pro zkoumané adjektivum. Druhou nejpočetnější variantou překladu je slovo *uprzejmy* (procentuální zastoupení viz graf 3.) s deseti výskyty, další slovo *łagodny* s šesti výskyty. Jiné varianty se vyskytly čtyřikrát (*miłosierny*, *życzliwy*), třikrát (*dobry*, *grzeczny*, *miły*), dvakrát (*dobrotliwy*, *humanitarny*, *uprzejmość*, *zechcieć*) nebo jednou. Jednou ke slovu *laskavý* nebyl nalezen žádný translát. Tři ekvivalenty zkoumaného adjektiva byly přeloženy jako adverbium *grzecznie*, *łaskawie*, *uprzejmie*, dva jako substantivum (*uprzejmość*, *pieszczota*) a v jednom případě jako sloveso *zechcieć*, v ostatních jako přídavné jméno. Nejčastějšími slovními spojeními jsou spojení *laskavý hlas* a *laskavý úsměv*, jež se objevila pětkrát. Téměř všechna bádaná adjektiva se objevila v přirozeném kontextu v pozitivu, naproti tomu v komparativu třikrát a v superlativu také třikrát. Dokonce jeden příklad je s negací (*nelaskavě*).

Adjektivum *laskavý* bylo přeloženo do *laskawy* v dvaceti šesti případech. Dvanáct příkladů nemá uvedené slovní spojení. Superlativ ponechal stejný stupeň v překladu. V sedmi případech má adjektivum krátký tvar *laskav*, který je pouze jednou přeložen do polštiny jako dlouhý tvar adjektiva *łaskawy*, srov. *Kdybyste mohl být tak łaskav a omluvit mě [...] : Gdyby pan był tak łaskawy i uwzględnił [...]*. Krátký tvar adjektiva ve všech případech vyjadřuje přání. Třikrát se objevilo slovní spojení *łaskavá příroda* a *łaskavý úsměv/úsměšek*. *Úsměšek* nebyl přeložen do polštiny jako deminutivum, srov. *Pyšně nemluvíla a z hlasu zněla skoro dětská upřímnost, jejíž úsměšek byl spíše łaskavý než trpký*

: *Nie mównila dumnie, jej głos dźwięczał wprost dziecinną szczerością, uśmiech był raczej łaskawy niż cierpki.*

Graf 3. Procentuální zastoupení výskytů pro slovo *laskavý*

Druhým translátem přídavného jména *laskavý* je slovo *uprzejmy* zastoupené desetkrát. Třikrát se objevilo krátké adjektivum *laskav*, jenž bylo přeloženo jako dlouhý tvar *uprzejmy*. Krátký tvar adjektiva v jednom případě vyjadřuje přání a ve dvou ostatních popisuje vlastnost osoby, srov. *Důstojník zámecký byl tak laskav, že můj povoz a koně dal do stáje* : *Oficer zamkowy był tak uprzejmy, że mój powóz i konie kazał postawić w stajni*. Komparativ se vyskytl dvakrát, avšak v jednom překladu byl stupeň přídavného jména změněn na superlativ, srov. *Zeptal se najednou lékárník, který oč byl tišší, o to byl laskavější a všímavější* : *Pytał w pewnej chwili farmaceuta, który choć był najcichszy, to zarazem najuprzejmiejszy i najbardziej spostrzegawczy*.

Šest výskytů v korpusu měl translát *łagodny*. V této skupině se vyskytly dva komparativy, jež byly přeloženy jako komparativy do polštiny. Nejčastějším slovním spojením je *laskavý hlas* – objevilo se třikrát a v jednom případě adjektivum bylo přeloženo do superlativu, srov. *Vida hrozný posuněk nadporučkův, pokračoval Švejk laskavým hlasem* : *Widząc groźny gest porucznika mówił dalej Szwejk głosem jak najłagodniejszym*.

Varianty překladu *miłosierny* a *życzliwy* se vyskytly čtyřikrát, varianty *dobry*, *grzeczny*, *miły* třikrát, zatímco varianty *dobrotliwy*, *humanitarny*, *uprzejmość*, *zechcieć* dvakrát. Dva transláty neponechaly stejný slovní druh. Slovní spojení *laskavé ocenění* bylo přeloženo jako substantivum *uprzejmość*, *laskavý tón* jako *ton wielkiej uprzejmości* (srov. *Přešel však ihned do laskavého tónu a pokračoval : Ale natychmiast przeszła znowu na ton wielkiej uprzejmości i mówiła dalej*), zatímco v jiném případě jako sloveso *zechcieć* ve slovních spojeních *laskavé přerušení* a *být laskav*, srov. *Bud'te tak laskav, drahý pane, a přijměte ujištění o mých vybraných citech : Zechce Drogi Pan przyjąć wyrazy moich głębokich uczuć*.

Další varianty překladu se objevily jen jednou. *Delikatny*, *grzecznie*, *honorowy*, *laskawie*, *pieszczota*, *pełny*, *pobłażliwy*, *poczciwy*, *przychylny*, *przyjazny*, *serdeczny*, *smutny*, *szanowny*, *uprzejmie*, *wielkodusznie* jsou dostačující ekvivalenty, které lépe nebo méně odpovídají originálu. Překlad *smutny* je antonymem slova *laskavý*, protože slovo se objevilo v příslušném kontextu s negací. Ve třech případech jsou originální slova přeložena jako adverbia a v jednom jako substantivum. Jednou slovo *laskav* nemá doložený žádný translát, protože se překladatel rozhodl vynechat toto slovo, srov. *Pane Herolde, jsou tak laskav, hrajou durcha a neblbnou : Panie Herold, graj pan »durcha« i nie bałwań się pan*.

Když srovnáme tabulku prezentující textovou ekvivalenci slova *laskavý* se slovníkovou ekvivalencí téhož výrazu, zjistíme, že slova *laskawy*, *uprzejmy*, *życzliwy* najdeme zároveň v korpusu, taktéž ve slovníku. V korpusu se objevily významy jako *łagodny*, *miłosierny*, *dobry*, *grzeczny*, *miły* a další s frekvencí nižší než tři výskyty, jež se nevyskytly ve slovníku. Je samozřejmé, že slova s nízkou frekvencí v korpusu nejsou zastoupeny ve slovníku, když není nutné je uvádět. Většinou jsou to synonyma výrazů s vyšší frekvencí, které ve slovníku najdeme. Ačkoli překvapující je, že tam translát *łagodny* není zastoupen. Vyskytl se šestkrát ve čtyřech různých dílech, nejčastěji ve spojení *łagodny głos*.

Pozoruhodná jsou také nejčastější slovní spojení *laskavý hlas* a *laskavý úsměv*, jež se objevila pětkrát, ale ne ve všech případech mají stejný překlad. Kupříkladu slovní spojení *laskavý hlas* bylo přeloženo jako *łagodny*, *uprzejmy*, *pełen uczucia głos* a *laskavý úsměv* jako *laskawy*, *przychylny*, *miły*, *życzliwy uśmiech*.

Získané korpusové ekvivalenty se vyskytly v dvaceti různých dílech, z čeho jsme nejvíce příkladů obdrželi z historického románu Jaroslava Durycha *Bloudění* – až dvacet výskytů. Dále jsme z díla Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za druhé světové války* získali jedenáct příkladů, z novely Ladislava Fukse *Spalovač mrtvol* sedm. Z ostatních děl jsme získali šest, pět, tři, dva nebo jeden příklad.

Tabulka 4. Výskyty pro adjektivum *trapný*

Překlad do polštiny	Počet výskytů	Originální slovní spojení	Přeložené slovní spojení
przykry	24	nejtrapnější	najprzykrzejsze
		nejtrapnější	najprzykrzejsze
		nejtrapnější doznání	najprzykrzejsze wyznanie
		trapná chuť	przykre wrażenie
		trapná chwilka	przykra chwila
		trapná nálada	przykre zakłopotanie
		trapná připomínka	przykre wspomnienie
		trapná scéna	przykra scena
		trapné	przykre
		trapné	przykre
		trapné	przykra scena
		trapné	przykra świadomość
		trapné	przykre
		trapné	przykre
		trapné dopoledne	przykre przedpołudnie
		trapné hovory	przykre rozmowy
		trapné příhody	przykre historie
		trapné příznaky	przykre konsekwence
		trapné tajemství	przykra tajemnica
		trapné ticho	przykre milczenie
		trapný dojem	przykre wrażenie
		trapný příběh	przykra historia
		trapný výkon	przykra
żenujący	13	nejtrapnější scény	najbardziej żenujące sceny
		trapné	żenujące
		trapné	żenujące
		trapné	żenujące
		trapné	żenujące
		trapné	żenujące
		trapné ticho	żenująca cisza
		trapné ticho	żenująca cisza
		trapné vytáčky	żenujące wymówki
		trapnější	bardziej żenujące
		trapní šetrňlkové	żenujący ciułacze

—	7	trapný	ženujace
		trapný incident	ženujacy incident
		trapná čtveřice	—
		trapná nedokonalost	—
		trapná nehoda	—
		trapná prohra	—
		trapná zábava	—
		trapné nesnáze	—
		trapné rozpaky	—
kľopotliwy	6	trapná bezvýznamnost rozhovoru	kľopotliwa rozmowa
		trapné	kľopotliwe
		trapné	kľopotliwe
		trapné	kľopotliwe
		trapné ticho	kľopotliwa cisza
		trapné události	kľopotliwa sytuacja
głupio	4	trapné	głupio
		trapné	głupio
		trapný	głupio
		trapný	głupio
niezręczny	4	trapná skutečnost	niezręczne uczynienie
		trapné	niezręczne
		trapné	niezręczne
		trapné ticho	niezręczna cisza
niezręcznie	3	trapné	niezręcznie
		trapný	niezręcznie wyglądać
		trapný	niezręcznie wyglądać
głupi	2	trapná estráda	głupia zabawa
		trapný	głupie
krępujący	2	trapná	krępująca
		trapné	krępujące
męczący	2	trapná nejistota	męcząca niepewność
		trapné ticho	męczące milczenie
niestosowny	2	trapné	niestosowne
		trapné	niestosowne
przykro	2	trapné	przykro
		trapné	przykro

bolesny	1	trapná potupa	bolesna hańba
ciemny	1	trapná aféra	ciemna sprawka
denerwujący	1	trapný	denerwujące
kompromitujący	1	trapná situace	kompromitująca sytuacja
niemiły	1	trapná situace	niemiła sytuacja
nieoczekiwane	1	trapný mat	nieoczekiwane
nieprzyjemny	1	trapná záležitost	nieprzyjemna sytuacja
niezręczność	1	trapné	niezręczność
okrutny	1	trapný osud	okrutny los
pech	1	trapné	pech
skrępowanie	1	trapný pocit	uczucie skrępowania
smutny	1	trapná aféra	smutna aféra
uciążliwy	1	trapné mlčení	uciążliwe milczenie
wiele	1	trapné nesnáze	wiele kłopotów
zakłopotany	1	trapné rozpaky	zakłopotani
zaniepokojony	1	trapná nejistota	zaniepokojony
zażenowany	1	trapný	zażenowany
żałosny	1	trapnější	bardziej żałosne
30	89	Celkově	

Čtvrtým zkoumaným adjektivem je slovo *trapný*, které se v česko-polské části vyskytlo devětaosmdesátkrát. V korpusu jsme našli 29 možných překladů do polštiny a také příklady, ve kterých výraz nebyl přeložen. Nejvíce zastoupenou variantou překladu je translát *przykry*, jenž se objevil čtyřadvacetkrát, což činí 26,97 % všech výskytů pro zkoumané adjektivum. Druhou variantou překladu je slovo *żenujący* (procentuální zastoupení viz graf 4.) s třinácti výskyty. Třetí varianta *kłopotliwy* se objevila šestkrát. Jiné varianty se vyskytly čtyřikrát (*głupio*, *niezręczny*), třikrát (*niezręcznie*), dvakrát nebo jednou. Sedmkrát ke slovu *trapný* nebyl nalezen žádný translát. Ve čtyřech případech bylo adjektivum přeloženo jako adverbium *głupio*, *niezręcznie*, *przykro*, *nieoczekiwane*, v jiném jako substantivum *niezręczność*, *pech*, *skrępowanie* nebo číslovka *wiele*, v ostatních příkladech jako přídavné jméno. Nejčastějším slovním spojením je spojení *trapné ticho*, jež se objevilo šestkrát. Téměř všechna badaná adjektiva se objevila v přirozeném kontextu v pozitivu, zatímco dvakrát v komparativu a čtyřikrát v superlativu.

Adjektivum *trapný* bylo přeloženo jako *przykry* v dvaceti čtyřech případech. Devět příkladů nemá uvedeno slovní spojení. Objevily se tři superlativy, jež ponechaly stejný stupeň v překladu.

Počet výskytů

Trait	Percentage
pryknry	26,97%
ženujacy	14,61%
—	7,87%
křopnlivy	6,74%
gřpio	4,49%
niezřecnie	4,49%
niezřecnzy	2,25%
gřpi	2,25%
krępujacy	2,25%
męcžacy	2,25%
niestosowny	2,25%
pryknro	2,25%
bolesny	2,25%
ciemny	2,25%
denerwujacy	2,25%
kompromitujacy	2,25%
niemyf	2,25%
nieoczekiwanie	2,25%
nieprzyjemny	2,25%
niezřeczność	2,25%
okrutny	2,25%
pech	2,25%
skrępowanie	2,25%
smutny	2,25%
uciężliwy	2,25%
wiele	2,25%
zakłopotany	2,25%
zaniepokojoy	2,25%
zaženowany	2,25%
Other traits	1,12%

Sedm výskytů nemá žádný ekvivalent v polštině. Bezpochyby to svědčí o problémech s překladem tohoto slova. Pravděpodobně překladatelé vynechali zkoumaný výraz ze dvou důvodů. Zaprvé měli problém s jeho přeložením, aby se týkalo kontextu. Zadruhé použili jiné prostředky, aby vyjádřili význam věty, srov. *Poslední otázka Švejkova je nejlepším rozuzlením trapné zábavy, aby se jen šel optat, co je s minází : Ostatnie pytanie Szwejka jest najlepszym przypomnieniem, co w tej chwili zrobić należy.* V jednom případě se to zcela nepodařilo, protože primární význam slova *trapný* byl přenesen do jiného slovního spojení,

které v originále neexistuje, srov. [...] *jejíž krása mi okamžitě navodila vzpomínku na trapnou nedokonalost těla* : [...] *której uroda natychmiast podsunęła mi przykre wspomnienie niedoskonołości ciała*. Pokud máme být důkladní, tak slovo *trapný* se vztahuje ke slovu *nedokonalost*, nikoli ke slovu *vzpomínka*. Mohli bychom tudíž vytvořit slovní spojení *ženující nedbalość*. Jiným příkladem, kde lze nabídnout vhodnější překlad, je spojení *trapné rozpaky*, srov. *Nepochyboval jsem už, že mě teta Anna viděla a že se odvrátila jen proto, aby nás oba ušetřila trapných rozpaků* : *Nie wątpilem, że ciotka Anna mnie widziała i że odwróciła się tylko dlatego, żeby oszczędzić sobie i mnie przykrości*. Dokonce slovo *rozpaky* nebylo správně přeloženo, proto můžeme nabídnout lepší variantu *niemiłe zakłopotanie*.

Šest výskytů v korpusu má translát *kłopotliwy*. V této skupině tři příklady nemají slovní spojení. Ostatní *trapná bezvýznamnost rozhovoru* a *trapné události* mají dobré ekvivalenty v polštině. Zatímco *trapné ticho*, jak jsme to zmínili výše, mohlo by být přeloženo jako *niezręczna cisza*.

Varianty překladu *głupio* a *niezręczny* se vyskytly čtyřikrát, varianta *niezręcznie* třikrát, zatímco varianty *głupi*, *krępujący*, *męczący*, *niestosowny*, *przykro* dvakrát. Tři transláty neponechaly stejný slovní druh a byly přeloženy jako adverbia (*głupio*, *niezręcznie* a *przykro*). Slovní spojení *trapné ticho* bylo přeloženo, jak jsme to doporučovali výše, jako *niezręczna cisza*, a v jiném případě jako *męcząca cisza*, které nezní špatně v polštině, srov. *Nadporučík Lukáš přerušil toto trapné ticho slovy, do kterých snažil se vložit notnou porci ironie* : *Porucznik Lukasz przerwał to męczące milczenie słowami, w które starał się włożyć jak najwięcej złośliwej ironii*.

Další varianty překladu se objevily jenom jednou. *Bolesny*, *ciemny*, *denerwujący*, *kompromitujący*, *niemiły*, *nieoczekiwane*, *nieprzyjemny*, *niezręczność*, *okrutny*, *pech*, *skřepowanie*, *smutny*, *uciążliwy*, *wiele*, *zakłopotany*, *zaniepokojony*, *zażenowany*, *żałosny* jsou dostačující ekvivalenty, které víceméně odpovídají originálu. Ve třech případech jsou originální slova přeložena jako substantiva, v jednom jako adverbium a numerale, v ostatních jako adjektiva.

Když srovnáme tabulku prezentující textovou ekvivalenci slova *trapný* se slovníkovou ekvivalencí téhož výrazu, zjistíme, že všechna slova uvedená ve slovníku, tj. *przykry*, *kłopotliwy*, *ženující*, *niezręczny*, *nieprzyjemny*, jsou zastoupena v korpusu. Kromě nich se objevily ještě významy jako *głupio*, *niezręcznie*, *głupi*, *krępujący*, *męczący*, *niestosowny*, *przykro* a další s frekvencí jednoho výskytu, jež se ve slovníku nevyskytly. Je samozřejmé, že slova s nízkou frekvencí v korpusu nejsou zastoupena ve slovníku a není nutné je uvádět. Většinou jsou to synonyma výrazů s vyšší frekvencí, jež ve slovníku najdeme. Každopádně v případě tohoto adjektiva ekvivalence slovníková odpovídá ve vysoké míře ekvivalenci textové.

Získané korpusové ekvivalenty se vyskytly v osmnácti různých dílech, z čehož jsme nejvíce příkladů obdrželi z románu Michala Viewegha *Účastníci zájezdu* – až třináct výskytů. Dále jsme z díla Jaroslava Durycha *Bloudění* získali jedenáct příkladů, z románu Václava Řezáče *Rozhraní* deset. Z ostatních děl jsme získali devět, osm, sedm, pět, čtyři, tři, dva nebo jeden příklad.

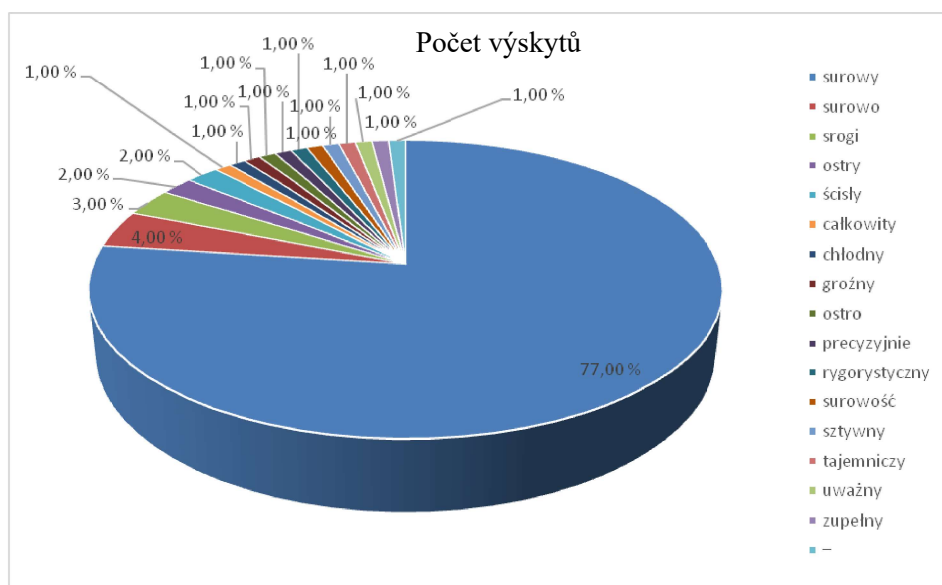
Tabulka 5. Výskyty pro adjektivum *přísný*

Překlad do polštiny	Počet výskytů	Originální slovní spojení	Přeložené slovní spojení
surowy	77	nejpřísnější půst	najsurowszy post
		nejpřísnější realismus	surowy realizm
		nejpřísnější řešení	najsurowszy wyrok
		přísná	surowa
		přísná	surowa
		přísná	bardzo surowa
		přísná	surowa
		přísná	surowa
		přísná	surowa
		přísná	surowa
		přísná čarodějnice	surowa czarownica
		přísná dáma	surowa pani
		přísná důstojnost	surowa godność
		přísná elegance	surowa elegancja
		přísná jednoduchost	surowa prostota
		přísná krása	surowe piękno
		přísná krása	surowe piękno
		přísná kritika	surowa krytyka
		přísná lhostejnost	surowa obojętność
		přísná morálka	bardzo surowa moralność
		přísná řeč	surowa mowa
		přísná slova (méně)	mniej surowe słowa
		přísná tvář	surowa twarzyczka
		přísná tvář	surowa twarz
		přísná vážnost	surowa powaga
		přísná víra	surowa
		přísná životospráva	surowa dyscyplina
		přísné	surowe
		přísné napomenutí	bardzo surowe rozkazy

[illegible]

		přísný pohled	surowe spojrzenie
		přísný pohled	surowe spojrzenie
		přísný profesor	surowy profesor
		přísný příkaz	surowy rozkaz
		přísný soud	surowy wyrok
		přísný soudce	surowy sędzia
		přísný soudce	surowy sędzia
		přísný stín	surowy cień
		přísný trest	surowa kara
		přísný Týnský chrám	surowy kościół tyński
		přísný vzhled	surowy wygląd
		přísné oči	surowo patrząc
surowo	4	přísné potrestání	surowo ukarani
		přísní	surowo
		přísný hlas	surowo
srogi	3	přísná	srogi wyraz
		přísný hlas	srogi głos
		přísný vítěz	srogi zwycięzca
ostrý	2	přísně	ostre wezwanie
		přísný hlas	surowy głos
ścisty	2	nejpřísnější vyloučení	najściślejsze wyłączenie
		přísná neutralita	ścista neutralność
całkowity	1	přísná tma	całkowite ciemności
chłodny	1	přísná rozvaha	chłodna rozwaga
groźny	1	přísný půvab	groźny powab
ostro	1	přísný hlas	ostro
precyzyjnie	1	přísné podání	precyzyjnie
rygorystyczny	1	přísnější stránky	bardziej rygorystyczne aspekty
surowość	1	přísný výraz	wyraz surowości
sztywny	1	přísně dřevo	sztywne drewno
tajemniczy	1	přísný skryt	tajemnicze schowanko
uważny	1	přísný zrak	uważna obserwacja
zupełny	1	nejpřísnější kázni	zupełna zgoda
—	1	přísné	—
špatné zarovnání	1	přísná laskavost	xxx
17	101	Celkově	

Pátým zkoumaným adjektivem je slovo *přísný*, které se v česko-polské části vyskytlo stojedemkrát. V korpusu jsme našli 17 možných překladů do polštiny a také příklad, ve kterém výraz nebyl přeložen. Nejvíce zastoupenou variantou překladu je translát *surowy*, jenž se objevil sedmasedmdesátkrát, což činí 77 % všech výskytů pro zkoumané adjektivum. Druhou variantou překladu je slovo *surowo* (procentuální zastoupení viz graf 7.) se čtyřmi výskyty. Třetí varianta *srogi* se objevila třikrát. Jiné varianty se vyskytly dvakrát (*ostrý*, *ścisły*) a jedenkrát. Jednou ke slovu *přísný* nebyl nalezen žádný translát a rovněž jednou byl text špatně zarovnán. Ve třech případech bylo adjektivum přeloženo jako adverbium *surowo*, *precyzyjnie*, *ostro* v jiném jako substantivum *surowość*, v ostatních příkladech jako přídavné jméno. Nejčastějším slovním spojením je spojení *přísný/přísnéj pán*, které se objevilo jedenáctkrát a *přísný hlas* objevující se osmkrát. Téměř všechna zkoumaná adjektiva se objevila v přirozeném kontextu v pozitivu, zatímco čtyřikrát v komparativu a pětkrát v superlativu.

Graf 5. Procentuální zastoupení výskytů pro slovo *přísný*

Adjektivum *přísný* bylo přeloženo do *surowy* v sedmdesáti sedmi případech. Čtrnáct příkladů nemá uvedená slovní spojení. Jednou superlativ *nejpřísnější* byl přeložen do polštiny jako pozitiv, srov. *Malovala ho v době, kdy škola vyžadovala nejprísnejší realizmus* : *Malowała je w czasach, kiedy na uczelni wymagano surowego realizmu*. V ostatních příkladech ponechal stejný stupeň v překladu. Rovněž byl jednou komparativ přeložen do polštiny jako pozitiv, srov. *Řekl jsem Kovalíkovi, že je tedy národní výbor na své věřící přísnější než církev*

na své : *Powiedziałem więc Kowalikowi, że wobec tego Rada Narodowa jest w stosunku do swoich owieczek równie surowa jak Kościół wobec swoich.* V ostatních příkladech ponechal stejný stupeň v překladu. Zatímco v pěti případech originál v pozitivu byl přeložen jako opisný komparativ, srov. *Upozorňuji vás, že jsem přísný a že strašně trestám každou podlost a každou lež : Zwracam wam uwagę na to, że jestem bardzo surowy i że ostro karzę każdą podłość i każde kłamstwo.* Jedenáctkrát se objevilo slovní spojení *přísný/přísněj pán*. Vysoký počet je jistě určen výskytem v převážející míře v knize Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za druhé světové války*, kde se toto spojení opakuje. Další četnou kolokací je *přísný hlas*, který se čtyřikrát objevil ve třech různých dílech.

Druhým translátem přídavného jména *přísný* je slovo *surowo* zastoupené čtyřikrát. Jeden příklad nemá uvedeno slovní spojení. Tento překlad je adverbem a potvrzuje, že ne vždy je třeba překládat doslovy, abychom získali dobrý překlad odpovídající ve vysoké míře originálu, srov. *Vytkl mi, že se nechovám jako komunista, a zeptal se mne s přísnýma očima, zda jsem pro socialismus či ne : Zarzucal mi, że nie postępuję jak komunista, i zapytał patrząc surowo, czy jestem za socjalizmem.*

Tři výskyty v korpusu má translát *srogí*. V této skupině jeden příklad nemá slovní spojení, zatímco jeho překlad má, srov. *Byla tvrdá, přísná a nerozuměla jeho otázce : Twarz jej miała wyraz twardy i srogí.*

Varianty překladu *ostrý* a *šcislý* se vyskytly každá dvakrát. Slovní spojení *přísný hlas* bylo přeloženo do *ostrý głos*. Druhý příklad translátu *ostrý* nemá slovní spojení. Zatímco se u slova *šcislý* objevila kolokace v pozitivu (*přísná neutralita*) i superlativu (*nejpřísnější vyloučení*).

Další varianty překladu se objevily jenom jednou. *Całkowity, ciemny, chłodny, groźny, ostro, precyzyjnie, rygorystyczny, surowość, sztywny, tajemniczy, uważny, zupełny* jsou dostačující ekvivalenty, které víceméně odpovídají originálu. Ve dvou případech jsou originální slova přeložena jako adverbia, v jednom jako substantivum, v ostatních jako adjektiva.

Když srovnáme tabulku prezentující textovou ekvivalenci slova *přísný* se slovníkovou ekvivalencí téhož výrazu, zjistíme, že všechna slova uvedená ve slovníku, tj. *surowy, ostrý, šcislý*, jsou zastoupena v korpusu. Kromě nich se objevily ještě významy jako *surowo, srogí* a další s frekvencí jednoho výskytu, jež se ve slovníku nevyskytly. Je samozřejmé, že slova s nízkou frekvencí v korpusu nejsou zastoupena ve slovníku a není nutné je uvádět. Většinou jsou to okazionální překlady, jež jsou v určitém kontextu korektní, nikoli obecně. Každopádně v případě adjektiva *přísný* ekvivalence slovníková dostatečně odpovídá ekvivalenci textové.

Zajímavé je také nejčastější slovní spojení *přísný/přísněj pán*, jež se objevilo jedenáctkrát a *přísný hlas* objevující se osmkrát. *Přísný pán* ve všech případech měl stejný překlad *surowy pan*, zatímco překlad spojení *přísný hlas* má několik variant. Kupříkladu bylo přeloženo jako *surowy, srogí, ostry głos* a také jako adverbia *surowo* a *ostro*, srov. *Nadporučík Lukáš pronesl poslední slova s takovou vážností a tak přísným hlasem, že Baloun mimoděk ustoupil o dva kroky : Ostatnie słowa wymówił porucznik Lukasz z taką powagą i tak ostro, że Baloun mimo woli cofnął się o dwa kroki.*

Získané korpusové ekvivalenty se vyskytly v patnácti různých dílech, z čehož jsme nejvíce příkladů obdrželi z historického románu Jaroslava Durycha *Bloudění* – až třicet čtyři výskyty. Dále jsme z díla Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za druhé světové války* získali dvacet čtyři příklady, z románu Milana Kundery *Žert* čtrnáct. Z ostatních děl jsme získali devět, pět, čtyři, dva nebo jeden příklad.

Výše uvedená analýza upozornila na možnost využití korpusových dat v překladatelské praxi. Srovnávací přístup češtiny s polštinou ukázal, že překlad adjektiv není vždy jednoznačný a jednoduchý. Překladatel musí prokázat nejenom dobrou znalost obou jazyků, ale rovněž být schopen rozvážně rozhodnout volbu správného translátu, jenž bude sedět v určitém kontextu. Ve sporných případech lze využít právě jazykový korpus. Získané výsledky potvrdily, že v některých případech došlo k chybám v překladu, které pomocí korpusu lze najít a opravit. Zjistili jsme, že textová ekvivalence neodpovídá stoprocentně ekvivalenci slovníkové. Avšak u slov s nejvyšší frekvencí v korpusu obě ekvivalence byly víceméně shodné. Slova s nejnižší frekvencí mohou být považována za okazionální překlady, jež ve slovníku nelze uvést, protože jejich určitý překlad je závislý na konkrétním kontextu. V případě vysoké míry nedostatku ekvivalentu můžeme konstatovat, že takové slovo je problematické pro překladatele. Díky srovnání textové ekvivalence s ekvivalencí slovníkovou jsme schopni ověřit náš překlad, zda je dostatečný a odráží zcela význam originálu. V další části prezentujeme analýzu výzkumného materiálu po stránce statistické. Zároveň upozorníme na jeho užitečnost v překladu v širším smyslu a vůbec na užitečnost jazykových korpusů.

2.3. Užitečnost vyhledaného materiálu

Analýza českých adjektiv přeložených do polštiny přispěla k zjištění zajímavých tendencí v procesu překladu. Nejopakovanějšími jevy mezi pěti zkoumanými adjektivy, ke kterým dochází, je změna originálního slovního druhu na jiný slovní druh. Adjektivum bylo zaměněno za: adverbium – třináctkrát, substantivum – sedmkrát, verbum – jedenkrát a numerale – jedenkrát. Pochopitelné

je, že nejčastěji přídavné jméno bylo nahrazováno příslovcem, protože jsou to slova sobě blízká významově, navíc tato příslovce vznikla od podstatných jmen. Dalším jevem je změna stupně adjektiva z pozitivu na jiný. V 13 případech pozitiv byl nahrazen superlativem, v 12 případech komparativem. Nevíme však, jakými pravidly se řídil překladatel, že změnil stupeň. Pravděpodobně to sloužilo zvýraznění významu přeloženého slova. Rovněž v procesu překladu došlo k nepřeložení slova. Stalo se to celkem jedenáctkrát. Vynechání slova svědčí o tom, že překladatel měl problém s jeho přeložením a nenašel žádné jiné prostředky, aby je vůbec přeložil. Jak jsme se již o tom zmiňovali, vysoký výskyt nedostatku ekvivalence potvrzuje náročnost v překladu takového výrazu.

Tabulka 6. Počet translátů a celkový počet výskytů pro jednotlivá slova

Slovo Kritérium	matný	drsný	laskavý	trapný	přísný
Počet translátů	7	16	28	30	17
Počet výskytů	21	53	83	89	101

Výše uvedená tabulka představuje počet translátů a celkový počet výskytů pro jednotlivá zkoumaná adjektiva. Je patrně vidět, že se zvýšením počtu výskytů stoupá počet translátů u jednotlivých slov, avšak kormě výrazu *přísný*, u kterého tento počet se výrazně snížil. Pravděpodobně z toho důvodu, že v mnoha kontextech slovo nezpůsobilo potíže a překlad byl jednoznačný, o čem rovněž svědčí vysoké procento (77 %) translátu *surowy* (viz graf 5., tabulka 8.).

Tabulka 7. Počet translátů v jednotlivých intervalech počtu výskytů

Slovo Interval počtu výskytů	matný	drsný	laskavý	trapný	přísný
20 ≤	–	1	1	1	1
10–19	1	–	1	1	–
5–9	–	1	1	2	–
2–4	1	4	9	8	4
1	5	11	16	18	11

Tabulka 7. prezentuje srovnání zkoumaných adjektiv z hlediska počtu translátů v jednotlivých intervalech počtu výskytů. Díky tomu jasně vidíme, že transláty s jedním výskytem jsou nejčetnější u všech zkoumaných adjektiv a zároveň jsou to transláty, které kvůli své nízké frekvenci nemohou být uvedeny ve slovníku. V intervalech 5–9, 10–19 a 20 ≤ výskytů se objevuje buď jeden, nebo žádný překlad. Potvrzuje to tvrzení, že transláty s nejvyšší frekvencí jsou nejřidší a transláty s nejnižší frekvencí nejpočetnější.

Tabulka 8. Procentuální zastoupení tří nejfrekventovanějších variant překladů jednotlivých adjektiv

Slovo Varianta překladu	matný	drsný	laskavý	trapný	přísný
první	57,14 %	47,17 %	31,33 %	26,97 %	77,00 %
druhá	19,05 %	16,98 %	12,05 %	14,61 %	4,00 %
třetí	4,76 %	3,77 %	7,23 %	7,87 %	3,00 %

Výše uvedená tabulka prezentuje procentuální zastoupení tří nejfrekventovanějších translátů pro jednotlivá adjektiva. Vzájemné srovnání těchto výsledků ukazuje, že překlady s nejvyšší frekvencí tvoří více než 26 %. Jsou rovné nebo vyšší od 26,97 %. Překlady druhé z hlediska frekvence mají nejvíce 19,05 % a nejméně 4 %. Nikdy nepřesahují čtvrtinu všech možných translátů pro jednotlivé adjektivum. Naproti tomu se třetí nejfrekventovanější varianty překladu vyskytují v intervalu od 3 % do 7,87 %.

Jak jsme se dříve o tom zmiňovali přímo u popisu výzkumného materiálu, ne všechny nalezené transláty jsou vhodné, abychom je uváděli ve slovníku. Často to byly okazionální překlady, jež jsou správné pouze v určitém kontextu. Občas se objevovaly překlady, které neodrážely zcela originální slovo, proto také nemohou být zahrnuty ve slovníku. Zjistili jsme i dost značné chyby v překladu. Nepochybně rovněž překlady s nejnižší frekvencí nemohou být zastoupené ve slovníku, protože jsou tak řídké, že není potřeba vůbec je zmiňovat.

Užitečnost korpusu v překladatelské praxi spočívá v tom, že jazykový korpus je souborem textů, ve kterém můžeme najít slovo v přirozeném kontextu, nikoli v uměle vytvořeném textu. Dává to představu o fungování slova, slovního spojení, věty atd. v jazyce. Proto by měl překladatel ve své práci kromě slovníků využívat i jazykové korpusy, jak jednojazyčné tak i mnohojazyčné. V problematických situacích, kdy slovníkový ekvivalent selže v určitém kontextu, mohou být přínosná korpusová data. Textová ekvivalence v korpusu může poskytnout dostačující informace, které usnadní proces překladu. Srovnání několika různých přeložených textů určitě přispěje k nalezení vhodného řešení a vyvození širších závěrů. Jak zmiňuje Wojciech Chlebda (2011, s. 25), podstatné je tvoření překladových dvojic ve slovníku na základě optimálního počtu přirozených textů ve zdrojovém a cílovém jazyce, aby pak slovník byl přínosný v tvoření optimálního počtu nových textů v jazyce cílovém. Z tohoto hlediska bitexty a paralelní korpusy mohou mít velký podíl na dalším vývoji translatologie. Uplatnění nového přístupu v procesu překladu bezpochyby zlepší kvalitu překladu. Korpusová data jsou rovněž užitečná při analýze již přeložených textů, jež jsou v korpusu zastoupeny. Jak jsme to ukázali ve zkoumaném materiálu, občas lze zjistit i chyby překladatele. Hloubková analýza by mohla zjistit obecné tendence

převládající v způsobu překládání a využívání různých metod. Paralelní korpusy, jako např. ParaSol (<http://parasol.unibe.ch>), umožňují rovněž srovnávání alternativních překladů. Touto tematikou se zabýval např. Łukasz Grabowski (2012), jenž srovnával dva alternativní polské překlady *Lolity* Vladimira Nabokova.

Získaná korpusová data však nemůžeme brát jako jediný nevyvratitelný zdroj informací. Musíme si pamatovat, že korpus je vzorek přirozeného jazyka, nikoli odraz celého jazyka. Pokud nenajdeme nějaké jevy v korpusu, neznamená to, že neexistují v jazyce. Je třeba mít na vědomí, že u korpusů automaticky anotovaných jako ČNK dochází k systémovým chybám, což znamená, že můžeme narazit na špatné zarovnání bitextů, nesprávnou lemmatizaci, označování atd. Proto znalost určitého korpusu je podstatná, abychom mohli pracovat s korpusovými daty bez větších obtíží. Při ověřování informací můžeme použít několik různých korpusů, jak jsme to dělali při popisu zkoumaného materiálu (viz Cvrček, Kovářiková 2011).

Jazykový korpus je také vhodný pro lexikografy. V současné době právě korpusy jsou podstatné při tvoření nových slovníků. Je to dobrá databáze pro vyhledávání významů, definicí, překladů slov. Slovníky jako uplatnění popisu lexika prezentují velice širokou škálu, v několika velkých jazycích jejich typů je několik desítek (Čermák 1994, s. 166). Jedním ze slovníků, pro jehož tvorbu korpusová lingvistika sehrála podstatnou roli, je *Frekvenční slovník češtiny* (FSC). Ve FSC je sebráno 1 623 527 slov. Je to rozsáhlý materiál. Abecední seznam má 26 257 nejběžnějších slov. Najdeme zde také informace o počtu textů, distribuci v jednotlivých skupinách, absolutní frekvenci a také o počtu skupin stylu textu (Černý 1996, s. 260–261).

Jistě jsme si všimli, že využití korpusových dat dává nové možnosti zkoumání překladu. Umožňuje práci s širším materiálem, který snáze prohlédneme díky korpusovým prohlížečům. Práce s korpusy bezpochyby přispěje k lepší kvalitě překladu. Paralelní korpusy se stále vyvíjejí a jejich novější verze přinesou další usnadnění v poskytování dat.

3. Závěr

Účelem výzkumu byla textová ekvivalence vybraných českých adjektiv: *matný*, *drsný*, *laskavý*, *trapný*, *přísný*, která nemají jednoznačné (nesouvisející s kontextem) ekvivalenty v polštině. Díky výzkumu jsme našli všechny možné překlady v korpusu těchto adjektiv na základě česko-polské části InterCorpu, která obsahuje pouze české originály a jejich polské překlady. Pak byly tyto překlady srovnány s překlady ve slovníku. Díky tomu jsme zjistili, že ne vždy textová ekvivalence odpovídá slovníkové; každé adjektivum s nejvyšší frekven-

cí v korpusu je zastoupeno ve slovníku a slova s nejnižší frekvencí jsou okazionalními překlady – nejsou vhodná, abychom je uváděli ve slovníku, občas nejsou korektní; v případě nedostatku překladu lze konstatovat, že takové slovo je pro překladatele problematické, proto se nesnaží najít řešení a slovo vynechává.

Analýza pěti vybraných adjektiv umožnila rovněž zjištění zajímavých tendencí v procesu překladu. Nejopakovanějšími jevy, ke kterým dochází, jsou: záměna originálního slovního druhu za jiný slovní druh, změna stupně adjektiva z pozitivu na jiný a nepřeložení slova. Kromě toho jsme určili, že se zvýšením počtu výskytů stoupá počet translátů u jednotlivých slov, avšak kromě výrazu *přísný*; transláty s jedním výskytem jsou nejčetnější u všech zkoumaných adjektiv; překlady zkoumaných adjektiv s nejvyšší frekvencí tvoří více než 26 %.

Další práce v této oblasti by mohly přispět k zlepšení kvality překladu. Využití korpusových dat a technologií CAT (*computer-assisted translation – počítačem podporovaný překlad*) bezpochyby zrychlí práce nad překladem a přispěje k jeho přesnosti. Nadto takové znalosti jsou přínosné i pro studenty oborů se zaměřením na překladatelskou praxi. Zapojení počítačů k práci a ukázání studentům širokých možností, jež dávají nové technologie, příznivě zapůsobí na nový postoj k translatologii.

Literatura

- BAKER M., 1993, *Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications*, [in:] *Text and Technologie: In Honour of John Sinclair*, red. M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 233-250.
- BASAJ M., SIATKOWSKI J., 1991, *Słownik czesko-polski*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- CVRČEK V., KOVÁŘÍKOVÁ D., 2011, *Možnosti a meze korpusové lingvistiky*, „Naše řeč” 94, s. 113–133.
- ČERMÁK F., 1994, *Jazyk a jazykověda. Přehled*, Praha: Pražská imaginace.
- ČERNÝ J., 1996, *Dějiny lingvistiky*, Olomouc: Votobia.
- Český národní korpus – InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. On-line: <http://www.korpus.cz> [cit. 19.03.2014].
- GRABOWSKI Ł., 2011, *Korpusy dwu- i wielojęzyczne w służbie tłumacza, leksykografa i badacza*, [w:] *Na tropach translátów: W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 89–112.
- GRABOWSKI Ł., 2012, *A corpus-driven study of translational and non-translational texts: The case of Nabokov's Lolita*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- CHLEBDA W., 2011, *Ekwiwalencja i ekwiwalenty. Między słownikiem a tekstem*, [w:] *Na tropach translátów: W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, red. W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 21–43.
- JOHANSSON S., 2010, *Multilingual corpora. Possibilities and limitations*, [in:] *InterCorp: Exploring a Multilingual Corpus*, red. F. Čermák, P. Corness & A. Klégr, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 53–68.

- KILGARRIFF A., RYCHLÝ P., SMRŽ P., TUGWELL D., 2008, *The Sketch Engine*, [in:] *Practical Lexicography: A Reader*, red. T. Fontenelle, Oxford: Oxford University Press, s. 297–306.
- LEVÝ J., 1963, *Umění překlada*, Praha: Československý spisovatel.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK B., 2005, *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- MUNDAY J., 2012, *Introducing translations studies: Theories and applications*, London: Routledge.
- PEŹIK P., 2012, *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, [in:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 253–273.
- ZANETTIN F., 2007, *Parallel corpora in translation studies: Issues in corpus design and analysis*, [in:] *Corpus linguistics. Critical concepts in linguistics: Vol. IV*, red. W. Teubert & R. Krishnamurthy, London: Routledge, s. 285–298.
- ZANETTIN F., 2012, *Translation-driven corpora: Corpus resources of descriptive and applied translation studies*, Manchester: St. Jerome.

Anna BUREK

Analiza konwersacyjna a badanie zachowań językowych

Abstract

In the article, a conversation analysis is described as a method built on the model of the quality theory. In psychology, an example of such research is a delineation of the unit and its function in the society; in linguistics, though, it regards the study of the language user's individual behavior. The author notes that the following issues must be taken into account: the cultural context (the interlocutor's cultural background), the unit's place (the location of communication), social roles that they play, shared or divergent values or identical experiences, but also the speakers' communication awareness – that entire set of associations forms a part of communicative reality.

Abstrakt

W artykule opisywana jest analiza konwersacyjna jako metoda zbudowana na wzór teorii jakościowych. W psychologii przykładem takich badań jest między innymi opis jednostki i sposobu jej funkcjonowania w społeczeństwie, w językoznawstwie zaś badanie zachowań językowych jednostki. Autorka zwraca uwagę, że należy wziąć tu pod uwagę kontekst kulturowy (osadzenie kulturowe rozmówcy), miejsce jednostki (usytuowanie komunikacyjne), role społeczne, jakie pełnią, wspólne lub rozbieżne wartości czy tożsame przeżycia, ale także świadomość komunikacyjna rozmówców – ten cały zbiór zależności buduje swoisty wycinek rzeczywistości komunikacyjnej.

Keywords: methodology of linguistics, conversation analysis, act of communication

Słowa kluczowe: metodologia językoznawcza, analiza konwersacyjna, akt komunikacji

Zachowania językowe człowieka i działania za pomocą słów wydają się coraz popularniejszym obszarem badań różnych dyscyplin naukowych, w tym także lingwistyki. Wraz z rozwojem nauki o komunikowaniu i pragmaty lingwistyki, socjolingwistyki oraz lingwistyki kulturowej stają się one interesującym polem do badań nad motywacją użytkowników języka do wyboru określonych jednostek z poszczególnych poziomów języka: leksykalnych, gramatycznych lub składniowych. Liczne badania z zakresu owych dziedzin sprawiają, że w naukach lingwistycznych coraz większą rolę pełnią zależności między interloku-

torami, ich intencje i cele komunikacyjne. Badania, w których chodzi o pokazanie różnorodnych uwikłań kodu językowego w kulturowym, stanowią swoiste *novum* na gruncie polskiej i europejskiej lingwistyki, jednak za ich główne problemy uznaje się kompetencję kulturową, rytualne zachowania grzecznościowe, akty mowy oraz motywację zachowań językowych.

Niniejsza praca podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie – jak skutecznie badać zachowania językowe. Zwraca uwagę na złożoność sytuacji komunikacyjnych oraz ich osadzenie w szerszym kontekście komunikacyjnym, ale także społeczno-kulturowym. Przydatna w tych badaniach jest metoda analizy konwersacyjnej pozwalająca badać samą strukturę wypowiedzi czy narracji, ale także dająca ogromne możliwości działań interpretacyjnych. Działów, które znacznie wykraczają poza zainteresowania tradycyjnej lingwistyki, zbliżając się bardziej do pragmatyki czy nawet socjolingwistyki.

Język a sukces komunikacyjny

Język rozumiany jako ludzka umiejętność wzajemnego porozumiewania się za pomocą znaków fonicznych i graficznych należy do wartości instrumentalnych (Puzynina 2014), podobnie jak sama umiejętność człowieka do myślenia, poruszania się, korzystania z wyobraźni. Schemat procesu komunikowania się pozwala wyróżnić podstawowe funkcje języka, które za Idą Kurcz, dzielą się na dwie podstawowe: komunikatywną i reprezentatywną (Kurcz 1976, s. 96). Pierwsza sprowadza się do przekazywania informacji od nadawcy do odbiorcy za pomocą kodu znanego zarówno jednemu, jak i drugiemu oraz kanału, przez który przechodzi przekaz. Druga funkcja – zasadnicza dla potrzeb tej pracy – wynika z używania kodu złożonego z sygnałów mających określone znaczenie, niosących za sobą wartości semantyczne, czyli pewną interpretację rzeczywistości (Kurcz 1976, s. 97). W akcie interlokucyjnym spośród wspomnianych wyżej, ale także z wielu innych funkcji języka, na ogół jedna z nich jest tą dominującą, ukazując prawdziwy cel komunikacyjny interlokutorów (Kurcz 1976, s. 97). Potwierdza to teorię mówiącą o tym, że zarówno język, jak i myśl ludzka oraz działania konwersacyjne służą do osiągnięcia pewnych założonych przez komunikujące się jednostki efektów. Każde zdarzenie komunikacyjne niesie za sobą określone przez interlokutorów intencje komunikacyjne, o których fortuności decyduje kilka podstawowych czynników (por. *Językoznawstwo kognitywne II...*, 2001, s. 17).

Sytuacja komunikacyjna, w której biorą udział przynajmniej dwie osoby, będąca całością złożoną z nie mniej niż dwóch wypowiedzi o spójnej strukturze, mająca swój początek i koniec, określana jest modnym już dziś mianem dyskursu (Kurcz 2005, s. 161). Działania dyskursu konwersacyjnego skupiają

się na analizie par przyległych¹, uczestników, illokucji i perlokucji oraz zaburzeń w procesie komunikacji (Kurecz 2005, s. 166). Zasadniczym problemem, któremu poświęca się najwięcej rozpraw jest jednak nadal Austinowska koncepcja aktów mowy, która wyróżnia trzy potencjalne aspekty aktów mowy: lokucję (komunikowanie znaczenia w zgodzie z regułami syntaktycznymi, semantycznymi, pragmatycznymi; akt komunikacji między nadawcą a odbiorcą), illokucję (stosunki między wypowiedzią a zewnętrznym kontekstem, tj. rozmowa, dialog, dyskurs) oraz perlokucję (oddziaływanie na odbiorcę i rzeczywistość pozajęzykową, tj. wszelkie zakazy, nakazy; por. Sawicka 2006, s. 238). Efekt perlokucyjny może być jednak dwojaki – skuteczny lub nieskuteczny pragmatycznie, a więc może prowadzić do osiągnięcia lub chybienia założonego celu komunikacyjnego.

Warto także zauważyć, że to, czy działania językowe odbierane są jako pozytywne lub negatywne, skuteczne czy nieskuteczne, ale także zgodne czy też niezgodne z normą, związane jest też w dużej mierze z normami kulturowymi danego społeczeństwa. Można tu przytoczyć twierdzenie Janusza Anusiewicza, że „język jest nośnikiem, przekątnikiem i zbiorem wszelkich wartości, odcień, wartościowań, tudzież norm postępowania, wokół których koncentrują się zachowania, działania, przekonania oraz system etyczno-normatywny danej społeczności” (cyt. za: Anusiewicz 1994, s. 12). Jeśliby zatem przyjąć, że akt komunikacyjny to złożony proces, na który składa się nie tylko język, ale także kontekst kulturowy i społeczny, to należy postawić pytanie o to, jak należałoby analizować zachowania językowe użytkowników i czy istnieje metoda umożliwiająca ich rzeczywiście efektywne badanie.

Językowe zachowania człowieka są bowiem indywidualnym sposobem użycia języka przez daną jednostkę, zbiorem zasad, które stosuje on w swojej aktywności komunikacyjnej i sekwencją zachowań, które aktywuje on w sytuacjach komunikacyjnych. Mimo że zachowanie językowe określa się często jako niepowtarzalną kombinację cech użytkownika języka, to należy pamiętać, że akty te wynikają z konwencji obowiązującej w społeczności językowej, do której on należy. Wybrana grupa ludzi żyjących wspólnie na pewnym terenie i utrzymujących ściśle relacje, używająca wybranych kodów porozumiewania się wytwarza swoistą normę zachowań językowych. W języku bowiem utrwalone zostaje to, co odzwierciedla system wartości, normy społeczne i kulturowe danej społeczności (Anusiewicz 1994, s. 55).

---

¹ Podstawową parą przyległą jest para *pytanie-odpowiedź*, która jako spójna całość tworzyć już może podstawową jednostkę w pełni poddającą się narzędziom badawczym analizy dyskursu. Równie często w dyskursie konwersacyjnym pojawiają się pary typu: stwierdzenie – potwierdzenie, prośba – obietnica, podziękowanie – potwierdzenie czy powitanie – powitanie.

Kompetencja komunikacyjna, językowa i społeczna

Jedną z najważniejszych konsekwencji osadzenia języka w kulturze wydaje się być fakt, że do sprawnej komunikacji użytkownikowi języka nie wystarcza znajomość kodu językowego. Odbiór komunikatu wymaga bowiem dyspozycji wykraczających daleko za kompetencję językową (Szwabe 2008, s. 101), wymagając od interlokutorów określonego poziomu kompetencji komunikacyjnej. Cytując za Chomskym:

[...] kompetencję językową uznaje się za utajoną wiedzę na temat reguł syntaktycznych o nieskończonym zasięgu, pozwalających na generowanie dowolnych, niesłyszanych wcześniej zdań oraz wiedzę na temat reguł interpretacji semantycznej i fonologicznej. Jest to zatem umiejętność, a właściwie możliwość, tworzenia nieograniczonej ilości wypowiedzi, posługując się wiedzą niejawną².

Kompetencja językowa ma także silne konotacje z wewnętrznym, wrodzonym mechanizmem pozwalającym na jej rozwój. Kompetencja komunikacyjna takich konotacji już nie posiada wcale (Kurcz 2005, s. 32).

Kompetencja komunikacyjna to wiedza na temat użycia języka w danej grupie społecznej. Jest to umiejętność zachowania się językowego w różnych układach (zależnych od społecznej pozycji nadawcy i odbiorcy, rodzaju kontaktu: oficjalny – nieoficjalny, od trwałości kontaktu), które narzucają konieczność realizowania rozmaitych ról społecznych, w określonych sytuacjach użycia języka, wpływających na kształt i rodzaj wypowiedzi (liczba rozmówców, czas i miejsce rozmowy, temat rozmowy, kanał przekazu informacji, gatunek wypowiedzi), w zależności od celu wypowiedzi, od emocjonalnej, informacyjnej i modalnej funkcji wypowiedzi oraz od funkcji działania.

Obie te kompetencje podlegają ciągłym uwarunkowaniom socjalizacyjnym, które prowadzą do nabywania wiedzy metajęzykowej i metapragmatycznej (Anusiewicz 1994, s. 35), a co za tym idzie – do nabywania kompetencji społecznych. Owa kompetencja to swoisty zbiór umiejętności warunkujących efektywność regulacji emocjonalnej i radzenia sobie w różnego rodzaju sytuacjach społecznych. Z definicji tej wynika, że nie można mówić o jednej ogólnej kompetencji społecznej lecz o wielu ich rodzajach, np. umiejętnościach związanych z percepcją społeczną (trafne spostrzeganie innych, np. ich przeżyć lub intencji, oraz rozumienie i prawidłowa ocena sytuacji społecznych), wrażliwości społecznej, empatii, znajomości reguł społecznych i umiejętności odpowiedniego zachowania się w sytuacjach społecznych, etc. (por. Skarżyńska 1981, s. 42).

---

² Określenie wiedzy niejawnej nie oznacza wiedzy nie do poznania, ale raczej określa sytuację, w której małe dziecko nie potrafi określić dlaczego użyte przez nie zdanie jest, np. poprawne gramatyczne, ale zdaje sobie sprawę, że takie jest.

Komunikacja a czynniki pozajęzykowe

Użytkownik języka, stanowiąc część jakiejś większej grupy, nie jest jednostką niezależną, ale mocno osadzoną w społecznym kontekście. Ów kontekst wymusza na nim nieustanne podporządkowywanie się istniejącym w nim prawom i regułom. Zrytualizowane zachowania społeczne, a także istniejąca w nim konwencja, tradycje czy stereotypy, formują pewne postawy zbliżone do tych, które w danej grupie już występują i tym samym sprzyjają integracji jednostek ze społecznością. Już w procesie wstępnej socjalizacji człowiek nabywa pewien zasób wartości intelektualnych, które pozwalają mu na interpretację rzeczywistości i ocenę zjawisk zachodzących wokół niego. Jednak postrzeganie świata zewnętrznego uwarunkowane jest doświadczeniami grupy społecznej, do której jednostka należy i w której zachodzą procesy socjalizujące. Osobowość jednostki kształtuje się więc w określonym systemie wartości, a proces socjalizacji zachodzi na różnych płaszczyznach jej życia, rozwijając korzystne z punktu widzenia społecznego zdolności komunikowania interpersonalnego.

Zdolność człowieka do zachowań społecznych opartych na komunikacji werbalnej i niewerbalnej jest zależna przede wszystkim od społeczeństwa, w jakim się on wychowywał. Wyznacznikiem relacji, w jakiej się znajdują się rozmówcy, jest głównie trwałość ich wzajemnego kontaktu i otwartość, którą wobec siebie stosują (Nęcki 1992, s. 66), a także uznanie norm społecznych i kulturowych ustanawiających dystans między nimi. Na komfort komunikacji wpływają także tzw. czynniki zewnętrzne, czyli niezwiązane bezpośrednio z osobami uczestników interakcji: liczba rozmówców, czas i miejsce rozmowy, jej temat oraz kanał przekazu informacji. To, ile osób zaangażowanych jest w sytuację komunikacyjną decyduje o monologicznej lub dialogowej formie wypowiedzi, filtrując jednocześnie tematy poruszane w trakcie rozmowy, a także modyfikując otwartość narratora w wyrażaniu swoich opinii czy odwagę w prowadzeniu narracji. Większa liczba uczestników komunikacji bywa dla jednostki stresująca, nierzadko także rozpraszająca – wpływa na zwiększenie ryzyka dekoncentracji oraz często powoduje nieśmiałość i dyskomfort. Najszczersze rozmowy, momenty otwarcia się przed drugim człowiekiem, następują w trakcie spotkania dwóch, nie więcej, osób (por. Soroko 2009, s. 71).

Nie bez znaczenia jest również miejsce, w którym odbywa się komunikacja. Otoczenie, w którym znajduje się osoba mówiąca, powinno sprzyjać rozmowie, a więc stworzyć komfortowe dla narratora mikrośrodowisko. Miejsca można podzielić na plenerowe i zamknięte, te drugie natomiast także na: środki podróży (swoje samochód, czyjeś samochód), mieszkanie (własne, cudze), urząd i lokal publiczny. Niemały wpływ na rozmowę mają także bodźce o dużej zmienności, jak: nastrój, poziom zmęczenia, humor interlokutorów czy myśli zaprzatające

głowę narratora. Nadawca komunikatu wchodzi w ciągłe interakcje ze światem, konstruując swe wypowiedzi na różne sposoby, w różnych momentach swojego życia.

Niezależnie jednak od jakości rozmów, od sposobów ich prowadzenia, mogą być one dobrym materiałem do badań nad zachowaniami językowymi jednostki oraz jej stosunkiem do samej siebie, jak i świata ją otaczającego. Dzięki dokładnej analizie okoliczności rozmowy, zbadaniu kontekstu kulturowego, w którym osadzony jest nadawca komunikatu oraz przeanalizowaniu jego wypowiedzi, można z powodzeniem odkryć jego kompetencje językowe.

Analiza konwersacyjna jako metoda

Analiza konwersacyjna, czyli jeden ze sposobów badania aktów komunikacyjnych, jest metodą w pełni empiryczną (por. Rancew-Sikora 2007, s. 4), a dodatkowo śmiało można ją nazwać techniką powiązaną charakterem z badaniami terenowymi (Rancew-Sikora 2007, s. 17). Szeroko rozumiana kategoria badań terenowych obejmuje swoimi ramami także badania nad konwersacją z powodu sposobu zdobywania materiału do analizy, a także problematyki dotyczącej funkcjonowania człowieka w społeczeństwie. W celu uzyskania materiału badawczego do analizy konwersacyjnej należy zatem wejść w naturalne środowisko jednostki lub ewentualnie takowe wytworzyć. Naturalność warunków badań oznacza tu, że do zdarzeń interpretowanych przez badacza dochodzić ma w sytuacjach z życia codziennego lub maksymalnie zbliżonych do tych, które zachodzą na co dzień. Dla codzienności jednak typowa jest niemożność jej dokładnego zaplanowania, bo o ile można w niej zaobserwować pewną rutynę, o tyle nie można tu mówić o jej przewidywalności. Badacz w tym przypadku ma zatem utrudnione zadanie, ponieważ zaplanować może jedynie miejsce swoich obserwacji, bez szczegółowego wskazania, kiedy i w jakim stopniu zostanie zaproszony do wejścia w interakcję z jednostkami badanymi.

Sama obecność badacza także nie pozostaje bez znaczenia dla przebiegu interakcji, jak i dla samego narratora. Zakończony sukcesem odbiór komunikatu zależy bowiem w dużej mierze od kompetencji odbiorcy, czyli badacza właśnie (Szwabe 2008, s. 101). Na tym poziomie badań kompetencja językowa i komunikacyjna nie są już wystarczające – niezbędne jest poznanie kontekstu kulturowo-społecznego nadawcy, by korzystając z kompetencji społecznej, trafnie przeprowadzić cały akt komunikacyjny. Już w momencie otwarcia sytuacji komunikacyjnej należy zatem ustalić, jakie dyspozycje mają poszczególni jej uczestnicy oraz jednoznacznie określić rolę badacza. Główna trudność, którą napotyka osoba przeprowadzająca wywiad, polega na odróżnieniu tego, co kodowane przez nadawcę od tego, co jest przez niego implikowane. To, co nazy-

wane jest znaczeniem danego zdania jest bowiem przecież jedynie punktem wyjścia do interpretacji, której efekt końcowy zależy od umiejętności i rzetelności słuchającego (Szwabe 2008, s. 101). Ze względu na osobę badacza, w narracji spodziewać należy się wielu implikatur, które jedynie poprawnie rozpoznane przez odbiorcę komunikatu, nie zaburzają jej analizy.

Fakt, że sytuacja komunikacyjna³ odbywa się w obecności osoby „z zewnątrz” może także sprawiać, że narrator snujący swoją historię szczególny nacisk będzie kładł na zachowania autoprezentacyjne, manipulując opowieścią tak, by osiągnąć zamierzony przez siebie efekt autokreacyjny. Z drugiej strony, ze względu na osobę badacza, dołoży także wszelkich starań, by przestrzegać zasad współpracy komunikacyjnej⁴, co nie pozostanie bez wpływu na przebieg narracji. Szanując osobę interlokutora, narrator stara się zawsze dookreślić pewne wyrażenia, omówić szerzej niektóre zdarzenia, by w pełni wprowadzić słuchacza w istotę opowieści. Badacz musi zatem nie tylko uważnie przeanalizować język narratora, ale także umiejętnie odróżnić wypowiedzenia pojawiające się w narracji jedynie ze względu na jego obecność, by prawidłowo przeprowadzić ostateczną interpretację narracji.

Zastosowanie metody

Tak jak we wszystkich badaniach interpretacyjnych, także w przypadku analizy konwersacyjnej, najważniejszym zastosowaniem metody, a zarazem jej najtrudniejszą częścią, jest interpretacja materiału. Badania konwersacji wyróżnia spośród innych to, że w jej przypadku badacz ma do czynienia z interpretacją jedynie fragmentów rozmów, bez szerszego kontekstu. Każdy przypadek, reguła, które uznawane są przez badacza za ważne w opisie i analizie, muszą więc znaleźć swoje potwierdzenie w przykładzie z zapisu danego fragmentu, który dowodzi ich prawdziwości. W ten sposób prowadzona analiza może wydawać się ograniczeniem możliwości interpretacyjnych. Badacz ma bowiem przed oczami tylko sekwencje zdaniowe, z których wynika jedynie to, co zostało wyłuskane z wypowiedzi nadawcy, nic więcej, nic mniej. Jeśliby jednak przyrzeć się stosowanym w praktyce technikom analizy konwersacji, wyróżnić można kilka poziomów interpretacyjnych, które pozwalają na pogłębienie analizy oraz skonstruowanie dokładniejszych wniosków.

---

³ W przypadku analizy konwersacyjnej ową sytuacją komunikacyjną najczęściej jest narracja bądź autonarracja.

⁴ Zasada kooperacji Grice’a: „Niech twój wkład w rozmowę będzie taki, jaki jest pożądaný na etapie, na którym się znajduje, dzięki akceptacji celu rozmowy czy kierunku, w jakim się rozwija” (zob. *Językoznawstwo kognitywne II...*, 2001, s. 90).

Pierwszy poziom polega na wyjaśnianiu zdarzeń konwersacyjnych w oparciu o ich kontekst sekwencyjny, a zatem o wydarzenia, które je poprzedzają lub następują po nich. Taka analiza jest w zupełności wystarczająca do przeprowadzenia poprawnych badań konwersacyjnych (Dyjakon 2005, s. 413). Jednak zastosowanie kolejnych poziomów interpretacyjnych pozwala na jej pogłębienie i uszczegółowienie, na czym bez wątpienia zyskują prowadzone przez nas badania. Drugi poziom polega na umieszczeniu danej sytuacji komunikacyjnej w szerszych strukturach rozmowy (czas, miejsce, okoliczności, powód) – wyjaśnieniu zdarzenia w kontekście pozanarracyjnym. Kolejny poziom, poza samym zdarzeniem komunikacyjnym, zajmuje się także relacją narracji do pozycji zajmowanej przez narratora, do założonych przez niego celów i zadań. Ostatni z poziomów interpretacyjnych sięga już daleko poza ramy sytuacji narracyjnej, a nawet ról pełnionych przez interlokutorów – dotyczy powiązań narracji z kontekstem kulturowo-społecznym jednostek biorących udział w danym zdarzeniu komunikacyjnym. Zastosowanie wszystkich wymienionych poziomów interpretacji pozwala na przeprowadzenie poprawnej lingwistycznej analizy.

Podstawowe problemy związane z metodą

Pierwszym i właściwie największym problemem badacza jest samo zdobycie materiału do analizy, które mimo nieustannie toczących się wokół nas narracji i rozmów, okazuje się niełatwe. Wprawdzie dla wyciągnięcia wniosków wystarczy czasem kilkunastominutowa rozmowa, która odpowiednio zinterpretowana, przynosi badaniom oczekiwane efekty, jednak problem polega na tym, że badaczowi dostępne są jedynie te narracje, w których sam uczestniczy lub te, których jest mimowolnym świadkiem. Natomiast już w przypadku uczestnictwa w narracji, badacz zmuszony jest ograniczyć swoją obecność w rozmowie do koniecznego minimum, co ogranicza jego możliwości moderowania dyskusji, a co za tym idzie, zdobywania informacji niezbędnych do analizy (por. Soroko 2009, s. 71). Z drugiej strony, ingerowanie badacza w nagranie, zadawanie dodatkowych pytań narratorowi podważa sens i wiarygodność badań. Często więc już po rozpoczęciu zbierania materiału, okazuje się, że dostęp do „codziennych rozmów” wcale nie jest taki łatwy. Czasami nawet kilkanaście czy kilkadziesiąt nagranych rozmów nie tworzy materiału badawczego, który jest wystarczająco poprawny do przeprowadzenia analiz.

Badacz, poszukując materiału do badań, już na początku zderza się z oczywistym faktem, że członkowie społeczeństwa w sposób naturalny ustalają granice między swoim światem prywatnym i publicznym. Normy społeczne nie pozwalają im na przekraczanie ustalonych barier i łamanie przyjętych konwen-

nsów. Poszukiwacz ma więc za dodatkowe zadanie wykrycie momentów przejścia z konwersacji publicznej do prywatnej oraz ponownego powrotu do sytuacji rozpoczęcia narracji. Śledzenie punktów zwrotnych w rozmowach jest więc tu jednym z podstawowych zajęć interpretatora. Sam badacz jednocześnie również pozostaje zobowiązany do przestrzegania norm społecznych, a w szczególności prawnych – zapis czy nagranie narracji osoby drugiej jest bowiem materiałem, który powinien być wykorzystywany w zgodzie z prawem do ochrony wolności i godności każdego człowieka. Nierzadko więc dochodzi do sytuacji, w której badacz zmuszony jest przyznać się do prowadzenia zapisu narracji lub poinformować narratora o fakcie jeszcze przed rozpoczęciem nagrania, co wpływa na otwartość rozmówcy.

Praca metodą analizy konwersacyjnej jest silnie uzależniona od dokładności i trafności zapisu materiału badawczego. W trakcie zapisu notuje się nie tylko usłyszane słowa, ale także wszelkie pozostałe dźwięki, które są częścią nagrania. Do najczęstszych dźwięków niewerbalnych należą chrząknięcia, głośne wdechy i wydechy, kaszel, śmiech, płacz, różnego odkrztuszenia, np. *ehkm*, *ggh* oraz odgłosy zastanawiania się, np. *eee*, *yyy*. W zapisie należy zaznaczyć także zaistnienie sytuacji, które ingerują w przebieg rozmowy (dzwoniący telefon, trzaśnięcie drzwiami, rozlanie napoju).

Za pomocą specjalnych symboli powinno się też zapisać wszelkie zaobserwowane w narracji zmiany tonu głosu, tempa opowieści, modyfikację głośności oraz momenty, na które narrator kładzie szczególny nacisk. Notować należy także każdą pomyłkę i zniekształcenie słów, w tym wady wymowy narratora. Dzięki zapisowi wyraźniejsze stają się momenty w rozmowie, które często pozostają nieodkryte podczas samego odsłuchiwania nagrania. Odczytywanie transkrypcji wydarzeń zwalnia tempo narracji, umożliwiając tym samym wielokrotne odtworzenie tej samej sytuacji komunikacyjnej, przez wielu odbiorców i w różnym czasie. Zrozumienie zapisu przez wszystkich czytających umożliwia między innymi dość intuicyjny, zapożyczony ze zwykłego języka, zestaw symboli, służących do transkrypcji nagrań. W badaniach najczęściej wykorzystuje się metodę zapisu stworzoną przez Gail Jefferson⁵.

---

⁵ Gail Jefferson (1938–2008) po ukończeniu doktoratu (Nauki o społeczeństwie) w UC Irvine pracowała na uniwersytetach w Pensylwanii, Massachusetts i Kalifornii, a następnie piastowała stanowiska badawcze na uniwersytetach w Manchesterze, Tilburg, Holandii. Jej prace badawcze skupiały się na analizie nagrań rozmów oraz transkrypcji naprawdę drobnych szczegółów interakcji (w tym szczególnie śmiechu). Skupiała się budowie interakcji między interlokutorami i ich rozmieszczeniu w trakcie rozmowy. Jej badania przyczyniły się zrozumienia kluczowych zachowań w życiu społecznym oraz zjawisk z zakresu społecznych interakcji.

Analiza konwersacyjna a skuteczne badanie językowych zachowań

Badanie rzeczywistości społecznej za pomocą analizy konwersacyjnej polega na bardzo szczegółowej analizie rozmów codziennych, które są nagrywane w warunkach naturalnych, a następnie zapisywane przy użyciu standardowych znaków i porównawczo interpretowane. Dla analizy konwersacyjnej charakterystyczne jest to, że większość badaczy nie interesuje się wcale analizą semantyczną wypowiedzi, całkowicie pomijając rozważania na temat intencji i cech osobowych rozmówców oraz zasadniczo nie biorąc pod uwagę refleksji uczestników na temat ich udziału w rozmowie. Główny punkt zainteresowania stanowią dla nich metody sekwencyjnego uporządkowania wypowiedzi i gestów uczestników interakcji (Rancew-Sikora 2007, s. 2). Zastosowawszy jednak analizę konwersacyjną do swoich badań nad narracjami osób bezdomnych⁶, uważam, że ignorowanie jej ogromnego potencjału interpretacyjnego jest marnowaniem wspaniałego narzędzia badawczego. Analiza konwersacyjna to analiza przebiegu rozmowy pomiędzy wszystkimi jej uczestnikami, uwzględniająca zarówno samą treść rozmowy, jak i wszelkie pozostałe komunikaty niewerbalne (zajknięcia, westchnięcia, pauzy). Można przyjąć, że jest to metoda umożliwiająca nie tylko zrozumienie treści rozmowy, wyróżnienie sekwencji i par komunikacyjnych, ale przede wszystkim umożliwiającą określenie emocjonalnego, społecznego i kulturowego kontekstu rozmowy, a co za tym idzie – motywacji kierującej użytkownikiem języka w stronę takich, a nie innych zachowań językowych.

Fenomenologiczne podejście do życia człowieka propaguje stwierdzenie, że jednostka, jako element społeczeństwa lub dowolnego innego, szerszego kontekstu kulturowego, „wytwarza się” na potrzebę chwili (Rancew-Sikora 2007, s. 5), nie planując, ani nie projektując w żaden sposób swoich zachowań. Mówiąc o zachowaniach, mam na myśli oczywiście przede wszystkim reakcje oraz akty językowe człowieka. Jednak jak wynika z dziesiętek lat badań prowadzonych nad teorią komunikacji, człowiek chcąc nie chcąc, powiela schematy zachowań językowych, realizuje wzorce językowe wpajane mu od dzieciństwa. W sytuacjach dla siebie nowych przybiera role komunikacyjne, które są mu obce, jednak w kontaktach znanych mu wcześniej, bliżej – przybiera role komunikacyjne dla siebie samego najwygodniejsze. Trzeba pamiętać, że zachowania językowe silnie połączone są z chęcią ich drobiazgowego projektowania, a co za tym idzie – osiągania efektów znacznie dalej idących niż te komunikacyjne.

Człowiek jako jednostka społeczeństwa wykazuje dużą motywację do funkcjonowania w swoim środowisku na jak najwyższej pozycji społecznej oraz do

---

⁶ Do celów napisania pracy magisterskiej przeprowadziłam wywiady z kilkunastoma osobami bezdomnymi. Badania ich narracji prowadziłam przy użyciu metody analizy konwersacyjnej. W ten sposób sprawdzałam, na ile autokreacyjny charakter mają ich narracje autobiograficzne.

osiągania celów, które stawia sobie jako nadrzędne oraz niezbędne do osiągnięcia wymarzonej pozycji. Cele te może osiągać na wiele sposobów: trzymając się większej, silniejszej grupy, wchodząc z pozostałymi uczestnikami życia społecznego w swego rodzaju układy oraz manipulując zachowaniami innych oraz swoimi. Zauważyć w tym miejscu należy, że manipulacja, postrzegana na ogół jako negatywne zjawisko współczesnych nam czasów, powinna być rozumiana przede wszystkim jako środek osiągania pewnych korzyści (zob. Oleś 2008, s. 32). Analiza konwersacyjna pozwala natomiast skutecznie zdemaskować komunikacyjne działania manipulacyjne, które służą ludziom do osiągania założonych efektów.

Za pomocą narzędzi typowych dla metody analizy konwersacyjnej: dokładnego zapisu przebiegu rozmów, które odbywają się w środowisku naturalnym dla rozmówców, możliwości przyjrzenia się pauzom, chrząknięciom, zawahaniom oraz dodatkowo – zachowaniom pozawerbalnym uczestników komunikacji, staje się ona metodą stworzoną do skutecznego badania zachowań językowych człowieka. Przy pomocy transkrypcji, czyli dokładnego zapisu usłyszanых rozmów, buduje się swoistą ścieżkę wzorów dla interakcji komunikacyjnych, sieć zachowań manipulacyjnych, wykres załamań konwersacji oraz reakcji słownych na działania językowe podejmowane przez rozmówców. Kreśląc na papierze kolejne słowa oraz symbole zachowań pozawerbalnych osób komunikujących się, kreśli się tak naprawdę wykres dla ich międzyludzkich relacji oraz społecznych oddziaływań na ich sytuację komunikacyjną.

Analiza konwersacyjna jako metoda zbudowana na wzór teorii jakościowych, czyli takich, które w myśl założeń teorii idiograficznej, zajmują się pojedynczymi przypadkami badawczymi, wyznacza sobie za cel wyodrębnienie z jakiegoś obszaru rzeczywistości oraz opisanie jego jednostkowych, unikatowych właściwości strukturalnych oraz funkcjonalnych. W psychologii przykładem takich badań jest między innymi opis jednostki i sposobu jej funkcjonowania w społeczeństwie. W językoznawstwie z powodzeniem może to być natomiast badanie zachowań językowych jednostki (Straś-Romanowska 2008, s. 59). Kontekst kulturowy, w którym osadzeni są rozmówcy, miejsce, w którym się znajdują, role społeczne, jakie pełnią, wspólne lub rozbieżne wartości, które wyznają w życiu, podobne poczucie humoru czy tożsame przeżycia, ale także świadomość komunikacyjna rozmówców – ten cały zbiór zależności buduje swoisty wycinek rzeczywistości komunikacyjnej. Tym samym więc – szereg czynników ma wpływ na zachowania językowe człowieka, a dzięki analizie konwersacyjnej cały zbiór usystematyzowanych zachowań traktować można indywidualnie, z perspektywy pojedynczej, niezależnej jednostki, która w różnych interakcjach językowych, z różnymi rozmówcami, wchodzi w różne relacje, wykazując tym samym różne, czasem zupełnie odmienne, zachowania językowe.

To dzięki zapisom analizy konwersacyjnej badacz jest w stanie zauważyć, jakie tematy wywołują milczenie u rozmówcy, jakie sytuacje komunikacyjne sprawiają, że się jąka czy podnosi głos. Spisany materiał językowy ujawnia też szereg reakcji językowych człowieka – pozwala zaobserwować kiedy używa wulgaryzmów, a kiedy zdrobnień, w których momentach rozmowy posługuje się słownictwem potocznym, a w których zasobem słów specjalistycznych z danych dziedzin. A co najważniejsze – to dzięki analizie konwersacyjnej istnieje możliwość nakreślenia zależności między tematami poruszonymi w sytuacjach komunikacyjnych, zauważenia kwestii przemilczanych lub porzuconych. To właśnie analiza konwersacyjna pozwala na chwilę wejść w skórę osoby komunikującej i poznać prawdziwe motywacje jej językowych zachowań. Dlatego można uznać, że potencjał tej metody nie został jeszcze wykorzystany, a jednocześnie wyrazić nadzieję, że dzięki nowym badaniom z zakresu analizy konwersacyjnej, człowiek i jego umiejętności językowe staną się znaczącym elementem badań nie tylko językoznawczych, ale także psychologicznych oraz socjologicznych.

Literatura

- ANUSIEWICZ J., 1994, *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław.
- DYJAKON D., 2005, *Wywiad autobiograficzny jako źródło poznawania zmian w tożsamości*, [w:] *Narracje, (auto)biografia, etyka*, pod red. L. Koczanowicza, Wrocław.
- Językoznawstwo kognitywne II. Zjawiska pragmatyczne, 2001, red. W. Kubiński, D. Stanulewicz, Gdańsk.
- KURCZ I., 1976, *Psycholingwistyka. Przegląd problemów badawczych*, Warszawa.
- KURCZ I., 2005, *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa.
- LEVINSON S. C., 2010, *Pragmatyka*, przeł. T. Ciecierski, Warszawa.
- NECKI Z., 1992, *Komunikowanie interpersonalne*, Wrocław.
- OLEŚ P. K., 2008, *Autonarracyjna aktywność człowieka*, [w:] *Narracja. Teoria i praktyka*, pod red. B. Janusz, Kraków.
- PUZYNINA J., 2014, *Jeszcze raz o kulturze języka*. On-line: www.etykaslowa.pl [dostęp: 7.01.2014].
- RANCEW-SIKORA D., 2007, *Analiza konwersacyjna jako metoda badania rozmów codziennych*, Warszawa.
- SAWICKA G., 2006, *Język a konwencja*, Bydgoszcz.
- STRĄŚ-ROMANOWSKA M., 2008, *Psychologiczne badania narracyjne jako badania jakościowe i ich antropologiczne zaplecze*, [w:] *Narracja. Teoria i praktyka*, pod red. B. Janusz, Kraków.
- SOROKO E., 2009, *Wywoływanie autonarracji w badaniach psychologicznych. Ocena (auto)narracyjności wypowiedzi*, Poznań.
- SZWABE J., 2008, *Odbiór komunikatu jako zadanie poznawcze. Ujęcie pragmatyczno-kognitywne*, Poznań.

Aleksandra PAWLIK

Styl artykułów o uchodźcach z Bliskiego Wschodu i Azji na czeskim portalu informacyjnym iDNES.cz

Abstract

The author analyzed the language and style of the most popular articles of the *Mladá fronta DNES* newspaper, published on the iDNES.cz. This leads to the conclusion that in the analyzed material, there are clearly visible features of an administrative, colloquial and religious style. In the first case, it is justified to use the official terminology, that is related to international and national institutions work, involved in the process of refugees' assimilation. In the second case – the colloquial style features – pertain to the desire of helping to facilitate the reading and encouraging to generate more interest in the topic. The third one refers to the tradition and culture of refugees.

Abstrakt

Autorka poddała analizie język i styl artykułów najpopularniejszej gazety *Mladá fronta DNES* publikowane na portalu iDNES.cz. Dochodzi do wniosku, że w badanym materiale wyraźnie widać cechy stylu administracyjnego, potocznego oraz religijnego. W pierwszym przypadku jest to uzasadnione koniecznością stosowania terminologii urzędowej, odnoszącej się do pracy instytucji międzynarodowych i krajowych, biorących udział w procesie asymilacji uchodźców. W drugim – cechy stylu potocznego – idzie o chęć ułatwienia czytelnikowi lektury i zarazem wzbudzenia większego zainteresowania tematem. Trzecia odnosi się do tradycji i kultury uchodźców.

Keywords: Czech language, Czech press, internet, refugee

Słowa kluczowe: język czeski, prasa czeska, internet, uchodźca

Na mapie migracyjnej świata zaszły w latach 2015–2016 wyraźne zmiany. W połowie 2015 roku statystyki UNHCR¹ wskazywały, że na świecie było już

---

¹ Urząd Wysokiego Komisarza do spraw Uchodźców (UNHCR) – jednostka ONZ odpowiedzialna za przygotowywanie raportów i statystyk dotyczących bieżącej sytuacji migracyjnej na świecie.

ponad 20 milionów uchodźców, a jeszcze dwa lata wcześniej liczba ta wynosiła 16,5 miliona². Zmiany te najsilniej odczuła Europa, która nieoczekiwanie pojawiła się na mapie celów podróży uchodźców. Od 1 stycznia do końca października 2015 roku do Europy napłynęło 700 tysięcy uchodźców. W marcu 2016 roku Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (OIM) mówiła już o 850 tysiącach. Problem masowo rosnącej liczby uchodźców dotknął przede wszystkim kraje europejskie, które stanęły przed koniecznością przyjęcia ogromnej rzeszy imigrantów.

Wszystkie te czynniki zadecydowały o tym, że problematyka uchodźców jest w Republice Czeskiej bardzo aktualna. Ze względu na specyfikę środków masowego przekazu, stosunkowo najszybciej informacje o uchodźcach pojawiają się w Internecie. W Republice Czeskiej istnieje wiele portali internetowych, poświęconych doniesieniom z kraju i ze świata. Spośród kilku najbardziej poczytnych (iDNES.cz, Lidovky.cz, Novinky.cz, Seznam.cz, Aktualne.cz, Blesk.cz) wybrano najpoczytniejszy czeski portal informacyjny, iDNES.cz. Jest to portal internetowy dziennika „Mladá fronta DNES”, jednej z najbardziej poczytnej gazety w Republice Czeskiej. Portal informacyjny iDNES.cz funkcjonuje od 12.02.1998 r. i jest miesięcznie odwiedzany przez ponad 4 miliony internautów. W dziesięcioletniej historii ankiety Křišťálová Lupa portal iDnes.cz dziesięciokrotnie zajął pierwsze miejsce za najlepsze informacje³.

Celem artykułu jest zbadanie stylu tekstów dziennikarskich poświęconych uchodźcom na portalu informacyjnym iDNES.cz. Analiza ma wykazać, jakich środków językowych używają autorzy tekstów o uchodźcach oraz jakie treści starają się za pośrednictwem tych środków wyrazić. Omówienie warstwy językowej artykułów będzie zmierzać w kierunku porównania sposobów wyrażania tematyki uchodźstwa z Bliskiego Wschodu i Azji w poczytnym czeskim portalu informacyjnym.

Badane artykuły pochodzą z okresu od 1 stycznia do 30 kwietnia 2016 roku. Dobór materiału do analizy odbywał się kilkuetapowo, przy wykorzystaniu metody słów kluczy oraz metody losowej. W etapie pierwszym znaleziono teksty publikowane w portalu iDNES.cz w badanym okresie, posiadające w tytule lub treści rzeczownik *uprchlík* w różnych formach fleksyjnych. W drugim etapie materiał zgromadzony z każdego portalu podzielono je na trzy kategorie tematyczne: „przyjazd uchodźców do Republiki Czeskiej”, „pobyt uchodźców w Republice Czeskiej” oraz „wyjazd uchodźców z Republiki Czeskiej”. W etapie trzecim wyselekcjonowano z każdej kategorii tematycznej po pięć tekstów naj-

² <https://www.uno-fluechtlingshilfe.de/fileadmin/redaktion/PDF/UNHCR/UNHCR-Halbjahresbericht.pdf> [15.05.2016].

³ <https://cs.wikipedia.org/wiki/iDNES.cz> [15.05.2016].

ciekawszych pod względem językowym, a w czwartym etapie z każdej grupy wybrano losowo jeden artykuł. Łącznie uzyskano trzy artykuły, po jednym z każdej grupy tematycznej.

Wstępna charakterystyka zgromadzonego materiału wymaga określenia jego podstawowych parametrów, takich jak tytuł, autor, data publikacji, tematyka artykułu, gatunek dziennikarski, długość artykułu (podana w liczbie znaków ze spacjami) oraz występowanie materiałów dodatkowych (zdjęć, filmów, itp.).

Tabela 1. Charakterystyka materiału zebranego z portalu iDNES.cz

Tytuł artykułu	Autor	Data publikacji	Tematyka artykułu	Gatunek dziennikarski	Długość artykułu	Dodatkowe materiały
<i>Buďte tu šťastní, vítali lidé ve Smilovicích uprchlíky. Už bez výhrůžek</i>	Ivana Lesková	22.01.2016	Pobyt uchodźców w ČR	Informacja rozszerzona ⁴	3645 znaków ze spacjami	Fotogaleria (7 zdjęć) oraz 1 film
<i>Lidé z Kraslic mají nové sousedy. Za hranicemi se ubytovali uprchlíci</i>	Petr Toman, Václav Šlauf	4.01.2016	Przyjazd uchodźców do ČR	Informacja rozszerzona	3645 znaków ze spacjami	1 fotografia
<i>Nechápeme krajany, kteří odjeli, říkají spokojeni uprchlíci v Českém Těšíně</i>	Petr Wojnar	27.04.2016	Wyjazd uchodźców z ČR	Informacja rozszerzona	3180 znaków ze spacjami	Fotogaleria (10 zdjęć) oraz 1 film

Artykuły z portalu iDNES.cz pochodzą ze stycznia i kwietnia 2016 roku. Reprezentują ten sam gatunek dziennikarski – rozszerzoną informację oraz mają porównywalną długość. Wszystkie posiadają dodatkowe materiały w postaci zdjęć i filmów, dotyczących przedstawianego wydarzenia. Mają natomiast różnych autorów oraz zróżnicowaną tematykę.

Językoznawcze definicje „uchodźcy”

Problem uchodźstwa ma charakter interdyscyplinarny, ponieważ wchodzi w zakres przedmiotowy takich dziedzin jak socjologia, prawo międzynarodowe, politologia czy geografia polityczna. Obejmuje również działalność organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ czy IOM (Międzynarodowa Organizacja Migracji), a także wymaga uwzględnienia ustaleń instytucji prawa międzynarodowego, zwłaszcza Unii Europejskiej, które mają bezpośrednie przełożenie na sytuację migracyjną w Republice Czeskiej.

⁴ *Rozšířená zpráva* (informacja rozszerzona) – informacja, mająca w prasie formę osobnego artykułu (por. Čechová... 2003, s. 226).

W prawie międzynarodowym powszechnie przyjmowana jest definicja zawarta w Konwencji o statusie uchodźców z 1951 roku. Zgodnie art. 1 cz. A ust. 2 tej Konwencji w języku czeskim za uchodźcę może być uznana osoba, która „se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti”⁵. W tej definicji zwraca się uwagę na trzy warunki, jakie muszą być spełnione, żeby osobę migrującą można było nazwać „uchodźcą”: pobyt w obcym kraju, obawę przed prześladowaniami w kraju ojczystym oraz brak ochrony ze strony państwa ojczystego. Ta ostatnia cecha pozwala odróżnić uchodźcę od zwykłego emigranta, który posiada powiązania ze swoim krajem. Różnica między uchodźcą a emigrantem dotyczy również motywacji. Przyczyną opuszczenia kraju ojczystego przez uchodźcę nie jest, jak np. w przypadku emigrantów ekonomicznych, chęć uzyskania korzyści materialnych czy wygoda osobista, lecz wyłącznie uzasadniona obawa przed prześladowaniem. Jeśli władze państwowe nie wywiązały się z obowiązków względem obywateli i nie zapewniły im niezbędnej opieki, warunków bytowych i możliwości rozwoju, obywatele są zmuszeni poszukiwać ochrony w obcym kraju, zatem stają się uchodźcami.

Źródła językoznawcze nie są precyzyjne w definiowaniu pojęcia *uprchlík*. Definicje słownikowe łączą znaczenie tego wyrazu z opuszczeniem własnego kraju, jednak nie wszystkie uwzględniają przyczyny tego zjawiska jako element definiujący pojęcie i odróżniający je znaczeniowo od pokrewnego terminu „emigrant”⁶.

Znaczeniu przyjętemu w prawie międzynarodowym najbliższa jest definicja zawarta w Internetowym słowniku współczesnego języka czeskiego (*Slovník současné češtiny*), która podaje, że *uprchlík* to „člověk, který utekl (před nepřiznivými podmínkami, pronásledováním, zákonem ap.”⁷. Ta definicja zwraca

⁵ [Http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprchlici.pdf](http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/uprchlici.pdf) [25.02.2016].

⁶ *Emigrant* – osoba opuszczająca miejsce swego zamieszkania w celu osiedlenia się w innej miejscowości, kraju. *Słownik pojęć geografii społeczno-ekonomicznej*. On-line: <http://www.edupedia.pl> [20.05.2016]. Jak podają źródła językoznawcze, „emigrácia to nútené alebo dobrovoľné vystáhovanie z vlasti, vystáhovalectvo, vyhnanstvo; emigranti ako celok; v ekologickom zmysle vystáhovanie živočíchov určitého druhu z priestoru populácie” (G. Brukker, J. Opatíková, *Veľký slovník cudzích slov*, Bratislava 2006; *Slovník etymologický* notuje ten wyraz jako osobne haslo, podając jego znaczenie ‘vystěhovalce’ (J. Rejzek, *Český etymologický slovník*, Leda 2001, s. 155).

⁷ [Http:// www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/uprchlik](http://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/uprchlik) [25.02.2016].

ca uwagę na główny wyróżnik uchodźcy – opuszczenie kraju z powodu niezapewnienia przez kraj ojczysty warunków do prawidłowego funkcjonowania lub sytuacji zagrożenia wolności osobistej obywateli. Bardziej uproszczona jest słowotwórcza definicja zawarta w *Slovníku spisovného jazyka českého* pod redakcją B. Havránka: *uprchlík* ‘kdo uprchl’, wskazuje prawidłowe formy tego wyrazu oraz informuje, że jest to wyraz neutralny, w przeciwieństwie do nacechowanego emocjonalnie zdrobnienia *uprchlíček*⁸.

Slovník českých synonym jako wyrazy bliskoznaczne do *uprchlík* wskazuje *utečenec*, *běženec*, *zběh*, *dezterter*⁹. Jak podaje *Slovník současné češtiny*, jednakowe znaczenie posiada jedynie wyraz *utečenec*. Znaczenie wyrazu *běženec* jest już szersze – ‘člověk, který opustil svou vlast’ i odpowiada raczej znaczeniu wyrazu *emigrant*. Dwa ostatnie wyrazy bliskoznaczne – *zběh* i *dezterter* – odnoszą się do żołnierzy i osób walczących w obronie kraju. *Slovník současné češtiny* w obu przypadkach podaje definicję: „voják, který utekl od vojska ap. a tím porušil své povinnosti”¹⁰. Z kolei inny *Slovník synonymů* jako wyrazy bliskoznaczne do słowa *uprchlík* wskazuje *emigrant*; *utečenec*; *přesídlenec*¹¹. Można jednak sądzić, że wyraz *emigrant* traktowany jest jako najbardziej odległy znaczeniowo, skoro w innych słownikach pod tym hasłem nie występuje *uprchlík* jako wyraz bliskoznaczny, a jedynie *vystěhovalec*; *vyhnanec*, *vyhoštěnec*¹². Przez *Slovník současné češtiny* leksem *emigrant* definiowany jest jako „člověk, který opustil (zprav. z politických důvodů) rodnou zemi a usadil se jinde”¹³. Z porównania tych eksplikacji wynika, że wyjazd z kraju w przypadku emigranta jest wyborem, dla uchodźcy – koniecznością. To różnica zgodna z podstawowymi rozróżnieniami przeprowadzanymi w prawie międzynarodowym.

Z punktu widzenia stylistyki wieloznaczny wyraz *styl* oznacza „způsob cílevědomého výběru a uspořádání (organizování) jazykových prostředků, který se

⁸ *Slovník spisovného jazyka českého* za vedení B. Havránka (hlavního redaktora), J. Běliče, M. Helcla a A. Jedličky, zpracoval lexikografický kolektiv Ústavu pro jazyk český ČSAV. On-line: <http://ssjc.ujc.cas.cz>. Warto także wspomnieć, że *Ottův slovník naučný* pochodzący z 1888 roku w ogóle nie notuje takiego terminu, natomiast zawiera hasło *uprchlec*, które oznacza ‘uprchlík vojensky’ (*Ottův slovník naučný*, Praha 1888–1903, díl 24, s. 207). Odsyła także do hasła *zběh*, w którym czytamy: „branný příslušník vojska, který opusti bez ohlášení a trvale rady svého zástu- pu s úmyslem uniknouti povinnosti branné” (*Ottův slovník naučný* 1888–1903, díl 27, s. 487).

⁹ <http://www.nechybujte.cz/slovník-ceskych-synonym> [25.02.2016].

¹⁰ <http://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/uprchlik> [25.02.2016].

¹¹ <http://www.slovník-synonym.cz> [25.02.2016].

¹² <http://slovník-cizich-slov.abz.cz> [25.02.2016].

uplatňuje při genezi textu; v hotovém komunikatu se pak projevuje jako princip organizace jazykových jednotek, který z části a jednotlivosti tvoří jednotu vyhovující komunikačnímu záměroví autora” (Čechová... 2003, s. 17). Styl jest zatem nadawany komunikatowi już w momencie jego tworzenia i realizuje cel nadawcy wypowiedzi. Dobór i organizacja środków językowych odpowiadają funkcji, jaką ma pełnić komunikat. Syntetycznie ujmują to zagadnienie polscy badacze, Halina Kurkowska i Stanisław Skorupka, twierdząc, że styl to „zespół środków językowo-stylistycznych, a więc środków pełniących ekspresywno-impresywną funkcję w wypowiedzi” (Kurkowska, Skorupka 1959, s. 2). Należy przy tym podkreślić, że o stylu wypowiedzi decydują tylko te środki językowe, które są szczególnie przydatne ze względu na cel, jaki chce osiągnąć nadawca wypowiedzi. Elementy posiadające w jednej wypowiedzi wartość stylistyczną, w wypowiedzi o innej funkcji mogą nie mieć takiego znaczenia.

Pojmując styl jako własność komunikatu, należy wziąć pod uwagę nie tylko środki językowe. Jak każda dyscyplina językoznawcza, również stylistyka posiada część paradygmatyczną, czyli normy tworzenia określonego stylu, i syntagmatyczną – zróżnicowane możliwości ich użycia i połączenia w tekście. Autorzy *Současné české stylistiki* dochodzą w tym zakresie do analogicznych wniosków jak dyskutanci na łamach polskiego czasopisma „Stylistyka”, dostrzegając potrzebę włączenia w obszar analizy stylu środków niewerbalnych. Opowiadają się za szerokim rozumieniem pojęcia *styl*, a zatem za uwzględnieniem w badaniu stylu zależności występujących w całej sytuacji komunikacyjnej, której język jest tylko jednym z elementów (Čechová... 2003, s. 18). Należy przy tym pamiętać, że styl może wykazywać cechy indywidualne oraz wspólne tekstów danej grupy. W wyniku analizy stylu wypowiedzi można uzyskać informacje dotyczące cech indywidualnych komunikatu lub autora. Z drugiej jednak strony styl sytuuje dany komunikat w grupie tekstów podobnych do niego pod względem funkcji, czyli świadczy o pewnej jego standaryzacji.

Mając na uwadze powyższe właściwości stylu, przyjmujemy, za Bohuslavem Havránkem, że styl to „způsob užití (výběr) jazykových prostředků v daných jazykových projevech jak podle jejich konkrétního cíle formy a situace, tak podle individualizačního záměření [...] mluvičního resp. pisatele” (Havránek 1963, s. 77, cyt. za: Minářová 2010, s. 11). Styl jest zdeterminowany sytuacją komunikacyjną, a przede wszystkim celem nadawcy komunikatu. Obejmuje zarówno sferę leksykalną, jak i składniową.

Styl publicystyczny na tle innych stylów funkcjonalnych

Wśród podstawowych właściwości języka, w obrębie którego wykształcać się mogą różne odmiany stylistyczne, wymienia się zdolność do obsługiwanie

różnych dziedzin życia społecznego. Język, używany w sytuacjach komunikacyjnych typowych dla danej sfery życia, wykształca pewien zespół cech charakterystycznych. Jak zaznaczają autorzy *Současné české stylistiki*, „při zobecnění okruhu výrazových prostředků plnících jednu a tutéž konkrétní funkci nebo funkce přibližně stejné a při pomíjení individuality, kterou do textu a jeho výsledné podoby vnáší autor, dospíváme k vymezení funkčního stylu” (Čechová... 2003, s. 37). Między wypowiedziami realizującymi ten sam cel, tworzą się zatem podobieństwa formalne. Ich występowanie opiera się na powtarzalności doboru środków językowych w wypowiedziach mających pełnić określone funkcje w życiu społecznym. Z tego względu wyodrębnia się różne odmiany funkcjonalne języka, zwane również stylami. O swoistości danego stylu nie decydują poszczególne środki językowe, które mogłyby występować także w innych stylach, lecz wzajemne zależności między tymi elementami i ich podporządkowanie podstawowej funkcji wypowiedzi. W zależności od specyfiki danego stylu, te same środki językowe mogą pełnić rozmaite funkcje i zajmować różne miejsce pod względem ważności. Wyodrębnienie odmian stylowych i ich cech charakterystycznych przenika do świadomości społecznej i jest uwzględniane przy tworzeniu kolejnych tekstów.

Nazwy stylów funkcjonalnych zmieniały się wraz z rozwojem myśli językoznawczej (Minářová 2010, s. 39–40). Przyglądając się dotychczasowym systematykom w czeskiej stylistyce za dominujące można byłoby uznać cztery style funkcjonalne: *prostěsdělovací* (dawniej potoczny), *odborný*, *publicistický* i *umělecký*. Współcześnie do grupy stylów funkcjonalnych zalicza się także *styl administrativní*, *řečnický*, ewentualnie dalsze: *esejistický*, *konverzační*, *epistolární* (styl korespondencji listowej), *učební*, *reklamní* itp. U poszczególnych autorów można się spotkać także z innymi stylami, takimi jak styl *žurnalistický*.

Klasyfikacje stylów są bardzo różnorodne, ponieważ mogą wywodzić się z rozmaitych funkcji języka. Według najbardziej obiektywnego stylotwórczego czynnika, jakim jest funkcja komunikatu, polegająca na przekazie informacji, wyróżnić można *style sdělovací* oraz *style esteticky sdělné* (Čechová... 2003, s. 39). W tekstach pierwszego stylu pierwszoplanową rolę odgrywa merytoryczna zawartość przekazu, jego wartość informacyjna. Różny sposób realizacji funkcji informacyjnej prowadzi do wyodrębnienia takich stylów jak styl *prostěsdělovací*, *administrativní* (administracyjny), *publicistický* (publicystyczny) oraz *odborný* (fachowy). W tych stylach na plan pierwszy wysuwa się aspekt komunikacyjny, zdolność komunikatu do przekazywania informacji, dlatego style należące do tej grupy bywają określane jako *style věčné* (style merytoryczne). *Style esteticky sdělné* są charakterystyczne dla prozy, poezji i dramatu, dlatego bywają też nazywane stylami literatury pięknej. Stylowa sfera komunikatów dziennikarskich wykształciła się we w pełni osobny obszar komunikacji.

Czeska stylistyka na określenie stylu tekstów w środkach masowego przekazu stosuje najczęściej pojęcie *styl publicistický*¹⁴. Jest to obecnie jeden z grupy stylów *sdělovací*.

Teksty należące do obszaru stylu publicystycznego posługują się wyrazami i związkami wyrazowymi właściwymi innym dziedzinom: polityce, ekonomii, kulturze, handlowi, prawu, dyplomacji, itp. W swoich obszarach użycia wyrazy te mają ściśle określone znaczenie i wraz z nim są przenoszone na grunt informacji dziennikarskiej. Niektóre z tych środków językowych określane są jako *publicismy* (*publicyzmy*) – wyrazy i związki wyrazowe zautomatyzowane i przyjęte jako własne przez styl publicystyczny, choć pierwotnie zaczerpnięte z innych dziedzin życia publicznego (Čechová... 2003, s. 212). Część z nich w stylu publicystycznym używana jest w innym lub szerszym znaczeniu, a niekiedy zyskuje nowe konteksty użycia.

Na przeciwległym biegunie dziennikarstwa, realizującego zasadę rzetelnego i konkretnego informowania o najważniejszych wydarzeniach, leży tendencja przeciwna – wyrażanie nieokreślone, niekonkretne. Znajduje się tu słownictwo uogólniające informację (*zneurčitění propozice*), np. *zdroje, masy, směry, veřejnost, odpovědná místa* itp. Powody ich użycia mogą być różne. Autor może być ogólnikowo poinformowany o zdarzeniu i nie znać szczegółowych danych, może również zachowywać się dyplomatycznie, nie ujawniając szczegółów, być może również detale nie interesują czytelników artykułu.

Obrazowanie w tekstach dziennikarskich (*obrazená vyjadrzení*) opiera się najczęściej na przełożeniu konotowanych znaczeń, na dokładnym przeniesieniu myśli w sferę znaczeń metaforycznych (Čechová... 2003, s. 213–214). Charakterystyczne dla tego stylu są obrazowe porównania i metafory, które mogą być uważane za ważny przejaw aktualizacji środków językowych w stylu publicystycznym. Aktualizacja, jeśli występuje często, podlega automatyzacji. W wyniku tego procesu tworzy się obszar słownictwa powtarzającego się we właściwym mu stylu tekstów dziennikarskich. Oprócz metafor i porównań do takich środków wyrazu należy zaliczyć także metonimię, synekdochę, personifikację i in. Ich zadaniem jest pobudzenie zainteresowania czytelnika oraz dodanie tekstowi plastyczności.

---

¹⁴ W literaturze przedmiotu występuje także pojęcie *styl novinařský* lub *styl žurnalistický*. Z uwagi jednak na tradycję czeskiej stylistyki, posługujemy się najczęściej występującym w literaturze przedmiotu terminem *styl publicistický*. Mamy jednakże świadomość jego nieprecyzyjności i niepełnej adekwatności do pisywanego zagadnienia. Teksty informacyjne, których nadrzędną funkcją jest powiadamianie, różnią się wszakże od tekstów publicystycznych, wyrażających opinie, a wiele cech artykułów publicystycznych jest wręcz niedopuszczalnych w tekstach informacyjnych.

Metaforyka w tekstach dziennikarskich jest dość prosta, a od metafor literackich różni się tym, że można ją jednoznacznie rozszyfrować. Wraz z rosnącą częstotliwością stosowania metaforycznych sformułowań, maleje ich stylistyczna aktywność (Čechová... 2003, s. 215). Na przykład przenośnia *mnoho lidí* i *moře* jako reprezentacja czegoś wielkiego prowadzi do zaniku często używanego wyrażenia *moře lidí*. Często występujący w tekstach dziennikarskich jest typ metaforyki, wykorzystujący personifikację. Jego celem jest ożywienie przedmiotów lub zjawisk oraz nadanie tekstowi większej dynamiki. Charakterystyczne jest także wykorzystywanie w połączeniach wyrazowych słów, zaczerpniętych z innych, wyspecjalizowanych obszarów komunikacji, np. słownictwo ekonomiczne lub administracyjne. Jeśli wytworzone obrazy są nowe i użyte nieoczekiwanie (*nově utvořená obrazná vyjádření*), a jednocześnie dobrze oddające sytuację, którą opisują, stają się środkiem stylowej aktualizacji (Minářová 2010, s. 60), np. *zaduje vítr naději, prorazil led ve vývoji vztahů, začal podnikatelský kabaret*.

Styl publicystyczny, zwłaszcza w odmianie pisanej, stosuje również środki kondensacji składniowej (*prostředky syntaktické kondenzace*) (Minářová 2010, s. 59). Jako mechaniczne sposoby uściślenia konstrukcji syntaktycznych można zaliczyć niektóre ustalone konstrukcje, które są pozbawione pierwotnych przyimków. W ich miejsce zostały wstawione inne, tworząc zautomatyzowane środki wyrazowe. Należą do nich np. wyrażenia przyimkowe: *u příležitosti*, *v rámci*, *v zajmu*, *v duchu*, *v okrucchu*, *na úseku*. Występowanie nieoryginalnych przyimków (*nepůvodní předložky*) nie jest typowe tylko dla stylu publicystycznego, lecz występuje także w innych sferach komunikacji, np. w administracji. Dzięki temu przenikają do dziennikarstwa, gdzie mają szczególnie wysoką częstotliwość użycia całych zautomatyzowanych konstrukcji, np. *u příležitosti letošních oslav*, *v rámci pohlubování spolupráce*, *v zajmu spravedlnosti a lidskosti*, *v duchu závěrů konference*, *v okrucchu působnosti*. W stylu publicystycznym występuje także, zwłaszcza w obszarze politycznego dziennikarstwa informacyjnego, dochodzi często do nagromadzenia informacji. Wypowiedź jest przesycona faktami, przeważnie z użyciem dopełniaczowych konstrukcji składniowych (*hromadění genitivních vazeb*), np. *účastníci londýnského zasedání pracovní komise stálého mezinárodního styčného světového kongresu mírových sil jednali o...*

W komunikacji językowej w języku czeskim typowe jest występowanie konstrukcji składniowych, określanych jako tzw. *nepravé věty vedlejší* (Čechová... 2003, s. 222). Są to zdania przypominające w budowie zdania podrzędnie złożone, jednak pod względem znaczeniowym wykazują współrzędność obu członów. Wykorzystanie zaimka względnego w miejscu spójnika, łączącego zdania, wynika np. z niedbałości mówiącego. Konstrukcje z użyciem takich

zdań znajdziemy w różnych typach komunikatów dziennikarskich, np. *XY přijel (kam), zavítal (kam), navštívil (co), kde se sešel (s někým)*, itp. albo *vystoupil, promluvil, uvedl XY, který zdůraznil*, itp.

Teksty dziennikarskie zawierają niekiedy celowo użyte wyrazy i wyrażenia emocjonalne (*vyjádření expresivní*). Dotyczy to przede wszystkim tekstów publicystycznych, w których zastosowane słownictwo emocjonalne wpływa na odczucia i poglądy czytelników. Źródłem wyboru takich form jest nie tylko język literacki, ale również najnowsze formy języka narodowego. Z języka potocznego w stylu publicystycznym występują np. wyrazy *sekýrovat, klábosit, kumpán, nervák* (Čechová... 2003, s. 60).

Wtrącenia występują we wszystkich stylach funkcjonalnych. Są jednakże takie, które są właściwe stylowi publicystycznemu. Należą do nich *wtrácenia (vsuvky a. parentezy)*, w których autor dopuszcza do głosu inne osoby, np. świadków zdarzenia lub odsyła do innego źródła informacji (Čechová... 2003, s. 60). Za ich pośrednictwem autor może także przypominać czytelnikowi informacje, które są mu znane, np. *jak známo, jak se říká, jak říká stare české přísloví* lub odwołuje się do słów konkretnej osoby, np. *jak (někdo) řekl, jak (někdo) napsal*, itp. Środki te wprowadzają do komunikacji bezpośredniość, świadczą niekiedy stosunku autora do opisywanych zdarzeń. W niektórych tekstach występują utarte parentezy, np. *jak hlásí prezidencká kancelář, jak to uvádějí zahraniční zpravodajové, jak to oznámil zdroj, který se nepřeje být jmenován, jak čteme na stránkách tisku* itp.

Wprowadzanie cudzych myśli i poglądów za pomocą cudzysłowiu znane jest od dawna, ale dopiero w ostatnim czasie staje się formą chętnie wykorzystywaną. Stosowanie mowy niezależnej w tekstach dziennikarskich jest bardzo częste; niekiedy cały akapit artykułu składa się z cytowanych wypowiedzi świadków zdarzenia, poprzedzanych formułami wprowadzającymi. Nowy komunikat składa się zatem z pomniejszych komunikatów, a tekst dziennikarski – z tekstów istniejących wcześniej, np.:

„Žádný z našich klientů nám objednaný zajezd neodřekl,” zdělil nám ředitel cestovní kanceláře XY. „Včera s námi odletěla další skupina turistů.” dodal.

Tego rodzaju intertekstualność jest jedną z najwyraźniej widocznych cech współczesnego stylu publicystycznego, widoczną zwłaszcza w tekstach informacyjnych.

Struktura artykułów z portalu iDNES.cz

Jak wspomniano we wstępie, portal iDNES.cz ma charakter informacyjny. Można byłoby oczekiwać, że konstrukcja publikowanych na nim artykułów, bę-

dzie przypominała artykuł informacyjny z prasy tradycyjnej. Trzeba jednakże wziąć pod uwagę specyfikę komunikacji za pośrednictwem Internetu, czyli m.in. hipertekstowość, kolokwialność, multimedialność, dynamiczność¹⁵.

Tytuły artykułów są atrakcyjne i mają pobudzić zainteresowanie odbiorcy tematem, a jednocześnie zachowują związek z treścią artykułu (Sulek-Kowalska 2002). Są zróżnicowane formalnie, a wykorzystanie ciekawych sposobów sformułowania tytułu ma na celu zwrócenie uwagi odbiorcy. Wykorzystuje się w nich najczęściej cytat, po którym występuje dopowiedzenie, nakreślające kontekst wypowiedzi i w ten sposób wskazujące najważniejszą informację w artykule. Tytuł *Nechápeme krajany, kteří odjeli, říkají spokojení uprchlíci v Českém Těšíně* pozwala dodatkowo na uzupełnienie treści o określenie wartościujące – *spokojení*, które posiada pozytywną konotację, a zarazem w sposób zwięzły podsumowuje sytuację uchodźców w Czeskim Cieszynie.

Inny tytuł, *Bud'te tu šťastní, vítali lidé ve Smilovicích uprchlíky. Už bez výhrůžek*, oprócz wykorzystania cytatu, zawiera wyeksponowany w formie oddzielnego wypowiedzenia wyraz ekspresywny *výhrůžky*, mający konotację negatywną. Zainteresowanie odbiorcy zostaje pobudzone przez niespodziewane, kontrastowe zestawienie pozytywnych uczuć, wywołanych przez pierwsze zdanie, z negatywnymi, wynikającymi z drugiego wypowiedzenia.

Nagłówek ostatniego artykułu z portalu iDNES.cz jest nagłówkiem informacyjnym¹⁶, ale autorzy i w tym przypadku zadbali o atrakcyjną formę. Nagłówek składa się z dwóch zdań: *Lidé z Kraslic mají nové sousedy. Za hranicemi se ubytovali uprchlíci*, z których pierwsze stanowi opis interesującego czytelnika szczegółu – nowego sąsiedztwa mieszkańców Kraslic, a drugie przekazuje właściwą informację i zapowiedź tematu artykułu. Zainteresowanie odbiorcy pobudza się tutaj poprzez przywołanie skojarzeń ze znajomą, bliską czytelnikowi przestrzenią własnego miejsca zamieszkania, z którą związane są relacje sąsiedzkie.

Śródtytuły porządkują kompozycję korpusu, dzieląc go na części poświęcone innym zagadnieniom. Trzeba przy tym zauważyć, że tytuł główny w omawianych artykułach też spełnia rolę śródtytułu dla następującej po nim partii korpusu. Od pozostałych śródtytułów różni się jednak tym, że mieści w sobie tematykę wszystkich części korpusu. Traktując tytuł główny jako równoczesny śródtytuł dla pierwszej partii artykułu, można powiedzieć, że w korpusie tekstu

¹⁵ Szerzej na temat tych cech zob. Grzenia 2006.

¹⁶ Nagłówki informacyjne towarzyszą najczęściej tekstom powiadamiającym o nowych faktach. Mają możliwie jak najkrócej i zrozumiale streszczać istotę zdarzenia (Worsowicz 2006, s. 16).

Nechápeme krajany... występują dwie części, *Lidé z Kraslic...* – trzy, *Bud'te tu šťastní...* – dwie.

Zgodnie z zaleceniami tekstu dziennikarskiego, śródtytuły zwięzłe i w prostej formie językowej ujmują najważniejszą informację, rozwijaną w kolejnych akapitach, np. *Dorazit má k německým sousedům až devadesát uprchlíků* [*Lidé z Kraslic*]. Śródtytuły mogą też mieć charakter wyimków. Np. śródtytuł *Toto bude náš stát* został zaczerpnięty z jednego z dalszych akapitów korpusu:

„Toto bude náš stát. Domů se už nevrátíme. Tamní společnost nás nechce. Mám strach. Po Islámském státu může přijít ještě horší režim,” svěčila se novinářům například šestačtyřicetiletá May (*Bud'te tu šťastní...*).

We wszystkich badanych tekstach pod nagłówkiem, zawierającym tytuł, umieszczony został krótki, wyróżniony graficznie lid, który wprowadza czytelnika w temat i ma na celu zachęcenie odbiorcy do przeczytania dalszej części artykułu. Lidy omawianych artykułów nie wyróżniają się wyszukaną formą. Przeważają lidy streszczające¹⁷, np.

Skupina devatenácti křesťanských uprchlíků z Iráku, která žila v rekreačním středisku v Soběšovicích na Frýdecko-Místecku, se od úterý zabydluje ve čtyřech bytech v Českém Těšíně. Vlastní bydlení i pomoc České republiky oceňují. Odchod jejich krajanů v Brně a Jihlavě nechápou (*Nechápeme krajany...*).

Warto zwrócić uwagę, że ten lid wprowadza szerszy kontekst zdarzeń oraz zapowiada treść artykułu. Pierwsze zdanie nie odwołuje się bezpośrednio do przedmiotu artykułu, lecz przywołuje inne wydarzenie, przenosiny uchodźców z Sobieszowic do Frydecko-misteckiego. Dzięki temu czytelnik potrafi umiejscowić nowe wydarzenie w kontekście ostatnich doniesień o uchodźcach. Lid zapowiada także szerszy kontekst – będzie to artykuł o przemyśleniach i opiniach uchodźców w Czeskim Cieszynie na temat pobytu i pomocy, udzielnej im przez Republikę Czeską.

Również ostatni artykuł zawiera najprostszy pod względem budowy lid streszczający:

Čtrnáctičlenná skupina křesťanských uprchlíků z Iráku, která přijela o víkendu na Frýdecko-Místeko, začíná nový život v duchovním a vzdělávacím středisku Karmel ve Smilovicích. V neděli dopoledne je vítali místní křesťané z obce i okolí při společné bohoslužbě (*Bud'te tu šťastní...*).

Autorzy podają tu najważniejsze informacje, które stanowią istotę wydarzenia, nie stosując żadnych zabiegów językowych podnoszących atrakcyjność wprowadzenia.

¹⁷ *Lid streszczający* – najczęściej występująca forma wprowadzenia. Wykazuje wysokie walory informacyjne, jest jednak mało atrakcyjna dla słuchaczy. Dziennikarze często stosują ją, gdy brakuje im czasu na przemyślenie wstępu (Fras 1999, s. 63; por. Steciąg 2006, s. 178).

W badanym materiale wystąpił także lid opisowy¹⁸. W artykule o zamieszkaniu czworga Pakistańczyków w sąsiedztwie Kraslic lid brzmi następująco:

Byt o dvou pokojích a malá kuchyňka. Tak vypadá ubytování čtyř Pákistánců v německém městě Klingenthal, které sousedí s Kraslicemi. Noví obyvatelé ujišťují, že nechtějí dělat žádné problémy (*Lidé z Kraslic...*).

Krótki opis mieszkania uchodźców koncentruje uwagę odbiorcy na ciekawym, choć wcale nie najistotniejszym szczególe. Dzięki takiej formule odbiorca może silniej utożsamić się z sytuacją przedstawioną w artykule i odnieść ją do własnych doświadczeń.

Korpus artykułu stanowi uszczegółowienie zasygnalizowanej tematyki oraz prezentuje zgromadzony przez dziennikarza materiał dokumentalny. We wszystkich badanych tekstach dziennikarskich korpus podzielony jest na części wydzielone śródtytułami¹⁹. Każda część wydzielona śródtytułem zbudowana jest z dwóch członów: człon inicjalny, zawierający wprowadzenie do tematu, człon główny, stanowiący rozwinięcie tematu oraz człon finalny, zawierający zakończenie. Należy zwrócić uwagę, że człon finalny jest w badanych tekstach zredukowany lub wręcz w ogóle nie występuje.

Pierwsza z wyodrębnionych części nie występuje obligatoryjnie. Spośród siedmiu części występujących łącznie w trzech artykułach, tylko jedna – pierwsza część artykułu *Lidé z Kraslic...* – posiada pełen akapit wprowadzający:

Jen několik metrů od sebe dělí Kraslice a Klingenthal. Nepozorný řidič by si možná ani nevšiml, že přešel z města do města a navíc překročil státní hranici. A právě příhraniční město se nyní stalo novým domovem pro necelou dvacítku uprchlíků (*Lidé z Kraslic mají nové sousedy...*).

Inna część posiada uproszczony wstęp, obejmujący połowę akapitu:

Zatímco na posledním jednání zastupitelstva ve Smilovicích to vřelo a mnozí lidé dávali hlasitě najevo nesouhlas s příchodem imigrantů, po příjezdu první čtrnáctičlenné skupiny žádné problémy nebyly. Naopak (*Bud'te tu šťastní...*).

W pozostałych przypadkach każda część artykułu rozpoczyna bezpośrednio rozwinięciem najważniejszej, sygnalizowanej w śródtytułe informacji²⁰.

Korpusy omawianych artykułów poruszają znacznie więcej wątków niż sugerowałby tytuł czy nawet lid. Wielotematyczność każdego artykułu ma na celu przedstawienie odbiorcy jak najpełniejszego obrazu omawianego w tekście zja-

¹⁸ Lid opisowy który opiera się na przedstawieniu miejsca, w którym rozegrało się zdarzenie, będące przedmiotem artykułu (Fras 1999, s. 63).

¹⁹ Śródtytuł – tytuł główny dla części tekstu. Podobnie jak nagłówek, powinien koncentrować uwagę czytelnika na tym, co w danym fragmencie najważniejsze (Worsowicz 2006, s. 17).

²⁰ Ze względów kompozycyjnych bezpośrednie przejście do najważniejszej informacji poprzeczone bywa zdaniem wprowadzającym. Nie jest to jednak wyodrębniony wstęp.

wiska. Jednocześnie autor próbuje zainteresować odbiorcę, zwracając jego uwagę na jeden atrakcyjny, choć wcale nie najszerzej omówiony w artykule, fakt. Kompozycja artykułu umożliwia czytelnikowi poszerzenie wiedzy na interesujący go temat dzięki występującym w korpusie odniesieniom do innych artykułów (np. hiperłącze *o stěhování jsme psali zde*), a dzięki uporządkowaniu tematycznemu ułatwia czytelnikowi podjęcie decyzji o przzerwaniu lektury w nieinteresującym go punkcie.

Badane artykuły najczęściej pozbawione są wyodrębnionego zakończenia. Można stwierdzić, że w analizowanych tekstach występuje fuzja korpusu z zakończeniem²¹. Jedną z funkcji zakończenia w tekście dziennikarskim jest bowiem umieszczenie treści artykułu w szerszym kontekście. Znaczna część korpusu przejmuje tę funkcję i realizuje ją przez rozwijanie całych dodatkowych wątków, stanowiących tło omawianej problematyki. Np. artykuł *Nechápeme krajany...* tylko w dwóch pierwszych akapitach przedstawia opinię uchodźców zamieszkujących w Czeskim Cieszynie o postępowaniu ich rodaków. Dalsza część artykułu dotyczy organizacji ich życia po przenosinach oraz informuje o planach rządu czeskiego dotyczących dalszej pomocy tym rodzinom.

Jeśli zakończenie w ogóle występuje, jest silnie zredukowane i podsumowuje wiadomości z niektórych tylko części artykułu, np.

První dvě děti už od pondělka budou navštěvovat církevní školu v Třinci. K dispozici budou mít asistenta, aby jim ulehčil těžké začátky v nové zemi (*Nechápeme krajany...*).

Zredukowane zakończenie artykułu *Lide z Kraslic...* polega na wyborze cytatu, który mógłby stanowić puentę artykułu:

„On i jeho přátelé by se rádi podívali i přes hranici do Kraslic. Zatím však nemají v pořádku všechny papíry a také se bojí přijetí. „Nechceme tam zůstat, rádi bychom cestovali. Můj kamarád to také chtěl zkusit, ale čeští policisté ho zatkli. Tak raději ještě uvidíme, opravdu nechceme dělat problémy”, špitl pokorně (*Lide z Kraslic...*).

Tabela 2. Wybrane parametry kompozycji tekstów dziennikarskich na portalu iDNES.cz

Tytuł artykułu	Forma tytułu	Typ lidu	Długość lidu	Ilość informacji w lidzie	Ilość śródtytułów	Zakończenie
<i>Nechápeme krajany...</i>	Nagłówek informacyjno-publicystyczny	Lid streszczający	278 znaków	3	2	Zredukowane

²¹ Stosowanie skrótów jest przejawem dążności do ekonomii wypowiedzi, właściwej stylowi publicystycznemu. Brak przejrzystego podziału na części kompozycyjne artykułu, może wywoływać wrażenie chaosu i utrudniać zrozumienie tekstu. Może to powodować, że omawianym artykułom brak spójności tematycznej.

<i>Lidé z Kraslic...</i>	Nagłówek informacyjno-publicystyczny	Lid opisowy	191 znaków	3	1	Zredukowane
<i>Buďte tu šťastní...</i>	Nagłówek informacyjny	Lid streszczający	362 znaków	2	1	Brak

Analiza leksykalno-stylistyczna artykułów z portalu iDNES.cz

Zgodnie z postulatami Haliny Kurkowskiej i Stanisława Skorupki, odmian stylowych języka nie należy traktować jako zamkniętych, wyizolowanych systemów (Kurkowska, Skorupka 1959, s. 231). Elementy jednego stylu mogą przenikać do drugiego, wszystkie odmiany stylowe funkcjonują w ramach tego samego języka i wchodzą ze sobą w rozmaite relacje. Do stylu badanych artykułów przenikają wpływy innych stylów funkcjonalnych. Taka potrzeba podyktowana jest najczęściej tematyką tekstu dziennikarskiego, która wymaga przytoczenia pojęć z różnych dziedzin życia publicznego (administracji, polityki, kultury, itp.). Oprócz tego styl publicystyczny wypracowuje własne językowe środki wyrazu, które w przypadku tekstów poświęconych uchodźcom zyskują pewne dodatkowe cechy. Aby je opisać, niezbędne jest przeanalizowanie kilku najczęściej występujących właściwości stylu publicystycznego w zebranych materiałach. Należą do nich wyrażenia niedookreślone, leksyka nacechowana ekspresywnie, publicyzmy i wyrazy bliskoznaczne oraz tzw. *nepravé věty vedlejší* i środki kondensacji składniowej.

Słownictwo i związki frazeologiczne zaczerpnięte z innych stylów funkcjonalnych

W artykule *Lidé z Kraslic...* najsilniej zaznaczają się wpływy stylu administracyjnego oraz potocznego. Tematyka artykułu – osiedlenie się uchodźców w przygranicznym niemieckim mieście Klingenthal – wymaga poruszenia problemu decyzji podjętych przez Unię Europejską w zakresie przyjmowania uchodźców, a także narzuca konieczność podania informacji geograficznych o lokalizacji niemieckiego miasta. Do stylu publicystycznego przeniknęły zatem wyrażenia: *státní hranici, příhraniční město, volný pohyb po městě a okolí*. W odniesieniu do kontekstu międzynarodowego pojawia się również słownictwo, zaczerpnięte z języka polityki (*bezpečnostní situace*). W funkcji określenia relacji organów państwowych różnych krajów użyto również rzeczownika *protějšek*, nawiązując do jego znaczenia „odpowiednik”, wykorzystywanego w polityce i administracji międzynarodowej.

Druga grupa wpływów innych stylów funkcjonalnych w omawianym artykule to słownictwo zaczerpnięte z języka potocznego. Należy tu zaliczyć wykorzystanie rozpowszechnionej w codziennej komunikacji ustnej formy *pro dvacítku uprchlíků* zamiast *pro dvaceti uprchlíků*. Wyrażenia potoczne pojawiają się także w opisie mieszkania uchodźców, np. *žádný luxus*, a także w odniesieniu do spraw samych Pakistańczyków, np. *rádi by se podívali i přes hranici do Kraslic; nemají v pořádku všechny papíry; bojí se přijetí*. Ze stylu potocznego zaczerpnięte zostały niektóre konstrukcje składniowe, np. *podobně to vidí i starosta Kraslic Roman Kotlínek*, które przywodzą na myśl skojarzenia z codzienną komunikacją językową.

Styl artykułu *Bud'te tu šťastní...*, traktującego o przyjeździe do Smilovic grupy chrześcijańskich uchodźców z Iraku, zawiera najwięcej elementów stylu religijnego. Odwołania do tematyki religijnej dotyczą miejsca powitania przybyłych (*církev*), nazwy grupy osób, będących wyznawcami religii chrześcijańskiej (*křesťané*), obrządków i praktyk religijnych (*společné modlitby, společná bohoslužba*). Tematyką artykułu podyktowane są także zapożyczenia z innych stylów funkcjonalnych, zwłaszcza stylu administracyjnego. W artykule występuje określenie nazwy ośrodka religijnego, który przyjął uchodźców (*duchovní a vzdělávací středisko Karmel ve Smilovicích*) oraz nazwa zboru, do którego należy (*místní křesťanský sbor*). Stosunkowo najmniejsze są wpływy stylu potocznego, np. liczebnik *stovka*, występujący w kontekście działania, podjętego przez przedstawiciela Smilovic i członka zboru chrześcijańskiego (*přišel společně s asi stovkou dalších lidí ze Smilovic*).

Tematem artykułu *Nechápeme krajany, kteří odjeli...* są opinie uchodźców o organizacji życia codziennego oraz pomocy Republiki Czeskiej. W tekście najwięcej wpływów zaznacza się z obszaru stylu urzędowego. Należą tu wyrażenia *organizovaně se přesouvat* oraz *zapojit se do pracovního procesu*. W tym stylu utrzymane jest także całe wypowiedzenie, wyjaśniające brak informacji o dokładnym miejscu zamieszkania uchodźców: *Jejich umístění zatím z bezpečnostních důvodů nechtějí zástupci diakonie upřesnit*. Z zasobu leksykalnego stylu administracyjnego pochodzi wyrażenie *rekreační středisko*, używane na oznaczenie miejsca dotychczasowego pobytu. Zaliczyć tu można także wyrazy *asystent* oraz *koordinátor (vzdělávání projektu)*, które są jednocześnie zapożyczeniami z języka angielskiego. Styl potoczny reprezentuje tylko wyrażenie przyimkowe *od pondělka*, określające dzień rozpoczęcia edukacji szkolnej przez dzieci uchodźców.

W badanym materiale dostrzeżono największe wpływy stylu administracyjnego, potocznego oraz religijnego. W pierwszym przypadku jest to uzasadnione koniecznością odnoszenia się w artykułach do pracy instytucji międzynarodowych i krajowych, biorących udział w procesie asymilacji uchodźców. Wy-

maga to posługiwania się określoną terminologią urzędową. Znaczący wpływ stylu potocznego podyktowany jest chęcią ułatwienia czytelnikowi lektury i zarazem wzbudzenia większego zainteresowania tematem. Terminologia religijna zajmuje ważne miejsce ze względu na specyfikę polityki migracyjnej Republiki Czeskiej. Do tej pory przyjęto bowiem przede wszystkim chrześcijańskich uchodźców, co wiąże się z zaangażowaniem instytucji religijnych w proces organizowania im pobytu w Czechach.

Tabela 3. Ilość słownictwa z innych stylów funkcjonalnych w artykułach z portalu iDNES.cz

Tytuł artykułu	Styl administracyjny	Styl religijny	Styl potoczny
<i>Lidé z Kraslic...</i>	4	0	6
<i>Bud'te tu šťastní...</i>	2	4	1
<i>Nechápeme krajany...</i>	5	0	1

Oprócz elementów przenikających do stylu publicystycznego z innych stylów funkcjonalnych, istnieje cała gama środków językowych właściwych wyłącznie stylowi publicystycznemu i określających jego specyfikę. Z tej grupy w badanym materiale najliczniej reprezentowane są wyrażenia niedookreślone, leksyka nacechowana ekspresywnie, publicyzmy i wyrazy bliskoznaczne.

Wyrażenia niedookreślone

Osobną grupę wyrazów stanowią wyrażenia niedookreślone (niekonkretne). W artykule *Lidé z Kraslic...* wyrażenia niekonkretne występują w odniesieniu do mniej istotnych faktów, które autor chce przedstawić w zarysie. Można tu znaleźć ogólnikową informację o odległości miasta Klingenthal od Kraslic (*několik metru, pár desítek metru*) oraz ogólnikowe określenie odległości (*nedaleké německé město*). Określenia niekonkretne pojawiają się także w odniesieniu do ilości zamieszkałych w Klingenthalu uchodźców (*necelých dvaceti imigrantů*). Są również stosowane wobec określeń ilościowych, w których ważniejsze są proporcje niż konkretne liczby. Można tu wymienić np. częstotliwość stosowania przez pakistańskiego rozmówcę określenia „friendly” (*několikrát*), czy sposób ujęcia skali niezadowolenia, panującego wśród mieszkańców Kraslic (*většina obyvatel* w zdaniu: *Uprchlíci v nedalekém německém městě jsou hlavním tématem rozhovorů většiny obyvatel českého města*). Najwyraźniej autor bierze pod uwagę fakt, iż do wyobraźni odbiorcy lepiej przemawiają proporcje niż konkretne liczby.

W tekście *Bud'te tu šťastní...* występują nieliczne wyrażenia nieokreślone. Dotyczą mniej istotnych dla tematu artykułu kwestii: np. liczebności grupy przybyłych na przywitanie imigrantów miejscowych chrześcijan (*asi stovka lidí*), ilości cerkwi, które reprezentowali zebrani (*několik církví*), czasu potrzeb-

nego na znalezienie przez uchodźców pracy w ich poprzednim miejscu zamieszkania (*měsíce sehnali práci*). Te ogólnikowe informacje mają dać odbiorcy wyobrażenie o wielkości wydarzenia, jakim było przyjęcie uroczyste przyjęcie uchodźców, a także o skali problemu, z jakim borykali się przybysze w poprzednim miejscu przebywania.

Wyrażenia niedookreślone w artykule *Nechápeme krajany...* odnoszą się do zagadnień nieistotnych z punktu widzenia tematu artykułu. Np. Czas nauki języka czeskiego również został podany w przybliżeniu (*zhruba dva měsíce*), podobnie jak czas, w którym jeden z uchodźców chciałby założyć własną restaurację (*Marvan Qarn by zase rád pracoval v restauraci a jednou si i svou vlastní otevřel*). Niepodawanie konkretnej informacji może być także wynikiem troski o bezpieczeństwo irackich rodzin. Na przykład, pisząc o lokalizacji nowych mieszkań irackich uchodźców, autor używa ogólnikowej konstrukcji składniowej: *Některé patří Slezské diakonii, jiné soukromníkům*.

Leksyka nacechowana ekspresywnie

Tylko w niektórych artykułach występują przykłady leksyki nacechowanej emocjonalnie. Artykuł *Bud'te tu šťastní...* przedstawia serdeczne powitanie imigrantów oraz podaje liczne przykłady przejawów wzajemnej sympatii chrześcijan obu kultur. Przyjazna atmosfera spotkania znalazła odzwierciedlenie w licznych wyrazach ekspresywnych, pełniących najczęściej funkcję przydawki, o pozytywnym nacechowaniu emocjonalnym. Np. samo spotkanie zostało określone wyrażeniem *vřelé přijetí*, chrześcijańscy imigranci przybyli do Smilovic – *vítanými hosty*, irackie rodziny przywitane zostały *vřelými slovy*, a zachowanie uchodźców zostało określone w słowach: *dali najevo svou vděčnost*. Pozytywne emocje, jakie wywołało w przybyłych Irakijczykach serdeczne powitanie, wyrażają się także w bliskoznacznym do nazwy miejscowości Smilovice sformułowaniu *náš stát*, jakim posłużył się jeden z emigrantów w rozmowie z dziennikarzem. To wyrażenie konotuje pozytywne skojarzenia związane z paralelnym pod względem budowy popularnym frazeologizmem *náš dům*.

W opozycji do tych wyrażen pozostają konstrukcje składniowe, które wyrażają powszechny negatywny stosunek mieszkańców Republiki Czeskiej do imigrantów z Bliskiego Wschodu i Azji. Przywołany został przebieg niedawnych obrad władz Smilovic, na którym *vřelo*, a wielu zebranych dawało *hlasitě najevo nesouhlas s příchodem imigrantů*. Ten kontrast został wyraziście zaznaczony w tytule artykułu – *Bud'te tu šťastní, vítali lidé ve Smilovicích uprchlíky. Už bez výhrůžek*. Słowo *výhrůžka* ma jednoznacznie znaczenie pejoratywne – oznacza straszenie kogoś i nasuwa skojarzenia z zachowaniem wrogim, a nawet agresy-

wnym. Partykuła *už* sygnalizuje, że jeszcze niedawno miały miejsce pogroźki wobec imigrantów.

W artykule *Lidé z Kraslic...* słownictwo nacechowane ekspresywnie pojawia się w wypowiedzeniach dziennikarza po cytatach. Np. wyznanie Pakistańczyka o śmierci jednego z jego przyjaciół podczas ataków bombowych, jakie pojawiły się w czasie ucieczki do Europy, kończy się słowami *smutně zavzpomínal Nauman*. Wyraz *smutně* oznaczający nastrój, jaki towarzyszył Naumanowi podczas wypowiedzi, ewokuje również przykre uczucia czytelnika. Podobnie parenteza *špítl pokorně*, określająca sposób wypowiedzi rozmówcy czy *krotí emoce Bohumír*. Wyrazy nacechowane emocjonalnie pojawiają się jako określenia sposobu wypowiadania się rozmówców lub wskazania celu, jaki sobie stawiali w swoich wypowiedziach. Tytuł *Nechápeme krajany...* [iDNES.cz] pozwala dodatkowo na uzupełnienie treści o określenie wartościujące – *spokojení*, które posiada pozytywną konotację, a zarazem w sposób zwięzły podsumowuje sytuację uchodźców w Czeskim Cieszynie.

Publicyzmy i wyrazy bliskoznaczne

Część słownictwa i związków frazeologicznych, pierwotnie zaczerpniętych z innych obszarów życia publicznego (administracji, polityki, dyplomacji, ekonomii, kultury, itp.) zostaje przejęta przez styl publicystyczny i stanowi jego integralną część. W badanym materiale występują także wyrazy i wyrażenia, które uległy automatyzacji wyłącznie w tekstach poświęconych tematyce uchodźców. Duża częstotliwość ukazywania się artykułów o uchodźcach wytworzyła potrzebę przejęcia podstawowego słownictwa, głównie z administracji i polityki, niezbędnego do opisu tej problematyki.

W artykule *Nechápeme krajany...* do takich wyrażeń należą: *pracovní proces, organizovaně se přesouvat, rekreační středisko*. Można tu znaleźć także wyrażenia, które pierwotnie należały do innych dziedzin, ale obecnie występują w tekstach dziennikarskich o różnej tematyce, nie tylko poświęconych uchodźcom, np. *hrozilo nebezpečí, z bezpečnostních důvodů*.

W artykule *Lidé z Kraslic...* występuje wyrażenie *překročit státní hranici*, które często występuje w artykułach o tematyce uchodźców. Oprócz tego można tu znaleźć wyrażenie *podle klíče vlády*, które ma szerszy zakres użycia i może być wykorzystywane w tekstach dziennikarskich o różnorodnej tematyce. W artykule pojawia się też słowo *imigrant*, które od dawna stanowi element stylu publicystycznego, ale w tekstach o tematyce uchodźców wchodzi w skład podstawowego, najczęściej występującego słownictwa. Spośród związków frazeologicznych właściwych stylowi dziennikarskiemu można wskazać m.in. *mít v pořádku (všechny papíry), být hlavním tématem rozhovorů, být je v častém*

kontaktu, bat se (přijetí). Są to wyrażenia związane ze stylem codziennej komunikacji ustnej, a ich użycie świadczy o trosce autora o kontakt z odbiorcą i podnosi komunikatywność artykułu.

W artykule *Bud'te tu šťastní...*, poruszającym właśnie religijny aspekt tematyki uchodźstwa, pojawiają się wyrażenia: *křesťanský uprchlík, křesťanský sbor, duchovní a vzdělávací centrum*. Oprócz tego występuje tu wyrażenie *jednání zastupitelstva*, pojawiające się również w niezwiązanych z religią tekstach o uchodźcach. W Republice Czeskiej osiedliła się już pewna grupa chrześcijańskich uchodźców z Bliskiego Wschodu i Azji. Ich religijna przynależność ma znaczenie w całym procesie asymilacji do życia w nowym kraju, dlatego wymienione wyżej słownictwo religijne może przenikać do stylu publicystycznego również innych artykułów, poświęconych tematyce uchodźców.

W badanym materiale występują także wyrazy bliskoznaczne do leksemów *uprchlík*. W artykule *Lidé z Kraslic...* występuje wyrażenie *čtyř Pákistánců*, które jest bardziej szczegółowe, podaje narodowość oraz ilość uchodźców, którzy zamieszkali w przygranicznym niemieckim mieście. Nazwanie uchodźców wyrażeniem *noví obyvatelé* ma pozytywne zabarwienie emocjonalne, oznacza zaliczenie ich w poczet mieszkańców Klingenthalu oraz przyznanie praw należnych innym obywatelom Niemiec. Wyrażenie *nově přichozí* sytuuje bohaterów artykułu w perspektywie czasowej, akcentując walor nowości. Zamieszkali w nowym mieszkaniu Pakistańczycy są również nazywani zdrobnieniem *skupinka*, które akcentuje ich niewielką liczebność.

W tekście *Bud'te tu šťastní...* wobec leksemu *uprchlík* występują w artykule wyrazy i wyrażenia bliskoznaczne. Uchodźcy nazywani są bardziej szczegółowym wyrażeniem *čtrnáctičlenná skupina* oraz wyrażeniem, wskazującym na wyznanie religijne przybyłych i kraj ich pochodzenia (*křesťanství uprchlíci z Iráku*). W artykule występuje również wyrażenie o bardziej ogólnym zakresie znaczeniowym, które charakteryzuje grupę Irakijczyków, wskazując na jej przeżycia, związane z wojną (*lidé, kteří zažili válečné útrapy a strach o holý život*).

Wyrażenia bliskoznaczne, stosowane na oznaczenie uchodźców nie są przejawem kreatywności językowej autora. Są natomiast precyzyjne, a ich użycie ma walor praktyczny. Każde z nich zawiera dodatkową informację o liczebności grupy, wyznaniu religijnym lub narodowości przybyłych.

Nepravé věty vedlejší i środki kondensacji składniowej

Wprowadzanie do tekstu dziennikarskiego cytatów wymaga zachowania pewnej modelowej konstrukcji. Zgodnie z zaleceniami redagowania tekstów dziennikarskich powinna to być formuła: wprowadzenie + cytat + zakończenie. Dwa pierwsze elementy wchodzi w skład narracji reporterskiej, środkowy jest

wypowiedzią rozmówcy. Zakończenia przybierają formę zdań określanych jako *npravé věty vedlejší* i mają swoją zestandaryzowaną formę, składającą się na charakterystykę stylu publicystycznego. Inną właściwością stylu publicystycznego są środki kondensacji składniowej, które jednakże występują tylko w niektórych z badanych tekstów.

W artykule *Lidé z Kraslic...* najczęstszą formą kończenia wprowadzania cytatu jest konstrukcja z czasownikiem *odvětit*. Najczęściej uzupełnia się ją o dodatkowe informacje o kontekście wypowiedzi (*odvětila na otázku ohledně nově přichozích Iva z Kraslic, odvětil jeden z obyvatel při otázce na cestu*). Pojawiają się dwie podstawowe i neutralne emocjonalnie formy: *uvedl...* oraz *řekl...*, które jednak stają się okazją do podania dodatkowych informacji o rozmówcy (np. *řekl úvodem triadvacetiletý Nauman*). Występuje też forma dłuższa: *popsal svůj plán mluvčí skupinky, který jediný ovládá angličtinu*, dająca obraz przedmiotu rozmowy oraz kompetencji rozmówcy.

W omawianym artykule wystąpiły trzy przykłady kondensacji składniowej:

- 1) *Uprchlíci v nedalekém německém městě jsou hlavním tématem rozhovorů většiny obyvatel českého města.*
- 2) *Jeho hlavním důvodem k příchodu do Evropy je především bezpečnostní situace v Pákistánu a malá možnost pracovního uplatnění.*
- 3) *Podle kliče německé vlády totiž musí Klingenthal přijmout jednoho imigranta na sto svých obyvatel.*

Ostatnie z tych wypowiedzeń jest przejawem stosowania konstrukcji dopełniaczowych.

W artykule *Nechápeme krajany...* dominują formy: *řekl...* (występuje w czterech na osiem przypadków) oraz *podotkl...* (występuje w trzech przykładach). Ostatnia formą jest forma *uvedl...* Tylko trzy zakończenia cytatów mają bardziej rozbudowany charakter i podają wiek rozmówcy lub jego funkcję. W artykule nie występują także środki kondensacji składniowej.

Z ośmiu formuł kończących cytat, występujących w artykule *Bud'te tu šťastní...*, pięć ma formę *řekl...* w różnych formach gramatycznych. Ze względu na treść artykułu – relację z przywitania uchodźców przez chrześcijański zbor w parentezach często, oprócz standardowego podania funkcji rozmówcy, wskazuje się na kontekst wypowiedzi, np. *říkali další do mikrofonu a tlumočnice Iráčanům vše překládala*. Pozostałe parentezy mają formy: *svěřila se novinářům...*, *líčí...*, *vzpomíná...* W artykule nie występują też środki kondensacji składniowej.

Tabela 9. Formuły kończące oraz kondensacja składniowa – podsumowanie ilościowe [iDNES.cz]

Tytuł artykułu	Rodzaj formuł kończących	Ilość formuł kończących	Łącznie formuł kończących	Ilość przykładów kondensacji składniowej
<i>Lidé z Kraslic...</i>	<i>odvětil...</i> <i>uvedl...</i> <i>řekl...</i> <i>popsal svůj plán</i>	2 1 2 1	6	3
<i>Bud'te tu šťastní...</i>	<i>řekl...</i> <i>svěřila se novinářům...,</i> <i>ličí...,</i> <i>vzpomíná...</i>	5 1 1 1	8	0
<i>Nechápeme krajany...</i>	<i>řekl...</i> <i>podotkl...</i> <i>uvedl...</i>	4 3 1	8	0

Wynika z powyższego, że formuły kończące są rozbudowywane o następujące informacje: wiek rozmówcy, funkcja, jaką pełni rozmówca, organizacja, jaką reprezentuje, kontekst wypowiedzi lub nastrój towarzyszący interlokutorowi. Środki kondensacji składniowej występują w badanym materiale rzadko, ponieważ są skomplikowane w lekturze. W przypadku artykułów publikowanych w Internecie nie występują ścisłe ograniczenia redakcyjne w długości artykułów, dlatego autorzy nie muszą uciekać się do ekonomicznych pod względem językowym, lecz trudnych do zrozumienia konstrukcji składniowych.

Środki stylistyczne

W skład środków językowych typowych dla stylu publicystycznego wchodzi środki stylistyczne. Ich rola jest szczególna, ponieważ dzięki ich użyciu komunikat może zyskiwać walory estetyczne. Pozwalają również oddziaływać na wyobraźnię odbiorcy. W badanym materiale można znaleźć przykłady następujących środków stylistycznych: metafory, porównania, kontrastu, gradacji, antytezy, retrospekcji, hiperboli, anafory, synekdochy.

W artykule *Lidé z Kraslic...* występują wyrażenia metaforyczne, które mają charakter utartych związków wyrazowych, tworzących klisze dziennikarskie. Np. wyrażenie *podle kliče (německé vlády)* wykorzystuje homonim *klič* w znaczeniu „plan, rozwiązanie, wzór postępowania”. Podobnie homonim *hra*, wchodzący w skład metafory *hra čísel*, stanowiącej analogię do wyrażenia *hra slov*, oznaczającego użycie wyrazów mających wiele znaczeń. *Hra čísel* w przypadku omawianego artykułu oznacza wielość rachunków, działań matematycznych, które prowadzą do określonego rezultatu: *Podle kliče německé vlády totiž musí Klingenthal přijmout jednoho imigranta na sto svých obyvatel. Ve hře*

čísle to dělá 90 uprchlíků, pro ty má být na německé straně připraveno na 34 bytů. Stosując takie wyrażenie metaforyczne autor artykułu pomija przytaczanie czytelnikowi żmudnych i nieinteresujących wyliczeń szczegółowych, podając jedynie wynik.

Spośród utartych metafor w artykule pojawia się także wyrażenie *krotit emoce*, charakterystyczne dla stylu dziennikarskiego. Popularną metaforą w dyskursie medialnym o uchodźcach jest także wyrażenie *cesta za bezpečím*, które występuje w odniesieniu do drogi, jaką Pakistańczycy musieli przebyć, aby dotrzeć do bezpieczniejszej dla nich Europy. Metafory określają również nastroje panujące wśród Pakistańczyków i ich opinie na temat nowego miejsca zamieszkania. Wyrażenie *nesetkal se s nevraživostí* wyraża pozytywne emocje rozmówcy, który spotkał się z akceptacją ze strony swojego nowego otoczenia.

W artykule występuje także nietypowe porównanie. Odległość między dwoma przygranicznymi miastami została wyrażona w słowach:

Nepozorný řidič by si možná ani nevšiml, že přešel z města do města a navíc překročil státní hranici.

Wyraża ono bliską odległość między miastami. Jest to również forma gradacji, zakończona kontrastowym wypowiedzeniem: *A právě příhraniční město se nyní stalo novým domovem pro necelou dvacítku uprchlíků.*

W opisie mieszkania uchodźców występują liczne zdrobnienia (*kuchyňka, skříňky*) oraz przymiotniki, oznaczające wielkość (*malé, miniaturní*):

Skromně zařízený byt je pro čtveřici Pákistánců oproti stanům v záchytných táborech změnou. Vše je praktické, žádný luxus. Kovové postele, malé skříňky na osobní věci a miniaturní kuchyňský kout se sporákem, lednicí a pytlím plným prázdných lahví od Coca Coly.

Tytuł artykułu *Bud'te tu šťastní...*, oprócz wykorzystania cytatu, zawiera – omawiany już wcześniej – wyekspozowany w formie oddzielnego wypowiedzenia wyraz ekspresywny *výhrůžky*, mający konotację negatywną. Zainteresowanie odbiorcy zostaje pobudzone przez niespodziewane, kontrastowe zestawienie pozytywnych uczuć, wywołanych przez pierwsze zdanie, z negatywnymi, wynikającymi z drugiego wypowiedzenia. Spośród środków stylistycznych zastosowanych w artykule uwagę zwraca także kontrast serdecznego powitania irackich rodzin i wrogiego nastawienia przedstawicieli miasta do emigrantów, wyrażanego podczas jednego z ostatnich spotkań:

Zatímco na posledním jednání zastupitelstva ve Smilovicích to vřelo a mnozí lidé dávali hlasitě najevo nesouhlas s příchodem imigrantů, po příjezdu první čtrnáctičlenné skupiny žádné problémy nebyly. Naopak. Křesťanští uprchlíci z Iráku včetně čtyř dětí, kteří do obce u Třince dorazili autobusem v noci na sobotu, se dočkali vřelého přijetí od místních věřících.

Występuje tu też gradacja sposobów witania przybyłych (*Ujistili je o tom drobnými dárky, společnými modlitbami, ale především vřelými slovy*). Znaczną

część artykułu wykorzystuje retrospekcję. Sześć ostatnich akapitów artykułu opowiada o historii irackiej rodziny, uwzględniając pokrótce wspomnienia z pobytu w ojczyźnie, trudności z akomodacją na uchodźctwie w Karakoszy, drogę do Europy aż do momentu przybycia do Republiki Czeskiej.

Ciekawym zabiegiem stylistycznym jest kontrast, występujący w zdaniu:

V Karmelu se teď bude učit česky společně s manželem Naelem a dospívajícím synem, který si jako vzpomínku na domov přivezl kulku ve svém těle.

Leksem *vzpomínka* budzi pozytywne skojarzenia, podobnie jak wyrażenie przyimkowe *na domov*. Zestawienie ciepłych emocji wywoływanych przez całe wyrażenie *vzpomínka na domov* z wyrażeniem o jednoznacznie negatywnej konotacji, *kulka v těle*, nadaje wypowiedzi dramatyzmu. Nieoczekiwane zestawienie wywołuje szczególnie silne wrażenia, ponieważ wyrażenie *kulka v těle* zostało umieszczone w zakończeniu wypowiedzenia, czym jeszcze bardziej zwraca na siebie uwagę czytelnika.

Spośród nielicznych środków stylistycznych w artykule *Nechápeme kraja-ny...* na uwagę zasługuje anafora:

Oba z vlasti utekli proto, že jim hrozilo nebezpečí. [...] Oba dva se s dalšími sedmnácti Iráčany v úterý přesunuli z rekreačního střediska v Soběšovicích do čtyř bytů v Českém Těšíně.

Jej funkcją jest zwrócenie uwagi na podobieństwa między członkami rodziny irackiej oraz zwrócenie uwagi czytelnika na ich trudne doświadczenia w kraju ojczystym.

Podsumowanie

Artykuły z portalu iDNES.cz pełnią przede wszystkim funkcję informacyjną, co sprawia, że forma przekazu jest drugoplanowa w stosunku do treści. Ma to również wpływ na kompozycję – korpusy omawianych artykułów poruszają znacznie więcej wątków niż sugerowałby tytuł czy nawet lid. Drugorzędne traktowanie formy przekazu znajduje odzwierciedlenie w niestarannej kompozycji tekstu – wydzielone śródtytułami części często są pozbawione wstępów, a także zakończeń. W artykułach z iDNES.cz występuje fuzja korpusu z zakończeniem, polegająca na przejściu przez ostatnie akapity korpusu funkcji zakończenia. Artykuły z iDNES.cz są skierowane do czytelnika zainteresowanego tematem, którego nie trzeba skłaniać do lektury całego tekstu. Trzeba go natomiast zachęcić do zwrócenia uwagi na dany artykuł, który może umknąć w ilości informacji, publikowanych na portalu iDNES.cz. Dlatego autorzy dbają o to, by nagłówki były zróżnicowane formalnie. Wykorzystuje się w nich chwytliwe cytaty, sugestywny opis przestrzeni, w której rozegrają się wydarzenia lub oddziałujące na emocje odbiorcy wyrażenia ekspresywne.

W badanym materiale dostrzeżono największe wpływy stylu administracyjnego, potocznego oraz religijnego. W pierwszym przypadku jest to uzasadnione koniecznością odnoszenia się w artykułach do pracy instytucji międzynarodowych i krajowych, biorących udział w procesie asymilacji uchodźców. Wymaga to posługiwania się określoną terminologią urzędową. Znaczny wpływ stylu potocznego podyktowany jest chęcią ułatwienia czytelnikowi lektury i zarazem wzbudzenia większego zainteresowania tematem.

Badane artykuły przyczyniają się do wprowadzenia nowych publicyzmów, charakterystycznych dla tekstów o uchodźcach, np.: *překročit státní hranici, bat se (přijetí), křesťanský uprchlík, křesťanský sbor, duchovní a vzdělávací centrum, integrační proces, diakonie, státní orgány, ministerstvo vnitra, integrační program, integrační služby, integrace, přestěhovat do bytu, návrat do Iráku, přerušení azylového řízení, rekreační středisko*.

W artykułach z iDNES.cz występują wyrazy niedookreślone w odniesieniu do mniej istotnych faktów, które autor chce przedstawić w zarysie. Stosowanie proporcji zamiast konkretnych liczb lepiej przemawia do wyobraźni odbiorcy, a w przypadku iDNES.cz ważniejsze niż konkretne dane staje się np. oddanie skali zjawiska. Niepodawanie konkretnej informacji może być także wynikiem troski o bezpieczeństwo irackich rodzin.

Wyrazy nacechowane emocjonalnie pojawiają się w badanym materiale dwóch przypadkach:

- a) gdy podczas relacjonowanego wydarzenia uczestnicy wyrażali wiele emocji – wówczas występowanie wyrażen eksperymentalnych służy dokładnemu przekazaniu przebiegu wydarzenia oraz stworzeniu sytuacji, w której odbiorca mógłby poczuć się tak, jakby uczestniczył w relacjonowanym wydarzeniu;
- b) w tekście publicystycznym, gdy wyrażenia emocjonalne pojawiają się wypowiedziach bohatera, którego poglądy i przeżycia są przedmiotem artykułu.

Słownictwo emocjonalne służy najczęściej lepszej realizacji celów informacyjnych (np. określenia dotyczące sposobu wypowiedzi rozmówcy w formułach kończących wprowadzenie cytatu w narracji reporterskiej).

Literatura

- BRUKKER G., Opatíková J., 2006, *Velký slovník cudzích slov*, Bratislava.
- ČECHOVÁ M., CHLOUPEK J., KRČMOVÁ M., MINÁŘOVÁ E., 2003, *Současná česká stylistika*, Praha.
- Dziennikarski warsztat językowy, 1999, Wrocław.
- GRZENIA J., 2006, *Komunikacja językowa w Internecie*, Warszawa.
- HAVRÁNEK B., 1963, *Studie o spisovném jazyce*, Praha.
- [Http://www.nechybujte.cz](http://www.nechybujte.cz).

[Http://slovník-cizích-slov.abz.cz.](http://slovník-cizích-slov.abz.cz)

[Http://ssjc.ujc.cas.cz.](http://ssjc.ujc.cas.cz)

[Http://www.osn.cz.](http://www.osn.cz)

[Http://www.slovník-synonym.cz.](http://www.slovník-synonym.cz)

[Https://cs.wikipedia.org/wiki/IDNES.cz.](https://cs.wikipedia.org/wiki/IDNES.cz)

[Https://www.uno-fluechtlingshilfe.de.](https://www.uno-fluechtlingshilfe.de)

KURKOWSKA H., SKORUPKA S., 1959, *Stylistyka polska. Zarys*, Warszawa.

MINÁŘOVÁ E., 2010, *Stylistika češtiny*, Brno.

REJZEK J., 2001, *Český etymologický slovník*, Praha.

STECIĄG M., 2006, *Informacja, wywiad, felieton. Sposób istnienia tradycyjnych gatunków w radiu komercyjnym*, Zielona Góra.

SULEK-KOWALSKA B., 2002, *Krótko i treściwie*, [w:] *O warsztacie dziennikarskim*, red. J. Adamowski, Warszawa.

WORSOWICZ M., 2006, *Gatunki prasowe. Poradnik dla uczniów i nie tylko...*, Łódź.

Alina ZIMNA

Kobieta w przysłowiach Františka Ladislava Čelakovského (wstęp do językowego obrazu kobiety)

Abstract

The author analyzes Czech proverbs, that were collected by Ladislav Čelakovský during his travels in the 19th century Czech Republic, and compares them with Polish equivalents. Moreover, on that basis, she recreates an image of a woman that is depicted in these expressions. She finds out that the majority of information about the nineteenth-century woman applies to her young and mature age; even though she was observed from childhood. Partly, this image is designed (as a young woman), as well as experienced (as an older woman). Features that are embraced in proverbs have to warn young men before their choice of future wife.

Abstrakt

Autorka analizuje przysłowia czeskie zebrane przez Františka Ladislava Čelakovského podczas jego wędrówek po Czechach w XIX wieku i porównuje je z polskimi. Następnie na ich podstawie odtwarza obraz kobiety w nich przechowywany. Dochodzi do wniosku, że najwięcej informacji o XIX-wiecznej kobiecie dotyczy jej młodego i dojrzałego wieku, choć była ona postrzegana od wieku dziecięcego. Obraz ten rysuje się jako z jednej strony projektowany (młoda kobieta) i obraz doświadczony (kobieta starsza). Ujęte w przysłowiach cechy mają przestrzec młodych mężczyzn przed wyborem przyszłej żony.

Keywords: Czech language, proverbs, linguistic picture of the world, František Ladislav Čelakovský

Słowa kluczowe: język czeski, przysłowia, językowy obraz świata, František Ladislav Čelakovský

W zbiorze przysłów zebranych przez Františka Ladislava Čelakovského w *Mudrosloví národa slovanského v příslovích* (Čelakovský 1852) łatwo znaleźć obraz ówczesnej kobiety, który niejednokrotnie pokrywa się ze stereotypo-

wym obrazem kobiety dzisiejszej, dlatego do najważniejszych kategorii tego obrazu należą: wiek, cechy osoby i pełnione funkcje. Dlaczego w przysłowiu? Przysłowia bowiem są powszechnie znane i przekazywane ustnie przez wieki, a nawet tysiąclecia.

Przysłowie to zdanie bądź równoważnik zdania, wyrażające myśl bezpośrednio doświadczoną. Odnoszą się więc do określonej sytuacji życiowej, są efektem przeżyć i doświadczeń autora. Przysłowia są przeważnie jednozdaniowe, przybierają formę pouczenia lub stwierdzenia. Są one często budowane na zasadzie paralelizmu lub kontrastu znaczeniowego i składniowego, np. *Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie*. Spotykamy w nich często rymy wewnętrzne, np. *W marcu jak w garncu*.

Julian Krzyżanowski, badacz literatury i paremiolog, we wstępie do *Nowej księgi przysłów polskich* opisuje cechy przysłów. Są to: alegoryczność, obrazowość, dydaktyzm, trwałość, powszechność, międzynarodowość. Autor podkreśla fakt, że przysłowie nie jest jedynie zjawiskiem literackim, ale także językowym. Zajmijmy się więc stroną językową, a dokładniej użyciem w nim semu kobieta, tworzącego pole semantyczne leksemów, takich jak np.: *kobieta, dziewczyna, żona, matka* itd. Zaczniemy od leksemu *kobieta*, zawierającego archisem.

Czym jest leksem? Słownik wiedzy o języku podaje następującą definicję:

Leksem (wyraz, słowo) to najmniejsza jednostka systemu leksykalnego języka. Może występować samodzielnie lub w połączeniu z innymi wyrazami. Informuje on o zjawiskach z otaczającej rzeczywistości tzn.

- nazywa lub wskazuje na osobę lub przedmiot: *Piotr, Racibórz, ja, my*;
- wskazuje na właściwości, np.: *ładny, dobrze, taki*;
- wskazuje na proces czynności, np.: *liczyć, iść, umierać*;
- mówi o relacjach między różnymi zjawiskami, np.: *nad, każdy, drugi*;
- mówi o relacjach między składnikami tekstu, np.: *że, i, gdyż, oraz, kiedy* (Płóciennik, Podlaska 2011, s. 292).

1. Kulturowa definicja kobiety

Kulturową definicję kobiety przedstawił Władysław Kopaliński. Kobieta jest

[...] wcieleniem zasady negatywnie pasywnej; symbolizuje Chaos, nieład, niezgodę; podświadomość, różnorodność; czystość; płodność, Ziemię; Matkę-Ziemię, matkę, macierzyństwo, miłość, opiekę; piękno; moralność; cnotę; pokusę; cudzołóstwo, rozpustę; intrygi, chytrość, kłamstwo; stałość; królestwo; naród, miasto; bałwochwalstwo; Kościół, wyrocznię; ekstazę; niepewność; niebezpieczeństwo; okrucieństwo; krańcowość; wielomówność (Kopaliński 2001, s. 143).

Powyższe zestawienie symboli kobiecych ukazuje nam obrazy kobiet na przestrzeni wieków, obraz, który tkwi w naszej podświadomości. Widać tu, iż obraz ten, a właściwie obrazy te są różnorodne, tak różnorodne, jak oblicza i wizerunki kobiet współcześnie nam znanych i lubianych, kobiet, które na co dzień są

matkami, babkami, pielęgniarzkami, lekarzami. Odwołując się do Jadwigi Zacharskiej, możemy powiedzieć:

Kobieta jest jedną z zagadek wszechświata. Mieści w sobie wiele pierwiastków dobra i zła (Zacharska 2000, s. 71).

Spróbujmy rozwikłać dotąd jedną z niewyjaśnionych zagadek wszechświata, spróbujmy stworzyć językowy obraz kobiety na podstawie przysłów zebranych przez czeskiego paremiologa.

2. Wiek kobiety

Ze względu na wiek przysłowia możemy podzielić na kilka grup, oddających skalę od młodości do starości, przy czym w analizowanym materiale nie występuje kobieta w najmłodszym wieku, czyli tuż po urodzeniu. Zatem możemy wydzielić następujące kategorie: wiek mały, średni (młody), dojrzały i starczy. Jednak trudno tutaj postawić precyzyjne granice wiekowe, ponieważ występujące leksemy odnoszą się do bliżej nieokreślonego czasu, a w niektórych przypadkach rekonstruowanego na podstawie funkcji, przypisanej kulturowo osobie tak a nie inaczej nazywanej.

W pierwszej grupie – *w i e k m a ł y* – znalazł się jeden leksem *děvcinka* (*Děvcinky hezounké, tichounké, milounké. – I odkudž zlé ženy se berou*), który można zaliczyć do niej na podstawie leksemów, występujących jako dookreślenie cech osoby. Na mały wiek bowiem wskazują zdrobnienia *hezounké, tichounké, milounké*, tradycyjnie cechujące dzieci, oraz przeciwstawione formie wieku np. dużego: *zlé ženy*. Zatem znaczenie tego przysłowia opiera się na przeciwstawieniu: początek (przyczyna) – efekt końcowy (skutek), przy czym początkiem jest niewinność, dobroć, a skutkiem – przemiana na gorsze. Również pośrednio charakteryzowana jest córka oznaczona deminutywem *dcerka*, która jak dziecko skacze po drewnach złożonych przy domu (por. *Matka za dcerou pláče, a dcerka po prknu skáče*), co już nie przystoi młodej pannie.

W polu wiek średni kobiety znajdujemy kilka leksemów: *děvče, dívka, holka, panna*. Oto przykłady: *Děvče krev a mléko, Vytáhl nám slaniny z hrachu. (Nejpěknější dívku z osady pojal), Holka bez hocha, ryba bez vody, Ženo, podme do kostela, »nemám v čem, miły«, pojďme do hospody: „holko dej sem stré boty, jsou tam někde pod lavici (Žono pójďmy do kostela. „Nie mam w czym miły“. Pójďmyž do karczmy – „Děvko daj sam stare boty; są tam gdzieś pod ławą¹), Panna se po tváři provdává.*

¹ Jeśli w *Mudrosloví... F.L. Čelakovského* pod czeskim przysłowiem znajdował się polski ekwiwalent, przytaczamy go tutaj również.

Pojawiające się tutaj leksemy można uporządkować w sposób następujący: dziewczę – dziewczyna – panna, przy czym należy się tutaj wspomóc także funkcją pełnioną przez kobietę w określonym wieku. Wskazują na to kolokacje tych leksemów w innych tekstach. Ponadto różnice wiekowe pomiędzy osobami, nazywanymi poszczególnymi określeniami, są niewielkie, por. np. określenia *dívku* [...] *pojal*, *panna se* [...] *provďává*, gdyż w większości przypadków za mąż wychodzą młode dziewczyny (w średnim wieku).

Na „średni” wiek wskazują także nazwy uniwersalne wieku młodego oraz towarzyszące im dookreślenia (lub okoliczności), jak np. *holka* ‘prasłowiańska nazwa dotyczy osoby młodej rodzaju żeńskiego’ (por. zachowane do dziś w gwarach i w językach łużyckich *golec*, *golka*), która jest porównywana do niedostępnej róży (*Holka je jako růže pichlavá*) czy *děvče*, której przypisano cechy wieku przedmałżeńskiego: krew – oznaka energii, siły, mleko – gotowość do macierzyństwa.

Pole wieku dojrzałego („dużego”) również posiada kilka leksemów z semem KOBIEŃ. Są to: *žena*, *nevěsta*, *matka*, *macecha*, *vdova*. Trzy ostatnie występują także w kategorii ostatniej (wiek starczy), przy czym częściej im przypisuje się wiek aktywności kobiety (wiek dojrzały) niż zaniku tej aktywności (wiek starczy). Oto przykłady: *Ohně, povodně a zlé ženy uchovej nás, Pane!*, *Žena nejsou housle, aby pohráv na stěnu pověsil*, *Opilá nevěsta nerozezná muže od svakra*, *Když všickni v domě spí, nevěstě mlíti velí*, *Dítě za ruku, matku za srdce* (*Snadno si nakloníš matku, maje se vlídně k dítěti*) – (Dziecię za rękę matkę za serce), *Ač dítě křivo, předc mateři mílo*, *Co matka to matka* (*co macecha to macecha*) (Mamka za matkę niestoji), *U vdovy chléb hotový, ale nekaždému zdravý* (U wdowy chleb gotowy, ale nie każdemu zdrowy), *Nebezpečno dostati koně po smělém jezdcí, a vdovu po smělém muži* (Niebezpieczno dostać konia po śmiałym Jezdci, a wdowu po śmiałym mężu), *Vdově někdy čert štětky půjčuje, a vdovce sám češe*.

Ostatnia grupę – wiek starczy – tworzy właściwie jeden leksem: *bába*. O zaniku aktywności i spowolnieniu działania świadczy choćby to przysłowie: *Než bába uvaří kaši, vypustí dědek duši*. Ten leksem pojawia się także w kolokacjach jednoznacznie wskazujących na wiek przejścia z jednego świata na drugi (por. *Bába přede, bůh jí nitku vede*). Jest to kobieta mądrą, ale bez energii do podejmowania większych i trudniejszych prac, dlatego z własnego doświadczenia wyciąga wnioski dotyczące swojej sytuacji i nie usuwa się z życia publicznego (por. *Čím dále, vždy hůře, jak ona bába řekla*).

3. Cechy kobiety

Przysłowia ujmują także cechy ludzkie, które są zauważalne przez otoczenie. Nie oznacza to, że są to tylko cechy użyteczne, pozytywne z punktu widzenia środowiska. Z tego względu podzielimy je na dwie grupy: cechy pozytywne i cechy negatywne.

Leksemy nazywające cechy pozytywne kobiety wskazują nie tylko cechy charakteru człowieka, takie jak: *ctnost, dobré mravy, srdečnost, dobro, šetrnost*, ale również cechy wyrażone w formie metafory lub porównania: *jako višně* ‘piękna’, *jako lusk* ‘piękna’, *po tváři* ‘piękna’. Dodatkowo dochodzą cechy towarzyszące pełnionej funkcji, najczęściej matki – *Dítě za ruku, matku za srdce; Ač dítě křivo, předc mateři mílo*. Jedynie matka jest w stanie pozytywnie zareagować na swoje dziecko w każdych okolicznościach i w każdym stanie. Oto przykłady: *Ozdoba žen ctnost a dobré mravy*. (Niewieścia ozdoba cnota i dobre obyczaje), *Dobré ženy není ceny, Panna se po tváři provdává, Dítě za ruku, matku za srdce (Snadno si nakloníš matku, máje se vlídně k dítěti)* – (Dziecię za rękę matkę za serce), *Ač dítě křivo, předc mateři mílo, Děvče jako višně, Děvče krev a mléko, Holka jako lusk, Jedna bába čarovala, z ječmene kroupy dělala, Dobrá hospodyně dům střeže, a nešetrná ho v rukávě různese*.

O wiele większe jest pole *c e c h n e g a t y w n y c h*, które w odróżnieniu od pola cech pozytywnych wyrażone jest sytuacjami przeżyтыми przez autora wypowiedzi (cechy doświadczane, nie jak w poprzednim polu cech pozytywnych cechy częściej projektowane). Zarówno nadawca jak i odbiorca są w stanie wyobrazić sobie zaistniałą sytuację, różnica pojawi się jedynie w interpretacji, gdyż np. w przysłowiu *Holka jak Vila, a vdá se, hnila* nadawca ma przed oczami piękną dziewczynę, która przed ślubem była postrzegana przez kandydata na męża jako muza, a po ślubie doświadczył on czegoś innego: nie dbała o dom i o męża, była leniwa. Często skutkiem tego jest trudne, wręcz nie do wytrzymania, życie dla mężczyzny (por. *Nevzal si děvčici, ale truhlici*).

Wśród innych negatywnych cech charakteru kobiety wymieniane są: gadulstwo, lenistwo, pijaństwo, nieuczciwość, kłamanie, rozpusta, bezwstydnosc. Oto kilka dalszych przykładów: *Dvě, tři ženy dělají jarmark, Opilá nevěsta nerozezná muže od svakra, Cizímu psu, cizímu koni a cizí ženě nikdy nevěř* (Cudzemu psu, cudzemu koniowi i cudzej żonie niedowierzaj), *S koněm nehraj, ženě se nepoddávej, peníze sám schovej chceš-li ujíti škody* (S koniem niegraj, niewieście nieulegaj, pieniądze sam chowaj, chcesz-li być bez szkody), *Koně vášnivého, sluhy úporného, ženy nestoudné, bodejž nikdo neměl* (Konia s narowem, chłopca s uporem, żony s bezwstydem bodaj nikt nie miał), *Ktera cítá, spívá, hude, div, dobrou-li ženou bude* (Która czyta, śpiewa, gędzie, z téj rzadko cnotliwa będzie), *Vezmi matku s dcerou hlavičku ti sperou, Zachtělo se matce*

míti černohlávka, a on se jí zrodil celý jako jeho hlávka, U vdovy chléb hotový, ale nekaždému zdravý (U wdowy chleb gotowy, ale nie každemu zdrowy), *Vdově někdy čert štětky půjčuje, a vdovce sám češe, Co matka to matka (ní macecha to macecha)* (Mamka za matkę niestoji), *Syta kočka dobře loví, hladová nevěsta mnoho krade*.

Warto tu dodać, że często cechy negatywne są łączone z leksemem *bába*, który w tym przypadku nie oznacza ‘kobieta w wieku starczym’, ale ‘kobieta leniwa’ lub ‘kobieta głupia’, np. *Když člověk louku kosi, lečjakás baba déšt vyprosí* – (Kiedy człowiek łąkę kosi, lada baba deszcz wyprosi), *Kozel v zahradě a Němec v česke radě; Zmije v zánadří, a svár mezi bratří, vlk mezi kozami a čert mezi babami: kde to přebývá, tu dobře nebývá* (Niemiec w radzie, koza w sadzie, wilk w oborze, łgarz przy dworze, białogłowa na urządzie – za diabła to wszystko będzie). Oto inne przykłady resemantyzacji leksemu *bába*: *Kam d’ábel nemůže, tam babu pošle* (Gdzie diabeł niemoże tam babę poszli), *Kde sám čert nestačí, tam starou babu strčí, Baba s vozu, kolům lehčeji* (Když práce, do které se dlouho nochtělo, odbyta, když starý dluh zapraven, těžký úkol vykonán atd.).

Ciekawym zjawiskiem jest fakt, że cechy negatywne nie są wyrażane tylko cechami charakteru, jednak odbiorca potrafi przypisać odpowiednią cechę do odpowiedniej sytuacji, ale jedynie wtedy, gdy posiada własne doświadczenia w tym zakresie. Np. w przysłowiu *Nebezpečno dostati koně po smělém jezdcí, a vdovu po smělém muži* negatywna cecha nie jest przypisana bezpośrednio kobiecie, lecz mężczyźnie, od którego ona przejęła tę cechę. Natomiast w przysłowiu *Viděla bába jehlu na věži, a věže neviděla* ukryta jest prawda uniwersalna, opisana w Biblii Tysiąclecia: *Czemu to widzisz drzazgę w oku swego brata, a belki we własnym oku nie dostrzegasz?* (Mt 10, 34–36), która uświadamia, że kobiety są zapatrzone w siebie, własnych wad nie widząc.

Wśród cech określających kobietę należy wymienić też grupę określeń, którym trudno przypisać jednoznaczną wartość aksjologiczną, gdyż co dla jednego odbiorcy jest złe, dla drugiego może być dobre. Na przykład przysłowie *Běda mužum, kde žena vládne* możemy rozważyć na gruncie prywatnym (małżeństwo), jak i służbowym (szefowa w firmie, podwładnymi są mężczyźni). Z jednej strony może być to kobieta/żona o negatywnych cechach, z drugiej zaś sumienna szefowa, która skrupulatnie wykonuje swoje obowiązki wymaga od siebie i innych (co niestety może nie podobać się mężczyznom). Współczesne odczytanie tego przysłowia jednak wskazuje na jego negatywną wymowę, czyli na zamąpójście kobiety za mężczyznę (przede wszystkim rozwodnika) dużo starszego od siebie.

Podobnie w przysłowiu *Která cítá, spívá, hude, div, dobrou-li ženou bude*. Z jednej strony mamy do czynienia z czytaną wykształconą kobietą, co z dru-

giej strony może być negatywne dla mężczyzny o niższym wykształceniu czy stopniu inteligencji i tym samym dla niego nabiera to negatywnego znaczenia. Jednak w tym przypadku trzeba się przychylić za zakwalifikowaniem tego przysłowia do grupy paremii opisujących pozytywne cechy kobiety. Oto dalsze przykłady: *Kuřete od mlináře neber ku plemenu, ani svině od pekaře, a ženy z města nepojímej do vsi, Které vody nejprv dojde, tu pije. (Dospelá ke vdání panna ráda i z nižšího stavu běře, bojíc se, by se neříkalo o ní že zbyla na ocet).*

4. Funkcja społeczna

Ostatnim kryterium, które zostało wyodrębnione podczas analizy przysłów, jest funkcja społeczna (utożsamiana też z zawodem) pełniona przez kobietę. W tym przypadku wymieniane są następujące funkcje, które może pełnić kobieta: gospodyni domowa, kucharka i wieszczka (czarownica). Oto kilka przykładów: *Bez ženy dům jako bez kočky, a bez muže jako bez psa, Dobrá hospodyně dům střeže, a nešetrná ho v rukávě róznese, Na dvojí bába hadala: anebo umře, anebo zůstane živa* (Na dwoje babka wróżyła).

Zatem podstawową funkcją społeczną kobiety jest dbałość o dom, o jego dobrobyt, o spokój, dlatego w przysłowiu *Bez ženy dům jako bez kočky...* kobieta jest przyrównywana do kotki, której życie jest skupione na umilaniu chwil odpoczynku domownikom i dbałość o to, aby myszy nie pustoszyły ich dóbr. Jeszcze dobitniej podkreśla oddanie kobiety rodzinie (w tym mężowi) w następujących przysłowia: *Kde muž, tam i žena (žena dělí stav manžela svého), Hořký to pohřeb, když žena muže do hrobu skláda, Co matka to matka (co macecha to macecha)* (Mamka za matkę niestoji).

Trzeba tu jeszcze nadmienić, że *bába* kojarzona była z osobą posiadającą niezwykle zdolności, czasami była osobą leczącą ciało, czasami duszę, miała zdolności przepowiadania przyszłości. W odróżnieniu od dzisiejszej interpretacji leksemu *bába* było to określenie pozytywne, godne szacunku.

5. Zakończenie

Analizowane przysłowia są rezultatem wędrówek Františka Ladislava Čelakovského po Czechach, ale też po ziemiach polskich. Zebrany materiał jednoznacznie wskazuje, że autor zapisał te przysłowia, które doświadczył. Zatem są one w dużej części selektywne. Trudno więc osobie interpretującej przenieść się dokładnie w ten sam stan. Ponadto większość przysłów możemy zakwalifikować do kilku kategorii jednocześnie, trudno jednoznacznie określić, która jest nadrzędna. Mimo to obraz kobiety w analizowanych przysłowia rysuje się dość jednoznacznie.

Kobieta jest postrzegana dopiero od wieku dziecięcego, nie tuż po urodzeniu, ale mająca już kilka lat. Najwyraźniej dostrzegana jest w wieku młodym i dojrzałym jako dwa przeciwieństwa: obraz projektowany i obraz doświadczony. To przeciwstawienie wskazuje często na rozczarowanie ze strony mężczyzn. Zatem ujęte są w przysłowiaach cechy, które mają przestrzec młodych mężczyzn przed wyborem przyszłej żony.

Kobieta w XIX wieku nie pełniła żadnych funkcji ogólnospołecznych. Jedynie jedno przysłowie potwierdza, że była przeznaczona do zawodu kucharki na zamku. Poza tym jej miejsce było w domu przy mężu i dzieciach. Tutaj realizowała się w pełni. Młoda mężatka w tym przypadku była postrzegana raczej negatywnie, choć nie zawsze, starsza zaś – pozytywnie. To ona była dobrą matką, żoną i gospodynią domową, dbała o własne ognisko rodzinne i była wierna mu aż do śmierci.

Literatura

- ČELAKOVSKÝ F. L., 1852, *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*, Praha: V Kommissí u Kronbergra a inne.
- GRZEGORCZYKOWA R., 1991, *Składniki znaczeń leksemów a interpretacja semantyczno-pragmatyczna wypowiedzi*, „Poradnik Językowy”, z. 3–4.
- KOPALIŃSKI W., 2001, *Słownik symboli*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- KRZYŻANOWSKI J., 1969–1978, *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, Warszawa: Znicz.
- PLÓCIENNIK I., PODLAWSKA D., 2011, *Słownik wiedzy o języku*, Bielsko-Biała: Park.
- ZACHARSKA J., 2000, *Kobiety w powieściach Prusa*, [w:] *O kobiecie w literaturze przełomu XIX/XX wieku*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Danuta JAGIELŁO

Leksykograficzny opis bohemizmów w języku polskim na przykładzie zbioru opowiadań Andrzeja Sapkowskiego *Ostatnie życzenie*

Abstract

The author analyzes the novel of Andrzej Sapkowski entitled *The last request* [*Ostatnie życzenie*], in which there are many bohemisms present. The language of this novel is significantly different from the fantasy books language used by other authors. They use the lexical stock of the Polish language, in which bohemisms are well entrenched. The author has examined this particular part of vocabulary and came to a conclusion that a significant number of words performs an informative function; likewise, in the contemporary Polish, even though some of these words are emotionally charged lexemes.

Abstrakt

Autorka analizuje powieść Andrzeja Sapkowskiego *Ostatnie życzenie*, w której występuje wiele bohemizmów. Język tej powieści znacznie różni się od języka utworów z gatunku fantastyki innych autorów. Wykorzystują one zasób leksykalny polszczyzny, w którym bohemizmy są dobrze zakorzenione. Autorka właśnie tę część słownictwa poddała analizie. Dochodzi do wniosku, że znacząca ich część pełni funkcję informacyjną, podobnie jak we współczesnej polszczyźnie, nawet jeśli część z nich to leksemy nacechowane emocjonalnie.

Keywords: Polish literary, Andrzej Sapkowski, borrowings, bohemisms

Słowa kluczowe: literatura polska, Andrzej Sapkowski, zapożyczenia, bohemizmy

Andrzej Sapkowski zadebiutował w roku 1986 opowiadaniem *Wiedźmin*, opublikowanym w miesięczniku „Fantastyka”. Później napisał dwa cykle powieściowe. Pierwszy z nich, popularnie nazywany sagą o wiedźminie, składa się z dwóch tomów opowiadań, zatytułowanych *Ostatnie życzenie* i *Miecz przeznaczenia* oraz powieści w pięciu tomach: *Krew elfów*, *Czas pogardy*, *Chrzest ognia*, *Wieża jaskółki* i *Pani jeziora* (1993–1999). Gatunkowo cykl ten klasyfi-

kowany jest jako *dark fantasy* lub jako *fantasy*. Drugi cykl to tak zwana trylogia husycka, znana także jako *Saga o Reynevanie*, składająca się z *Narrenturm*, *Boży bojownicy* i *Lux perpetua* (2002–2006), napisana w konwencji fantasy historycznej. Oprócz tego napisał Sapkowski powieść *Żmija* (2009) oraz dziesięć opowiadań poza cyklem wiedźmińskim, z których dwa łączą ze światem wiedźmina występujące w nich postacie. Wszystkie fabularne utwory Sapkowskiego mieszczą się w szeroko pojętym gatunku fantastyki od *dark fantasy* do, rzadko uprawianego w Polsce, subgatunku *space opera*. Sapkowski wydał także esej *Świat króla Artura*, leksykon miłośnika fantasy *Rękopis znaleziony w Smoczej Jaskini* oraz poradnik dla osób zaczynających grać w RPG¹: *Oko Yrrheda*, zawierający scenariusz przygody. Ponadto w związku z rosnącym zainteresowaniem postacią autora, wydawnictwo *Supernowa* w roku 2005 opublikowało książkę *Historia i fantastyka*, której treścią jest wywiad-rzeka Stanisława Beresia z Andrzejem Sapkowskim.

Utwory Sapkowskiego wydane zostały w przekładach na języki: angielski (w Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych), bułgarski, czeski, fiński, francuski, hiszpański, litewski, niemiecki, portugalski, rosyjski, serbski, słowacki, szwedzki, ukraiński i włoski. Sapkowski jest laureatem wielu nagród literackich polskich i zagranicznych, między innymi Paszportu Polityki (w roku 1997) oraz pięciokrotnie nagrody im. Janusza Zajdla. W Czechach Sapkowski uzyskał czterokrotnie nagrodę stowarzyszenia ASFFH (Akademie science fiction, fantasy a horroru).

Twórczość Sapkowskiego jest tematem wielu pastiszy, parodii, prób kontynuacji czy też naśladownictwa, zarówno w utworach tzw. fanowskich, publikowanych głównie w Internecie, jak i dziełach profesjonalnych pisarzy.

Zbiór opowiadań *Ostatnie życzenie* skonstruowany został na zasadzie powieści szkatułkowej. Składa się z opowiadania *Głos rozsądku*, przerywanego przez pozostałe opowiadania, wyjaśniające, uzupełniające i tworzące spójną historię wiedźmina Geralta z Rivii. Są to utwory: *Wiedźmin*, *Ziarno prawdy*, *Mniejsze zło*, *Kwestia ceny*, *Kraniec świata* i *Ostatnie życzenie*.

---

¹ RPG – z ang. *role-playing game*, inaczej gra fabularna lub gra wyobraźni – gra, w której gracze wcielają się w role fikcyjnych postaci. Cała rozgrywka toczy się w fikcyjnym świecie, istniejącym tylko w wyobraźni grających. Jej celem na ogół jest rozegranie gry według zaplanowanego scenariusza i osiągnięcie umownie określonych lub indywidualnych celów, przy zachowaniu wybranego zestawu reguł, zwanego mechaniką gry. Grę fabularną można porównać do teatru improwizacji, w którym osoba prowadząca (najczęściej zwana Mistrzem Gry) odgrywa rolę autora scenariusza, reżysera, narratora i zazwyczaj aktora ról postaci drugoplanowych – gracze natomiast są aktorami pierwszoplanowymi, jednakże nieznającymi scenariusza i zmuszonymi improwizować i reagować na sytuacje, jakie stawia przed nimi Mistrz Gry. Cała rozgrywka toczy się prawie wyłącznie w oparciu o słowne opisy.

Fabula każdego z opowiadań zawiera wątki znane z baśni lub klasycznych powieści. Są one jednak najczęściej zinterpretowane dość przewrotnie. Zgodnie z tezą, że każda opowieść miała źródło w prawdziwym wydarzeniu, później wyidealizowanym i wystylizowanym, dokonuje autor euhemeryzacji. Zabieg ten stosuje Sapkowski w wiedźmińskiej sadze bardzo często i uważa za swój „znak firmowy”, toteż główny bohater wszystkich utworów to nie dzielny królewicz ani dobry szewczyk, który ratuje i pomaga ludziom ze szlachetności, tylko wiedźmin – zabójca potworów, zawodowiec wykonujący swoje rzemiosło odpłatnie lub za „to, co w domu zastaniesz, a czego się nie spodziewasz”. Jak wiadomo, w baśniach tą niespodzianką bywało dziecko, zabierane jako zapłata za udzielenie pomocy w beznadziejnej sytuacji. W świecie Sapkowskiego wiedźmini stosowali owo „prawo niespodzianki” do pozyskiwania nowych adeptów.

Jednym z ciekawszych zabiegów stylistycznych w opowiadaniach „wiedźmińskich” jest częste używanie w dialogach frazy będącej tytułem utworu. Słowa te pojawiają się w różnych kontekstach, w dosłownym bądź przenośnym znaczeniu. Znaczną część dzieł Andrzeja Sapkowskiego zaklasyfikować należy do gatunku fantasy. Należy do niego także zbiór opowiadań *Ostatnie życzenie*. *Encyklopedia PWN* podaje lakonicznie:

Fantasy – magiczno-awanturzysta odmiana fantastyki, nawiązująca do mitów, legend i baśni wspólnych wielu kręgom kulturowym (*Encyklopedia PWN* 1999, s. 602),

co oczywiście jest niewystarczające. O trudności zdefiniowania fantasy pisze Andrzej Sapkowski w książce *Rękopis znaleziony w smoczej jaskini*:

Definiowanie fantasy, jak dowodzi praktyka, jest niezwykle trudne. Definicji jest i owszem, wiele, imię ich, można powiedzieć, jest legion, a wszystkie mają ze sobą coś wspólnego. To zaś mianowicie, że każda przeczy następnej, każda zawiera w sobie te cechy gatunku, które następna wyklucza (Sapkowski 2001, s. 9).

W książce *Fantastyka i historia* podaje Sapkowski jeszcze następujące określenie:

Fantasy ma z tysiąc definicji, na studiowanie wszystkich nie miałem czasu i wymyśliłem własną, według której fantasy to jest opowiadanie mitu, baśni, legendy, ale językiem absolutnie niebaśniowym (Bereś, Sapkowski 2005, s. 33).

Jaki więc jest ten „absolutnie niebaśniowy” język, który według Sapkowskiego definiuje gatunek fantasy?

W tym gatunku język nie wyróżnia się niczym szczególnym. Autorzy unikają wyrazów brzmiących specjalistycznie, kojarzących się ze współczesnymi dziedzinami nauki i techniką. Często z mniejszym lub większym powodzeniem próbują archaizować go, sięgając do języka baśni lub starych kronik. Arcydzieła światowej literatury fantasy, jakimi są książki J. R. R. Tolkiena, wystylizowane są na wczesnośredniowieczne sagi, korzystają też z frazeologii biblijnej.

Sapkowski zarówno w beletrystyce, jak i publicystyce posługuje się językiem bogatym, pełnym metafor i frazeologizmów, nie unika ani wzniosłych słów, ani wulgaryzmów. Chętnie stosuje ironię i rubaszny humor. Sięga do wszystkich warstw i poziomów języka. Często wtrąca do wypowiedzi słowa, zwroty, a nawet całe zdania łacińskie, angielskie, francuskie i rosyjskie. Czasami także czeskie i pochodzące z innych języków europejskich. Sam pisarz na temat języka swojej twórczości mówi, że jako autor ma prawo „do stylizacji języka, którym operuje, i tworzenia takich miszmaszów, jakich zapragnie i jakie uzna za dobrze służące fabule” (Bereś, Sapkowski 2005, s. 142).

Styl pisarski i język Sapkowskiego jest charakterystyczny i coraz częściej naśladowany świadomie przez młodszych twórców, szczególnie uprawiających gatunek fantasy. Zauważalny wzrost liczby wydawanych pozycji fantasy wiąże się z rozpowszechnieniem elementów warsztatu twórczego autora, nazywanego przez niektórych „ojcem polskiej fantasy”. Mnożą się bohaterowie, którzy „uśmiechają się paskudnie”, w czasie szermierki „wirują w piruecie”, ich przeciwnicy padają „w rosnącą szybko, ciemną kałużę”. Słownictwo używane przez Sapkowskiego wchodzi także do użytku codziennego w kręgach czytelników fantastyki i graczy RPG. Szczególnie jego barwne wulgaryzmy, staropolskie lub tylko wystylizowane na dawne. Dzięki temu pisarzowi renesans przeżywają zwroty znane nam z kart trylogii Sienkiewicza, cytaty historyczne, zapomniane wcześniej frazeologizmy czy rzadkie imiona.

Od czasu publikacji utworów Sapkowskiego zmieniło się postrzeganie języka jako tworzywa literackiego zarówno wśród odbiorców, jak i twórców. Znaczenia tego aktu kulturotwórczego nie sposób przecenić. To, w jaki sposób Sapkowski posługuje się językiem, skąd czerpie językowe zasoby, zasługuje na szczegółową analizę.

Bohemizmy Sapkowskiego

Bohemizmy to bardzo niewielka część tego rozległego problemu. Może to być jednak początek szerszych badań nad zapożyczeniami stosowanymi przez autora *Wiedźmina*, które zostaną przeprowadzone w przyszłości. Należą one do licznych zapożyczeń, które są definiowane następująco:

Zapożyczenia to elementy przejęte z innego języka. Mogą nimi być głoski, cząstki słowotwórcze, wyrazy, wyrażenia, konstrukcje składniowe (*Encyklopedia PWN* 1999, s. 872).

Ze względu na przedmiot zapożyczenia dzielimy pożyczki na:

- a) właściwe – zapożyczone w swojej pierwotnej formie i znaczeniu,
- b) semantyczne,
- c) strukturalne.

Do zapożyczeń właściwych zalicza się także wyrazy z lekko zmienioną formą, dostosowaną do fonetyki i morfologii pożyczającego języka oraz derywaty, dla których bazą słowotwórczą były zapożyczenia. Zapożyczenia semantyczne (znaczeniowe) istniejącej już w systemie leksykalnym formie przypisują nowe znaczenie. Zwane są także pożyczkami ukrytymi lub neosemantyzmami.

Według stopnia przyswojenia dzielimy pożyczki na cytaty, wyrazy częściowo przyswojone i całkowicie przyswojone. Duże znaczenie ma tu okres, w którym dany wyraz wszedł w skład zasobów leksykalnych naszego języka, ale i częstość jego używania, co z kolei wynika z kręgu tematycznego, do którego ów wyraz należy.

Częściowo przyswojone są wyrazy, które przeszły już pewną adaptację do języka polskiego, tak w pisowni, jak i w wymowie. Wyrazy całkowicie przyswojone odczuwamy jako rodzime, często nie zdając sobie nawet sprawy z ich obcego pochodzenia.

Zapożyczenia dzielimy także na bezpośrednie i pośrednie ze względu na stopień złożoności kontaktów między językami. W pierwszym przypadku w procesie biorą udział tylko dwa języki: dawca i biorca. „Znacznie częściej jednak mamy do czynienia z przykładami zapożyczeń, których pierwotne źródło jest dosyć odległe i których przejmowanie wymaga pośrednictwa innych języków” (Rybicka 1976, s. 47).

Wpływ języka czeskiego na polszczyznę rozpoczął się w X wieku, w wyniku przyjęcia religii chrześcijańskiej za pośrednictwem Czechów. Terminologia chrześcijańska jest bardzo bogata i funkcjonuje do dziś. Ze względu na wybór analizowanego dzieła, będę się nią zajmować w ograniczonym stopniu, ponieważ w świecie stworzonym przez Andrzeja Sapkowskiego, w którym rozgrywa się akcja opowiadań z tomu *Ostatnie życzenie*, religia chrześcijańska nie istnieje. Mimo to jednak autor nie uniknął użycia wyrazów z tej grupy leksykalnej, ponieważ są one zrośnięte z frazeologią języka polskiego, a niektóre z nich zyskały szersze znaczenie. Druga fala napływu bohemizmów do polszczyzny nastąpiła w XIV i XV wieku.

Czeskiej ekspansji kulturalnej i językowej sprzyjały także: szerzący się w Czechach ruch religijny narodowo-husycki oraz powiązania z dynastią Jagiellonów. W r. 1390 sprowadzono z Pragi do Krakowa benedyktynów słowiańskich, na przełomie XIV i XV w. wielu Polaków studiuje w Pradze, język czeski odgrywa znaczną rolę na dworze Jagiełły. Praga dostarczyła też wielu uczonych odnowionej Akademii Krakowskiej [...] (Rybicka 1976, s. 11).

W okresie renesansu polskiego wpływ czeski znacznie maleje, ale niezupełnie, bo, jak pisze Antonin Meštan, „czeszczyzna nadal znana jest w kręgach inteligencji a czeskie druki wywożone do Polski znajdują nabywców. Dopiero rozwój polskiego piśmiennictwa i druku ten popyt zmniejszył” (Meštan 1998, s. 74–75).

Od XVII wieku do dzisiaj zapożyczenia czeskie w języku polskim są już bardzo nieliczne. W przedmowie do słownika *Bohemizmy w języku polskim* Mieczysław Basaj i Janusz Siatkowski podają liczne kryteria wskazujące na pochodzenie wyrazu z języka czeskiego, zaznaczając:

Kryteria formalne – fonetyczne i morfologiczne – mają, jak zwykle w wypadku języków blisko spokrewnionych, ograniczone znaczenie przy ustalaniu wpływu czeskiego. Dlatego też szczególne znaczenie nabiera kompleksowe uwzględnianie różnorodnych czynników pozaformalnych, jak geografia i historia wyrazu, jego znajomość w gwarach, semantyka, przynależność do określonego kręgu terminologii (np. kościelnej, wojskowej, administracyjnej) itp. Właściwą decyzję warunkuje też przekonująca etymologia wyrazu (Basaj, Siatkowski 2006, s. 5).

W poszukiwaniu wyrazów i konstrukcji bohemistycznych w książce *Ostatnie życzenie* Sapkowskiego zastosowano metodę porównania tekstów opowiadań z hasłami słownika Basaja i Siatkowskiego. Dodatkowo etymologię wyrazów, które wykazywały podobną budowę i znaczenie do swoich odpowiedników czeskich, sprawdzono w słownikach etymologicznych języka polskiego. Pomocne były także słowniki polsko-czeskie i czesko-polskie, źródła internetowe, w tym spisy nazwisk i imion, słowniki tematyczne, oraz jedyne, jak dotąd, opracowanie dotyczące częściowo języka twórczości Sapkowskiego, mianowicie *Nazewnictwo literackie w utworach Andrzeja Sapkowskiego i Nika Pierumowa* (Szelewski 2003) oraz to, co sam Sapkowski, w licznych wywiadach, mówi na temat zastosowania przez siebie słów obcych, pochodzących ze znanych mu języków.

Słownik bohemizmów wynotowanych z utworu *Ostatnie życzenie* zawiera 102 hasła, przy czym czechizmów użył Sapkowski 1680 razy, co oznacza, że stanowią one blisko 2,2% tekstu, czyli dokładnie tyle, ile w swoich badaniach wykazała Małgorzata Witaszek-Samborska w tekstach współczesnej polszczyzny (Witaszek-Samborska 1993, s. 52).

Większość haseł tworzy rodziny wyrazowe. Najbogatsze z tych rodzin to:

- *diabeł, diabol, diablica, diabli* ‘we frazeologizmach, jako przekleństwo’, *po diabła, do diabła, diabelnie, diabli* ‘pochodzący od diabła, należący do diabła’;
- *istota, istotny, iście, istny, istnieć, istnienie*;
- *kształt, kształtny, bezkształtny, zmiennokształtny, igłokształtny, człekokształtny, człekokształtność, wykształcony, zniekształcony*;
- *krzyż, krzyżak, (s)krzyżować, skrzyżowany, krzyżowy, skrzyżowanie*;
- *ratunek, ratować, uratować, wyratowany, uratowany, uratowanie*;
- *walka, waleczny, walczyć, walczący, zwalczać*;
- *wesoły, wesół, wesele, poweseleć, wesołość*.

Pozostałe hasła zawierają od jednego do czterech wyrazów. Łącznie jest to 220 wyrazów, z których większość to derywaty powstałe najprawdopodobniej już na gruncie polskim.

Bohemizmy używane przez Sapkowskiego pogrupować można w kręgi tematyczne, które jednak przenikają się, a niektóre słowa trudno zakwalifikować do jednej z nich. Najliczniejszym kręgiem są wyrazy, wyrażające właściwości istot i rzeczy, kształty, kolory, a także ludzkie postawy, nastroje, sposoby zachowania. Są to takie wyrazy, jak: *czytelny, dowcip, hardy, istota, krzyż* (jako kształt, nie jako symbol chrześcijański), *swoboda, wesoly, tajny, twarz*. Grupa ta zawiera 64 wyrazy użyte w tekście 383 razy.

Drugim, pod względem częstości użycia zbiorem wyrazów są słowa, tworzące gramatyczną strukturę tekstu. Jest ich tylko 15, lecz występują aż 319 razy. Kilka z nich to archaizmy: *jakowy, takowy, nader, podle, wedle, opodal, wnet, zaiste*. Bez wątpienia Sapkowski używa ich, aby stylizować tekst, nadać wypowiedziom konkretny charakter. Do tej grupy jednak należy także przymek *bez* oraz 161 użycie przedrostka *bez-* w wyrazach, takich jak: *bezw warunkowo, bezszelennie, beznadziejny, bezceremonialnie* czy *bezcelowość*, co znacznie zwiększyło jej objętość.

25 wyrazów związanych jest z organizacją społeczeństwa, państwa, rodziny, z kalendarzem. Użyto ich 186 razy, a wiele z nich w celu uwypuklenia kolorytu świata wystylizowanego na średniowieczną rzeczywistość, jak: *grododzierża, hold, marszałek, rycerz, lenno, władca* czy *władyka*.

Sferę sakralną reprezentuje 15 wyrazów, użytych 127 razy. To terminy z zakresu religii i organizacji życia religijnego, których Sapkowski używa bez chrześcijańskiego kontekstu: *kapłan, kapłanka, ołtarz, świątynia, zakon, zakonny*.

Podobna sytuacja występuje w grupie wyrazów określających zjawiska nadnaturalne. Wyrazy *diabeł* i *piekło* oderwane są od ich chrześcijańskiego podłoża. Słów tych jest zaledwie 10, a większość z nich to derywaty słowa *diabeł*. Używane są z dużą częstotliwością, bo 115 razy. Jak przystało na fantastykę, *diabeł* oznacza tu realnie funkcjonującą w świecie istotę (podobnie jak *skrzat*), ale słowo to także spełnia funkcję ekspresyjną (tak samo jak *piekło*).

Kulturę materialną człowieka opisują trzy grupy wyrazów: do pierwszej zaliczyć można budowlę i ich części oraz wszystko, co związane z przestrzenią zagospodarowaną przez człowieka. Liczy ona 16 wyrazów, takich jak: *brama, komin, miasto, pałac, zamek*, użytych 140 razy. Drugą grupą są części uzbrojenia, związane z rzemiosłem wojennym: *hełm, pancierz, kapalin, kusza, przyłbica*. Jest ich, wraz z derywatami 9, w użyciu 30 razy. Trzecia grupa zawiera nazwy odzieży, narzędzi, środków płatniczych itp. Jest ich 13, użytych 62 razy.

24 wyrazy wyrażają czynności, a także często ich efekt lub przyczynę: *blagać*, *litość*, *ratunek*, *stworzyć*. Sapkowski użył ich 158 razy.

Zapożyczone z czeszczyzny nazwy roślin i zwierząt występują nielicznie, bo jest ich tylko 8, użytych 31 razy, pomimo że tekst zawiera wiele opisów przyrody. Często jednak jest to przyroda fantastyczna, a opisy pełne są neologizmów lub pożyczek z innych języków.

Bohemizmów związanych z wojną, przemocą, agresją jest w *Ostatnim życzeniu* 17, użytych 64 razy. Większość z przypadków użycia to słowa *walka* wraz z derywatami oraz pochodne wyrazu *wałt*.

Do żadnej z powyższych grup nie można zaliczyć słowa *przypadek*, użytego 18 razy w różnych znaczeniach (wraz z jednorazowym wystąpieniem wyrazu *przypadkowo*), ani dwóch imion czeskich: *Libusze* i *Velerad*, występujących 47 razy.

Podsumowanie

Z powyższej analizy wynika, że większość bohemizmów w *Ostatnim życzeniu* pełni funkcję informacyjną, podobnie jak we współczesnej polszczyźnie, nawet jeśli część z nich to leksemy nacechowane emocjonalnie. Niewielka ich ilość użyta została w celu stylizacji wypowiedzi i opisu realiów fantastycznego świata.

Język książek Sapkowskiego znacznie różni się od języka innych utworów z gatunku fantasy. Jest on zarówno oryginalny i nowatorski, jak i oparty na tradycji i wykorzystujący w pełni bogaty zasób leksykalny języka polskiego, w którym bohemizmy są tak dobrze zakorzenione, że nie odczuwamy już ich obcego pochodzenia. Świadczy o tym również ogromna ilość derywatów, powstałych przeważnie na rodzimym gruncie, których różnorodność i ilość potrafi Sapkowski doskonale wykorzystać, przez użycie tak rzadkich słów, jak: *przeblagiwać*, *komnatka*, *bażanci* czy *hardość*, a nawet tworzy z nich takie wyrazy, jak *igłokształtny* czy *srebrnobłękitny*. Jednak większość czechizmów, występujących w zbiorze *Ostatnie życzenie*, to hasła bardzo częste, o strukturze typowej dla słownictwa rodzimego. Należą one do podstawowego zasobu leksykalnego języka polskiego.

Literatura

- BASAJ M., SIATKOWSKI J., 2006, *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- BEREŚ S., SAPKOWSKI A., 2005, *Historia i fantastyka*, Warszawa: SuperNOWA.

- MEŠTAN A., 1998, *Czesko-polskie kontakty literackie i kulturalne w okresie renesansu*, [w:] *Czechy i Polska na szlakach ich kulturalnego rozwoju*, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- RYBICKA H., 1976, *Losy wyrazów obcych w języku polskim*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SAPKOWSKI A., 2001, *Rękopis znaleziony w smoczej jaskini. Kompendium wiedzy o literaturze fantasy*, Warszawa: SuperNOWA.
- SZELEWSKI M., 2003, *Nazewnictwo literackie w utworach Andrzeja Sapkowskiego i Nika Pie-rumowa*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- WITASZEK-SAMBORSKA M., 1993, *Zapożyczenia z różnych języków we współczesnej pol-szczyźnie*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Mieczysław BALOWSKI

Odrodzenie narodowe na Słowacji

Abstract

The author describes the Slovak National Revival in the nineteenth century. He pays attention to the birth of the Slovaks common national consciousness, which resulted in the separation of this nation as an independent country in the twentieth century. The Slovak language is one of the oldest ancient Slavic dialects; nonetheless, for historical reasons, it was not developed as a supralocal dialect, which could have become a nationwide language; subsequently, a national language. It had not taken place until the nineteenth century.

Abstrakt

Autor opisuje odrodzenie narodowe na Słowacji w XIX wieku. Zwraca uwagę na rodzenie się wspólnej świadomości narodowej Słowaków, która doprowadziła w wieku XX do wyodrębnienia się tej nacji w samodzielne państwo. Język słowacki należy do najstarszych dialektów języka prasłowiańskiego, jednak ze względów historycznych nie wykształcił dialektu ponadlokalnego, który mógłby się stać językiem ogólnonarodowym, a później państwowym. To miało miejsce dopiero w XIX wieku.

Keywords: Slovak language, The Slovak National Revival, codification of literary language, Anton Bernolák, Ľudovít Štúr

Słowa kluczowe: język słowacki, Słowackie Odrodzenie Narodowe, kodyfikacja języka literackiego, Anton Bernolák, Ľudovít Štúr

Początki języka słowackiego sięgają tych samych lat, co początki języka czeskiego, ale jego rozwój był odmienny. W czasach Cyryla i Metodego gwary słowackie utrzymywały się na wsiach, a językiem ziem podległych Państwu Wielkomorawskiemu był język starocerkiewnosłowiański. Wprawdzie na kartach Mszału Kijowskiego znajdują się formy, które można uznać za cechy grupy zachodniosłowiańskiej, do której należy również język słowacki, to jednak teza o ich słowackości (np. cecha o miękkim i twardym / epentetycznym

w miejsce ps. grupy *dl* czy *tl*) byłaby trudna do obrony. Sprawę komplikuje również fakt, że w okresie piśmiennym językiem używanym na terenie Słowacji był język czeski, wprowadzony przez duchowieństwo czeskie, które prowadziło naukę w słowackich szkołkach kościelnych (por. Pauliny 1983, s. 78; Krajčovič, Žigo 2002¹). Natomiast język słowacki – czy dokładniej mówiąc: dialekty słowackie – jest potwierdzony jedynie w oralnej twórczości ludowej oraz w nazwach miejscowych, jak np. *Bollerat* (*Boľeradz*), *Pescan* (*Péščany*), *Scitar* (*Ščitár*), *Olesca* (*Oleška*) itd. (szerzej patrz: Krajčovič 2005, 2011, także: Krško 2003, 2013, 2014).

Sytuacja ta trwa do wieku XVIII, kiedy w środowisku katolickim zaczyna rodzić się myśl o wykorzystaniu żywej mowy ludu słowackiego do komunikacji nie tylko codziennej. Pierwszym tego przejawem jest tzw. kamedulska słowaczyna, którą zapisano w klasztorze kamedułów przekład Pisma Świętego (ok. 1756–1759 r.), a także łacińsko-słowacki słownik *Syllabus dictionarii latino-slavonicus* z roku 1763, zawierający pierwsze wskazówki kodyfikacyjne języka słowackiego. Drugim źródłem były kalwińskie druki, jak np. *Radosc serca pobożnoho* z roku 1758. Różnica między nimi była – z jednej strony – dialektalna (kamedulska kodyfikacja opierała się o dialekty zachodniosłowackie, kalwińska – o dialekty wschodniosłowackie), a z drugiej – graficzna (kameduli przyjęli tradycję alfabetu czeskiego, kalwini – alfabetu węgierskiego). Ale ani jedna, ani druga próba nie przyjęła się. Nie da się jednak zaprzeczyć, że są one efektem rozpoczynającego się na Słowacji odrodzenia narodowego, które w tym czasie objęło niemal całą Słowiańszczyznę.

Słowackie Odrodzenie Narodowe (*Slovenské národné obrodenie*) było skierowane głównie przeciwko madziaryzacji życia na Słowacji, co w efekcie pobudziło świadomość narodową Słowaków, dążących do stworzenia własnego odrębnego organizmu państwowego². Węgry bowiem nie uznawali za samodzielne narody innych Słowian z wyjątkiem Chorwatów, znajdujących się w granicach Cesarstwa Austriackiego, dlatego uważali, że pozostałe grupy etniczne po-

¹ Por. też łacińsko-czeski słownik *Prešporský slovník*, opracowany na podstawie słownika Klareta i wydany na Słowacji, który zawiera czeskie ekwiwalenty łacińskich terminów, będących nieodzownym składnikiem leksyki ówczesnego tzw. ogólnego wykształcenia.

² 10 maja 1848 r. na wiecu w Liptovskim Svätym Mikulášu po raz pierwszy ogłoszono postulaty słowackiego ruchu narodowego, aby wprowadzić język słowacki jako urzędowy na terenie Słowacji oraz utworzyć w sejmie reprezentacje wszystkich narodów. Postulaty te powtórzono w czerwcu 1861 r. w wysłanym z Martina *Memorandum Narodu Słowackiego*, w którym żądano zachowania jedności imperium habsburskiego, stworzenia samodzielnego regionu (państwa), zamieszkanego przez Słowaków, tzw. *Slovenské okolie*, wprowadzenia języka słowackiego jako urzędowego oraz utworzenia sejmu słowackiego i wprowadzenia do sejmu Cesarstwa Austriackiego jego przedstawicieli. Jednak cesarz na autonomię słowacką się nie zgodził.

winny ulec madziaryzacji lub germanizacji. Z tego faktu zdawali sobie sprawę Słowacy. Dodatkowo chcieli oni, aby język węgierski był językiem urzędowym na terenach słowiańskich, co spowodowałoby, że ludność miejscowa w ogóle nie rozumiałaby urzędników. Myśl o podniesieniu rangi swojego języka przez Węgrów była dla Słowaków silnym bodźcem do wytworzenia własnego ponadlokalnego kodu – słowackiego języka literackiego. Dodatkowym bodźcem był obowiązek szkolny wprowadzony w 1774 roku przez Marię Teresę na terenie Cesarstwa. Zaistniała więc potrzeba nauczania dzieci najmłodszych (w klasach początkowych szkół elementarnych) w ich języku, aby później kontynuować naukę w języku urzędowym imperium habsburskiego. Proces ten jednak nie był jednolity. Rozbudzenie świadomości narodowej i konieczność wypracowania języka ponadregionalnego spowodowały proces, który nazywamy dzisiaj Słowackim Odrodzeniem Narodowym.

Językoznawcy wydzielają trzy okresy odrodzenia narodowego na Słowacji, obejmującego nie tylko działania polityczne czy narodowe, ale także proces tworzenia własnego języka literackiego:

1. II połowa XVIII wieku do 1820 roku – etap wstępny, w okresie tym konkurowały dwa ośrodki: bratysławski z ewangelikami, którzy w tym czasie tworzyli grupę 25% całego społeczeństwa, i martinśki, w którym dominującą rolę odegrali księża katoliccy;
2. lata 1820–1830 – okres ten można nazwać drugą falą, w której nadal nie wypracowano jednolitego języka słowackiego, ale zwrócono uwagę na słabe strony kodyfikacji zaproponowanej przez np. Antona Bernoláka; głównymi jego przeciwnikami byli ewangelicy: Ján Kollár i Pavel Šafárik, którzy prowadzili dyskusję z kontynuatorami myśli Bernoláka: Janem Hollym i Martinem Hamuljakiem;
3. lata 1830–1848 – okres ten można nazwać właściwym okresem Słowackiego Odrodzenia Narodowego; w tym czasie dzięki działaniom Ľudovíta Štúra wypracowano jednolity wariant języka słowackiego, który z pewnymi zmianami obowiązuje do dziś.

Zatem przełomem w historii języka słowackiego był okres pierwszy i trzeci Słowackiego Odrodzenia Narodowego.

Pod koniec XVIII w. wśród nielicznej inteligencji słowackiej zaczęła się kształtować świadomość odrębności narodowej, a wraz z nią dążność do posiadania własnego, narodowego języka (w 1793 r. powołano do życia Słowackie Towarzystwo Naukowe – *Slovenské učené tovarišstvo*, które m.in. inicjowało pracę nad słowackim językiem literackim). Owe tendencje kodyfikacyjne języka słowackiego najwcześniej pojawiały się w katolickich ośrodkach życia umysłowego, na przykład w dawnym ośrodku uniwersyteckim w Trnawie (Uni-

wersytet w Trnawie założono w 1635 r., a w 1777 r. przeniesiono go do Budy). Główną postacią tego ruchu był Anton Bernolák (1762–1813), który najpierw studiował filozofię w Trnawie, a później pracował tam jako sekretarz wikariusza archidiecezji (do 1820 roku Trnawa była siedzibą prymasów Węgier). On jako pierwszy w pracy *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum* (1787) wskazał uzasadnienie potrzeby kodyfikacji ludowej słowacczyzny, widząc konieczność opracowania języka ponaddialektalnego, opartego o żywy język (w pracy tej zawarł również mały słowniczek i zasady pisowni słowackiej, której podstawową regułą była zasada fonetyczna – „pisz tak, jak słyszysz”). Zarys swojej gramatyki przedstawił on w pracy *Linguae slavonicae per regnum Hungariae usitatae compendiosa simul et facilis orthographia* (1787). Za podstawę proponowanej kodyfikacji przyjął południowo-zachodniosłowackie dialekty okolic Trnawy, a do cech tak opracowanego języka literackiego włączył również kilka cech dialektów środkowosłowackich. Swoją kodyfikację języka słowackiego ukończył w 1787 r. Wówczas wydał: *Grammatica slavica ad systema scholarum nationalium accomodata* (1790) oraz *Etymologia vocum slovarum* (1791). Jak podaje Bohuslav Havránek:

Bernolákova slovenština lišila se od současně spisovné češtiny soustavou hláskovou a způsobem pravopisu. Bernolák odstranil ze slovenštiny ř – nahradil je podle výslovnosti na celém Slovensku běžné r; za ě (=je) v případech, jako *město, pěkný, věc* atd., uvádí podle výslovnosti rozšířené na největší části slovenského jazykového území e: *mesto, pekné, vec* atd., za české ů klade ó: *kóň, vóla* a p., čes. kůň, vůle a p., za českou dvojhlásku ou zavádí v duchu lidové slovenštiny ú, tedy *múka, súd, (oni) nesú* a p., za *mouka, soud, (oni) nesou* a p., nechává v slovenštině nepřehlasované a, á, u, ú proti českým tvarům s přehláskou, učí psáti *duša, ulica*, g. sg. *oráča* a p., dat., lok. pl. *ulicám, ulicách*, tvary sloves. *donášám, vracám, -áš, -á* atd.; akus. sg. *dušu, ulicu* a p., instr. sg. *dušú, ulicú*, 3. pl. *bijú, rozumejú* atd. proti čes. tvarům: *duše, ulice, oráče; ulicím, -ich; donáším, vracím; duši, ulici, duší; bijí, rozumějí* a p. Uvádí do spisovné řeči souhlásky dz, dž, g v případech, jako: *medza, ridzi, hádzat', hádzem; gula, gulíčka, gulati, gaťe* a p. – v souhlase se skutečným stavem výslovnosti na celém Slovensku anebo na největší jeho části (Havránek 1936, s. 156).

Następnie Bernolák przystąpił do opracowania słownika języka słowackiego, który ukazał się drukiem dopiero po jego śmierci, wydany przez Jura Palkoviča ze wsparciem prymasa A. Rudnay'ego pod nazwą *Slovár Slovenskí Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherski* (1825–1827, t. I–VI). To obszerne dzieło, liczące 5 302 strony, obejmuje leksykę słowacką przełomu XVIII i XIX wieku w pięciu tomach, tom szósty to indeks haseł łacińskich, niemieckich węgierskich z odsyłaczami do tomów wcześniejszych. Ze względu na niestabilność słownictwa słowackiego w tym czasie w słowniku znajdziemy wiele wyrazów gwarowych, neologizmów oraz frazeologizmów ludowych (stałych i luźnych związków wyrazowych, pojawiających się w oralnej twórczości ludowej), a także wiele bohemizmów (por. <http://www.juls.savba.sk/ediela/bernalak>). W ten

sposób skodyfikowany język słowacki stał się podstawą dyskusji ówczesnych budzicieli narodowych i językoznawców nad kształtem przyszłego słowackiego języka literackiego³, która trwała do ok. 1850 r.

Z opisem tym nie zgadzali się słowaccy budziciele ewangeliccy, skupieni w ośrodku bratysławskim. Równolegle z próbami skodyfikowania żywego języka słowackiego przez Bernoláka podjęli własne wysiłki wytworzenia języka literackiego, opierając się na ustaleniach historyczno-filologicznych czeskich budzicieli narodowych (kodyfikacji języka czeskiego literackiego w XIX wieku dokonał Josef Dobrovský na bazie *Biblii kralickiej* z XVI wieku). Polegały one na powrocie do języka starosłowiańskiego, którego kolebki domyślnie szukano właśnie na ziemiach słowackich. (Dodajmy, że język starocerkiewnosłowiański to zapisana przez św.św. Cyryla i Metodego postać dialektu sołuńskiego grupy językowej bułgarsko-macedońskiej z IX wieku.) W praktyce jednak ów język starosłowiański był językiem czeskim z licznymi słowacyzmami, zwany starosłowackim. Pojawiła się również myśl, aby przyjąć czeski język literacki jako formę pisanej komunikacji na Słowacji (tzw. *biblijną czeszczyzną*, por. Krajčovič 1981, Pauliny 1983).

Gorliwym zwolennikiem i propagatorem tej teorii języka słowackiego był Ján Kollár, jeden z twórców panslawizmu, idei kulturalnej, politycznej i językowej jedności Słowian (w 1824 r. opublikował w języku czeskim *Slávy dcere*, która była manifestem jedności słowiańskiej), ścisłej współpracy i jedności językowej Czechów i Słowaków, a także zwolennik idei austrosławizmu. Uważał on współczesny język słowacki za niedojrzały do pełnienia roli języka narodowego i dążył do wskrzeszenia dawnego języka wspólnoty prasłowiańskiej, *slovenčiny*, którą utożsamiał z kulturalnym dialektem współczesnych sobie Słowaków, jakim – według Kollára – miał być język czeski z elementami słowackiego (czyli słowakizowaną wersją czeszczyzny, opartą na pierwszym czeskim przekładzie *Biblii kralickiej*). W pracy *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národ* (1836) wskazywał argumenty na poczet pokrewieństwa między językami słowiańskimi, uważał on, że wiele wyrazów, używanych w języku słowackim, jest adaptacją fonetyczną słów czeskich. Z tego względu w latach czterdziestych wystąpił ze zdecydowaną krytyką tworzenia języka słowackiego opartego na dialektach środkowosłowackich. W czasach dyskusji na temat języka nauczania w szkołach elementarnych na Słowacji zaproponował, aby minister Alexandr Bach zarządził nauczanie

³ Utworzono nawet specjalną nazwę na słowacki język literacki zaproponowany przez Bernoláka: *bernakowszczyzna* (*bernakovačina*, *bernakovská slovenčina*, *Bernakova spisovná slovenčina*).

w języku starosłowackim, ponieważ był on już ustanowiony przez Bacha językiem urzędowym (do 1859 r.).

Na tym tle przebiegał spór panslawisty Kollára z pierwszym rzeczywistym kodyfikatorem normy słowackiego języka literackiego, uważanym powszechnie za twórcę literackiego słowackiego, Ľudovítem Štúrem, jedynym posłem słowackim w sejmie Cesarstwa. Štúr od początku opowiadał się za samodzielnością Słowacji, a wprowadzone w 1832 r. przez komitet bratysławski zarządzenie o madziaryzacji Słowacji jeszcze bardziej utwierdziło go w słuszności wybranej drogi.

Naukę Ľ. Štúra (1815–1856) pobierał w ewangelickim liceum w Bratysławie, ponieważ w nim uczono literatury słowackiej. Tam rozpoczął swoją działalność na rzecz usamodzielnienia się Słowaków, założył towarzystwo *Spoločnosť česko-slovanská* (jego członkowie uczyli się na spotkaniach historii swego narodu), w maju 1848 r. był współtwórcą pierwszego słowackiego programu politycznego *Žiadosti slovenského národa*, a we wrześniu tegoż roku z Jozefem Hurbanem i Michalem Hodżą powołał Słowacką Radę Narodową, która wypowiedziała posłuszeństwo rządowi węgierskiemu. Rok później Štúr założył pierwsze czasopismo słowackie „Slovenské národné noviny”; powołał do życia stowarzyszenie *Tatrin*, którego rolą była popularyzacja słowackiego dziedzictwa kulturalnego, a następnie języka słowackiego w postaci skodyfikowanej przez niego. Jednak największą zasługą Štúra było skodyfikowanie języka słowackiego na bazie dialektów środkowosłowackich. Jego kodyfikacja języka słowackiego miała na celu przede wszystkim obronę narodowego charakteru języka słowackiego wobec Kollárovych prób jego czechizacji. Ponadto chciał on stworzyć taki język literacki, który będzie odpowiadał żywej mowie całego słowackiego ludu, nie tylko – jak w przypadku Bernoláka – dialektom zachodniosłowackim. Podjęcie się tego zadania było inicjowane także przez jednego z najbliższych współpracowników Štúra, Jozefa Miloslava Hurbana, który wspierał go w początkowym okresie prac nad nową postacią języka słowackiego⁴. Jednak później opowiedział się za rozwiązaniem M.M. Hodży i M. Hattali jako tym, które

⁴ Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) najpierw był zwolennikiem idei głoszonych przez Jána Kollára, szybko jednak z nich zrezygnował, przechodząc do obozu Ľudovíta Štúra, którego poznał w organizacji *Spoločnosť česko-slovanská*. Na plebani w Hlbokim w 1843 r., gdzie pełnił funkcję proboszcza parafii ewangelickiej, wspólnie z M. Hodżą przekonywał Ľ. Štúra o potrzebie nowej kodyfikacji języka słowackiego, nazwanej później kodyfikacją szturowską. Natomiast w 1847 r. na zebraniu związku *Tatrin* wszedł w skład komisji, której zadaniem była modyfikacja niektórych zasad kodyfikacji szturowskiej. Tego zadania podjęli się M. Hodža i M. Hattala. W roku 1863 wspólnie z grupą działaczy narodowych utworzył w Martinie *Maticę slovenską* (Macierz Słowacką), której zadaniem było krzewienie historii, kultury i języka słowackiego.

uwzględniało największą grupę Słowaków, a także wszystkie ważniejsze dialekty słowackie.

Opisowi nowego słowackiego języka literackiego L. Štúr poświęcił dwie prace: *Nárečja Slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* (1846) i *Nauka reči slovenskej* (1846). W pierwszej z nich przedstawił argumentację podjęcia się nowej kodyfikacji języka słowackiego, a przy okazji podał wykład systemu językowego jako ponaddialektalnego kodu porozumiewania się (szerzej patrz: Blánár 1997)⁵. W drugiej zaś – *Nauka reči slovenskej* (Štúr 2006) – zawarł opis słowackiego systemu gramatycznego i zasad jego kodyfikacji⁶. Jednak Štúrowska gramatyka zawierała pewne nieścisłości, autor dopuszcza np. dość szeroką wariantywność form („Slová a hovorenja spuosi i v inšich rozličnorečjach Slovenských uživanje každi v reči spisovnej slobodne uživat' muože; Štúr 2006, s. 9; por. też Žigo 2005), dlatego Michal M. Hodža⁷ i Martin Hattala⁸ podjęli się jej weryfikacji, a jej efekt opublikował Hattala w 1852 roku pod tytułem *Krátka mluvnica slovenská* (szersza wersja ukazała się dopiero w 1864 roku pod nazwą *Mluvnica slovenského jazyka*; szerzej patrz: Kačala 2004). To właśnie ta wersja

⁵ Według B. Havránka książka ta miała charakter propagandowy i obronny, autor oprócz tego, że podaje wykład „o tendencích a pohnutkách spisovné slovenštiny”, również „se pokouší o teorii samostatného slovenského národa” (Havránek 1936, s. 164). Cały tekst pracy jest dostępny na stronie internetowej http://www.juls.savba.sk/ediela/narecja_slovenskuo/narecja_slovenskuo.pdf.

⁶ Autor „konstruuje už na podkladě fonetických a tvaroslovných odchylek slovenských nářečí od češtiny mluvnický obraz samostatného slovenského jazyka” (Havránek 1936, s. 164). Cały tekst pracy jest dostępny na stronie internetowej http://www.juls.savba.sk/ediela/nrs/nauka_reci_slovenskej.txt.

⁷ Michal Miloslav Hodža (1811–1870) pierwotnie był zwolennikiem języka starsłowackiego, dopiero około 1825 roku zmienił zdanie. Prawie 20 lat później na spotkaniu ze Štúrem i Hurbanem w Hlbokiem dyskutował o potrzebie nowej kodyfikacji słowackiego języka literackiego. Później podjął się zmiany sztúrowskich zasad ortograficznych. Zaproponował m.in. zachowanie słowackich głosek [ä] i [y], [l] i [ř], dyftongów oraz zapisu niezmiękcanych głosek [d], [t], [n], [l] przed samogłoskami przednimi [e] i [i]).

Brał udział także w działalności słowackich narodowców, za co został pozbawiony funkcji wikarego. 26–28.08.1844 r. w Liptovskim Mikulášu brał udział w założycielskim spotkaniu słowackojęzycznego związku Tatrín, którego został pierwszym przewodniczącym. W 1863 r. był jednym z założycieli Maticy slovenskiej.

⁸ Martin Hattala (1821–1903) już w 1848 r. uznał, że uwagi Hodży odnośnie do zasad ortograficznych Štúra są słuszne, co wyraził w pracy *Epigenes slovenicus*, porównując trzy sposoby kodyfikacji języka słowackiego: Kollára i Šafárika, kontynuatorów Bernoláka i Hodży, naśladowcy Štúra. Trzeba też dodać, że oprócz wspomnianej *Krátkiej mluvnicy slovenskej* napisał kilka innych prac, poświęconych systemowi gramatycznemu języka słowackiego, wykazując odmienność tego systemu od systemu języka czeskiego: *Grammatica linguae Slovenicae, collatae cum proxime cognata* (1850), *Zvukoslóví jazyka staro- i novočeského a slovenského* (1854), *Skladba jazyka českého a slovenského* (1855), *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského* (1857).

bardzo szybko zyskała popularność w całej Słowacji i została uznana za powszechnie obowiązującą. Katerina Muziková jednak zwraca uwagę na fakt, że „Kým Ľ. Štúr a S. Czambel kládli dôraz na synchrónny prístup, spisovný jazyk sa má podľa nich opierať o živý jazyk (porov. Krajčovič – Žigo, 2002, s. 168; Czambel, 1901, s. 300 a n.; Jóna, 1973, s. 40–41), M. Hattala sa snažil priblížiť slovenčinu češtine a v zmysle prevládajúcej dobovej metodológie aplikoval pri kodifikácii historizujúci prístup” (Muziková 2016, s. 469).

M. Hattala wydając *Krátką mluvnice slovenskú*, zakończył proces kodyfikacji nowego słowackiego języka literackiego, dzięki czemu – jak uważa Katarína Sedláková – „má zásluhu na systematickom opísaní gramatických prostriedkov nášho jazyka” (Sedláková 2005, s. 138).

Trzeba tu dodać, że Ľudovít Štúr za podstawę słowackiego języka literackiego uznał prawie cały dialekt środkowosłowacki:

Štúrovi tanul na myslí skutočne spíše širší obraz základu, cele středoslovenské území v jeho pojetí: Liptov, Orava, Turec, horní Trenčansko a horní Nitra, Zvolen, Tekov, Hont, Novohrad a velká část Gemera. Ve skutečnosti sice ani hlásková ani tvarová soustava Štúrovy slovenštiny nespočívá na tak širokém základě [...], ale Štúr s porozuměním a s úspěchem vybral znaky nejcharakterističtější, společné největší části středního Slovenska, s částečným zřetelem i na slovenský západ a východ, a ty uvedl do spisovné řeči. Proto z důvodů praktických neuvedl Štúr do slovenštiny na př. ani *ä* ani *l'*” (Havránek 1936, s. 165).

Natomiast modyfikacja *Hodžy* i Hattali uwzględniała także cechy dialektu wschodniosłowackiego, co ostatecznie oddaliło nowopowstały język narodowy Słowaków od języka czeskiego i tzw. języka starosłowackiego⁹.

Literatura

- BARTULA Cz., 2002, *Z zagadnień języka prasłowiańskiego i staro-cerkiewno-słowiańskiego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LVIII, s. 137–147.
- BLANÁR V., 1997, *Štúrov spis Nárečja slovensko* (1846), „Philologica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského” XLV, s. 49–57.
- DOLNÍK J., 1999, *Spisovná slovenčina a čeština*, „Studia Academica Slovaca”, s. 39–52.

⁹ Trzeba tu dodać, że w austro-węgierskich spisach ludności nadal ujmowany był tylko język *czeski-morawski-słowacki* (niem. *böhmisch-mährisch-slowakisch*), a w czasopiśmie „*Naše řeč*” język ten był uznawany za „wschodnią gałąź” języka czeskiego: „Panu K. K. v P. Děkujeme za pokyn. Budeme si zajisté všimati řeči také východní větve našeho národa, spisovné i lidové. Víme, že v podstatě je ryzí a bohatá, ale vidíme zároveň, že má, zejména v novinách a knihách, rovněž již své kazy. Chystáme článek o třetí spisovné řeči na Slovensku (vedle české a slovenské), t. ř. českoslovenštině, a máme slíben rozbor mluvy Svetožara Hurbana-Vajanského, který, jak povědomo, usiloval o naprostou samosvojnost literární slovenštiny v látce i formě, a přece, vlivem tištěného slova českého, bezděky podléhal skladbě i slovníku spisovné češtiny mnohem pronikavěji, nežli na př. svérázný Hvězdoslav nebo Kukučín” (*Slovenština* 1917, s. 32).

- GIGER M., 1999, *Prechodné miesto slovenčiny medzi západoslovanskými jazykmi z typologického hľadiska: Syntax*, [in:] *Varia VII*, red. M. Nábělková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, s. 203–215.
- HATTALA M., 1852, *Krátka mluvnica slovenská*, V Prešporoku.
- HATTALA M., 1864, *Mluvnica jazyka slovenského*, Pešť: nákladom Viléma Lauffera.
- JÓNA E., 1973, *Teória slovenského spisovného jazyka a jeho kodifikácia na rozhraní 19. a 20. storočia*, [in:] *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*, red. L. Horečný. Bratislava: SPN, s. 15–45.
- KAČALA J., 2004, *Martin Hattala – významný znalec a kodifikátor spisovnej slovenčiny v polovici 19. storočia*, „Kultúra slova” XXXVIII, č. 1, s. 3–10.
- KRAJČOVIČ R., 1981, *Pôvod a vývin slovenského jazyka*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- KRAJČOVIČ R., 2005, *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- KRAJČOVIČ R., 2011, *Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (29)*. „Kultúra slova” XLV, s. 286–293.
- KRAJČOVIČ R., ŽIGO P., 2002, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Bratislava: Univerzita Komenského.
- KRÁĽ Ā., 2000, *Odkiaľ vzali Slováci spisovnú slovenčinu?*, „Slovenská reč” LXV, č. 2, s. 71–85.
- KRALČÁK Ľ., 2007, *Ludovít Štúr a reforma štúrovskej spisovnej slovenčiny*, [in:] *Ludovít Štúr a reč slovenská*. Bratislava: Veda s. 116–129.
- KRŠKO J., 2003, *Hydronymia povodia Turca*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.
- KRŠKO J., 2013, *Toponymický priestor ako súčasť kultúrno-antropologického priestoru*, „Acta onomastica” LIV, s. 151–169.
- KRŠKO J., 2014, *Úvod do toponomastiky*, Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, Filozofická fakulta.
- MUZIKOVÁ K., 2016, *Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny od Ľ. Štúra po S. Czambela*, Bratislava: Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského. On-line: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak1/pdf_doc/51.pdf [dostup: 10.06.2016].
- PAULINY E., 1983, *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ŠTÚR Ľ., 2006, *Nauka reči slovenskej I. Faksimile pôvodného vydania*, red. Ľ. Ďurovič, S. Ondrejovič, Bratislava: Veda.
- ŽIGO P., 2005, *Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny a jej reforma*, „Slovenská reč” LXX, č. 5, s. 265–275.

Iwona IMIOŁO

Status prawny tłumaczy sądowych w Polsce, Republice Czeskiej i Republice Słowackiej – analiza porównawcza¹

Abstract

Comments by a practicing interpreter and translator of Czech and Slovak and consultant to the State Commission in Poland's Ministry of Justice awarding the title of a sworn interpreter/translator. The paper discusses selected issues related to practising the profession of a court translator and interpreter in Poland, the Czech Republic and Slovakia (obtaining qualifications, range of rights and responsibilities, professional tools). The paper also touches upon the topic of professional liability.

The study closes with a table comparing the legal status of court translators and interpreters in the countries covered.

Abstrakt

Refleksje praktykującej tłumaczki języka czeskiego i słowackiego oraz konsultantki Państwowej Komisji Egzaminacyjnej na Tłumacza Przysięgłego w Ministerstwie Sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej. W artykule zostały omówione wybrane aspekty wykonywania zawodu tłumacza sądowego w Polsce, Czechach i w Słowacji (nabywanie uprawnień, zakres uprawnień i obowiązków, narzędzia pracy). Poruszony został również wątek odpowiedzialności zawodowej.

Artykuł zamyka tabelaryczne porównanie statusu prawnego tłumaczy sądowych w omawianych krajach.

Keywords: Czech language, Slovak language, translator judicial, law

Słowa kluczowe: język czeski, język słowacki, tłumacz sądowy, prawo

---

¹ Referat został wygłoszony na międzynarodowej konferencji pt. „Nowe zadania tłumaczy sądowych w rozszerzonej Europie”, która odbyła się w Krakowie w dniach 3–5 kwietnia 2014 r. i opracowany według stanu prawnego na dzień 3 kwietnia 2014 r.

Wstęp

W artykule przedstawiono status prawny tłumaczy sądowych w świetle obowiązujących przepisów prawnych w Polsce, Republice Czeskiej i Republice Słowackiej. Omówiono przepisy dotyczące tłumaczy języków obcych.

W części wstępnej artykułu wymieniono przepisy prawne regulujące wykonywanie zawodu tłumacza sądowego w wybranych krajach. Przepisy prawne, o których mowa, są zarazem źródłem wszelkich informacji zawartych w niniejszym referacie.

Następnie omówiono warunki oraz sposób nabywania uprawnień tłumacza sądowego, zakres jego uprawnień i obowiązków. Zaprezentowano narzędzia, z których tłumacz sądowy korzysta w swojej pracy. Poruszono również kwestię odpowiedzialności zawodowej. Wybrane zagadnienia analizowano kolejno w Polsce, Republice Czeskiej i w Słowacji.

W końcowej części referatu, będącej zarazem podsumowaniem, wskazano dostrzeżone podobieństwa i różnice.

1. Polska – źródła prawa

Ustawa z dnia 25 listopada 2004r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (zwana dalej „ustawą”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005r. w sprawie wynagrodzenia za czynności tłumacza przysięgłego (zwane dalej „rozporządzeniem”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005r. w sprawie Państwowej Komisji Egzaminacyjnej do przeprowadzania egzaminu na tłumacza przysięgłego (zwane dalej „rozporządzeniem”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005r. w sprawie szczegółowego sposobu przeprowadzania egzaminu na tłumacza przysięgłego (zwane dalej „rozporządzeniem”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005r. w sprawie wysokości opłaty egzaminacyjnej ponoszonej przez kandydata na tłumacza przysięgłego (zwane dalej „rozporządzeniem”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2009r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wynagrodzenia za czynności tłumacza przysięgłego (zwane dalej „rozporządzeniem”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie stażu adaptacyjnego i testu umiejętności w toku postępowania o uznanie kwalifikacji do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego (zwane dalej „rozporządzeniem”)

1.1. Uzyskiwanie uprawnień tłumacza sądowego (przysięgłego)

Zgodnie z art. 2 ust. 1 wyżej wymienionej ustawy, tłumaczem sądowym, zwanym w polskich przepisach prawnych tłumaczem przysięgłym, może być osoba fizyczna, która spełni określone warunki, a mianowicie: musi posiadać obywatelstwo polskie lub obywatelstwo jednego z państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (European Free Trade Association – EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub (na zasadach wzajemności) obywatelstwo innego państwa; powinna znać język polski i posiadać pełną zdolność do czynności prawnych; ponadto musi udokumentować ukończenie studiów wyższych i uzyskanie tytułu magistra lub tytułu równorzędnego (w państwie według punktu 1 art. 2.1. ustawy).

Ponadto od kandydatów na tłumaczy przysięgłych wymaga się niekaralności za przestępstwa umyślne, przestępstwa skarbowe oraz za nieumyślne przestępstwa gospodarcze.

Kandydat spełniający powyższe warunki ma prawo złożyć wniosek do Ministra Sprawiedliwości o umożliwienie mu dopełnienia kolejnego wymogu stawianego przed osobami ubiegającymi się o prawo wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego, jakim jest zdanie egzaminu z umiejętności tłumaczenia z języka polskiego na język obcy oraz z języka obcego na język polski (tzw. egzaminu na tłumacza przysięgłego) przed Państwową Komisją Egzaminacyjną. Po spełnieniu wszystkich wymogów określonych w ustawie, kandydat uzyskuje uprawnienia do wykonywania zawodu po złożeniu ślubowania i wpisaniu na listę tłumaczy przysięgłych (art. 6 ust. 1 ustawy).

1.2. Zakres uprawnień tłumacza sądowego (przysięgłego)

Uprawnienia tłumacza przysięgłego precyzuje art. 13 ustawy, zgodnie z którym tłumacz może sporządzać i poświadczać tłumaczenia z języka, w zakresie którego został ustanowiony na język polski oraz z języka polskiego na język obcy, a także może poświadczać tłumaczenia w językach, na które posiada uprawnienia, ale które zostały wykonane przez osoby trzecie. Ponadto tłumacz przysięgły może sporządzać poświadczone odpisy pism w języku, dla którego posiada uprawnienia oraz sprawdzać i poświadczać odpisy pism sporządzonych przez osoby trzecie. Oprócz sporządzania tłumaczeń pisemnych, tłumacz przysięgły może wykonywać tłumaczenia ustne (art. 13, pkty 1–3 ustawy).

Za wykonywane czynności tłumaczowi przysługuje wynagrodzenie, którego wysokość wobec sądu, prokuratury, policji oraz organów administracji publicznej określa rozporządzenie z 24 stycznia 2005 r. Zgodnie z rozporządzeniem

z 18 grudnia 2009 r. tłumacze będący płatnikami podatku VAT doliczają podatek od towarów i usług do stawek. Wysokość stawek jest zróżnicowana w zależności od grupy językowej, kierunku tłumaczenia, stopnia trudności tekstu, obecności w tekście słownictwa specjalistycznego lub frazeologii, a także stopnia czytelności tekstu. Warto nadmienić, że języki słowiańskie, które ustawodawca zakwalifikował do drugiej grupy, jako tzw. „inne języki europejskie i język łaciński”, są opłacane lepiej niż język angielski, niemiecki, francuski i rosyjski.

Dla pozostałych zleceniodawców tłumacze przysięgli mogą stosować dowolne cenniki.

1.3. Zakres obowiązków tłumacza sądowego (przysięgłego)

Ustawa nakłada na tłumacza przysięgłego obowiązek wykonania każdego tłumaczenia w postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy na zlecenie sądu, prokuratury, policji lub organów administracji publicznej (art. 15 ustawy). Z powyższego obowiązku tłumacz może zostać zwolniony przez organ zlecający mu tłumaczenie jedynie ze szczególnie ważnych powodów, które musi uzasadnić pisemnie. Fakt odmowy oraz jej przyczynę należy odnotować w repertorium czynności tłumacza.

Każde przyjęte zlecenie tłumacz przysięgły ma obowiązek wykonać z należytą starannością, bezstronnie i zgodnie z zasadami wynikającymi z przepisów prawa (art. 14 punkt 1 ustawy), zachowując w tajemnicy fakty i okoliczności, o których dowiedział się w związku z tłumaczeniem (art. 14 punkt 2 ustawy). Na tłumaczu przysięgłym ciąży też ustawowy obowiązek nieustannego podnoszenia posiadanych kwalifikacji zawodowych (art. 14 punkt 3 ustawy).

Ustawa nakłada na tłumacza przysięgłego obowiązek prowadzenia repertorium czyli rejestru wykonywanych czynności zawodowych a także czynności, których wykonania tłumacz odmówił (art. 17, ust. 1 ustawy). Repertorium można prowadzić w formie papierowej lub elektronicznej. Każdą czynność trzeba szczegółowo opisać wypełniając odpowiednie rubryki, obejmujące w odniesieniu do tłumaczeń pisemnych: datę przyjęcia zlecenia, oznaczenie zleceniodawcy, opis tłumaczonego dokumentu (z uwzględnieniem nazwy dokumentu, daty jego sporządzenia oraz oznaczenia dokumentu), język, w jakim został sporządzony dokument, dane osoby lub nazwę instytucji, która go sporządziła, adnotację o rodzaju, formie i stanie dokumentu, oznaczenie rodzaju wykonywanej czynności oraz języka tłumaczenia, liczbę stron tłumaczenia oraz liczbę sporządzonych egzemplarzy, datę i potwierdzenie zwrotu dokumentu a także uwagi; natomiast w odniesieniu do tłumaczeń ustnych: datę, miejsce i czas trwania tłumaczenia oraz jego zakres (art. 17, ust. 2, pkt 1–5 ustawy).

W przypadku odmowy wykonania tłumaczenia na rzecz sądów, prokuratur, policji oraz organów administracji publicznej w repertorium należy umieścić adnotację o tym fakcie, określając datę oraz powód odmowy a także podając nazwę organu zlecającego tłumaczenie (art. 17, ust. 1, pkt 7 ustawy).

Zgodnie z art. 8 ust. 2 ustawy, tłumacz jest także zobowiązany do zgłaszania zmian danych podanych we wpisie na listę tłumaczy przysięgłych w terminie do 30 dni od zaistnienia zmian, o których mowa (art. 8, ust. 2 ustawy).

1.4. Narzędzia pracy tłumacza sądowego (przysięgłego)

Po spełnieniu wymogów określonych ustawą oraz po złożeniu ślubowania tłumacz przysięgły otrzymuje świadectwo potwierdzające uzyskanie uprawnień (art. 5. ust. 2 ustawy). Dokument ten okazuje zleceniodawcom na żądanie. Odpłatnie otrzymuje okrągłą pieczęć, zamawianą w Mennicy Państwowej, którą poświadcza wszelkie sporządzane przez siebie tłumaczenia. Na pieczęci podane jest imię i nazwisko tłumacza (w otoku), język, w zakresie którego tłumacz został ustanowiony (w środku) oraz pozycja tłumacza na liście (art. 18, ust. 1 ustawy). Narzędziem pracy tłumacza przysięgłego jest również wspomniane repertorium, w którym odnotowuje on wszelką działalność zawodową prowadzoną na podstawie ustawy.

1.5. Zakres odpowiedzialności zawodowej tłumacza sądowego (przysięgłego)

Wraz z wejściem w życie ustawy została określona odpowiedzialność zawodowa tłumaczy przysięgłych. Od tej pory każdy może wnieść na tłumacza skargę za odmowę tłumaczenia, za wykonanie tłumaczenia błędnie lub nierzetelnie oraz za brak kompetencji. (art. 21, ust. 1 ustawy). Postępowanie przeciwko tłumaczowi przysięgłemu może zostać wszczęte na wniosek Ministra Sprawiedliwości lub wojewody i przeprowadzone przez Komisję Odpowiedzialności Zawodowej (art. 24, ust. 1 ustawy), która wobec tłumacza może orzec uniewinnienie lub ukarać go poprzez: upomnienie, nagane, zawieszenie uprawnień (na okres od trzech miesięcy do jednego roku z tytułu odpowiedzialności zawodowej lub na okres pięciu lat w przypadku niewykonywania czynności przez trzy lata) lub ich pozbawienie (z możliwością ponownego ich nadania po upływie dwóch lat i po zdaniu egzaminu). Komisja może także umorzyć postępowanie. Od jej decyzji tłumaczowi przysięgłemu przysługuje odwołanie do sądu apelacyjnego.

Przedmiotem pracy Komisji jest badanie prawidłowości i rzetelności wykonywania obowiązków przez tłumaczy przysięgłych oraz orzekanie kar w sto-

sunku do nich. Na posiedzeniach Komisji rozpatrywane są między innymi takie czyny, jak: wykonywanie tłumaczeń poświadczonych przez osoby, które nie posiadają uprawnień, nieprzestrzeganie zasad formalno-prawnych przy wykonywaniu tłumaczeń, błędy w tłumaczeniach, nierzetelność, niestaranność.

Komisja prowadzi postępowanie zgodnie z zasadami obowiązującymi w kodeksie postępowania karnego.

Odpowiedzialność tłumacza za czyny określone ustawą ulega zatarciu (uznaniu za niebyłe) po upływie trzech lat, natomiast w przypadku wszczęcia postępowania przeciwko tłumaczowi – po upływie dwóch lat (art. 22, ust. 1 i 2 ustawy). Odpowiedzialność tłumacza przysięgłego za czyny zakwalifikowane jako przestępstwa lub przestępstwa skarbowe regulują odpowiednio kodeks karny i kodeks karny skarbowy (art. 22, ust. 3 ustawy).

Działalność tłumaczy przysięgłych w zakresie prowadzenia repertoriów jest poddawana kontroli ze strony wojewodów właściwych ze względu na miejsce zamieszkania tłumacza (art. 20, ust. 1 ustawy).

2. Republika Czeska – źródła prawa

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1967 r., o biegłych i tłumaczach, zapisana pod numerem 36/1967 Dziennika Ustaw, z późniejszymi zmianami (zwana dalej „ustawą”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 kwietnia 1967 r. w sprawie wykonania ustawy o biegłych i tłumaczach, zapisane pod numerem 37/1967 Dziennika Ustaw, z późniejszymi zmianami (zwane dalej „rozporządzeniem”)

2.1. Uzyskiwanie uprawnień tłumacza sądowego

Zgodnie z § 3 ustawy tłumaczy powołuje Minister Sprawiedliwości lub prezes sądu okręgowego² (drugiej instancji) w zakresie, w którym został upoważniony przez Ministra Sprawiedliwości. Zgodnie z postanowieniem § 1 ust. 1 rozporządzenia minister powołuje na tłumaczy osoby spośród pracowników urzędów centralnych, szkół wyższych i instytucji badawczych oraz osób wyznaczonych przez urzędy centralne a także osób, których powołanie i odwołanie zostało zastrzeżone dla ministra. W sprawach objętych tajemnicą państwową tłumaczy powołuje Minister Sprawiedliwości we współpracy z Ministrem Spraw Wewnętrznych i ewentualnie Ministrem Obrony. Jeśli na tłumacza powołują prezesi sądów okręgowych, wówczas kierują się właściwością miejscową określaną według miejsca zamieszkania tłumacza. Przy wyborze nie ograniczają się do osób wyznaczonych przez wyżej wymienione instytucje, ale uwzględniają

² Czes. *kraj* – jednostka terytorialna odpowiadająca polskiemu województwu.

również osoby, które złożyły wniosek o powołanie na tłumacza, o ile spełniają warunki określone w ustawie (§ 4 ustawy).

Ponadto organ administracji publicznej może powołać na tłumacza osobę spoza listy w przypadku, gdy na listę nie została wpisana żadna osoba dla danego języka lub gdy osoba wpisana na listę nie może wykonać czynności lub wykonanie czynności przez tłumacza wpisanego na listę wiązałoby się z niewspółmiernymi trudnościami lub kosztami (§ 24, ust. 1 ustawy). Ustanowiona w ten sposób osoba może wykonywać czynności tłumacza po złożeniu ślubowania (§ 24, ust. 2 ustawy).

Kandydat na tłumacza musi być obywatelem Republiki Czeskiej lub obywatelem innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, posiadającym pobyt czasowy lub pobyt stały na terytorium Republiki Czeskiej lub może być obywatelem państwa spoza Unii Europejskiej, posiadającym pozwolenie na pobyt stały na terytorium Republiki Czeskiej. Kandydaci na tłumaczy winni posiadać odpowiednią wiedzę i doświadczenie w zakresie języka, który chcą tłumaczyć oraz ukończyć specjalny kurs w zakresie tłumaczenia, o ile jest prowadzony dla danego języka. Ponadto kandydat powinien posiadać takie cechy indywidualne, które dają rękojmię należytego wykonywania tłumaczeń (§ 4 ustawy, ust. 1, lit. f).

Od kandydatów wymaga się też niekaralności i pełnej zdolności do czynności prawnych. Tłumaczem sądowym nie może zostać osoba skreślona z listy biegłych i tłumaczy w ciągu ostatnich trzech lat z powodu naruszenia obowiązków określonych w ustawie. Spełnienie warunków ustawowych należy wykazać na podstawie pisemnej dokumentacji (§ 3 rozporządzenia).

Po spełnieniu wszystkich wymogów określonych w ustawie oraz wyrażeniu zgody kandydat może zostać powołany na tłumacza sądowego. Uprawnienia do wykonywania zawodu uzyskuje po złożeniu ślubowania i wpisaniu na listę biegłych i tłumaczy (§ 7, ust. 1 ustawy). Listę – według miejsca zamieszkania tłumaczy – prowadzą sądy okręgowe (drugiej instancji) oraz Sąd Miejski w Pradze.

2.2. Zakres uprawnień tłumacza sądowego

Tłumacz ma prawo do wykonywania tłumaczeń poświadczonych i sprawdzania tłumaczeń oraz otrzymania za powyższe wynagrodzenia (§17, § 18 ustawy). Wysokość i sposób wypłaty wynagrodzenia za pracę na rzecz organów administracji publicznej reguluje rozporządzenie (§ 17, § 18, § 22, § 24, § 25 rozporządzenia). Rozporządzenie określa stawki minimalne i maksymalne, precyzując przypadki, w których można je zwiększyć lub zmniejszyć. Zwiększenie wynagrodzenia przysługuje na przykład za stopień trudności, specjalizację, kró-

tki termin, porę świąteczną lub nocną, wykonanie tłumaczenia z nośników dźwięku, słabą czytelność. Zwiększenia można łączyć (§ 22 rozporządzenia).

W razie niedotrzymania wyznaczonego terminu przez tłumacza lub wykonania tłumaczenia nierzetelnie, organ administracji państwowej może obniżyć wynagrodzenie nawet o połowę, a w szczególnych wypadkach nawet odmówić wypłaty wynagrodzenia (§ 27 rozporządzenia). Tłumaczowi przysługuje prawo zwrotu kosztów podróży i innych kosztów poniesionych w związku z tłumaczeniem (§ 28 rozporządzenia). Do kosztów, o których mowa, należy również utracony zarobek w czasie wykonywania tłumaczenia ustnego w postępowaniu przed organami administracji publicznej, wraz z czasem oczekiwania i czasem spędzonym w podróży (§ 28, ust. 1b rozporządzenia). Tłumacz może wnioskować o zaliczkę (§ 28, ust. 2, ust. 3 rozporządzenia).

Wynagrodzenie na rzecz innych podmiotów reguluje umowa zawarta między tłumaczem a zamawiającym (§ 17, ust. 4 ustawy). Tłumacz będący płatnikiem podatku VAT dolicza ten podatek do stawek stosowanych wobec wszystkich zleceniodawców (§ 18, ust. 5). Tłumacze mogą pracować również poza okręgiem, w którym zostali wpisani na listę (§ 9 ustawy). Tłumacz ma prawo skorzystać z pomocy konsultanta, jeśli charakter tłumaczenia tego wymaga, jednak odpowiedzialność za tłumaczenie ponosi on sam (§ 9 ustawy).

Tłumacz ma prawo wnioskować o zawieszenie uprawnień z ważnych powodów, jednak maksymalnie na okres czterech lat (§ 20, ust. 2 ustawy) oraz o skreślenie go z listy tłumaczy (§ 20a, lit.f ustawy).

2.3. Zakres obowiązków tłumacza sądowego

Tłumacz ma obowiązek wykonywania tłumaczeń w postępowaniu prowadzonym przed organem administracji publicznej (§ 12, ust. 1 ustawy), o ile nie ma wątpliwości co do jego bezstronności w danym postępowaniu (§ 11 ustawy). Zgodnie z § 11, ust. 2 ustawy tłumacz ma obowiązek niezwłocznego zgłaszania okoliczności, które mogłyby budzić wątpliwości co do jego bezstronności. O ewentualnym wyłączeniu tłumacza decyduje organ, który powołał tłumacza (§ 11 ustawy).

Ustawa nakłada na tłumacza obowiązek osobistego wykonywania powierzonych mu zadań (§ 10, ust. 1 ustawy), rzetelnie, w wyznaczonym terminie i w zakresie przyznanych uprawnień (§ 8, ust. 1 ustawy). Jeśli tłumacz korzysta z pomocy konsultanta zgodnie z § 10, wówczas fakt ten, jak również powody zasięgnięcia opinii konsultanta, musi ujawnić w tłumaczeniu.

Ponadto jest zobowiązany do zachowania milczenia w zakresie okoliczności, o których dowiedział się w związku z wykonywaniem czynności, również po ich zakończeniu. Obowiązek zachowania milczenia nie dotyczy przypadków

wykorzystania informacji w odpowiedni sposób w celach naukowych lub edukacyjnych (§10a, ust. 1 ustawy). Obowiązek zachowania milczenia dotyczy również konsultantów i innych osób współpracujących z tłumaczem, o czym tłumacz winien je pisemnie pouczyć (§ 10a, ust. 2 ustawy). Z obowiązku zachowania milczenia może zwolnić zleceniodawca (§ 10a, ust. 1 ustawy). Ustawa nakłada na tłumacza obowiązek prowadzenia repertorium, w którym należy ewidencjonować wszelkie wykonane czynności, ich przedmiot, nazwę zleceniodawcy, wysokość wynagrodzenia i kosztów a także datę zapłaty. Repertorium można prowadzić w formie papierowej lub elektronicznej (§ 15 ustawy).

2.4. Narzędzia pracy tłumacza sądowego

Tłumacz używa okrągłej pieczęci z godłem państwowym w środku. Narzędziem pracy tłumacza przysięgłego jest również wspomniane repertorium, w którym odnotowuje on wszelką działalność zawodową prowadzoną na podstawie ustawy. Repertorium składa się z kart ponumerowanych i trwale połączonych. Jest opieczetowane pieczęcią sądu okręgowego, który podaje liczbę kart repertorium.

2.5. Zakres odpowiedzialności tłumacza sądowego

Ustawa definiuje odpowiedzialność zawodową tłumacza wymieniając wykroczenia administracyjne, których może dopuścić się tłumacz. Wśród wykroczeń znajduje się tłumaczenie w zakresie języka, dla którego tłumacz nie ma uprawnień (§ 8 ustawy), wykonanie czynności nie osobiście (§ 10 ustawy), naruszenie obowiązku zachowania milczenia lub brak pouczenia o tym osób pomagających tłumaczowi w wykonaniu tłumaczenia, tłumaczenie w sprawie, z której tłumacz został wyłączony, odmowa tłumaczenia bez ważnych powodów, brak podpisów i/lub odcisków pieczęci na tłumaczeniach poświadczonych, brak prowadzenia repertorium lub nierzetelne jego prowadzenie, nieprawidłowa kalkulacja wynagrodzenia za wykonane tłumaczenie, wykonywanie tłumaczeń w okresie zawieszenia. Za popełnione wykroczenie tłumacz może zostać ukarany pisemnym upomnieniem (§ 25d ustawy), karą grzywny lub skreśleniem z listy tłumaczy (§ 25a, ust. 2 ustawy).

Ministerstwo Sprawiedliwości lub prezesi sądów okręgowych (drugiej instancji) mogą orzec zawieszenie uprawnień w przypadku, gdy przeciwko tłumaczowi toczy się postępowanie karne o przestępstwo umyślne, postępowanie w przedmiocie zdolności do czynności prawnych tłumacza lub gdy ma nastąpić wykonanie bezwarunkowo orzeczonej kary pozbawienia wolności (§ 20 ustawy).

3. Republika Słowacka – źródła prawa

Ustawa z dnia 26 maja 2004 r. o biegłych, tłumaczach ustnych i tłumaczach pisemnych oraz o zmianie i uzupełnieniu niektórych ustaw, zapisana pod numerem 382/2004 Dziennika Ustaw, z późniejszymi zmianami (zwana dalej „ustawą”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości Republiki Słowackiej z dnia 23 sierpnia 2004 r. w sprawie wykonania ustawy o biegłych, tłumaczach ustnych i tłumaczach pisemnych oraz o zmianie i uzupełnieniu niektórych ustaw, zapisane pod numerem 490/2004 Dziennika Ustaw (zwane dalej „rozporządzeniem”)

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości Republiki Słowackiej z dnia 23 sierpnia 2004 r. w sprawie wynagrodzeń, zwrotu kosztów i rekompensat za stratę czasu biegłych, tłumaczy ustnych i tłumaczy pisemnych, zapisane pod numerem 491/2004 Dziennika Ustaw (zwane dalej „rozporządzeniem”)

3.1. Uzyskiwanie uprawnień tłumacza sądowego

Zgodnie z § 2 ust. 1 ustawy tłumaczem ustnym lub pisemnym jest osoba fizyczna uprawniona do działania według ustawy i wpisana na listę biegłych, tłumaczy ustnych i tłumaczy pisemnych Ministerstwa Sprawiedliwości lub ustanowiona tłumaczem ustnym lub pisemnym, przy czym powołanie na tłumacza ustnego lub pisemnego do wykonywania czynności na rzecz sądów lub innych organów administracji publicznej z pominięciem wpisu na listę jest możliwe w przypadku, gdy na listę nie została wpisana żadna osoba dla danego języka lub gdy osoba wpisana na listę nie może wykonać czynności lub wykonanie czynności przez tłumacza wpisanego na listę wiązałoby się z niewspółmiernymi trudnościami lub kosztami (§ 15 ustawy).

Zgodnie z § 5 ustawy osoba fizyczna ubiegająca się o wykonywanie zawodu tłumacza powinna posiadać wykształcenie w zakresie będącym przedmiotem wniosku o wpis na listę oraz co najmniej pięcioletnie doświadczenie.

Od kandydatów wymaga się ponadto posiadania specjalnego wykształcenia w zakresie sposobu wykonywania tłumaczeń (zwanego minimum specjalistycznym), a także zdania egzaminu specjalistycznego potwierdzającego posiadane kwalifikacje, który organizuje Ministerstwo Sprawiedliwości lub instytucja specjalizująca się w zakresie tłumaczeń lub inna osoba prawna (§ 5 rozporządzenia). Kursy w zakresie uzyskania tzw. minimum specjalistycznego organizują wspomniane instytucje działające z upoważnienia ministerstwa. Kursy obejmują co najmniej 30 godzin i kończą się egzaminem pisemnym oraz ustnym. W programie, który zatwierdza ministerstwo, znajdują się podstawy prawne tłumaczenia ustnego i pisemnego, metodyka tłumaczenia, prowadzenie repertorium, jak również forma i treść czynności tłumacza ustnego czy pisemnego. O wykonywanie uprawnień nie może ubiegać się osoba skreślona z listy

w okresie ostatnich trzech lat lub osoba wobec której orzeczono zakaz wykonywania zawodu.

Od kandydatów wymaga się niekaralności i pełnej zdolności do czynności prawnych. Ponadto kandydat na tłumacza winien posiadać zaplecze materialne wystarczające do wykonywania zawodu. Po spełnieniu wszystkich powyższych wymogów kandydat składa wniosek o wpis i po złożeniu ślubowania uzyskuje uprawnienia do wykonywania zawodu.

Bez spełnienia powyższych wymogów wpis na listę ministerialną jako tłumacz ustny lub tłumacz pisemny może uzyskać osoba, która potwierdzi posiadane uprawnienia do wykonywania zawodu w państwie członkowskim Unii Europejskiej lub jednym z państw Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym i przedłoży dokument stwierdzający zdanie egzaminu wyrównawczego (§ 14 rozporządzenia). Egzamin wyrównawczy jest organizowany przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Jego celem jest sprawdzenie kwalifikacji specjalistycznych oraz znajomości słowackich przepisów prawnych, niezbędnych do wykonywania zawodu.

3.2. Zakres uprawnień tłumacza sądowego

Tłumacz ma prawo do wykonywania tłumaczeń poświadczonych na rzecz zleceniodawców (sądów, innych organów administracji publicznej, osób fizycznych i prawnych) za wynagrodzeniem. Wykonywanie tłumaczeń według ustawy nie jest działalnością gospodarczą (§ 7 ustawy).

Tłumacz może uzgodnić ze zleceniodawcą wysokość wynagrodzenia. Jeśli tego nie uczyni należy mu się wynagrodzenie zgodne z taryfikatorem ustalonym w rozporządzeniu (§ 3 ustawy). Wysokość stawek jest zróżnicowana w zależności od języków tłumaczenia i przekładu (np. najniższa stawka obowiązuje w przypadku tłumaczeń ustnych i pisemnych między językiem czeskim a słowackim). Płatnicy podatku VAT doliczają podatek do stawek. Za tłumaczenie wykonane w dniu zlecenia przysługuje dopłata w maksymalnej wysokości 50%, za wyższy stopień trudności do 30% (§ 11 rozporządzenia), natomiast za sprawdzenie i poświadczenie tłumaczenia 25% (§ 12 rozporządzenia). Dopłaty można łączyć. Taryfikator przewiduje również wynagrodzenie ryczałtowe za sporządzanie kopii (§ 14 rozporządzenia).

Tłumaczowi przysługuje zwrot kosztów i rekompensata za stratę czasu. W przypadku, gdy zleceniodawców jest kilku, koszty, o których mowa, ponoszą solidarnie (§ 5 ustawy). Tłumacz ma prawo domagać się przyznania i wpłaty zaliczki na poczet tłumaczenia. Ponadto wykonując czynności na rzecz sądu lub innych organów administracji publicznej ma prawo domagać się potrzebnego współdziałania od każdego (§ 2, ust. 6b ustawy).

Tłumacz może zlecić korektę lub skorzystać z usług doradcy, jednak odpowiedzialność za tłumaczenie spoczywa na tłumaczu. Ma prawo konsultować realizację zadań z wymogami zleceniodawcy. Tłumacz może zostać skreślony z listy na własny wniosek (§ 8, ust. 1, lit. a ustawy).

3.3. Zakres obowiązków tłumacza sądowego

Zgodnie z § 9 ustawy warunkiem rozpoczęcia wykonywania zawodu przez tłumaczy wpisanych na listę jest ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej z tytułu prowadzonej działalności.

Tłumacz ma obowiązek wykonywania tłumaczeń osobiście, rzetelnie, terminowo, celowo, gospodarnie i bezstronnie (§ 22 ustawy). Nie ma prawa odmówić wykonania tłumaczenia na rzecz sądów lub organów administracji publicznej bez powodu. Powodem odmowy może być niemożność zachowania bezstronności, brak przyznania zaliczki lub jej złożenia przez sąd lub inny organ administracji publicznej, poważne problemy zdrowotne, problemy w pracy, problemy rodzinne lub inne ważne powody uniemożliwiające wykonanie tłumaczenia należycie i terminowo, a także brak posiadania ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z wykonywaniem działalności (§ 12 ustawy).

Tłumacz jest zobowiązany do zachowania milczenia w zakresie okoliczności, o których dowiedział się podczas wykonywania czynności lub w związku z ich wykonywaniem, o ile z obowiązku o którym mowa, nie zostanie zwolniony. Obowiązek zachowania milczenia nie wygasa z chwilą skreślenia z listy lub zawieszenia w prawach wykonywania zawodu (§ 13 ustawy).

Ustawa wymaga od tłumacza prowadzenia repertorium, które mu nieodpłatnie wydaje Ministerstwo Sprawiedliwości. W repertorium ewidencjonuje wykonane czynności, wpisując numer porządkowy w roku kalendarzowym, datę zlecenia i wykonania, cel i przedmiot czynności, naliczone wynagrodzenie, wypłacone wynagrodzenie i datę wypłaty. Repertorium można prowadzić w formie elektronicznej, natomiast archiwizować należy w formie papierowej (§ 17, ust. 7 rozporządzenia).

Tłumacz pisemny ma również obowiązek przechowywania kopii sporządzonych tłumaczeń przez dziesięć lat (§ 23, ust. 9 ustawy). Ponadto raz na pół roku tłumacz przesyła do ministerstwa wyciąg z repertorium potwierdzający liczbę zrealizowanych zleceń (§ 23, ust. 2 rozporządzenia).

Ustawa nakłada na tłumacza obowiązek ustawicznego kształcenia i podwyższania swoich kwalifikacji w zakresie określonym przez ministerstwo oraz obowiązek uczestniczenia w weryfikacji kwalifikacji w zakresie przyznanych uprawnień (§ 30 ust. 1a, b ustawy). Ministerstwo organizuje w tym celu specjalne seminaria obowiązkowe i nadobowiązkowe (§ 11 rozporządzenia).

3.4. Narzędzia pracy tłumacza sądowego

Tłumacz wpisany na listę używa pieczęci urzędowej o średnicy 36mm (z godłem państwowym w środku) oraz legitymacji, którą okazuje uprawnionej osobie na żądanie. Odciskiem pieczęci tłumacz opatruje każde tłumaczenie, a ponadto przesyłane do ministerstwa rozliczenie i wyciąg z repertorium dotyczący liczby wykonanych czynności za dane półrocze. Pieczęci nie można używać do celów prywatnych. Tłumacz prowadzi repertorium, w którym ewidencjonuje wykonane czynności.

3.5. Zakres odpowiedzialności tłumacza sądowego

Ustawa określa zakres odpowiedzialności tłumacza umożliwiając wniesienie skargi na tłumacza oraz formułując katalog wykroczeń administracyjnych, których popełnienie przez tłumacza sankcjonowane jest pisemnym upomnieniem, grzywną, zakazem wykonywania czynności maksymalnie przez jeden rok, skreśleniem z listy, a także zarządzeniem wobec tłumacza konieczności dokończenia się (§ 27, ust. 5 ustawy, § 13 rozporządzenia), jeśli w jego tłumaczeniach zostaną stwierdzone poważne braki natury merytorycznej. Za wykroczenie o charakterze administracyjnym uznaje się np. spowodowanie przewlekłości postępowania sądowego lub innego w następstwie opóźnienia sporządzenia tłumaczenia o ponad 30 dni.

Wykroczenia dopuszcza się także osoba, która wykonuje tłumaczenia poświadczane bez uprawnień, ponadto tłumacz, który naruszył obowiązek zachowania poufności lub tłumacz, który po skreśleniu go z listy nie zwrócił do ministerstwa w terminie 15 dni legitymacji, pieczęci a także dokumentów przekazanych mu do tłumaczenia przez zleceniodawcę.

Ministerstwo może wobec tłumacza orzec zawieszenie prawa wykonywania czynności w przypadku, gdy przeciwko tłumaczowi toczy się postępowanie karne za przestępstwo umyślne lub przestępstwo związane z działalnością tłumacza, albo postępowanie w przedmiocie pozbawienia lub ograniczenia zdolności do czynności prawnych, a także w sytuacji, gdy tłumacz nie praktykuje przez okres dłuższy niż rok.

Ministerstwo skreśla z listy tłumacza, który nie posiada ważnego ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z wykonywaniem czynności, tłumacza, który wykonywał czynności bez ubezpieczenia, tłumacza, który zaprzestał praktyki i nie wznowił jej w okresie dwóch lat, tłumacza ukaranego za popełnienie wykroczenia administracyjnego, tłumacza, który nie sprosta wymogom weryfikacji i doskonalenia kwalifikacji, tłumacza, który przez okres dłuższy niż sześć miesięcy nie może wykonywać czynności z ważnych powodów, np. zdrowotnych (§ 8 ustawy).

Działalność tłumaczy w zakresie przestrzegania przepisów prawnych, prawidłowości wykonywania czynności, rzetelności prowadzenia repertoriów, weryfikacji obowiązku ustawicznego dokształcania się podlega nadzorowi ze strony ministerstwa.

Nadzór wykonują urzędnicy państwowi upoważnieni przez ministerstwo, sędziowie stażyści w ministerstwie lub osoby fizyczne powołane do nadzoru przez ministerstwo. Mają one prawo wejścia do biur tłumacza (tylko w towarzystwie osób upoważnionych), a także jego środków transportu, wglądu do dokumentacji (także księgowej), sporządzania kopii i odpisów z dokumentacji, w uzasadnionych przypadkach również przejęcia dokumentacji i danych tłumacza. Ponadto mogą domagać się podania wszelkich informacji dotyczących wykonywanych czynności, współdziałania podczas prowadzenia kontroli. Kontrole repertorium prowadzi ministerstwo z reguły raz w roku, natomiast raz na pół roku wymaga przesłania wyciągu z potwierdzeniem liczby wykonanych czynności.

4. Podsumowanie

4.1. Akty prawne

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
Ustawa z dnia 25 listopada 2004r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (Dz.U. z dnia 27 grudnia 2004r.)	Ustawa z dnia 6 kwietnia 1967r., o biegłych i tłumaczach, zapisana pod numerem 36/1967 Dziennika Ustaw, z późniejszymi zmianami	Ustawa z dnia 26 maja 2004r. o biegłych, tłumaczach ustnych i tłumaczach pisemnych oraz o zmianie i uzupełnieniu niektórych ustaw, zapisana pod numerem 382/2004 Dziennika Ustaw, z późniejszymi zmianami
ustawa z 2004r.	ustawa z 1967r.	ustawa z 2004r.
odrębna ustawa dla tłumaczy, odrębna dla biegłych	wspólna ustawa dla biegłych i tłumaczy	wspólna ustawa dla biegłych i tłumaczy
brak rozróżnienia na tłumaczy pisemnych i ustnych	brak rozróżnienia na tłumaczy pisemnych i ustnych	rozróżnienie na tłumaczy pisemnych i ustnych

4.2. Uzyskiwanie uprawnień tłumacza sądowego

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
obywatelstwo polskie lub obywatelstwo jednego z państw członkowskich Unii Europejskiej lub państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (European Free Trade Association – EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub (na zasadach wzajemności) obywatelstwo innego państwa	obywatelstwo czeskie lub obywatelstwo innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, potwierdzenie pobytu czasowego lub pobytu stałego na terytorium Republiki Czeskiej, lub obywatelstwo państwa nie będącego państwem członkowskich Unii Europejskiej, pozwolenie na pobyt stały na terytorium Republiki Czeskiej	—

znajomość języka polskiego	—	—
wykształcenie wyższe, tytuł magistra lub równorzędny	wiedza specjalistyczna i doświadczenie, w szczególności ukończenie specjalnego kursu dla tłumaczy, o ile jest prowadzony	wiedza specjalistyczna i doświadczenie (minimum 5 lat), dodatkowy kurs (tzw. minimum specjalistyczne) zakończony egzaminem pisemnym i ustnym, co najmniej 30 godzin nauki - podstawy prawne tłumaczenia ustnego i pisemnego, metodyka tłumaczenia, prowadzenie repertorium, forma i treść czynności tłumacza ustnego czy pisemnego
po upływie 2 lat od skreślenia z listy	po upływie 3 lat od skreślenia z listy	po upływie 3 lat od skreślenia z listy
pełna zdolność do czynności prawnych	pełna zdolność do czynności prawnych	pełna zdolność do czynności prawnych
niekaralność za przestępstwa umyślne, przestępstwa skarbowe oraz za nieumyślne przestępstwa gospodarcze	niekaralność (przestępstwo umyślne, przestępstwo poprzez zaniedbanie związane z wykonywaniem czynności tłumacza)	niekaralność
—	cechy indywidualne dające rękojmię należytego wykonywania czynności	—
—	—	ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z działalnością
—	—	zaplecze materialne
egzamin dwuetapowy, pisemny i ustny (ponowny po upływie 12 miesięcy), staż adaptacyjny i test umiejętności dla osób, które uzyskały uprawnienia w państwach członkowskich Unii Europejskiej	brak egzaminu, wybór spośród osób spełniających kryteria po zweryfikowaniu dokumentacji w formie pisemnej	egzamin pisemny i ustny odrębnie na tłumacza ustnego (5 części) i tłumacza pisemnego (3 części) (ponowny po upływie 6 miesięcy), egzamin wyrównawczy (przed komisją, z przepisów prawnych, potwierdzenie uprawnień z innych państw)
wpis na listę	wpis na listę	wpis na listę
ustanowienie w postępowaniu ad hoc (wyjątek)	ustanowienie w postępowaniu ad hoc (wyjątek)	ustanowienie w postępowaniu ad hoc (wyjątek)

4.3. Wpis na listę tłumaczy sądowych

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
lista prowadzona przez Ministerstwo Sprawiedliwości	lista prowadzona przez prezesów sądów drugiej instancji	lista prowadzona przez Ministerstwo Sprawiedliwości

ogłaszana w formie obwieszczenia w dzienniku urzędowym ministerstwa i przekazywana wojewodom, powszechnie i nieodpłatnie udostępniana przez wojewodów	przesyłana przez sądy drugiej instancji do ministerstwa sprawiedliwości, prokuratur drugiej instancji, Policji, urzędów administracyjnych danego okręgu, do biura śledczego danego okręgu, sądów pierwszej instancji, sądów wojskowych, urzędów powiatowych, prokuratur pierwszej instancji danego okręgu udostępniana (informacja przez ogłoszenie)	udostępniana, publikowana na stronach internetowych ministerstwa
egzamin sprawdzający kwalifikacje przed komisją, dwuetapowy, pisemny, następnie ustny	wybór spośród osób spełniających kryteria po zwerifikowaniu dokumentacji w formie pisemnej	egzamin sprawdzający kwalifikacje przed komisją, pisemny i ustny odrębnie dla kandydatów na tłumaczy pisemnych i ustnych
ślubowanie	ślubowanie	ślubowanie
brak ograniczenia czasowego	brak ograniczenia czasowego	brak ograniczenia czasowego
możliwość czasowego zawieszenia na wniosek i z urzędu (3 miesiące – 1 rok z tytułu odpowiedzialności zawodowej, na 5 lat w przypadku niewykonywania czynności przez 3 lata)	możliwość czasowego zawieszenia na wniosek i z urzędu	możliwość czasowego zawieszenia na wniosek i z urzędu (po roku niewykonywania czynności)
możliwość skreślenia na wniosek i z urzędu	możliwość skreślenia na wniosek i z urzędu	możliwość skreślenia na wniosek i z urzędu
możliwość ponownego wpisu	możliwość ponownego wpisu	możliwość ponownego wpisu

4.4. Uprawnienia tłumaczy sądowych

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
wykonywanie tłumaczeń ustnych i pisemnych, poświadczanie tłumaczeń, sporządzanie poświadczonych odpisów pism, poświadczanie odpisów sporządzonych przez innych	wykonywanie tłumaczeń ustnych i pisemnych, sprawdzanie i poświadczanie tłumaczeń (także poza okręgiem, w którym zostali wpisani na listę)	wykonywanie tłumaczeń ustnych (tłumacze ustni) wykonywanie tłumaczeń pisemnych (tłumacze pisemni)
—	prawo do skorzystania z pomocy konsultanta (odpowiedzialność za tłumaczenie ponosi tłumacz)	prawo do skorzystania z usług doradcy lub korektora (odpowiedzialność za tłumaczenie ponosi tłumacz)
—	prawo do zawieszenia na wniosek z ważnych powodów (maks. na 4 lata) oraz skreślenia z listy	prawo skreślenia z listy na wniosek
—	—	prawo wymagania współdziałania od każdego przy wykonywaniu czynności na rzecz sądu lub innych organów administracji publicznej

4.5. System wynagradzania tłumaczy sądowych

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
dla potrzeb postępowania stawki według rozporządzenia, poza postępowaniem według umowy ze zleceniodawcą	dla potrzeb postępowania zgodnie z rozporządzeniem, poza postępowaniem na podstawie umowy ze zleceniodawcą	według umowy ze zleceniodawcą, w przypadku braku umowy według taryfikatora
możliwość podwyższenia stawki	możliwość podwyższenia stawki	możliwość podwyższenia stawki
—	możliwość obniżenia stawki lub odmowy wypłaty	możliwość obniżenia stawki lub odmowy wypłaty
zwrot kosztów	zwrot kosztów i utraconego zarobku	zwrot kosztów i utraconego zarobku
—	zaliczka na koszty	zaliczka na koszty

4.6. Obowiązki tłumaczy sądowych

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
wykonywanie tłumaczeń w postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy na zlecenie sądu, prokuratury, policji lub organów administracji publicznej (zwolnienie z obowiązku tylko z ważnych powodów)	wykonywanie tłumaczeń w postępowaniu prowadzonym przed organem administracji publicznej (o odmowie organ zlecający informuje prezesa sądu drugiej instancji, który ustanowił tłumacza)	wykonywanie tłumaczeń w postępowaniu prowadzonym przed organem administracji publicznej bez prawa odmowy bez ważnego powodu (powodem odmowy może być np. brak złożenia zaliczki przez zleceniodawcę)
należyta staranność, bezstronność, zgodnie z zasadami wynikającymi z przepisów prawa	osobiste wykonanie, rzetelność, terminowość, bezstronność (konieczność zgłaszania okoliczności budzących wątpliwości – wyłączenie z powodu stronniczości), zgodnie z przyznanymi uprawnieniami	osobiste wykonanie, rzetelność, terminowość, bezstronność (konieczność zgłaszania okoliczności budzących wątpliwości – wyłączenie z powodu stronniczości), celowość i gospodarność
zachowanie w tajemnicy faktów i okoliczności	zachowanie milczenia (nie dotyczy odpowiedniego wykorzystania informacji w celach naukowych i edukacyjnych), pouczenie konsultantów o obowiązku zachowania milczenia	zachowanie milczenia (nie wygasa w okresie zawieszenia lub po skreśleniu z listy)
stosowanie zasad formalnych (oryginał, odpis, poświadczenie, odcisk pieczęci, podpis)	stosowanie zasad formalnych (oznaczenie języka, klauzula, odcisk pieczęci, podpis, spięcie z dokumentem lub odpisem)	stosowanie zasad formalnych (nagłówek z tytułem „tłumaczenie”, nazwa zleceniodawcy, załączniki, klauzula, spinanie załączników z tłumaczeniem, treść klauzuli, spinanie tłumaczenia z dokumentem lub odpisem, miejsca odcisnięcia pieczęci, niezwłoczna korekta błędów merytorycznych i/lub formalnych i bez prawa do wynagrodzenia)

prorowadzenie repertorium (ewidencjonowanie czynności, również zleconych przez sądy, policję, organy administracji państwowej i nie przyjętych)	prorowadzenie repertorium (wpis daty otrzymania zapłaty)	prorowadzenie repertorium (wpis daty otrzymania zapłaty), archiwizowanie repertorium w formie papierowej przesyłanie do ministerstwa wyciągu z repertorium z liczbą czynności raz na pół roku oraz rozliczenia
podnoszenie kwalifikacji zawodowych	—	podnoszenie kwalifikacji zawodowych i poddawanie się weryfikacji kwalifikacji (seminaria obowiązkowe i nadobowiązkowe z ramienia ministerstwa)
zgłaszanie zmian danych (w terminie 30 dni)	zgłaszanie zmian danych niezwłocznie	zgłaszanie zmian danych (w terminie 30 dni)
—	—	konieczność archiwizowania kopii tłumaczeń przez 10 lat

4.7. Narzędzia tłumaczy sądowych

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
świadcetwo	(legitymacja)	legitymacja ze zdjęciem
pieczęć okrągła (bez godła państwowego)	pieczęć okrągła (z godłem państwowym w środku)	pieczęć okrągła o średnicy 36 mm (z godłem państwowym w środku)
repertorium (także w formie elektronicznej)	repertorium (także w formie elektronicznej)	repertorium (także w formie elektronicznej, archiwizacja w formie papierowej)

4.8. Odpowiedzialność zawodowa tłumaczy sądowych

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
odpowiedzialność cywilnoprawna, karna, karnoskarbowa, dyscyplinarna	odpowiedzialność cywilnoprawna, karna, karnoskarbowa, dyscyplinarna	odpowiedzialność cywilnoprawna, karna, karnoskarbowa, dyscyplinarna
brak obowiązkowego ubezpieczenia	brak obowiązkowego ubezpieczenia	obowiązkowe ubezpieczenie

4.9. Nadzór i kontrola tłumaczy sądowych

Polska	Republika Czeska	Republika Słowacka
Minister Sprawiedliwości Komisja Odpowiedzialności Zawodowej	Ministerstwo Sprawiedliwości	Ministerstwo Sprawiedliwości – urzędnicy państwowi upoważnieni przez ministerstwo sędziowie stażyści w ministerstwie

województwie (kontrola repertoriów)	prezesa sądów drugiej instancji (kontrola repertoriów i kalkulacji wynagrodzenia)	osoby fizyczne powołane do nadzoru przez ministerstwo (kontrola w biurach i środkach transportu tłumacza tylko w towarzystwie osoby upoważnionej)

Literatura

Izba Tłumaczy Sądowych Republiki Czeskiej (Praga). On-line: <http://www.kstcr.cz>.

Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem, 2005, red. D. Kierzkowska. Warszawa: Wydawnictwo TEPIS.

Ministerstwo Sprawiedliwości (Rzeczpospolita Polska). On-line: [http:// www.ms.gov.pl](http://www.ms.gov.pl).

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Republika Słowacka). On-line: [http:// www.minv.sk](http://www.minv.sk).

Literaturoznawstwo

Patrycja NOSIADEK

The role of Past and Memory in shaping the individual identity of Polish Immigrants in Texas

Abstract

The title of this paper: "The role of Past and Memory in shaping the individual identity of Polish immigrants in Texas" traces the development of Poles who came to America in the 19th century from Upper Silesia, trying to find their place in the New World. This paper analyses the difficult history of immigrants from previous generations who experienced harsh conditions in the unknown and remote places in Texas. The author discusses the obstacles they had to face as well as a number of unexpected cultural and sociological problems. It is proved however, that they never forgot about their homeland, language and history which they tried to pass on successfully to the succeeding generations. The author concentrates on the role of "past" and "memory" as well as other factors (such as language) which helped Polish immigrants to survive the extreme conditions and find their own place in the cosmopolitan Texas. Their personal recollections and visits in the Old Country show that "memory" influenced not only the development of their identity but also the strenuous process of assimilation within the American society.

Abstrakt

W artykule „Rola przeszłości i pamięci w kształtowaniu tożsamości polskich imigrantów w Teksasie” opisuje się dzieje Polaków, którzy przybyli do Ameryki w XIX wieku z Górnego Śląska próbując odnaleźć swoje miejsce w Nowym Świecie. Autor tekstu dokonuje charakterystyki trudnej historii pionierów z Polski, którzy doświadczyli trudów życia w nieznanym dla nich Teksasie. Analiza dotyczy trudności, z którymi musieli się borykać śląscy emigranci, również pod względem kulturowym czy społecznym. Jednak pamięć imigrantów o swojej ojczyźnie zawsze była im bliska, dlatego skutecznie przekazywali tradycję, pamięć i zwyczaje kolejnym pokoleniom. W artykule przytoczono również wypowiedzi imigrantów czwartego i piątego pokolenia śląskich Teksańczyków, którzy przybywając w poszukiwaniu swoich korzeni do kraju przodków, próbują zrozumieć i odkryć swoją dwukierunkową tożsamość.

Keywords: past, memory, Silesian-Texans, immigration, bidirectional identity

Słowa kluczowe: przeszłość, pamięć, śląscy Teksańczycy, dwukierunkowa tożsamość

We-how come? – Islanders
In the very heart of winds
In the odd school of humility
Where the elements teach
I still remember
The silence of continents
Frost on the wire fence
And the road to school
(Frajlich 1991, p. 12–13)

The words quoted above come from the poem “Emigration”, written by a Polish immigrant of Jewish origin, Anna Frajlich. The poem expresses the pain and alienation she felt after leaving her homeland. Leaving the place where you grow up, in which you have invested many feelings, where all your memories belong, has always been a challenge for every human being. Exile is indivisibly connected with difficult decisions, hard choices, crossing cultural barriers and anguish. It therefore always represents a challenge for an immigrant in the New World. One comes to the unknown country with the hope of searching for a better life, but the conditions and society usually modify the immigrants’ image of the new country.

Similarly, the first group of Poles from Upper Silesia suffered misery and hardship when they arrived in Texas in 1854. Around one hundred families left Poland, responding to the call of their spiritual leader, Father Leopold Moczygemba and set off for their “promised land”. However, this journey was one fraught with exhaustion and danger for these simple people. Some of them did not survive it, dying on the way, but the rest still found stamina and religious faith through the words of Franciscan Father Moczygemba which encouraged them to proceed to their destination. They finally reached Texas on the 24th December and celebrated the first midnight Mass under an oak tree. Those immigrants became the founders of the first Polish colony, which they called Panna Maria and which was “the first nest built on American soil” (John Paul II 1987).

However, the conditions were not as they expected: it was not “a land of milk and honey”, but rather a hostile environment where they suffered from hunger, homelessness, diseases, and the attacks of the Natives. Their endurance and patience were sorely tried, as one of the first settlers admitted:

We had no homes, only the few trees and small bushes for shelter. There was no other human being around us to help us. Occasionally, a cowboy would pass through our settlement, but that brought us little consolation since we could not speak English. [...] People were dying of starvation. Some yet had some money left, but it was useless for there was nothing to buy (Dwo-
raczyk 1936, p. 17).

The general suffering was overwhelming for the pioneers and the obstacles grew in number with time, but the traditions and Catholic religion they brought from Silesia helped them to survive and slowly adapt to the new place. Due to the values of their former homeland, they were able to face persecution and ignorance. As mentioned by Msgr. Franciszek Kurzaj:

Christianity helped people discover the greatness of God's gifts, enabled opponents to live in peace, and emphasized the power of humility and patience. It brought a new understanding to the meaning of victory by instilling in the people a willingness to sacrifice their own lives for spiritual values (Kurzaj 2004, p. 6).

It was the memory of the Old World which allowed them to find enough strength to overcome the obstacles in Texas. This was not simply a result of the continuation of their traditions, the use of their own Silesian dialect as far as language was concerned, or their attachment to Catholicism, but they were also open to the acquisition of knowledge with regard to their new country. They wanted to adjust to the new society by merging the old values and customs they brought from their land with the new, unknown ones. The immigrants realized it was the only way of dealing with anxiety, of facing problems and slowly finding their own place in the new homeland. The spiritual experience they gathered in Silesia helped them to overcome the conflicts with Americans and their work ethic enabled them to fight with nature.

However, it was not just clothes, rosaries and different cereals or grains that Polish immigrants from Upper Silesia took with them when leaving their homeland in 1854. Above all else, what they "took" with them to America was determination, stamina, patience and both the cultural and religious values of their dominant culture, which they later passed on to future generations. By following the code of behavior of their parents and grandparents, the immigrants subconsciously revealed the tendency to transmit the most precious elements of the Silesian culture to their children. For that reason, they built the church in Panna Maria, the first Polish school in America and gave Polish names to their newly built towns. They tried hard to evoke the memory of the festivals they celebrated in homeland and family gatherings so as to continue that tradition in Texas.

Multicultural relations were far from easy for Silesian-Texans. Bearing in mind the historical background, the pioneers were resistant to other ethnic minorities surrounding them in Texas, such as for instance the Germans whom they did not trust. This was probably due to the fact that, as Anna Musialik-Chmiel in her book points out:

Silesian culture created mechanisms which defended its specific character; its identity, and Polish-oriented influences were preserved for many years as a cultural heritage, with the emphasis on language (Musialik-Chmiel 2010, p. 123).

The unknown, hostile and cross-cultural situation they experienced led to the inner transformation of the immigrants and, in consequence, to some changes in their identity.

The term “identity”, however, is essential, unclear, difficult to define and may even fall outside any definition. A leading researcher, Erik Erikson, terms it: “omnipresent” but also “nebulous” and “fathomless” (Huntington 2007, p. 32). Thus, identity is the awareness of an individual and a group. It is the product of self-awareness and knowledge, allowing “us” to notice specific features which distinguish “us” from “them”. It is necessary to stress that adapting to the new country is a complicated and challenging process connected with cultural, historical and social factors. Therefore, identity is reserved both for individuals and for groups. Individuals, however, find and change their identity within a particular group. Immigrants shape their identity due to various social factors, encouragement, or sometimes, due to their own personal determination. Silesian Texans lived in a close-knit society trying to preserve their background when asked to complete documents or to define their nationality. For that reason, it is vital to point out that immigrants living in the New World may come into possession of various forms of identities, such as: ascriptive, territorial, economic, cultural, political, social and national, but the relative meaning of these identities changes, dependent on the immigrant group, on the situation, and also on the level at which their identities supplement or contradict each other (Huntington 2007, p. 33).

It is vital to concentrate also on “bidirectional identity”, the term used by Danuta Mostwin, to describe the Polish immigrant group in America. She states that every immigrant matures with time in the way which most reflects his or her own personality. However, the transformation process of newcomers has usually been very long. It is always located deep inside the individual, and at the same time in his native culture, running on all levels of the human psyche, but most active in the subconscious. Duality and divided loyalty is inevitable in the life of an immigrant and becomes the “third value” which is *the staging post between the identification with the homeland and the new country* and the result of an independent process of identity (Mostwin 1995, p. 19). It is vital to say that from the very beginning every immigrant is modelled to live within a particular community in terms of the norms and values which exist there. However, Silesian-Texans managed to preserve their exceptional identity in the new surroundings.

For the fourth and fifth generation of Silesian Texans this “bidirectional identity” and “past” is of significant importance, owing to their ancestors’ oral traditions and the regular visits to Poland originated by Reverend Dr.

Franciszek Kurzaj for over twenty-five years. He points out that Silesians who came to America were:

[...] people of many ethnic groups, confessions/religions, and languages [who] lived together for centuries. The culture they developed together was a culture of a land “in between”. Silesia, a bridge between East and West, created people who were natural bridge-builders, who were not afraid of differences, and who had a great ability to adapt to new unforeseen situations. Their strength and optimism came from deeply rooted Christianity which protected them for centuries from despair, disorientation, discouragement, and helped them overcome difficulties (Kurzaj 2004, p. 10).

When asked how much this memory of Polish ancestors influences their lives, Deborah Beste, one the Silesian-Texans, admits:

I try to find and trace my Polish ancestors. Wanting to visit the churches, cathedrals, learn about the Polish culture [...]. I didn't know much about my ancestors, Poland and the beauty of the culture and land. I lost my grandparents when I was young, so we had no talk about the history of my ancestors (Beste, Deborah. Personal interview. 25 July 2015).

A young American, Tara Korzekwa, visiting Poland for the first time whose roots can also be found in Upper Silesia adds:

I believe I have a ‘bidirectional identity’ due to my Polish origin because there are still some Polish customs occurring at home that we will attend. Also, knowing extended family members live back in Poland and meeting them has established a bidirectional identity to see where our roots are (Korzekwa, Tara. Personal interview. 25 July 2015).

The fourth and fifth generation of Silesian Texans appreciate all the values that were passed on by previous generations, and therefore, it is so valuable for them to visit the country of their ancestors where everything started. Only here in Poland can they reach the conclusion:

I am American with Polishness in me or I am proud of being Silesian-Polish and also American (Shadrock, Janice. Personal interview. 25 July 2015).

These statements are similar to the opinion of an active duty Air Force Major, dr Justin Bronder who comes from San Antonio and has currently been staying with his family in Poland. When asked about his Polish ancestors and family roots he proudly points out that:

Having the opportunity to literally re-trace the steps of relatives who lived over 200 years ago was deeply moving. America is such a young and mobile nation that we, as a culture, seldom get the chance to really ‘know’ our ancestors and appreciate what their lives were like. Literally everything my family has today is the product of these generations of faithful, hard-working people who risked everything leaving their homeland just for the opportunity to make a new life in a young country. It was amazing to stand in the same churches where they no doubt prayed for guidance about what must have been an agonizing decision, knowing that in doing so they set in motion events that would lead to where I and my family are today (Nosiadek 21).

The nostalgic character of their visits surprises not only the people they meet on their way, but also themselves. At this stage, the lived experience enables the current generation of Silesian Texans to immerse with the cultural and behavioral pattern of their ancestors' country which they have heard about so often. In consequence, the memory of the Old Country becomes stronger and more valuable. "Touching" the past has led them to assumptions such as:

This is a sense of fulfillment from my past. That portion of my life had been missing until now (Pogue, Jimmie. Personal interview. 25 July 2015)

or

Without knowing where our ancestors came from, I do not have a complete identity (Opiela, Roger. Personal interview. 25 July 2015).

It seems that all the knowledge they gained from their parents and grandparents is somehow verified in Poland, in Upper Silesia where the pioneers started their journey to the New World. The bicultural status is expressed in words such as these:

The memory of my ancestors is significant to me as it reminds me of my true identity – my Silesian-Polish identity (Felux, Patricia. Personal interview. 25 July 2015)

or

It is significant to me because if we do not tell the story, then nobody will. It is also important because if it wasn't for their ancestors' courage and sacrifice, my family would not be where we are today (Korzekwa, Tara. Personal interview. 25 July 2015).

Living between cultures is a complicated and demanding process. However, the new generations seem to represent the stamina and determination of the first Polish immigrants in their current search for their roots in the Old Country. It provides a sense of fulfillment for them and a better understanding of their ancestors' culture and customs.

They are finally able to compare the long oral tradition, passed from one generation to the next, with the Polish reality they encounter. Some of them feel "safe" due to their inevitable bonds with the cultural values from the old country and the influence of its educational patterns. They attain a new "layer" of their palimpsest identity, coexisting alongside American and Silesian culture. It is vital to say that shaping one's own identity in the new country is always a complex process. The immigrants try to preserve the cultural and historical heritage and live in-between the past and presence.

It seems that the background of the first group of Polish immigrants as well as their previous experiences constituted a decisive factor in shaping not only their identity in America, but also the identity of future generations. The inner struggle to find a safe place in the hostile surroundings of Texas did not

discourage the immigrants from maintaining their patriotic ethos towards Upper Silesia in Poland and meeting the challenges posed by American society. This is usually the society that has the greatest influence and shapes an individual's code of behavior, and finally the identity, which is later controlled by certain cultural institutions, like: law, the educational system, the media and political parties.

To sum up, it is vital to say that Polish Silesians who left their homeland in the nineteenth century proved that tradition, language, habits, religious values, upbringing and recollections of the past had an incredible impact on shaping their individual identity and the identity of future generations. Living in exile did not deprive them of their Polishness. On the contrary, with the help of faith they strengthened their family ties and successfully adapted to the new society. The new generations, regularly visiting the country of their ancestors for so many years with Reverend Dr Franciszek Kurzaj, not only immersed themselves in the history of Poland and its people but also become conscious of the fact that they live on the border of two cultures: Silesian-Polish and American. Such encounters make these Texans of Silesian origin interculturally competent, sensitive towards their Polish heritage and able to communicate across cultural boundaries. The recollections from the past become precious and invaluable, taking them back to the "old days" of their ancestors and enabling them to feel "like at home", because *being in Silesia reminds me of when I was a little child* (Interview with Silesian-Texans 2015), as one of them says. Their openness to gather information about their roots and compare their parents and grandparents with people in Poland enriches their lives in America, making the vague picture of their ancestors' country real, and allowing them to build a bridge between the past and present. For that reason, I would like to finish with T.S. Eliot's words:

We shall not cease from exploration, and the end of all our exploring will be to arrive where we started and know the place for the first time (Eliot 1943).

References

- DWORACZYK E., 1936, *The first Polish colonies of America in Texas*, San Antonio, Texas, US.
- ELIOT T.S., 1943, *Four Quarters*, US. On-line: <http://www.columbia.edu/itc/history/winter/w3206/edit/tseliotlittlegidding.html> [27.08.2015]
- ERIKSON E. H., 1968, *Identity Youth and Crisis*, New York.
- FRAJLICH A., 1991, *Between the Dawn and the Wind: Select Poetry*, Austin.
- HUNTINGTON S., 2007, *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, przeł. B. Pietrzyk, Kraków.
- JOHN PAUL II – speech during a visit to Panna Maria in Texas in 1987.

[Http://www.slask-texas.org/pl/materialy/materialy-wideo/video/latest/jan-pawel-ii-w-teksasie-wsrod-slazakow-w-san-antonio.html](http://www.slask-texas.org/pl/materialy/materialy-wideo/video/latest/jan-pawel-ii-w-teksasie-wsrod-slazakow-w-san-antonio.html) [18/08.2015].

KURZAJ F., 2004, "Silesia. Looking Back". In Silesian Profiles Committee, Janet Dawson Ebrom, chairperson... (eds.). *Silesian profiles : Polish immigration to Texas in the 1850s*. Panna Maria, Texas, US.

MOSTWIN D., 1991, *Emigranci polscy w USA*, Lublin.

MOSTWIN D., 1995, *Trzecia wartość. Wykorzenienie i tożsamość*, Lublin.

MUSIALIK-CHMIEL A., 2010, *Amerykańscy Ślązacy: dziedzictwo, pamięć, tożsamość*. Katowice.

NOSIADEK P., *Międzykulturowy pomost śląsko-teksański*. Interview with Justin Bronder. "Eunomia" No. 1 (86): 20–23. Racibórz 2016. Print.

Silesian-Texans. Personal interview by Patrycja Nosiadek. 25 July 2015.

Maria MOSKWA

Powieść kryminalna Josefa Škvoreckého

Abstract

The text contains of analysis of Josef Škvorecký's detective stories and how they are connected with Agatha Christie's and Edgar Allan Poe classic fiction. Texts written by Škvorecký are typical, but unique detective stories including subsequent features: specific narrative, suitable text structure, gradation, time strictly connected with a plot, the riddle, investigation, detective, tension, magic.

Abstrakt

Praca skupia się na analizie związków powieści kryminalnej autorstwa Josefa Škvoreckého z klasyką gatunku, szczególnie z dziełami Agathy Christie oraz Edgara Allana Poe. Utwory Škvoreckého posiadają cechy powieści kryminalnej jako gatunku, są to: specyfika narracji, odpowiednia struktura utworu, zjawisko gradacji, czas jako kategoria konstrukcyjna, zjawisko zagadki, śledztwo, detektyw, napięcie, magia.

Keywords: Czech literature, detective story, composition, Josef Škvorecký

Słowa kluczowe: literatura czeska, powieść kryminalna, kompozycja, Josef Škvorecký

Josef Škvorecký jest najwybitniejszym współczesnym pisarzem czeskim, który pokusił się o stworzenie powieści kryminalnych. Mieszka w Kanadzie, ale zawsze pozostaje prawdziwym Słowianinem. Dumny z czeskiego pochodzenia stworzył szereg dzieł o tematyce bardzo ambitnej, dotycząc istotnych spraw emigracji, wojny, cenzury, totalitaryzmu. Lekkość formy utworów kontrastuje z poważną tematyką. Sentyment podpowiedział pisarzowi, aby wspomnienia z wczesnej młodości opisać z punktu widzenia chłopca z Kostelca. W rzeczywistości miasteczko nosi nazwę Náchod. Tam właśnie 27 września 1924 r. (Kaczorowski 1999, s. 103) urodził się utalentowany wielbiciel jazzu. Najwcześniej odnalazł w sobie potrzebę pisania, z biegiem czasu talent literacki dopomógł

mu w przekazywaniu czytelnikom najważniejszych myśli, pojawiających się w czasach wojny, komunizmu, emigracji i wolności. Obserwujemy ciągły rozwój literacki pisarza na poszczególnych etapach twórczości, a poziom jego dokonań w dziedzinie literatury od początku był wysoki. Jego proza to kamień milowy w ewolucji czeskiej literatury, bowiem w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych stworzył dzieła nowoczesne, wręcz wyprzedzające swą epokę. W dziełach Josefa Škvoreckého dostrzegamy to, co Aleksander Kaczorowski nazwał „kwintesencją czeskości” (Kaczorowski 1999, s. 103). Frapujące są zwłaszcza te utwory analizowanego twórcy, w których zawarł on wątki kryminalne. Czytając je w sposób wnikliwy, dostrzegamy wartości głębsze, wartości literackie.

Powieść kryminalna, wyklęta przez krytykę, dostarcza rozrywki, lecz jeśli autorem jest Josef Škvorecký, książka taka jest czymś więcej. Pisarz wyjaśnia dlaczego interesują go tzw. kryminały:

Większość profesorów ma tę słabość, że czyta je, choć na wykładach mówią o Szekspirze. Ba, ale Szekspir właściwie też pisał kryminały. No a Dickens? [...] A Mark Twain? (Škvorecký 2000, s. 139).

Jednak sam stworzył arcydzieła, w których dostrzegamy złożoność psychiki ludzkiej, tak trudną do sportretowania. Prekursorem nowoczesnej powieści kryminalnej był żyjący w latach 1809–1849 Edgar Allan Poe, który przez krytykę został nazwany mistrzem psychoanalizy (Eustachiewicz 1968, s. 26). Ten wybitny amerykański twórca romantyczny uległ fascynacji zagadką i tajemnicą. Warto wspomnieć, że Poe należy do ulubionych autorów Škvoreckého, o czym przekonujemy się, czytając nie tylko biografię pisarza, lecz także beletrystykę, np. *Pulchra, příběh o krásné planetě* tegoż autora.

Od niedawna powieść kryminalna ma swoje miejsce w analizach literaturoznawczych. Problematyka tego gatunku w kategoriach dzieła literackiego coraz częściej jest poruszana w pracach naukowych badających zjawiska współczesnej literatury pod względem teorii narracji oraz budowy strukturalnej.

Każdy utwór z wątkiem kryminalnym posiada w swej kompozycji nieodłączne elementy, stanowiące o specyfice gatunku. Charakterystyczna budowa polega na uszeregowaniu poszczególnych wydarzeń w taki sposób, aby prowadziły do rozwiązania zagadki (Škvorecký 1990, s. 55). Autor wprowadza szereg trików narracyjnych, celowo wprowadzając czytelnika w błąd, dlatego tak ważnym aspektem jest zastosowanie elementów łamigłówek, licznych fałszywych tropów. Kluczową rolę odgrywa tu retrospekcja, natomiast jeżeli chodzi o strategię narracyjną, najczęściej występuje tu narrator zwielokrotniony. Ujawnianie faktów następuje w taki sposób, że opowiadanie jest przekazywane przez kolejne postaci, które pojawiają się na różnych etapach rozwoju fabuły. Przypadkiem

najczęściej występującym w powieściach kryminalnych jest zobrazowanie konkretnego zdarzenia z różnego punktu widzenia (F. Stanzel *point of view*), np. w trakcie śledztwa, kiedy każda postać przedstawia swoją wersję zaistniałych zdarzeń. Proces narracyjny jest prowadzony z kilku perspektyw, natomiast ogniskową jest popełniona zbrodnia. Istotnym elementem powieści kryminalnej jest kontrast sympatii i nienawiści oraz konflikt między sprawcą i sprawiedliwością (Lasić 2014, s. 51).

Ulubionym motywem Josefa Škvoreckiego jest splatanie wątków społecznych, miłosnych, wartościujących piękno, które jest względne. Wszystko to doskonale harmonizuje z wątkami historyczno-politycznymi, wolnymi od nadmiernego patosu. Nie brak tu również bogatej symboliki i elementów magii. Dostrzegamy tu powrót do tradycji klasycznej powieści kryminalnej, co znamy chociażby z utworów Agathy Christie. Jednakże u czeskiego autora pojawia się indywidualna koncepcja nowoczesnej powieści kryminalnej z elementami powieści psychologicznej, o czym świadczy rozbudowanie sekwencji monologów wewnętrznych, zwłaszcza w najnowszych dziełach typu *Dwa morderstwa w moim dwoistym życiu*, gdzie mamy do czynienia z powieścią kryminalną a zarazem powieścią rozrachunkową, lustracyjną (Kosková 2004, s. 81).

Nie zapominajmy, że to właśnie Edgar Allan Poe, jeden z ulubionych pisarzy Škvoreckiego, określił cechy powieści kryminalnej, tworząc „zasady pisania dobrego kryminału”, brzmiące w następujący sposób:

1. Przestępstwo wydarzyło się zanim rozpoczęła się właściwa akcja utworu. Detektyw dowiaduje się o zdarzeniu z drugiej ręki (np. z gazety codziennej).
2. Zasada fair-play: wszystkie szczegóły i poszlaki są przedstawione czytelnikowi.
3. Wprowadzenie tricku narracyjnego za pomocą faktów, które prowadzą czytelnika na manowce. Łamigłówka, zagadka.
4. Detektyw zastawia pułapkę, by zdemaskować przestępcę, np. zamieszcza ogłoszenie w prasie.
5. Zdemaskowanie mordercy następuje dopiero na samym końcu książki. Zawsze jest zaskoczeniem dla czytelnika, będącego na niewłaściwym tropie.
6. Centralną postacią jest detektyw. Często towarzyszy mu asystent.
7. Policja, będąca synonimem braku metody w postępowaniu, traktowana jest w sposób lekko pogardliwy (Leonhard 2014, s. 60–61).

Josef Škvorecký w zbiorze pt. *Hříchy pro pátera Knoxe* sparodiował owe zasady, umieszczając na końcu rozgrzeszenie (Škvorecký 1991, s. 281), będące ukoronowaniem opisanych wcześniej wydarzeń. W utworze *Dwa morderstwa w moim dwoistym życiu* pojawia się motyw rozdwojenia, bliski osobom, które znalazły się na emigracji. Studium psychologiczne pary głównych bohaterów,

a zwłaszcza Sydonii, zmienia charakter utworu. Zmusza do refleksji, informuje o psychicznych doznaniach „na swój sposób schizofrenicznych” (Škvorecký 2000, s. 238).

Zasadą powieści kryminalnej jest zagadka. [...] Organizuje płaszczyznę modalną, na pierwszym planie stawiając monolog i dialog” (Lasić 2014, s. 65).

Bohater definiuje tezy dotyczące zbrodni prowadząc monolog wewnętrzny – to trzecia z możliwości. Dialogi toczą się między stałymi parami. W utworach A. Christie są to Poirot i Hastings, u Conan-Doyle’a – Holmes i Watson (Lasić 2014, s. 65). W powieściach Josefa Škvoreckiego narrator prowadzi rozmowy z zaufanymi osobami płci żeńskiej. W *Dwóch morderstwach w moim dwoistym życiu* mężczyzna prowadzący śledztwo odwołuje się do intuicji żony. Jej ufa i z nią dyskutuje. Czasem asystentką w śledztwie jest zakompleksiona sierżant Sayers (Škvorecký 2000, s. 174). W powieści kryminalnej narracja przekształca się w następstwo wynikające z zagadki, które w płaszczyźnie fabulacyjno-kompozycyjnej realizuje się jako narracja linearno-powrotna (Lasić 2014, s. 13). To jeden z trzech typów narracji.

Początek i koniec są jasno określone, ale koniec okazuje się powrotem do początku. Narracja tego typu stale potwierdza, a jednocześnie neguje linearną. [...] Każde wyciszenie jest pozorne, bowiem nad akcją dominuje zagadka wyjściowa” (Lasić 2014, s. 61).

Dopiero na końcu następuje rozwiązanie, będące zamknięciem linearnego kręgu. Innym paradoksem, związanym z budową powieści kryminalnej, jest niezbędna klarowność stylu. Warunkowana jest nieprzejrzystością, cechą zagadki kryminalnej. Klarowność, zwana inaczej jasnością stylu, zależy od talentu i zamiaru pisarza (Lasić 2014, s. 63).

Wspomniana wcześniej zagadka, będąca istotą powieści kryminalnej, „ogranicza swobodę pisarza na płaszczyźnie aspektu narracji. Trzy aspekty używane najczęściej: narracja obiektywna, narracja monologowa i połączenie obu tych form” (Lasić 2014, s. 65).

U J. Škvoreckiego narrator jest zawsze bohaterem zaangażowanym w śledztwo – kojarzy fakty, dedukuje, zapamiętuje poszlaki. W *Powrocie porucznika Borówki* narrator, nie będący detektywem, prowadzi śledztwo na własną rękę. W *Dwóch morderstwach w moim dwoistym życiu* bohater wspólnie z żoną zastanawia się nad śladami, które pozostawił morderca Parnella. Drugie morderstwo jest sprawą o wiele głębszą. Wielopłaszczyzność utworów Josefa Škvoreckiego jest wyznacznikiem oryginalności pisarza. O specyfice poetyki powieści kryminalnych decyduje wiele czynników. Stanko Lasić, wybitny teoretyk literatury, wymienia następujące argumenty empiryczne:

– powieść kryminalna to gra kompozycyjna, której istotą jest zręczne komponowanie faktów;

- narracja kryminalna posiada swój urok, wciąga, sprawiając, że „żyjemy wewnątrz płaszczyzny fabulacyjno-kompozycyjnej” (Lasić 2014, s. 11);
- specyficzne cechy gatunku związane są z charakterystyczną kompozycją utworów;
- autorzy powieści kryminalnych przestrzegają praw niejako narzucających konwencję oraz argumenty teoretyczne;
- powieść kryminalna jako powieść funkcyjna, gdzie: „punkt ciężkości stanowią jednostki dystrybutywne, czyli funkcje, które można nazwać zarówno syntagmatycznymi, jak i metonimicznymi;
- rygorystyczne następstwo elementów narracji [...], gdzie płaszczyzna tworzenia fabuły jest decydująca” (Lasić 2014, s. 12).

Josef Škvorecký jako znawca tematyki zastosował w utworach środki nieodzowne dla prawdziwego kryminału, np. umiejętnie rozwija problematykę tajemnicy zamkniętego pokoju. Polegała ona na tym, że pierwszą myśl obserwatora było wykluczenie udziału w morderstwie osób trzecich. Dalej pojawiała się myśl, sugestia wystąpienia sił nadprzyrodzonych, bądź przypadkowego zbiegu okoliczności (Škvorecký 1990, s. 107–116). Bezpośrednim nawiązaniem do klasyki gatunku jest opis scenerii, w jakiej bohater *Powrotu porucznika Borówki* prowadzi dochodzenie. Neil – brat zamordowanej skonstatował:

Na pierwszy rzut oka wyglądało to jak sytuacja z powieści kryminalnej, ponieważ drzwi domu były zamknięte, a [...] okno zabezpieczone od wewnątrz, ale policja nie tłumaczyła tego sobie jako zagadki zamkniętego pokoju, stwierdziła tylko, że zabójca miał klucz (Škvorecký 1992, s. 38).

Bohater bez wątplenia jest wielbicielem literatury kryminalnej, trafnie określił zaistniałą sytuację, ale nawet nie przypuszczał, że ktoś zamorduje jego siostrę.

Kot był, oczywiście, jedynym naocznym świadkiem zgonu mojej siostrzyczki. Żalowałem, że nie jest buldokem (Škvorecký 1992, s. 38).

Škvorecký zakpił z konwencji – cała groza sytuacji została podsumowana życzeniem bohatera. Natomiast zwierzę jako świadek to zręczna personifikacja. Podobny symbol obecny był wcześniej w opowiadaniu Edgara Allana Poe (Kopaliński 1990, s. 15), a do jego utworów Škvorecký powracał wielokrotnie. W *Powrocie porucznika Borówki* jawi nam się postać zwierzęca, znająca rozwiązanie zagadki. Błysk kocich oczu w ciemności wzmaga atmosferę grozy, znaną czytelnikom z klasycznych utworów tego gatunku.

W historii powieści kryminalnej pojawiały się udane, lecz rzadkie próby umieszczania wewnątrz akcji postaci autentycznych. Autorzy delikatnie sugerowali wpływ tychże na rozwój wydarzeń. Innym celem było ubarwienie fabuły, co niezwykle umiejętnie zostało przeprowadzone w wielu dziełach autorstwa

Škvoreckiego. Twórca wkomponował w swe utwory postaci autentyczne i związane z nimi wątki, proponując odbiorcom dociekanie metodą dedukcji, co jest prawdą, a co – fikcją literacką. W *Powrocie porucznika Borówki* pojawia się Bohumil Hrabal ze zmienionym nieco życiorysem (Škvorecký 1992, s. 38). Fikcją literacką jest opisany tam incydent paszportowy z jego udziałem, który – wymyślony, bądź przeniesiony w czasie – nie mógł mieć miejsca. Bowiem w latach siedemdziesiątych autor *Pociągów pod specjalnym nadzorem* nie opuszczał Czechosłowacji. Niezmienny pozostaje fakt zdobycia przez Hrabala nagrody, Oskara za ekranizację książki. Natomiast Škvorecký, a raczej jedna z bohaterów, podsumowują sytuację:

Jak to, że pan Hrabal nie jest w Hollywood? (Škvorecký 1992, s. 37).

W materiałach biograficznych odnajdujemy fakt spotkania pisarzy w USA wiosną 1989 roku (Škvorecký 1999, s. 94–95).

Innym zaskakującym zabiegiem było wprowadzenie do grona postaci Jana Zábrany. Pojawia się w utworze *Powrót porucznika Borówki* jako Dušan Terczka, główny podejrzany:

[...] wcale nie był arystokratą. I naprawdę nazywał się Zábrana (Škvorecký 1992, s. 141).

Okazał się bohaterem mającym niezwykle kłopotliwy багаż doświadczeń:

Od 1968 roku poszukuje go Interpol. [...] 1969 roku przybył do Kanady, ale w 1968 zamordował w Pradze żonę (Škvorecký 1992, s. 141).

Jan Zábrana, poeta i jeden z przyjaciół Škvoreckiego, nie opuścił Pragi, nie popadł też w konflikt z prawem (Škvorecký 1999, s. 66–67).

W latach sześćdziesiątych obaj twórcy przyczynili się do powstania kilku utworów kryminalnych, np. *Morderstwo na szczęście* (Škvorecký 1999, s. 88–89). Z każdą historią wiąże się zagadka, a kluczem do jej rozwiązania są pierwsze litery poszczególnych rozdziałów, tworząc akrostych. Brzmi on następująco: *Škvorecký et Zábrana facerun ioculum*, czyli Škvorecký i Zábrana popełnili ten żarcik (Škvorecký 1999, s. 67). Natomiast w utworze *Powrót porucznika Borówki* Terczka okazał się postacią, która Jana Zábranę ocali od zapomnienia.

Jeden z wątków pobocznych *Powrotu porucznika Borówki* stanowi wędrówkę w czasie. Szalony krawiec opowiada nieprawdopodobnie zawiłą historię, przy czym podaje się za króla. Nawiązuje do wydarzeń z listopada 1620 roku, które są prawdziwe.

Książę Rupert był prawowitym i prawomocnym dziedzicem tronu czeskiego. Urodzony w Pradze, musiał uciekać z kraju w wieku jednego roku ze swoim ojcem, ostatnim prawowicie intronizowanym królem wszystkich Czechów, Fryderykiem z Palatynatu (Škvorecký 1992, s. 52–54).

Wątek jest faktem autentycznym, dotyczy sytuacji narodu czeskiego w okresie pobiałogórskim, posiada wymiar symboliczny, jeśli porównamy sytuację pobiałogórską i okres, w którym rozgrywa się akcja *Powrotu porucznika Borówki*. Nawiązanie do historii to ostrzeżenie. Porównanie sytuacji sprzed stuleci, gdy język niemal zniknął z użycia, by powrócić dopiero na przełomie XVIII i XIX wieku, do lat siedemdziesiątych w Europie środkowej jest zasadne. Emigracja najwybitniejszych pisarzy została zapamiętana jako sytuacja równie tragiczna.

Inwersja czasowa, obecna w wątku z udziałem księcia Ruperta, nie ma bezpośredniego wpływu na śledztwo w *Powrocie porucznika Borówki*, wzbogaca jednak treść utworu. Wyzwała w czytelniku refleksje dotyczące historii narodu czeskiego. Sytuacja Czechów w XX wieku była równie dramatyczna, jak miało to miejsce w okresie pobiałogórskim (Baluch 1979, s. 14). W latach powojennych zwalczano wszelkie przejawy indywidualizmu, oryginalności i metafizyki w kulturze i sztuce. „Pod wpływem zagrożenia niepodległości znowu zaczęto szukać oparcia w historii narodu” (Baluch 1979, s. 12).

Inwersja, będąca obok gradacji, metodą narracji kryminalnej, dotyczy wydarzeń zaistniałych w danym kasie (Lasić 2014, s. 68). Polega na „przestawieniu kolejności chronologicznej opisywanych zdarzeń” (Sierotwiński 1986, s. 103). Natomiast gradacja stanowi w utworach kryminalnych owo stopniowanie napięcia, ujawnianie kolejnych szczegółów. Ten zabieg literacki powoduje spotęgowanie atmosfery grozy, oczekiwania, niepewności. W *Powrocie porucznika Borówki* odnajdujemy ten element w postaci piętrzących się utrudnień. Škvorecký przedstawia czytelnikowi cały wachlarz możliwości, w jakim kierunku może rozwinąć się śledztwo.

Bogactwo faktów prowadzi do skojarzeń z grą, tak charakterystyczną dla utworów kryminalnych. Jednakże postaci nie są wyłącznie pionkami w owej grze, pisarz nadał swym bohaterom cechy ludzi, z których każdy myśli i czuje inaczej.

Ważnym elementem w utworach kryminalnych jest czas. W dziełach J. Škvoreckiego ta kategoria konstrukcyjna również ma spore znaczenie. Klasyczna teoria „jedności miejsca i czasu” (Markiewicz 1984, s. 142–143) nie sprawdziła się, co świadczy o nowoczesności chociażby utworu pt. *Dwa morderstwa w moim dwoistym życiu*. Tam właśnie tożsamość teritorium (Markiewicz 1984, s. 143) się nie pojawia, gdyż akcja toczy się zarówno w Pradze, jak i w Edenvale. Rozpiętość czasu jest również spora – wspomnienia z dzieciństwa, sytuacja w Pradze lat sześćdziesiątych i życie współczesne bohaterów dzieli epoka. Podobnie w *Powrocie porucznika Borówki* każdy wątek dzieła dotyczy kwestii związanej na przemian z byłą Czechosłowacją i Kanadą. Miejsca tak odległe łączy postać Borówki, będąca kłamrą powieści. W obu utworach dostrzegamy zmienność terytorium i dużą rozpiętość czasową. Odnosimy wrażenie, że od

momentu popełnienia morderstwa do odkrycia zabójcy upłynęło tyle czasu, ile trwały wydarzenia peryferyjne bądź historyczne, poznawane stopniowo w trakcie śledztwa. Dochodzenie do prawdy w powieściach kryminalnych Škvoreckiego zawsze odbywa się w inny sposób. Jeżeli motyw miałby wskazać zabójcę, należy znać historię ofiary. Wielość i kontrastowość zdarzeń jest często udziałem bohatera skromnego, wręcz nieświadomego. Gdy śledztwo zatacza coraz szersze kręgi, uwypuklona zostaje rola historii narodu.

Literatura

- BALUCH J., 1979, *Literatura czeska XX wieku*, Kraków.
- EUSTACHIEWICZ L., 1968, *Antologia literatury powszechnej*, t. 2, Warszawa.
- KACZOROWSKI A., 1999, *Niefortunny saksofonista Josef Škvorecký*, [w:] J. Škvorecký, *Przypadki niefortunnego saksofonisty tenorowego*, Izabelin.
- KOPALIŃSKI W., 1990, *Słownik symboli*, Warszawa.
- KOSKOVÁ H., 2004, *Škvorecký*, Praha.
- MARKIEWICZ H., 1984, *Wymiary dzieła literackiego*, Kraków.
- SIEROTWIŃSKI S., 1986, *Słownik terminów literackich*, Wrocław.
- ŠKVORECKÝ J., 1990, *Nápady čtenáře detektivek*, Praha.
- ŠKVORECKÝ J., 1991, *Hříchy pro pátera Knoxe*, Praha.
- ŠKVORECKÝ J., 1992, *Powrót porucznika Borówki*, Warszawa.
- ŠKVORECKÝ J., 1999, *Przypadki niefortunnego saksofonisty tenorowego*, Izabelin.
- ŠKVORECKÝ J., 2000a, *Dwa morderstwa w moim dwoistym życiu*, Warszawa.
- ŠKVORECKÝ J., 2000b, *Uwaga autora*, [w:] idem, *Dwa morderstwa w moim dwoistym życiu*, Warszawa.

Barbara POCHOPIEŃ

Różne oblicza romantyzmu europejskiego na przykładzie powieści poetyckiej *Giaur* G. Byrona i poematu *Máj* K. H. Máchy

Abstract

The author analyzes two literary works that share the same terms of reference: *Máj* by Karel Hynek Mácha and *Giaur* by George Byron, whose writers are representatives of Czech and English Romanticism. The author observes that in the Czech literary work, descriptions of nature are especially notable; they contrast with a feeling of horror and they are interwoven with a robber's thoughts, who is waiting for death. Byron, however, limited the role of nature only to strengthen the feeling of horror and developing the climate of Gothicism.

Abstrakt

Autorka analizuje dwa utwory *Mája* K.H. Máchy i *Giaura* G. Byrona, przedstawicieli czeskiego i angielskiego romantyzmu, mające takie same główne założenia. Autorka zwraca uwagę, że w czeskim utworze szczególnie godne uwagi są fragmenty opisów przyrody, które kontrastują z uczuciem grozy i przeplatają się z myślami rozbójnika, czekającego na śmierć. Byron natomiast ograniczył rolę przyrody jedynie do potęgowania uczucia grozy i budowania klimatu gotycyzmu.

Keywords: romanticism, artistic means, Karel Hynek Mácha, George Byron

Słowa kluczowe: romantyzm, środki artystyczne, Karel Hynek Mácha, George Byron

Mimo że kanony i założenia romantyczne były w całej Europie takie same, to realizowano je na różne sposoby. Zależało to po pierwsze od sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej danego kraju, a co za tym idzie, jego rozwoju kulturalnego. Po drugie od działalności samych twórców – ich obszaru zainteresowań, talentu, rodzaju wrażliwości, czy też tego, o czym i w jaki sposób chcieli pisać. Z tego względu romantyzm w każdym państwie przybierał nieco inną postać i ewoluował w różnych kierunkach.

Zainteresowanie Máchy twórczością Byrona jest powszechnie znane – interesowali się nim wszyscy wielcy romantycy tamtych czasów. Angielski poeta stał się wzorem do naśladowania dla innych pisarzy, realizujących założenia romantyzmu. Jednakże gdyby Mácha stworzył poematy, takie jak Byron, nie byłby uznawany za twórcę oryginalnego i wybitnego. Czeski poeta, choć również posłużył się wzorcem bohatera bajronicznego, nadał mu własne, indywidualne cechy. Jak zatem założenia romantycznej literatury zostały zrealizowane w twórczości angielskiego i czeskiego poety? Co wyróżnia twórczość Byrona, jakie są jego charakterystyczne cechy? A co jest charakterystyczne dla pisarstwa Karla Hynka Máchy?

1. Bohater romantyczny

George Byron, jak pisze Marian Ursel, „wprowadził do literatury novum” w postaci szczególnego rodzaju bohatera, nazwanego od jego nazwiska – bajronicznym (Ursel 2000, s. 17). Jest to jednostka o wielkim indywidualizmie, dumna i zbuntowana, odrzucająca konwenanse, nosząca w sobie pamięć jakiejś zbrodni, która ją dręczy i stopniowo wypala. Bohater taki kieruje się sobie tylko znanymi pobudkami. Jest to postać dwuznaczna – ma szlachetne serce lecz działając pod wpływem silnych emocji popełnia zbrodnię (Lisiecka 1997, s. 55–56). Trudno jest zatem zachowanie tego bohatera określić jednoznacznie jako złe lub dobre, stąd pojawia się dwubiegunowość wartościowania jego życia.

Giaura poznajemy już na początku powieści. Byron opisuje go jako człowieka bardzo groźnego, porywczego, niebezpiecznego, ogarniętego wielką namiętnością, który nie waha się stanąć oko w oko z żadnym niebezpieczeństwem. Podmiot liryczny zauważa go, gdy mknie „jakby gnała go śmierć” na „koniu czarnym jak kruk”. Jest młody (a zatem porywczy), bladej (więc pełen nieodgadzionych emocji), a przede wszystkim ma „złe oko” (Byron 1982, s. 40–41). Jest to człowiek, którego powinno się zabić, a jeśli się to nie uda, należy czym prędzej uciekać.

Twarz Giaura posiada specyficzny wyraz, budzący trwogę. Wystarczy raz na nią spojrzeć, a jej rysów już nigdy się nie zapomni. Ubrany jest inaczej niż mieszkańcy Turcji, a więc z pewnością nie jest jej rdzennym mieszkańcem – jest kimś obcym, niewiernym na tej ziemi. Na jego twarzy widać strach, a w jego spojrzeniu rozpacz, którą potem zastępuje grymas wściekłości (Byron 1982, s. 41). Dziwne jest to zjawisko, ponieważ ludzie, którzy się boją, rzadko bywają równocześnie wściekli. I na odwrót, ten, kto jest rozdrażniony, raczej w tym momencie nie lęka się niczego. Taki właśnie jest bohater bajroniczny – pełen przeciwności, targany nieodgadniętymi emocjami i namiętnościami.

Vilema zastajemy w zupełnie innych okolicznościach, zamkniętego w więzieniu, oczekującego na śmierć i rozpamiętującego swe życie. W ostatnią noc, jaką jest dane mu przeżyć, bohater Máchy snuje refleksje, zastanawia się głęboko nad wszystkim, co go spotkało. Powraca do swojego dzieciństwa, młodości, snów, rozpacza nad swoim losem. Wówczas dowiadujemy się, że Vilem jako dziecko został wygnany z domu przez ojca. Porzucony i osamotniony, przyłącza się do grupy zbójców. Dzięki swej zuchwałości staje się ich przywódcą. Gdy w końcu spotyka miłość, w gniewie zabija rywala. Okazuje się jednak, że był to jego własny ojciec (Mácha 1971, s. 119). Tak skomponowana przez czeskiego poetę historia, w zgrabny sposób podkreśla tragizm postaci (o czym będzie mowa poniżej).

Ważną różnicą, jeśli chodzi o charakter bohaterów obu utworów jest to, że Vilem Máchy wydaje się być postacią o wiele bardziej melancholijną i podłamana swoim losem, niż Giaur Byrona. Ten ostatni to postać z krwi i kości, świadoma wyborów, jakich dokonała oraz ich konsekwencji. Angielski poeta do opisu swej postaci użył słów charakteryzujących charakter silny, zuchwały i hardy, i takim bohater jest od początku powieści, aż do samego jej końca. Giaur ma „złowrogie źrenice”, z których „z ukosa błyskawice ciśnie” (Byron 1982, s. 57), jest to człowiek dumny, pogardzający innymi, znający swoją wartość i z godnością znoszący swój los. Jest takim nadal, po dokonaniu zbrodni i pozostaje takim do śmierci. Jego zachowanie oraz cały sposób bycia zdradzają, że był szlachetnie urodzony i posiadał bystry, przenikliwy umysł, jednak zalety te, zmarnowały się „zbyt źle umieszczone i skalane zbrodnią” (Byron 1982, s. 58).

Losy niewiernego poznajemy dopiero w trakcie czytania powieści. Jest on kochankiem niejakiej Leili, nałożnicy Hassana, który topi ją za karę, dowiedziawszy się o romansie kochanki. Wówczas Giaur postanawia się zemścić. Przyłącza się do zbójców i czeka na nadchodzącą okazję. Kiedy taka się nadarza, mści się na mordercy i również go morduje (Byron 1982, s. 52).

Gdy zbliża się śmierć, nie rozpacza sam na sobą, jedynie nad śmiercią ukochanej, której nie zdążył uratować i która, jak sam mówi, umarła z jego powodu (tzn. z powodu ich romansu). Parokrotnie powtarza, że choć jego życie wydaje się być bardzo zbrodnicze, gdyby miał taką możliwość, przeżyłby je drugi raz tak samo, nie zmieniając niczego. Przyjmuje odpowiedzialność za swoje i uczynki stwierdzając:

Mamże kląć losom? – jam sprawca mej doli (Byron 1982, s. 64).

Podkreśla, że nigdy nie zabrakło mu odwagi, nie boi się także kary za grzech zabójstwa ponieważ zabił w słusznej sprawie. Nie zastanawia się nad swoimi wyborami – ponieważ już dawno ich dokonał. Nie szuka winnego, bo wie, że sam jest winny, nie przeklina losu. Nie interesując się tym, co stanie się po jego śmier-

ci, przyjmuje postawę, że prawdziwe życie już przeżył i poznał zarówno największe cierpienie, jak i najbardziej namiętną miłość (Byron 1982, s. 62–65).

Natomiast Vilem w noc poprzedzającą egzekucję rozmyśla i analizuje całe swoje życie. Rozpacza nad swoim nieszczęściem, nad pięknem świata, którego już nie będzie mógł podziwiać, nad niesprawiedliwym i okrutnym losem, który go spotkał. Bohater Máchy, w przeciwieństwie do Giaura, wydaje się być bardziej myślicielem i filozofem (lub raczej dopiero staje się nimi przed dniem swojej śmierci), niż zbrodniarzem. Zastanawia się, co czeka go śmierci pytając:

Jutrzejszy dzień? Lecz cóż tym dniem?! Co dalej? – Czy jest wszystko snem? (Mácha 1971, s. 122).

Vilem zadaje sobie więc pytania typowe bardziej dla wielkich myślicieli i filozofów, niż prostego mężczyzny z ludu, w dodatku znajdującego się poza prawem. W jego rozmyślaniach pojawiają się rozważania egzystencjalne, skazany na śmierć mówi do siebie:

Ze świtem jutrzejszego dnia wejdę w to puste nic i ja (Mácha 1971, s. 124),

dodając za chwilę, że podąży w ciszę i dal bez końca do „przeraźliwej próżni”. Czuje się przeklęty przez los mówiąc:

Z czyjej to winy jestem dziś wyklęty? [...] Czemu to właśnie ojciec mój? Przekleństwo! (Mácha 1971, s. 120).

Analizuje, co spowodowało, że jego życie potoczyło się właśnie takim torem. Zastanawia się nad sensem swojego życia, wciąż zadając sobie nowe pytania. W przeciwieństwie jednak do filozofów, Vilem nie uzyskuje na nie odpowiedzi, nie potrafi ich odnaleźć.

2. Romantyczne szaleństwo

Jakiegolwiek nie byłyby motywy działań oraz koleje losu Vilema i Giaura, obydwaj są na granicy obłądu. Vilem tuż przed śmiercią, pogrążony w domysłach i przytłoczony nieszczęściem, Giaur, zamknięty w sobie przez wiele lat i pod koniec życia wyznający swoją winę. Ten ostatni tuż przed śmiercią widzi zjawę ukochanej Leili. Wydaje mu się żywą istotą. Bohatera ogarnia wielka radość, ponieważ myśli, że jednak nie umarła. Rozgorączkowany, w swym ostatnim monologu – który można nazwać spowiedzią, opowiada o swoim życiu (Byron 1982, s. 61–68). Jednakże w przeciwieństwie do Vilema, który ociera się o szaleństwo dopiero tuż przed własną śmiercią, Giaur od dawna zdradzał swoim zachowaniem, że żył na granicy dwóch światów. Świadek jego zachowania relacjonuje, że często mówił sam do siebie o kobiecie, którą pochłonęło morze i widział krwawą rękę, która mu groziła. Giaur nie rozmawiał jednak

o tym z nikim. Choć żył w klasztorze, nie przyjął święceń i nie modlił się (Byron 1982, s. 56–58).

Vilem, inaczej niż *Giaur*, ociera się o szaleństwo w ostatnią noc przed swoją śmiercią. Zaczyna mówić bez sensu, jego twarz przybiera straszny wyraz. Ogrom nieszczęścia i niesprawiedliwości, jakie go spotkały, przytłaczają go, a nieustanne rozmyślanie nad swoim tragicznym losem powoli zaczyna doprowadzać go do obłąd. Jego wzrok staje się znieruchomiały, pobladła twarz nabiera strasznego wyrazu, po policzkach płyną łzy wymieszane z krwią, zaczyna mówić sam do siebie (Mácha 1971, s. 120–125). Jego słowa napawają niesłychaną grozą strażnika, który przychodzi do niego. Można tylko przypuszczać, jak straszne były wyznania i skargi Vilema, skoro strażnik później podupadł na zdrowiu, nigdy się nie śmiał i do śmierci nie wyjawiał nikomu, co usłyszał od skazańca (Mácha 1971, s. 125). Należy zauważyć, że obłąd był charakterystyczną cechą bohaterów romantycznych. Ulegli mu Konrad z *Dziadów* Mickiewicza (por. Mickiewicz 1949) czy Kordian z dramatu Słowackiego (por. Słowacki 1977). Ów obłąd spowodowany był nadmierną wrażliwością, kontaktem ze światem nadprzyrodzonym oraz brakiem umiejętności realnej oceny zaistniałej sytuacji i własnych możliwości. Vilem jest na granicy obłąd z innych jednak przyczyn – kieruje nim rozpacz, poczucie krzywdy, niesprawiedliwości i beznadziei.

3. Fragmentaryczność życia

Zarówno Byron jak i Mácha pozwolili swoim bohaterom na wyznanie win tuż przed śmiercią. Ostatni świadkowie słów bohaterów to, opisany już powyżej strażnik więzienny oraz zakonnik, spowiednik, do którego przychodzi niewierny czując, że wkrótce nastąpi koniec jego życia. Jednakże Vilem, będący na granicy dwóch światów, nie jest prawdopodobnie świadomy obecności kogoś w swojej celi. Natomiast *Giaur* zwraca się do zakonnika i prosi go o przesłanie przyjacielowi pierścienia – na znak, że zmarł (Byron 1982, s. 66). Choć jego wyznania tuż przed śmiercią można nazwać spowiedzią, niewiele dowiadujemy się szczegółów z jego życia.

Życie Vilema także pozostaje zagadką do samego końca. Znamy jedynie zdawkowe informacje, które trudno ułożyć jest w jedną całość. Najprawdopodobniej jednak, na skutek zdarzeń z dzieciństwa nie był szczęśliwą osobą. Natomiast bohater *Giaura* przyznaje, że jego życie było „obfite w rozkosz” i przeszedł je nie zaznawszy nudy (Byron 1982, s. 61). Nie poznajemy jednak żadnych faktów, nie opisywane są żadne zdarzenia, nie ma ani słowa o rodzinie. *Giaur* wspomina swe życie przed śmiercią, na podstawie niewielu informacji można wywnioskować, że lubił zabawę, kobiety, ale także walkę i pożogę wo-

jenną. Dopiero po śmierci ukochanej Leili i zabiciu Hassana nie może zaznać spokoju, a życie staje się dla niego męką i utrapieniem (Byron 1982, s. 66). Zanim jednak spotkały go owe nieszczęścia, doznał z pewnością różnych rozkoszy, co do Vilema nie mamy takiej pewności. Jego życie wydaje się być od samego początku nieszczęśliwe i niespełnione, o czym już niejednokrotnie wspomniano. Byron, z pewnością po to, aby dodać swej postaci jeszcze więcej tajemniczości, dopiero na końcu powieści zdradza jakiegokolwiek fakty z życia bohatera, Mácha snuje swą smutną opowieść przez cały poemat.

Zarówno Byron jak i Mácha zupełnie świadomie zastosowali taką budowę swoich utworów, pełną nieświadomości i inwersyjności. Charakteryzuje je fragmentaryczność i niejasność. Rene Wellek pisze, że ta umyślnie zastosowana fragmentaryczność była dla Byrona jednym z najważniejszych środków obrazowania. U Máchy także jest ona silnie zaznaczona. Pojedyncze wtrącenia o życiu obu bohaterów pojawiają się w różnych miejscach utworów, ale wszystko to, co stało się przed, pozostaje niejasne (Wellek 1971, s. 395–396). Nie wiadomo, kiedy i jak Leila poznała Giaura ani Jarmila Vilema, ani jak długo się znali. Co robił Giaur zanim przybył do Turcji, jakich czynów dokonał Vilem-zbójca – pytania o losy bohaterów można mnożyć lecz nie dowiemy się niczego więcej, niż chcieli autorzy.

4. Wina i kara

Jeżeli chodzi o problem winy i kary, bohater *Giaura* żyje z poczuciem winy, pełen wewnętrznego rozdarcia jeszcze przez wiele lat po dokonaniu zbrodni. Jednak odważnie bierze wszystko na swoje barki, nie rozczulając się nad swoim losem. Vilem rozpacza, chce zmienić bieg wydarzeń, pełen jest bólu i pretensji. Giaur żyje w poczuciu winy, Vilem umiera wkrótce po zabiciu ojca. Można dokonać tutaj porównania – Vilem, wygnany przez ojca jako dziecko żyje w poczuciu krzywdy. Po dokonaniu zbrodni umiera szybko. Giaur prowadził normalne życie, bez trosk i kłopotów, folgując swoim zachciankom, aż do chwili morderstwa. Od momentu dokonania zemsty jego życie staje się udręką. Cierpi jeszcze kilka lat, zanim umiera. Vilem cierpiał przez większość swojego życia, na długo przed dokonaniem zbrodni, Giaur – dopiero po. Oboje jednak, jak pisze V. Krivánek, pozostają przez całe życie obcymi między ludźmi, osamotnieni, w konflikcie ze sobą i ze światem (Krivánek 1986, s. 21). Do samego końca też ani Mácha, ani Byron nie osądzają tych postaci, uwypuklając niejednoznaczność ich działań oraz trudność poddania ich jednoznacznej moralnej ocenie.

5. Tragizm postaci

Bohaterowie romantyczni przeważnie są bohaterami tragicznymi. Nie inaczej jest w przypadku Vilema. Jego życie potoczyło się tak, że nie pozostawiło mu żadnego wyboru, który byłby dobrym rozwiązaniem. Bohater romantyczny jest przeważnie właśnie taki, uwikłany w nieszczęśliwe zdarzenia, często cierpi niesłusznie i spotyka go niesprawiedliwy los, na który nie ma wpływu. Tragizm uwidacznia się w splocie nieszczęśliwych okoliczności, które doprowadzają do sytuacji bez wyjścia. Ścieranie się równorzędnych racji moralnych, kończy się klęską jednostki (Kopaliński 1991, s. 1196).

Tak właśnie jest w przypadku bohatera Máchy. Vilem morduje mężczyznę, który uwodzi jego ukochaną, nie wiedząc, że to jego własny ojciec. Właśnie ta niewiedza i chęć zemsty sprowadza na niego karę śmierci. Możemy zrozumieć, że zabijając swojego rywala działał w afekcie i współczuć mu z powodu jego porywczowości i ulegania emocjom. Współodczuwamy z nim o wiele głębiej nieszczęście, jakie sprowadziło na niego to morderstwo, zabił bowiem ojca, ale ten skrzywdził go już, gdy był dzieckiem. Na tym polega tragizm tej postaci, jej niewiedza oraz nadpobudliwość i nadmierne emocje doprowadziły ją do punktu, z którego nie ma wyjścia. Jej smutne dzieciństwo, na które przecież nie miała wpływu, rzutuje na późniejsze nieszczęśliwe zdarzenia.

Z drugiej strony można zaryzykować stwierdzenie, że Vilem miał prawo do zemsty, ponieważ ojciec najpierw wygnał go, a później uwiódł jego ukochaną. Bohater sam mówi, że jego „straszny czyn podwójną pomścił winę” (Mácha 1971, s. 120), choć zabijając nie wiedział przecież, kogo morduje. Wówczas tragizm postaci polega na tym, że w takim wypadku rozumiemy jej prawo do zemsty, ale prawo obowiązujące wśród ludzi skazuje Vilema na potępienie.

Przypadek Giaura jest inny. Świadomie związał się z Leilą, wiedząc, że jest żoną innego mężczyzny. Hassan, dowiedziawszy się o romansie, na skutek upokorzenia zdradą, powodowany chęcią zemsty, topi kobietę w morzu. Wówczas niewierny postanawia się zemścić na nim. Cierpliwie czeka, aż Hassana zdradzi któryś z jego sług i gdy nadarza się okazja, bez skrupułów go morduje. Jeżeli naprawdę głęboko i szczerze kochał miał prawo to zrobić. Przyznaje jednak, że gdyby jego żona zachowała się tak jak Leila, miałby prawo uczynić z nią to samo, co Hassan ze swoją małżonką (Mácha 1971, s. 62).

Niewierny nie jest jednak bohaterem tragicznym. Od początku do końca działa świadomie, wie na co się decyduje, nie ma żadnych dylematów moralnych, żadnych rozterek, ani wątpliwości. Nawiązał romans z zamężną kobietą z pewnością wiedząc, jak to się może skończyć. Wiedział, na co się decyduje. Podejmuje z dziką radością decyzję o zemście, która ma ukoić jego ból. Dzięki

temu, jak wyznaje, pokazał nie tylko marnym słowem, ale czynem, jak głęboka była jego miłość (Mácha 1971, s. 62).

6. Przyroda romantyczna

Mácha przedstawił przyrodę w swoim poemacie niezwykle obrazowo. Poeta stworzył jej subtelny i charakterystyczny obraz, który umiejętnie połączył z elementami gotycyzmu. Mácha na przemian oczarowuje nas pełnym barw i życia pięknem wiosennego krajobrazu tylko po to, aby potem zmrozić czytelnika martwym szmerem uprzednio ożywionej przyrody.

Już na samym początku zostajemy wprowadzeni w sielski nastrój, otoczeni przez bogactwo budzącej się do życia natury. Słysząc gruchanie gołębi i śpiew słowika. Wszystkie stworzenia czują, że oto na nowo nastał miesiąc maj – czas miłości. Szepcze o niej mech, płonie od niej zapach róży. Dzięki użytym słowom niemal czuć słodki, ciężki i odurzający zapach tego uczucia, a każda żywa istota „w miłości czas miłością płonie”. Las pachnie mgłą, tłą się różowe łuny wieczoru, potem na niebie „promyki gwiazd roztopia mrok” (Mácha 1971, s. 113–114). Wszystko mieni się różnokolorowymi barwami: woda jest zielonobłądą głębią, przelewają się w niej granatowiejące fale, nad nimi migocze bladoróżowe niebo, a wszystko zlewa szara płynność (Mácha 1971, s. 113–115) (czyli nadchodzący zmierzch). Wszystko zdaje się być delikatne i jednocześnie świeże, bujne, ale nie przerośnięte, rwące się do życia, jak dopiero co rodząca się miłość. W takim czasie poznajemy Jarmilę, czekającą na powrót Vilema. Gdy dziewczyna dowiaduje się, że jej ukochany został skazany na śmierć, następuje całkowita zmiana opisu przyrody:

Spada gwiazda z nieboskłonu,
martwa gwiazda, sina skra;
spada w przepaść nieskończoną,
wiecznie spada w noc bez dna
(Mácha 1971, s. 117)

Trudno o bardziej trafne i lepiej obrazujące przedstawienie śmierci, niż to uczynił Mácha w tych czterech wersach. Spadająca gwiazda symbolizuje umierającego człowieka – spadanie z nieba można porównać do śmierci, złożenia do grobu. Często twierdzi się, że gdy rodzi się człowiek, na niebie zapala się nowa gwiazda, gdy umiera – gwiazda spadając symbolizuje koniec jego życia. Kolor gwiazdy opisanej w poemacie jest siny jak martwe ciało ludzkie, a spadanie w nieskończoną przepaść bez dna (kosmos), to oddanie się w bezmiar śmierci, w zagadkowe wiecznie już trwające *p o t e m*, w którym nie wiadomo, czy cokolwiek nas czeka. Gdy cierpiący Vilem rozpacza nad swoim losem, przyroda odczuwa to razem z nim:

Zgasło gwiazd lśnienie, jasny księżyc zbladł
I dookoła, dookoła tylko mroki,
Szeroki padół pustooki,
Co jak daleki grób bezgłośnie ziewa

(Mácha 1971, s. 122)

Gasną gwiazdy i blednie księżyc, tak jak znika nadzieja Vilema na dalsze życie. Ciemność nadchodzi i pogłębia się niczym dół wykopany pod trumnę. Wiatr milknie, ucicha szum wody, a wszystko ogarnia cisza tak głucha i martwa, że zdaje się być więzieniem. Związek bohatera z przyrodą jest bardzo głęboki, natura współodczuwa z nim jego cierpienie, jego żale i pretensje do losu. Zdają się być jednym tworem, połączenie ze sobą.

Przyroda również oddaje hołd szykującemu się na śmierć Vilemowi, świat roślin i zwierząt w ostatnią noc jego życia przygotowuje mu niezwykłą mogiłę. Szafot z kołem będzie jego trumną, żaby będą go opłakiwać, wiatr zagra żałobny marsz, noc ubierze wszystkich w żałobne szaty, więdnący kwiat uwije nagrobne wieńce, które zanoszą tam zefiry, burza będzie dzwonem bijącym podczas pogrzebu, a kret wyryje Vilemowi grób (Mácha 1971, s. 127–129). Doprawdy, niezwykle wydaje się być związek Vilema ze światem natury.

Gdy bohater idzie na śmierć, nastaje rumiany dzień, budzi się łąka, wstają modre mgły, zaczynają śpiewać ptaki, wszystko, co żywe cieszy się z nadchodzącej wiosny, czujemy prawie na skórze leniwe muśnięcia ciepłego i radosnego słońca (Mácha 1971, s. 130–131). Mácha niezwykle umiejętnie kontrastuje obraz rozbudzającej się do życia przyrody z oczekiwaniem na śmierć. Natura pulsuje życiem, podczas gdy skazaniec kładzie głowę na szafot. Przed samą śmiercią Vilem zwraca się jeszcze do chmur, aby niosły jak najdalej pozdrowienie dla ziemi, jego kolebki i zarazem mogiły, jego prawdziwej matki i prosi, aby przyjęła krew swojego syna (Mácha 1971, s. 134–135). Zbójca nie ma się do kogo zwrócić przed śmiercią – jego ojciec nie żyje, on sam przeszedł przez życie osamotniony, bez rodziny i najbliższych, ukrywał się w lasach, które stały się dla niego jedynym schronieniem i ucieczką. Dlatego właśnie to ziemię prosi, aby przyjęła do siebie jego krew i tak jak dotychczas udzielała mu schronienia.

Po śmierci rozbójnika cała przyroda wyraża swój żal. Znowu zapada cisza i wszystko zastyga w bezruchu – natura żegna go milczeniem. Wiatr wszędzie roznosi nowinę, że oto zginął lasów pan, szeptaają o tym drzewa i od unoszącego się echa rozkołysują się lasy, przekazując smutną nowinę coraz dalej i dalej (Mácha 1971, s. 137).

W *Máju* mieszają się przestrzenie czasowe. Zwykły czas życia ludzkiego, które ma swój określony początek i koniec dla każdego człowieka, drugim czasem jest czas cykliczny, który można na potrzeby tej pracy nazwać kołowym. To czas życia przyrody – jej corocznego odradzania się i ponownego

umierania w okresie jesiennym. Mácha w ten sposób znów ukazuje kruchość naszego życia, kontrastując je z potęgą przyrody, która umiera tylko po to, aby znów się odrodzić, a czego my, ludzie, nigdy nie doświadczymy.

Byron bardziej skupia się na akcji powieści, niż na przyrodzie. Owszem, gdzieś tam przedstawia jakiś opis krajobrazu, jak choćby we wstępie. Zaczyna się w nim urodą greckiej natury, malując spokojny krajobraz, w którym czytelnika, oglądającego „cichego morza oblicze” pieści wiatr, a fale igrają ze sobą (Byron 1982, s. 35). Wszędzie roznosi się zapach kadzideł i balsamów, przyroda pyszni się bogactwem kwiatów i miejsc idealnych na odpoczynek. Potem następuje skarga, skierowana ku ludziom, „miłośnikom zniszczenia”, którzy niszczą te wspaniałości przyrody (Byron 1982, s. 35–36).

W początkowych scenach powieści Giaur ucieka po skalistej drodze, granitowa skała odbija echem huk kopyt jego konia, który brzmi jakby następowały „grzmoty po grzmotach”, niebo zachmurza się groźnie, ptaki nie śpiewają, wszystko cichnie, nie widać żadnej roślinności. Cwałujący koń rozbija morską pianę. Co chwila słychać też jego rżenie, odbijające się od skał (Byron 1982, s. 40–41). Opis ten odzwierciedla nastrój uciekającego i jego charakter. Jednakże przyroda nie żyje z bohaterem Giaura w tak ścisłym związku, jak w czeskim poemacie. Nie pomaga mu, nie współodczuwa razem z nim. Opis nadchodzącej burzy posłużył raczej angielskiemu poecie do przedstawienia nastroju bohatera, pędzącego na koniu.

U Byrona nie ma bogactwa rodzącej się do życia przyrody, która „czuje” wraz z bohaterem i zmienia swoje oblicze w zależności od okoliczności. Natura w *Giaurze* jest odsunięta na dalszy plan. Bardziej dzika i surowsza niż w *Máju*, częściej zostaje przedstawiona jako martwa, wypleniona, ususzona. Kiedyś, jak pisze autor, w ogrodach Hassana kwitły zioła i kwiaty, życiodajną wodą try skały chłodzące źródła, śpiewały ptaki i tętniło życie. Teraz nie słychać żadnych dźwięków, wszystko jest opuszczone, umierające (Byron 1982, s. 43).

7. Gotycyzm

Mácha z niezwykłą zręcznością łączy przeciwieństwa, po mistrzowsku buduje nastrój sielskiego krajobrazu, aby po chwili zburzyć ten obraz. Elementy gotycyzmu przewijają się przez cały poemat, a wplecione umiejętnie pomiędzy rozkwitające kwiaty i kwitnące łąki, budzą jeszcze większy kontrast. Zza chmur, co jakiś czas wychodzi blada twarz księżyca, wiatr skarży się na lamenty ściętych więźniów, ciemności są niezwykle gęste. Wszędzie błakają się jakieś cienie, wyłaniają się czarne ptaki, słychać brzęk kajdan, którymi skuty jest więzień, stary dzwon wybija północ i pohukują sowy, chór widm śpiewa o przygotowaniach do pogrzebu (Mácha 1971, s. 118, 119, 121, 124). A skargi Vilema

roznoszą się echem ściśniętym od grozy. Sam skazaniec w celi zdaje się być już martwym i groźnym, jego twarz jest blada, co chwilę zamiera w bezruchu, szepcząc do siebie omdlałym głosem (Mácha 1971, s. 124). Wszystko jest tajemnicze, niedopowiedziane, przyroda i krajobraz z jednej strony złowrogie i złowroźne, z drugiej piękne, rozkwitające, delikatne.

Zakończenie poematu także jest przesyczone gotycyzmem. Dowiadujemy się z niego, że Mácha, jako podmiot mówiący w poemacie, jechał w sylwestrową noc na koniu, około północy przez wzgórze, gdzie stracono siedem lat wcześniej Vilema. Ujrzał namiot z wbitym na pal czaszką, wówczas zaczął smętnie wiać wiatr i szczerkać szkielet. Przerażony Mácha uciekł z miejsca zdarzenia i w miejscowej karczmie dowiedział się o historii Vilema, którą postanawia później spisać. Opowieść o smutnym losie rozbójnika wywarła na nim takie wrażenie, że postanowił wrócić w owe tajemnicze, upiorne miejsce, z którego wcześniej uciekł. Gdy powraca znowu w te strony, wówczas znowu jest maj, sielski opis krajobrazu miesza się ze zgrozą i niepokojem. Słychać słodki głos gołębiczy nakłaniający do radości, do miłości i uciechy, a może to trup się śmieje, drażniony powiewem wiatru? Zza chmur wygląda księżyc, rzucając blade światło, a może to kości wbite na pal mienią się tylko jego światłem? Świetliki wesoło latają, a po chwili wydają się być już łzami spływającymi z pustych oczodołów trupa (Mácha 1971, s. 138–140).

Gotycyzm jest także obecny w *Giaurze*. Bohater podróżuje na koniu czarnym jak kruk, który toczy pianę z pyska. Przebywając w zakonie, często trupio się śmieje i wygląda, jakby sama śmierć spoglądała spod jego powiek (Byron 1982, s. 40–41). Dziwne zachowanie bohatera wiąże się z przekleństwem, jakie rzucił na niego umierający Hassan. Oto treść jego słów:

Wyssiesz krew swojej siostry, córki, żony;
Ścierw twój zasilisz cudzym życia zdrojem,
Chciwie pić będziesz, brzydząc się napojem
(Byron 1982, s. 54)

Według tych słów niewierny jeszcze za życia zamieni się w upiora, pijącego krew swoich najbliższych. Przepełnione grozą są także dalsze słowa Turka:

Krwią swoją własną, najmilszą ociekły,
Gryząc twe usta i zgrzytając wściekły,
Wrócisz się znowu pomiędzy grobowce
(Byron 1982, s. 54)

Zdania te budują przerażający nastrój, ociekają krwią, wieje od nich grobowym chłodem i tajemniczością nocy, tak charakterystycznymi dla gotyckich opisów. Kwintesencją gotycyzmu jest także opis twierdzy Hassana:

W jego haremach gniazdo niedoperzy,
Zamiast strażnika puszczyk krzyczy z wieży.

W ogrody czasem dziki pies przybieży,
Spragniony wyje na suchą fontannę;
Stoją wód łoża z marmuru usłane,
Lecz owdowiałe – bo zdroje wymarły,
Zielska się dzikie na dnie rozpostarły
(Byron 1982, s. 43)

W opisie tym znajdziemy bardzo wiele elementów charakterystycznych dla gotycyzmu: hukającego puszczyka, samotnego psa, które przeważnie wywołują w nas lęk, wszędzie rozrastające się dziko chwasty. Gotycyzm Byrona jest prosty, poeta nie tworzy specjalnie wyrafinowanych porównań w przeciwieństwie do Máchy, ale tchnie odczuwalną grozą. Bez gotycyzmu obydwa utwory nie byłyby w pełni sztandarowymi dziełami romantyzmu.

8. Zakończenie

Romantyzm europejski, mający takie same główne założenia i tezy, wykazuje odmienne cechy w różnych kulturach. Logicznym jest zatem wniosek, że wpływ na to mieli autorzy. Choć *Máj* i *Giaur* wykazują podobieństwa, to dzięki talentowi obu twórców każde z tych dzieł jest niepowtarzalne.

Wprawdzie Mácha mógł bezkrytycznie wzorować się na sławnym wówczas w całej Europie Byronie, to jednak na podstawie analizy dzieł obu twórców należy stwierdzić, że czeski poeta nie kopiował bezmyślnie pomysłów od twórcy angielskiego, ale stworzył utwór oryginalny i niezwykle. Za wzór mogły posłużyć mu jedynie główne założenia (dokonanie zbrodni, nieszczęśliwa miłość, fragmentaryczność, gotycyzm). Tym bardziej zasłużenie nazywany jest wybitnym czeskim poetą. Sam bohater *Mája* – melancholijny, snujący filozoficzne refleksje Vilem – to postać zupełnie inna niż dumny i niezłomny Giaur. Vilem to również postać tragiczna, wpłątana w nieszczęśliwy splot wydarzeń, nie do końca odpowiedzialna za swoje nieszczęście. Bohater Byrona z kolei działa zdecydowanie, świadomy konsekwencji swoich wyborów i czynów, co potwierdza, iż nie jest on postacią tragiczną.

W *Máju* szczególnie godne uwagi są fragmenty opisów przyrody, gdzie dosłownie można zaznać jej obecności dzięki umiejętnie dobranym słowom. W sposób szczególny również natura współodczuwa wraz z bohaterem. Piękne opisy przyrody kontrastują z uczuciem grozy i przeplatają się z myślami rozbójnika, czekającego na śmierć. W tych miejscach najlepiej widać talent poetycki Máchy. Byron natomiast ograniczył rolę przyrody jedynie do potęgowania uczucia grozy i budowania klimatu gotycyzmu.

Romantyzm nadal pozostaje interesującą epoką, która wciąż może nas zadziwiać. Pozostaje wyrazić nadzieję, że wnioski zawarte w niniejszej pracy zainte-

resują kogoś na tyle, aby samemu zająć się tym ciekawym okresem, gdzie wciąż jeszcze nie wszystko zostało do końca wyjaśnione.

Literatura

- BYRON G. G., 1982, *Giaur*, Warszawa: PiW.
- Dzieje literatur europejskich*, 1989, t. III, cz. 1, red. W. Floryan, Warszawa: PWN.
- GOETHE J. W., 2006, *Cierpienia młodego Wertera*, Zielona Sowa, Kraków.
- HELSZTYŃSKI S., 1948, *Od Szekspira do Joyce'a*, Warszawa: wyd. Stanisław Cukrowski.
- Historia literatury światowej*, 2005, t. VI, red. T. Skoczek, Bochnia–Kraków–Warszawa: Wydawnictwo SMS.
- HORA-HOREJŠ P., 1997, *Toulky českou minulostí*, t. VI, Praga: Baronet & Via Factii.
- Intimní Karel Hynek Mácha*, 1993, red. M. Pomorský, Praha: Český spisovatel.
- JANSKÝ K., 1953, *Karel Hynek Mácha. Život uchvalitele krásy*, Praga: Melantrich.
- KOČÍ J., 1978, *České národní obrození*, Praga: Svoboda.
- KOPALIŃSKI W., 1991, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Kraków: PiW.
- KŘIVÁNEK V., 1986, *Karel Hynek Mácha*, Praga: Horizont.
- LESNÝ I., 1984, *Zpráva o nemocech mocných. Významné historické postavy očima neurologa*, Praga: Horizont.
- LISIECKA Z., 1997, *Literacka baza danych*, Białystok: Wydawnictwo Elan.
- MÁCHA K. H., 1971, *Máj*, Warszawa: PiW.
- MAGNUSZEWSKI J., 1973, *Historia literatury czeskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mały słownik pisarzy zachodnio-słowiańskich i południowo-słowiańskich*, 1973, red. B. Chyćcińska, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- MICKIEWICZ A., 1949, *Dziady*, Warszawa.
- MROCZKOWSKI P., 1981, *Historia literatury angielskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Okresy literackie*, 1994, red. J. Majda, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- SAMPSON G., 1966, *Historia literatury angielskiej w zarysie*, Warszawa: PWN.
- SŁOWACKI J., 1977, *Kordian*, Warszawa.
- STRASZEWSKA M., 1969, *Romantyzm. Wstęp, wybór materiałów i przypisy*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- SZYROCKI M., 1969, *Dzieje literatury niemieckiej*, Warszawa: PWN.
- Torso a tajemství Máchova díla*, 1938, red. J. Mukarovský, Praga: Frantisek Borový.
- URSEL M., 2000, *Romantyzm*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie.
- WELLEK R., 1971, *K. H. Mácha a anglická literatura*, [w:] *Torso a tajemství Máchova díla*, red. J. Mukarovský, Praha.
- WITKOWSKA A., 1986, *Literatura romantyzmu*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Glottodydaktyka

Katarzyna KRAWCZYK

How to effectively motivate (Czech) students of Polish Studies to learn the Polish language?

Abstract

Motivation is a term which plays crucial role in learning. It refers to a process that elicits, controls, and sustains certain behaviours. The author presents processes of teaching Polish as a foreign language in academic environment of Czech and Slovak students of Polish Studies, describing their motivation (sometimes false), expectations and some difficulties that might appear during the teaching process. The author emphasises that adults' education can be driven by certain level of motivation caused by the teacher (using certain techniques), not forgetting the crucial role of students' self-motivation.

Keywords: motivation, attitude, adult education, students of Polish Studies, Polish as a foreign language

A student with strong motivation will master a language with use of any method, or even against it, whereas the best teaching method will prove to be ineffective if it is not accompanied by a proper feedback on a student's side.

(Szałek 1992, p. 81)

Teaching Polish as a foreign language is a fascinating process, largely due to the fact that it assumes that both sides; a teacher and a learner actively participate in it. Having listened to the reflections of lecturers teaching Polish as a foreign language in various countries and in various groups (not always speaking the same mother tongue) we can get an impression that all their experiences form a certain type of problems and issues. Every group of learners has its own specificity. Interestingly, lecturers most commonly define it not through the prism of particular student's characters, but through their nationality and cultural dif-

ferences. In a way, we somehow automatically tend to evaluate not the work with particular group, but difficulty level of mutual cooperation. Such observations, although interesting and justified, are often just simplifications, merely bordering on stereotypes. For, such reflections build up an image which shows that teaching e.g. Asians (referred to due to geographical and cultural distance) is a challenge, whereas teaching Polish to e.g. Slavs is like a spontaneous process. I have always found such exaggerated statements quite unfair. Such principled opinions should be approached with caution, especially that they are harmful for both learners and teachers. It seems like top-down refusing Asians any success in teaching and learning, perceiving only the difficulties – still very rarely successful; and top-down ascribing of successes to those, to whom a similarity between a studied language and their mother tongue is to help. Anecdotes and stories told by teachers of Polish to various groups are accompanied by a reflection that final success in learning Polish depends on motivation; that irrespectively of their nationality, teachers have the best impressions from working with motivated students.

This article presents the issue of motivation of Czech and Slovak students of Polish Studies¹, as my experience is related to teaching Polish as a foreign language mainly in Czech Republic. The article does not attempt to find correlations between the issue of nationality and motivation. It aims at pointing to problems related to the issue of motivation among adults, as well as at paying attention to the issues with nationality in the background, which may have indirect impact on motivation itself, as they influence a learners' attitude towards a language. The below text aims first of all at answering a question: how to effectively motivate students of Polish Studies to learn Polish?

Why do foreigners learn Polish?

It is definitely easier to work with a group, when we know its expectations and motivation. Foreigners undertaking to learn Polish are most often driven by reasons related to family - their partner, parents or grandparents are of Polish origin. A will to gain or enhance professional qualifications is also vital. Further, Polish friends and acquaintances or particular interest in Polish culture or history can encourage them to learn Polish.

Additional reasons which accompany Czech and Slovak students are a will to get to know the culture and language of the neighbouring country. Another incentive (let me add, often very misleading) is the opinion that studying Polish Studies, due to language similarities, will not be too demanding or time-con-

---

¹ Slovaks constitute a significant portion of students at the Masaryk University in Brno.

suming. It is also worth mentioning that a significant number of Polish philologists are people coming from the Cieszyn Silesia. These students have a strong bond with the region – its culture and history. Another fact is meaningful too, which can be observed at e.g. the Masaryk University i.e. that apart from the major of Polish Studies where students have a chance to learn Polish within traditional philology, Polish courses are also conducted within a new major of study: Polish in business activity, services and tourism. This major with a distinct quality of spreading the knowledge of issues related to Poland was opened in response to a growing commercial and trading cooperation between Poland and its southern neighbour. The students of Polish Studies are also frequently people, who took this major a little by accident, often without being convinced about it – for example because they were not admitted to another major of their dreams². However, it does not mean that they will make poor students. Obviously, they can resign from classes quite quickly, but they can also study Polish with passion and successes.

Getting to know the reasons for which students want to start learning Polish, we must remember that these motives are merely an impulse, a spark, they initiate a cognitive process, and they should support and strengthen it too. However, not always will they mobilize students in course of study with the same strength as in the beginning. A teacher, with use of specific techniques may help in maintaining motivation or, in case of certain students, may even help to awaken it.

Why should the students of Polish be motivated at all to study Polish?

Novice academic teachers e.g. lecturers of foreign languages may assume in their work that the audience they are meeting on their way are mature, motivated and ambitious people. It happens that they are bitterly disappointed, for it appears that despite the fact that they work with a group of adults, who consciously chose a specific major of studies, many people in the group are hardly interested, disoriented and confused. Such an impression often accompanies work with first-year students, for whom not only learning Polish is a novelty, but also learning to get around in an academic world at all. The impression of

---

² From a perspective of language studies the form of entrance examinations at the Masaryk University in Brno seems quite unfortunate and controversial. It is a test checking competence of students only in terms of their ability to study and is not accompanied by any tests of detailed knowledge or even a qualification interview. Irrespectively of what majors the candidates apply to, they write a single test – common for all the faculties (with the exception of Faculty of Medicine). The examination (test) result decides upon admission to particular studies. It is obvious that more prestigious majors require obtaining relatively more points, as the interest in them and competition are bigger.

lack of motivation is thus significantly strengthened by this crucial change in life i.e. starting studies which is a period of greater independence and (self) responsibility, at the same time packed with continuous stream of new situations from academic reality, in which they have not participated before. A majority of students, irrespectively of their year of study, are also people who have not started their active professional life yet, thus they are not very assertive and it happens that due to their natural shyness they have difficulties in communicating even in their mother tongue.

In dissertations and articles discussing motivation, learners are most typically divided into three fundamental age groups: children (further divided into age sub-categories), youth and adults. On the basis of the behaviours listed above, in my opinion, university students are placed somewhere between the second and the third group. Just as adults, they may be more determined indeed, probably they will have some experience in learning foreign languages, and thus will be more aware of their strong sides and weaknesses. On the other hand, certain immaturity will be felt. Thus, just as in case of teaching and motivating youth, a factor of developing autonomous behaviours will play a significant role. Undoubtedly, this is a group of people for whom teachers' expertise and competences are substantial, next to their empathy and enthusiasm.

Good communication = good motivation

In order to motivate efficiently, it is exceedingly important to communicate well with the group. I have already mentioned certain problems in teacher-student relationship; they follow from certain shyness, but paradoxically students are frequently more ashamed of their peers. They often have more difficulties with establishing a relationship with a colleague sitting next to them during classes. Thus, they need to get rid of this blocking closure. There are numerous exercises which are helpful in getting group members to know one another (the techniques will not be described here in detail). It is also worth remembering about various games, not only purely linguistic, but also of an integrative character, especially at the beginning of an academic year. Students with a higher level of knowledge of Polish should be given the best possible conditions for discussion i.e. first in pairs, then on a group forum, in role play etc.

Finally, it is worth remembering to treat the students as partners – i.e. seriously. They are future philologists and this should not be forgotten either during the very process of teaching or at the stage of testing their knowledge.

What is motivation?

As already mentioned, the word motivation may be associated with a stage of starting certain activities, thus for example with a moment of making a decision on studying Polish Studies. In fact, motivation is not only the driving force but this is the force which evokes as well as directs and maintains human behaviours. Motivation engages certain effort; it defines both put effort and persistence - for how long the efforts are made.

Hanna Komorowska describes motivation as striving to reach the objective which in case of foreign language may be related to certain incentives, i.e. motives (Komorowska 2001, p. 128). Such motives which may influence (strengthen or weaken internal motivation) are the following: interests, life experience, opinions, vision of interesting studies, acquiring work, vision of conducting an interesting project, and finally ambition or plans for life. It becomes apparent that factors which encourage learning a language are of a various character. We can divide them into the ones which influence integrative motivation and the ones which are related to instrumental motivation. „The first of them occurs when people master a target language due to their fascination in a culture of a country, in which the language is spoken, want to expand their horizons and do it for pleasure as well as in order to communicate with native speakers of the language, or even become one of them. A second type of motivation occurs when people learn a language due to the benefits which may follow from it (e.g. acquiring a profession, enhancing qualifications, building a professional career), thus a language becomes only an instrument (a tool means) to reach another objective” (Lipińska 2006, p. 71).

A polemic have been going on whether both types of motivation can coexist with each other, or whether they only exist separately. „At formal learning a foreign language we can only speak of instrumental motivation, which, in spite of all, may only lead to very good results” - E. Lipińska quotes the words of J. Arabski (cf. Lipińska 2006). H. Komorowska points to the fact that at this stage of language acquisition, integrative motivation can also appear, although such situations are most commonly encountered „in bilingual countries, in which assimilation and acculturation of people from one language group to a latter is frequently dictated by social situation, understood as a wish to melt into an alien culture” (Lipińska 2006, p. 71).

In fact, it is difficult to assume that formal language learning is accompanied only by instrumental motivation. Ewa Lipińska is of the opinion that in a process of a foreign language acquisition this kind of motivation is very rare in its „pure” form, further adding that instrumental motivation is most commonly strengthened with integrative one, as almost every learner would like to be able

to communicate with native speakers at some point in future, not to mention the fact that this is the fascination in target culture, which is often the initial cause of foreign language learning. We can say that both types of motivation not only do not exclude each other, but they are complementary to each other (cf. Lipińska 2006).

It is also important that such a motivation is a certain state, and this itself assumes some instability. A decrease can occur, which in result may lead to its disappearance. What causes its lack? It happens that a more attractive „motivator” to other activities appears on the way. A conflict arises, as strong motivation towards other sphere may inhibit or disable continuation of actions undertaken before. The reasons may be personal e.g. of a family nature. Teachers themselves may be also discouraging. These are frequently very prosaic factors, such as tiredness or lack of concentration. Irrespectively of the size of such „distracters”, a learner’s attempt to undertake better self-organisation and time management seems to be effective. Maintaining a self-discipline, even when one has a number of duties not directly related or not related at all to language learning, though difficult to achieve, helps to maintain motivation. Apart from self-discipline, a strong will is also necessary in order to reach the targets. In the psychologists’ opinion, it may assign a new quality to motivation. When it is strong enough and stable, it facilitates systematic learning and in result allows to master a foreign language better and faster.

Attitude and motivation

Motivation is also related to more general student’s attitude to the entirety of matters related to learning a foreign language, i.e. with approaches. There are approaches towards languages, which define attitudes towards their difficulty, beauty, usefulness in the world as well as the position towards the society and the culture using the language. Provided it proves to be positive, it may bring an integrating motivation with strongly cognitive orientation (Komorowska 2001, p. 129).

Are Czech students characterized by some distinctive attitude towards the Polish language? It would be difficult not to notice particular behaviours, which indeed may create a certain general picture, and thus may have an influence on motivation. Trying to determine the attitude of Czech students towards the Polish language we will probably notice that we encounter a series of stereotypes and illusory ideas. Some of them may be obviously put right by their completing and putting certain facts, related to e.g. issues of historical grammar, in order. Some of them should be respected, or rather accepted, as they are related to certain individual sphere of perception. Let us take for example the conviction

that Polish sounds funny. It is difficult to imagine the arguments, which would convince in scientific terms that Polish sounds seriously. Anyway, the issue of stereotypes and their influence on learning Polish will be discussed later on. When it comes to society and culture, apart from the students who have already made friends with people of Polish origin or were fascinated by the Polish culture, we should not expect any special delight, or frequently even interest (probably it will have to be gradually aroused). Although I am aware of the fact that the below considerations are a kind of generalisation, still it is worth being aware that an image of a Pole and Poland is not very positive in Czech Republic. This is often surprising to the Poles, whose attitude towards their southern neighbours is very positive and they are interested in the Czech culture. A question can be posed: why is this feeling not reciprocated? The reasons are many, as they are stuck both in history and in the present times. This is a rather complex issue, probably influenced by mentality and media - which are willing to maintain stereotypes. So, the already discussed type of integrating motivation will not be very strong among the Czech students; Polish is *a priori* not very highly valued, is not associated with any prestige and its knowledge is not widely admired.

How to motivate? How to shape a positive approach?

It cannot be denied that the approach to the language influences the success we attain in learning it. As already mentioned, this issue in the Czech environment is connected to certain language stereotypes, as well as to the Czechs' attitude towards the Poles, thus students commencing studies at Polish Studies may have a series of convictions, not always justified. However, this attitude is not lasting once and for all, and teachers can really influence this change.

As already said, Polish culture does not evoke a prompt delight, mainly due to the fact that it is basically unknown. Paradoxically, this may be really helpful in an „invitation” to discover it. For human curiosity is aroused when we learn about something we have not expected, something what surprises us (Mietzel 2003, p. 385). Arousing a cultural curiosity awakens language curiosity and vice versa. Certainly, some content of cultural transmission and reality presented in course manuals may be helpful here, but we should also ensure that students have a contact with Polish also after their courses. To motivate means also to take care of the students' successes not only during foreign language courses, but also beyond them. Encouraging them to listen to radio stations and watch TV programmes related to issues which are interesting to students. The feeling of „I already know something” which they may experience is just uplifting. Reading Polish newspapers, on-line magazines, listening to audio books: it

is worth showing the students how, in a very accessible way, they may create their own language ritual, beyond university walls. Creating such language customs builds specific habits. Whereas the motivation itself is really helpful in starting the studies, habits support its subsequent persistence in striving and maintaining the motivation. The value of travelling to Poland should not be underestimated; these may be both private trips and participating in summer Polish language and culture schools or scholarships. It is also worth undertaking to organize Polish theme events together with the students, which may become part of certain university traditions or initiate common meetings with Polish students, who currently stay in a particular country e.g. within the Erasmus Programme.

It is also important to create a friendly atmosphere for learning, based on mutual respect, understanding and sympathy. This creates favourable conditions for creating the feeling of group identity. Passing the content needed (and thematically close to learners), related to various topics and of diverse structure, which will be found useful in reality (for we are strongly motivated by what we perceive as practical and useful). Therefore, there must be reference to practical application of gained knowledge and skills. Students should have a feeling that they have the right to make mistakes and errors, however it cannot take form of an excuse, it should not mask students' lack of preparation. A belief in one's own ability should be awakened, as well as the power of praise should be appreciated; not only the results are worth awarding, but also the very fact of attempt and trying.

Education is a dialogue meeting. Getting to know student's needs is equally important as expressing expectations towards them by a teacher. Motivating and shaping attitudes may, and even should be connected with working out certain students' attitudes. We should not forget that we deal with students-philologists, we should take care that they develop a habit of independent studying, working with dictionaries, using libraries.

„Inspiration” seems a key word here. Not every language teacher is able to enchant a group with his or her teaching style or personality, but many are capable of sharing their passion and inspiration. For many students, who have not already started their professional career, meeting a person who likes or even loves their work is a very valuable experience. Many students are eager to co-create their classes together with a teacher, to undertake certain cooperation. Foreign language courses are just perfect for interaction. In later course of study, central point should be partly passed to students. Language teachers who are able to get students' active participation in courses always thank students for their participation and co-creation of the course. This is particularly important, sincere appreciation of the group's contribution and engagement. This enthusiasm of stu-

dents may also bear fruit in form of joining the classes by those who were less interested or less active before.

Appearances can be deceptive

Let me come back to language stereotypes, as they may be really a nuisance in a teacher's work. Teaching Polish to Czechs, but also more generally to Slavians is often a fight with language stereotypes, which banally simplify and often distort the image of Polish language. The most frequent are the following: Polish is a funny language, not complicated, village-like, resembling a child speaking, uncomplicated. Are these convictions not familiar? Indeed, this is how the Poles associate the Czech language. From the learner's perspective, most dangerous seems the conviction that Polish is easy, because it is similar. It seems methodologically unjustified to present Polish as a difficult language (it is a mistake to expect that saying such a statement, what worse with apparent satisfaction, will increase students' motivation and ambitions), but it is worth honestly warning that perhaps we should pay more attention to misleading similarities and try to evoke this reflection among the students. It is also worth to implant language care and accuracy in them. I do not mean speaking without errors, but their purposeful limiting to minimum. It is exceedingly important that if a student makes a mistake, we should direct him towards a correct form, point to the fact that he has already mastered these forms i.e. he knows or rather should know how to use them. Ignoring errors of interference character often leads to quite a sad effect i.e. speaking Polish with Czech inflectional suffixes or persistent putting Czech words „ornamented” with Polish suffixes. In result, we obtain „Slavic Esperanto”. A Pole will be able to understand the speaker but he will not be able to determine which language is being spoken. It happens that students perceive a teacher as the one, who, is colloquially speaking „carping”: „My Polish friends praise my Polish and you are picking at every word...”. It is worth making the students aware of the fact that the role of their Polish friends is not to correct their Polish, whereas a teacher's role is to react properly in situations which require it i.e. for example when the same mistakes are made over and over again. Similarity can unfortunately lead to laziness and release students from their feeling of care about correctness and accuracy of their speech. Language closeness can be also demotivating, because „you will always find a way to communicate”.

Language similarity is also a certain capital, worth using and which may be exceedingly helpful at conscious learning of Polish. A teacher, as long as he himself knows some Slavic language, should encourage a linguistic autonomy, should skilfully encourage to look at Polish in a context of Slavic languages

(language studies create ideal conditions for that), point to certain mechanisms, which may help to understand e.g. certain spelling principles. He should motivate and encourage wordplay or even trusting in their linguistic intuition. It often happens that students formulate their opinion quite well, yet they miss e.g. a specific noun which they have not learned yet and which they want to use, for example instead of saying: *poduszka* they will say: *podhlavnik* – and although the form should be corrected, at the same time *podhlavnik* should be appreciated. (Czech word *podhlavnik* could be translated as ‘underheader’ – a word which does not exist in Polish but is understandable). Not only as a manifestation of speaking attempt and not giving up but also as a result of wordplay and inventiveness.

Another problematic issue is worth mentioning also related to similarity of Slavic languages. An attitude frequently encountered among students is „I know better” or „I have my own way”. It happens that in spite of ordering a written exercise, which is clearly signalled by the teacher, a student does not write because „he has ordered everything in his head”. Such an opinion expressed on a group forum should not be left uncommented. We should not be afraid of expressing some firm opinions, especially if we take part in shaping future philologists; writing, taking notes should become an indispensable process of assimilation of a language material. It should be absolutely vital in case of exercises which aim at shaping specific skills. Future philologists should be made aware that a process of learning a foreign language is a process which makes sense only at the moment it is complete. Ignoring any specific skill, at the assumption that „I do not need it” is short-sighted, immature and directed against the learner himself.

Let us remember then to appreciate the attitude of engaged students. This does not mean favouring some of them, but promoting proper models, attitude of openness and engagement, solidity and hard-work.

Conclusion

Motivating students may apparently seem to be a process, if not unnecessary then already completed. Whereas, motivation „presents specific state of human feelings, so it has an attributional dimension, whereas motivating is an action, thus it has active, functional dimension” (Borkowska 1985, p. 11). What is more, motivation is something, the existence of which cannot be just automatically assumed in learners (including students of Polish within Polish Studies) in such cases it should be postulated and developed. There is not a motivation which would permanently last by itself, it needs to be strengthened.

A process of adults' learning is to a large extent based on the assumption that students reveal a mature attitude of openness, hard-working and engagement. However, it is worth being aware that mature behaviours do not automatically have to accompany adulthood.

A foreign language teacher should put all efforts in order to use the time devoted to learning Polish as effectively as possible, and at the same time encourage a will of independent deepening of knowledge among the students, which will continue also after classes. Creating such a situation, combined with working out certain habits among future philologists gives a real chance of starting meta cognitive processes, whose value is indisputable.

A teacher (himself being well motivated) is a prerequisite in learning a foreign language, because he has real influence on students' approach and motivation. However, in a final settlement even the greatest engagement of a teacher cannot replace students' own work and contribution to the process of learning. It is worth remembering that nothing motivates students more than their successes that they already have achieved, progress in learning and realizing by themselves that their language skills could give them actual advantages outside the classroom.

Reference

- BORKOWSKA S., 1985, *System motywowania*, Warszawa.
- KOMOROWSKA H., 2001, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa.
- LIPÍŃSKA E., 2006, *Czynniki wpływające na proces uczenia się*, [w:] *Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego*, Kraków.
- MIETZEL G., 2003, *Psychologia kształcenia*, Gdańsk.
- SZĄŁEK M., 1992, *Sposoby podnoszenia motywacji na lekcjach języka obcego*, Poznań.

Urszula KOLBEROVÁ
Sebastian TABOŁ

Związki frazeologiczne w glottodydaktyce języka polskiego

Abstract

The authors begin from the concept of phraseology in Czech and Polish linguistics and then depict an application of this method in glottodidactics. They focus on the analysis of the most common idiomatic expressions in Polish. They come to the conclusion that a significant part of phrasemes refers to topics that frequently arise in foreign language learning and they are related to the semantic field regarding parts of the body.

Abstrakt

Autorzy wychodzą od koncepcji frazeologii w językoznawstwie polskim i czeskim, a następnie opisują zastosowanie tej metody w glottodydaktyce. Skupiają się na analizie najczęściej występujących związków frazeologicznych w języku polskim. Dochodzą do wniosku, że znaczna część jednostek frazeologicznych nawiązuje do tematów, które najczęściej pojawiają się w nauce języka obcego i są związane z polem semantycznym części ciała.

Keywords: Polish language, phraseology, glottodidactic

Słowa kluczowe: język polski, frazeologia, glottodydaktyka

Wstęp

Związki frazeologiczne pomnażają zasób środków leksykalnych w danym języku. W ten sposób dochodzi do urozmaicania wypowiedzi poprzez tworzenie nowych synonimów. Przykładowo zamiast *oszukać* czy *przechytrzyć kogoś* możemy powiedzieć *wyprowadzić kogoś w pole*, *wystrychnąć na dudka*, *zrobić z kogoś osła*, *wprowadzić kogoś w maliny*, *nabić kogoś w butelkę*, *okantować*

kogoś... Po drugie, uzupełniają system słownikowy języka. Czasami słowa nie pokrywają całej płaszczyzny znaczeniowej i tym samym brakuje wtedy pewnych określeń. Na przykład o rzeczy, której nie możemy do niczego porównać (nie wiadomo, o co chodzi, jak ją opisać możemy), powiedzieć *ni to ryba, ni to rak*.

Poprzez frazeologizmy i ich różne zabarwienie semantyczne możemy wyrazić swoje emocje, swoją postawę wobec czegoś. Takie związki frazeologiczne jak *zdechnąć jak pies* i *przenieść się na łono Abrahama* oznaczają to samo – *umrzeć*, jednak każdy z nich w zupełnie inny sposób przekazuje swoją treść. Pierwszy z nich jest dysfemizmem, drugi zaś eufemizmem.

Ustalając postać związków frazeologicznych, człowiek sięgał do licznych źródeł. Niektóre frazeologizmy pochodzą z Biblii (*syn marnotrawny*), mitologii (*nitka Ariadny*), z literatury antycznej (*koń trojański*), polskiej (*ideał sięgnął bruku*) czy europejskiej (*walka z wiatrakami*), inne mają swoje korzenie w zjawiskach przyrody (*huk jak grzmot*), w rolnictwie (*siać wiatr*), cechach zwierząt (*chytry jak lis, pokorne cielę*), jeszcze inne mają swe początki w kulturze średniowiecznej (*rzucić komuś rękawicę, wleźć za skórę*). Niektóre frazeologizmy mogą przybrać postać zacytowanych zdań czy ripost postaci historycznych (*po nas choćby potop*) itp.

Dziś najczęściej frazeologizmy powstają w toku codziennych kontaktów, a wywodzą się głównie z różnych gwar środowiskowych (*co jest grane?*, *rzucić wapno na druty, puścić szczura*). Są tworzone i upowszechniane świadomie głównie przez rynek reklam. I właśnie świat reklamy, nauki, rozwoju techniki – obok gwar środowiskowych – stanowią dziś najczęstsze źródło nowych frazeologizmów (*pracować na zwolnionych obrotach*). Kolejnymi źródłami współcześnie powstających frazeologizmów są polityka, media, upowszechniają się różnorodne gry językowe. Związki frazeologiczne, jak nic innego, potrafią, dzięki swojemu niepospolitemu brzmieniu i ogólnej znajomości, przyciągać uwagę. Wykorzystuje to głównie świat reklamy, polityki, mediów.

Znaczna część polskich związków frazeologicznych powstała na gruncie rodzimego języka, inne znowu przejmujemy z języków obcych. Na przykład język czeski najbardziej w przejmowaniu i kalkowaniu wyrazów wykorzystał język niemiecki. Natomiast język polski w wyniku XIX-wiecznej mody na francuszczyznę najwięcej kalk językowych przejął właśnie z tego języka¹ (*klatka schodowa, obiad proszony, wybraniec fortuny, herbatka tańcząc, rzut oka, brak smaku*). Kolejne frazeologizmy zostały zapożyczone, choć już nie w tak

¹ Wykład prof. Damborskiego na temat typologii metod badawczych w językoznawstwie na Uniwersytecie Ostrawskim.

znacznym stopniu, z języka niemieckiego (*tu leży pies zakopany*) i rosyjskiego (*został zdjęty ze stanowiska*).

Pojęcie frazeologii

Termin *frazeologia* zrodził się z połączenia dwóch greckich wyrazów *phrasis* ‘mówienie’ i *lógos* ‘słowo, nauka’, czyli frazeologię możemy rozumieć jako „naukę o sposobach wysławiania się” (Čermák 2007, s. 482). Jak podaje Stanisław Skorupka, pomimo tego że termin znany jest od XVI wieku, po raz pierwszy pojawił się w tytule słownika grecko-łacińskiego M. Neandra (Kurkowska, Skorupka 1959, s. 12), a w Polsce termin ten po raz pierwszy został użyty w *Słowniku języka polskiego* autorstwa Orgelbranda, pochodzącego z połowy XIX wieku (Kurkowska, Skorupka 1959, s. 12). Podobnie w Czechach po raz pierwszy publikacja zawierająca w tytule słowo *frazeologia* pojawiła się w roku 1821 autorstwa Josefa Matěja Sychry pt. *Versuch einer böhmischen Phraseologie* (Čermák 2007, s. 482–483).

Badania na szerszą skalę nad frazeologią zostały rozpoczęte dopiero po drugiej wojnie światowej. Prowadzone były przede wszystkim w Związku Radzieckim, w Polsce zostały zapoczątkowane dopiero w latach siedemdziesiątych XX wieku przez Stanisława Skorupkę. Oprócz niego zagadnienia z dziedziny frazeologii polskiej podjęli również: Stanisław Bąba, Mieczysław Basaj, Andrzej Lewicki, Anna Pajdzińska, Halina Kurkowska, Wojciech Chlebda, Piotr Müldner-Nieckowski i inni.

Pierwsze zdefiniowanie terminu *frazeologia* na gruncie polskim znajdujemy w wyżej wymienionym *Słowniku języka polskiego* Orgelbranda (Kurkowska, Skorupka 1959, s. 12), który podaje, że jest to:

- „[...] budowa okresów, zdań, szykowanie wyrazów,
- [...] sposób gładkiego wysławiania się przy ubóstwie myśli”.

Dzisiaj frazeologię ujmuje się w trzech aspektach². Po pierwsze, o frazeologii mówimy, mając na myśli naukę, dyscyplinę, dział językoznawstwa, ściślej leksykologii, który zajmuje się analizą i opisem utrwalonych w języku połączeń różnych wyrazów. Po drugie, jest to zbiór takich połączeń wyrazowych, które w danym języku utrwaliły swoje znaczenie, tworząc związki frazeologiczne, czyli związki, których znaczenia najczęściej nie można sprowadzić do sumy znaczeń składników. Trzecia definicja *frazeologii*, odwołująca się do jej potocznego znaczenia, sama w sobie z powodzeniem stanowi frazeologizm, ukazując

² Za Müldner-Nieckowski 2004, s. 13, podobna definicja także na stronie internetowej: www.frazeologia.pl/frazeologia/frazy.php?s=kompedium; dostęp: 21.10.2015.

nietypowy lub zawiły sposób wyrażania się, np. *Niczego nie zrozumiałem, taką mówił frazeologią!*

Stanisław Bąba (1986, s. 8) rozumie frazeologię jako wypowiedź o treści niemającej pokrycia w rzeczywistości, czężą gadaninę, piękne słowa i hasła bez głębszej treści. Natomiast w terminologii naukowej określa tak zarówno dział nauki o języku zajmujący się analizą, jak i opis ustalonych połączeń wyrazowych. Idąc za S. Bąbą (1986, s. 8–9), można stwierdzić, że przedmiotem badań frazeologicznych są dwa rodzaje ustalonych połączeń wyrazowych, a mianowicie takie związki wyrazowe, których znaczenie nie wynika ani z sumy znaczeń komponentów, ani ze znaczenia poszczególnych komponentów (*drzeć koty, mieć muchy w nosie*), po drugie chodzi o takie związki wyrazowe, których znaczenie wynika z sumy znaczeń komponentów, przy czym przynajmniej jeden z nich ma osobliwe, nietypowe znaczenie (*dziki lokator, walczyć z wiatrakami*).

Najszerzej można opisywać frazeologię jako zbiór związków frazeologicznych. Mówiąc o związkach frazeologicznych mamy na myśli utrwalone w użyciu połączenia dwu- lub więcej wyrazowe, które posiadają znaczenie najczęściej niedające sprowadzić się do prostej sumy znaczeń swoich składników, np. *marzenie ściętej głowy, chłopski rozum, pójść po rozum do głowy*. Do związków frazeologicznych zaliczane mogą być także przysłowia, porzekadła, sentencje i maksymy.

Idąc za czeskim językoznawcą Františkem Čermákiem (2007, s. 13), można powiedzieć, że „zjawisko [...] frazeologii jest ograniczone ze względu na kombinacje takich jednostek języka, które są dane znaczeniem. Idiomy i związki frazeologiczne, które dane znaczenie tworzą, posiadają własne znaczenie i funkcję, są jednak zawsze nietypowe i nie mieszczą się w ramach zwyczajnych reguł językowych – semantycznych, gramatycznych. [...] Na ich powstanie wpływ miała przede wszystkim składnia, jak również morfologia, a ich odmienność powstawała z biegiem czasu, dzięki specyficznej funkcji i ustalającemu się uzusowi językowemu frazemów i zmianie w samym systemie językowym. Frazeologia to jedyny dział morfologii związany z kombinatoryką słów”.

Pojęcia *frazeologizm* i *idiom*

Podstawowymi pojęciami z zakresu frazeologii są takie pojęcia jak *frazeologizm*, *frazem* czy *idiom*. Są one – podobnie jak wyrazy – składnikami wypowiedzi i tekstów.

Frazeologizmem albo inaczej związkiem frazeologicznym nazywamy utrwalone społecznie połączenie co najmniej dwóch wyrazów, którego znaczenie nie wynika ze znaczeń składników. Są więc one niekiedy nazywane *wielowyrazowymi słowami*. Nieraz mogą stanowić nawet całe zdania (por. www.frazeolo-

gia.pl). Stanisław Bąba natomiast, jak już wspominałam wyżej, mówiąc o przedmiocie zainteresowań frazeologii, wyróżnia dwa rodzaje ustalonych połączeń wyrazowych, a mianowicie takie związki wyrazowe, których znaczenie nie wynika ani z sumy znaczeń komponentów, ani ze znaczenia poszczególnych komponentów (*drzeć koty, mieć muchy w nosie*), a po drugie chodzi o takie związki wyrazowe, których znaczenie wynika z sumy znaczeń komponentów, przy czym przynajmniej jeden z nich ma osobliwe, nietypowe znaczenie (*dziki lokator, walczyć z wiatrakami*). W odniesieniu do obu typów połączeń stosuje Bąba termin *frazelogizm* lub inaczej *jednostka frazeologiczna* (Bąba 1986, s. 8–9).

Frazemem natomiast nazywamy utrwalone połączenie wyrazów, którego znaczenie nie jest metaforyczne. Sens frazemu mieści się w zakresie znaczenia wyrazu nadrzędnego (dominującego) (np. *palma pierwszeństwa* od znaczenia słowa *pierwszeństwo*, *sezon ogórkowy* od *sezon*, *radosna twórczość* od *twórczość*, *składać podanie* od *podanie*, *sardoniczny uśmiech* od *uśmiech*) (www.frazeologia.pl).

Odmienne znaczenie niż we frazeologii posiada frazem w frazematyce, gdzie uważany jest za „względnie stałą formę językową, która w danej sytuacji jest – niezależnie od swych cech strukturalnych i semantycznych – przyjętym, a nierzadko i jedynym sposobem wyrażania danej treści” (frazeologia.pl).

Pojęcie *idiom* odnosi się do frazeologizmów istniejących w danym języku, które nie sposób dosłownie przetłumaczyć na inny język. Jak podaje portal internetowy frazeologia.pl, „idiomem nazywamy frazeologizm, którego znaczenie jest zupełnie inne niż wynikałoby ze znaczeń każdego ze składników lub z sumy tych znaczeń”. Stanisław Bąba opisując pojęcie *idiom*, przytacza następującą definicję:

[...] frazeologizmy semantycznie nieregularne (*robić z gęby cholewę, zwinąć chorągiewkę*) nazywa się także idiomami i zwrotami idiomatycznymi. Termin *idiom* bywa jednak dość często utożsamiany z terminem *idiomatyzm* odnoszącym się do takich frazeologizmów istniejących w danym języku, które nie mają dosłownych odpowiedników w innych językach (Bąba 1986, s. 9).

Nieco inny punkt widzenia na wyżej wymienione pojęcia *frazelogizm*, *frazem* i *idiom* prezentują językoznawcy czescy, przy czym *frazelogizm* i *frazem* w językoznawstwie czeskim bywają używane zamiennie.

Podobne znaczenie mają również *frazem* oraz *idiom*. Termin *frazém* w językoznawstwie czeskim jest używany zwłaszcza z punktu widzenia formalnego natomiast o *idiomie* mówimy, gdy chcemy podkreślić stronę semantyczną (Čermák 2007, s. 33). František Čermák stwierdza:

Frazém a idiom je nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky) (Filipec, Čermák 1985, s. 177).

Różne koncepcje frazeologiczne

W polskim językoznawstwie wydziela się cztery zasadnicze ujęcia frazeologii. Najstarsze, dziś niemal klasyczne, to ujęcie Stanisława Skorupki. Odwołuje się ono do stabilności połączeń wyrazowych. Kolejnym jest koncepcja Andrzeja Marii Lewickiego, który charakteryzuje frazeologię na gruncie syntaktycznym. Trzecie ujęcie to koncepcja Stanisława Bąby, który również nawiązuje do struktury formalnej frazemów. Ostatnie, najnowsze to ujęcie Piotra Müldnera-Nieckowskiego, który uważa, że frazeologizmy należy dzielić według mechanizmu tworzenia się związków frazeologicznych. Tym samym kładzie on nacisk na inne zjawiska frazeologiczne, jak choćby derywację frazeologiczną. W polskim językoznawstwie występuje jeszcze piąte ujęcie frazeologii, frazematyka Wojciecha Chlebdy, który analizował frazeologię w ujęciu nadawcy, ale idiolektalnym, nie społecznym.

W pracach czeskich można wyróżnić koncepcję Františka Čermáka, według którego „frazeologie a idiomatika jazyka vytváří více hierarchických a po stránce formální i významové vzájemně dosti odlišných úrovní, a to v rozsahu od slova k větě a jejím kombinacím” (Filipec, Čermák 1985, s. 167). Należy także wspomnieć o pracach Evy Mrhačovej, która bodaj najszerzej rozumie pojęcie frazeologii, włączając do niej paremiologię. Na gruncie słowackim frazeologią zajmuje się Jozef Mlacek, który w swej pracy *Slovenská frazeológia* (1984, s. 68–69) wyróżnił klasyfikację semantyczną, funkcyjną, konstrukcyjną, stylistyczną, klasyfikację według części mowy, dalej dzieli frazeologizmy według pochodzenia, bazy powstania, stosunku frazeologizmu do języka literackiego. Zwraca też uwagę na utartość i wariantywność frazeologizmów.

Podobnie jak S. Skorupka, również A.M. Lewicki w swym podziale wyszczególnił frazy jako samodzielnie funkcjonujące zdania. Każda fraza bowiem jest zdaniem, jednak w zakres badań frazeologicznych mogą wchodzić tylko ustabilizowane pod względem składników zdania, czyli przysłowia, sentencje i maksymy. Innymi słowy te zdania, których cechą jest powtarzalność, ogólna znajomość w danym środowisku. Trzeba jednak zaznaczyć, że niektórzy językoznawcy przysłów, sentencji, maksym, paremii i aforyzmów nie zaliczają do frazeologii, inni zaś sytuują je na pograniczu frazeologii (np. P. Müldner-Nieckowski).

Trudno dopatrywać się genezy poszczególnych przysłów. Zazwyczaj chodzi o anonimowe zdania powstałe w mowie potocznej i w takiej tradycji utrwalone, najczęściej oznaczają mądrość i prawdę ludową, nierzadko spotykamy je w postaci rymowanej (*Nosił wilk razy kilka, ponieśli i wilka*). Wyrażają one bezpośrednio lub metaforycznie myśl o charakterze ogólnym, ale odnoszącą się do określonej sytuacji życiowej. Nauka o przysłowiach (przysłowioznawstwo)

przeżywa w dzisiejszych czasach swój rozkwit, wyróżnić można nawet jej gałęzie: paremiografię, czyli zbieranie przysłów, oraz paremiologię, czyli ich analizę historyczno-kulturową (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Przysłowie>).

Natomiast sentencje i maksymy posiadają swojego autora, ich źródłem jest najczęściej literatura (np. Seneka, Chamfort, A. Fredro), w czym uwidacznia się ich kunsztowność, dobór poszczególnych słów, dbałość o formę i język. Maksymy to krótkie, zwykle jednozdaniowe wypowiedzi wyrażającą ogólną prawdę, mądrość dotyczącą życia człowieka. Zawierają pewną zasadę postępowania, wskazówkę obyczajowo-moralną (<http://pl.wikipedia.org/wiki/Maksyma>).

Do związków frazeologicznych, których autorzy są znani bądź też związki te wystąpiły w popularnych dziełach anonimowych, zaliczamy tzw. skrzydlate słowa. Są to cytaty z dzieł, słynne powiedzonka osób publicznych³.

Sentencje natomiast zawierają ogólną myśl o charakterze ogólnofilozoficznym, są sformułowane w wyrazisty i dosadny sposób, w odróżnieniu od maksymy nie wskazują drogi postępowania.

Glottodydaktyka języka polskiego

Na początku lat 90. XX wieku ukazały się prace monograficzne poświęcone aspektowi kulturowemu oraz socjokulturowemu z zakresu glottodydaktyki. Autorzy tych monografii opierali swoje badania na światowym dorobku glottodydaktyki, odwołując się do nielicznych polskich prac poświęconych tym zagadnieniom. Do tej pory aspektowi socjokulturowemu były poświęcone prace P. Gancarka (1997), A. Dąbrowskiej (1998), G. Zarzyckiej (2000), A. B. Burzyńskiej (2002), S. Schmidt (2004) oraz W. Miodunki (2004). Powyższe monografie poświęcone zagadnieniu aspektu socjokulturowego pozwoliły na ustalenie stanu badań w tym zakresie, a w następstwie tego określenie podręczników, które należy poddać analizie językoznawczej w zakresie aspektu socjokulturowego i które do tej pory nie zostały przeanalizowane.

Niniejsza część praktyczna artykułu przedstawia wyniki analizy podręczników do nauki języka polskiego jako obcego przeprowadzonej pod kątem obecności jednostek frazeologicznych. Analizie poddano całość materiału językowego, zawartego w podręcznikach, tzn. teksty wraz z objaśnieniami oraz ćwiczenia.

---

³ Idąc za Piotrem Müldnerem-Nieckowskim, stwierdzić można, że, aby cytat czy sentencja, wypowiedź osoby publicznej stała się skrzydlatym słowem, musi być barwna, aluzyjna, obrazowa, musi łatwo zapadać w pamięć. Na skutek częstego używania cytaty te upowszechniają się i niewiele osób pamięta, że mają one autora (Müldner-Nieckowski 2004, s. 15).

Podręczniki, które poddano analizie, miały różną zawartość, konstrukcję, adresowany były do osób o różnym poziomie zaawansowania. Podział poziomów przyjęto za *Europejskim systemem opisu kształcenia językowego* (2003), który wyróżnia:

- poziom podstawowy (A1, A2);
- poziom samodzielności językowej (B1, B2);
- poziom zaawansowany (C1, C2).

O przyporządkowaniu podręczników do poszczególnych poziomów decydowały stwierdzenia autorów, zamieszczone we wstępie do podręcznika. Podczas wyboru podręczników kierowano się następującymi kryteriami:

- a) **p o z i o m n a u c z a n i a** – w trakcie badań analizie poddano przede wszystkim podręczniki na poziomie podstawowym, ponieważ na tym etapie nauki języka polskiego jako obcego najtrudniej wprowadzić elementy języka odwołujące się do aspektu socjokulturowego ze względu na bardzo ograniczoną możliwość eksplikacji w nauczaniu języka obcego;
- b) **t y p p o d r ě c z n i k a** – do analizy wzięto podręczniki dla humanistów;
- c) **c z a s u k a z a n i a s i ę d r u k i e m** – postanowiono analizować tylko te podręczniki, które zostały wydane w latach 1999-2009 w ostatnim dziesięcioleciu w tzw. nowej polskiej rzeczywistości, wyzwolonej spod ograniczeń cenzury komunistycznej.

Autorzy niniejszej pracy przeanalizowali 28 podręczników: 10 z poziomu podstawowego, 11 z poziomu samodzielności językowej oraz 7 podręczników z poziomu zaawansowanego. Według wspomnianych kryteriów analizie poddano następujące podręczniki:

Tabela nr 1. Wykaz podręczników do nauki języka polskiego jako obcego wydzielonych do analizy

Tytuł podręcznika	Skrót tytułu używany w tekście
I Poziom podstawowy	
Ciechorska J., Ludzie, czas, miejsca. Język polski na co dzień. Gdańsk, 2001.	CL
Drwał-Straszakowa K., Martyniuk W., Powiedz to po polsku Say it the Polish way: ćwiczenia rozwijające sprawność rozumienia ze słuchu, tłum. B. Potok, Kraków 2006.	DSMP
Gałyga D., Ach, ten język polski!. Podręcznik do nauki języka polskiego: ćwiczenia komunikacyjne dla grup początkujących. Kraków 2002.	GA
Jakubowski B., El polaco 4 en semanas, Warszawa 2007.	JE
Janowska A., Pastuchowa M., Dzień dobry. Podręcznik do nauki języka polskiego dla początkujących, Katowice 2005.	JPD
Miodunka W., Cześć, jak się masz?. Podręcznik do nauki języka polskiego dla początkujących. tłum. M. Wójcikiewicz, C. Thornton, Karków 2002.	MC

Rudzka B., Goczołowa Z. Wśród Polaków. Podręcznik języka polskiego dla cudzoziemców Cz. 1. Wyd. 2, Lublin 2004.	RGW
Serafin B., Achtelek A., Miło mi panią poznać. Język polski w sytuacjach komunikacyjnych, wyd. 4, Katowice 2007.	SAM
Szałasta-Rogowska B., Dzień dobry. Zbiór testów do podręcznika. Katowice 2006.	SRD
Szelc-Mays M., Rybicka E., Słowa i słówka. Podręcznik do nauczania słownictwa i gramatyki dla początkujących, Kraków 2003.	SMRS
II Poziom samodzielności	
Bajor E., Madej E., Wśród ludzi i ich spraw, Warszawa–Łódź 1999.	BMW
Lewiński P., Oto polska mowa, Wrocław 2001	LO
Lipińska E., Dąbska E. G., Kiedyś wrócisz tu... Cz. I: Gdzie nadwiślański brzeg, Kraków 2003. LDKLipińska E., Z polskim na ty. Podręcznik do nauki języka polskiego dla stopnia progowego. Poziom progowy, Kraków 2003.	LZ
Madeja A., Morcinek B., Polski mniej obcy. Cz. 1, Podręcznik do nauki języka polskiego dla średnio zaawansowanych. Poziom średni ogólny (B2), Katowice 2007.	MMP
Mędak S., Liczebnik też się liczy. Poziom średni ogólny, Kraków 2004.	ML
Polakiewicz L., Intermediate Polish. A Cultural Reader with Exercises, Lublin 1999.	PI
Pyzik J., Przygoda z gramatyką. Fleksja i słowotwórstwo imion. Ćwiczenia funkcjonalno-gramatyczne dla cudzoziemców, Kraków 2000.	PP
Seretny A., Kto czyta – nie błądzi: podręcznik do nauki języka polskiego. Ćwiczenia rozwijające sprawność czytania. Kraków 2007.	SK
Szelc-Mays M., Coś wam powiem... Ćwiczenia komunikacyjne dla grup średnich, Wyd. 2, Kraków 2002.	SMC
Szelc-Mays M., Nowe słowa-stare rzeczy. Poziom podstawowy i średni ogólny, Kraków 2004.	SN
III Poziom zaawansowany	
Dobesz U., Spacery po Wrocławiu: teksty do ćwiczeń w czytaniu, mówieniu i pisaniu dla cudzoziemców. Poziom średnio zaawansowany i zaawansowany, Wrocław 2003.	DS
Kita M., Skudrzyk A., Człowiek i jego świat w słowach i tekstach: wybór tekstów języka polskiego dla cudzoziemców na poziomie zaawansowanym, Katowice 2009.	KSC
Kubiak B., Na łamach prasy : podręcznik do nauki języka polskiego: rozumienie tekstu czytanego dla cudzoziemców. Zaawansowany Cz. 1, Kraków 2009.	KN
Lipińska E., Dąbska E. G., Kiedyś wrócisz tu... Cz. 2. By szukać swoich dróg i gwiazd. Poziom zaawansowany (C1), Kraków 2005.	LDK
Mędak S., Co z czym? Ćwiczenia składniowe dla grup zaawansowanych. Universitas, Kraków, 2001.	MC
Mędak S., W świecie polszczyzny: podręcznik do nauczania języka polskiego dla obcokrajowców. Poziom C2 - dla zaawansowanych, Kielce 2007.	MW
Seretny A., Per aspera ad astra. Podręcznik do nauki języka polskiego. Ćwiczenia rozwijające sprawność czytania. Kraków 2008.	SP

Przedmiotem badań była analiza językoznawcza podręczników do nauki języka polskiego jako obcego, a głównym problemem aspekt socjokulturowy zawarty w tych podręcznikach.

W niniejszej pracy przyjęto metodę analityczną, językoznawczą, wpisującą się w zakres metody glottodydaktycznej. Metoda ta posłużyła do ustalenia najczęściej występujących związków frazeologicznych w analizowanych podręcznikach. W badanym materiale wydzielono frazeologizmy, które podzielono na następujące grupy:

Góra

Dziękować z góry, obiecywać złote góry, potraktować kogoś z góry, (LDK, s. 116, 173, 230, 231)

Ręka – palec – głowa

Być prawą ręką kogoś (LO, s. 17), zawracać komuś głowę (LO, s. 17), pójść komuś na rękę (LO, s. 17), patrzeć przez palce (LO, s. 17), trzymać rękę na pulsie LO, s. 16), siedzieć komuś na głowie (LO, s. 16), być samotnym jak palec (LO, s. 16), mieć coś w małym palcu (LO, s. 16)

Czas

Nadgryziony zębem czasu (LO, s. 77), ciężkie czasy (LO, s. 77), kawał czasu (LO, s. 77), zdążyć przed czasem (LO, s. 77), iść z duchem czasu (LO, s. 77), zyskać na czasie (LO, 77), gorący czas (LO, s. 78), zabijać czas (LO, s. 78)

Nos – oko

Mieć kogoś w nosie (LO, s. 117), czuć pismo nosem (LO, s. 117), zawiesić na kimś oko (LO, s. 117), rzucić okiem (LO, s. 117), wpaść komuś w oko (LO, s. 117)

Zwierzęta

Uparty jak osioł, zdrowy jak koń, chytry jak lis, brudny jak świnia, wierny jak pies, odważny jak lew, głodny jak wilk, głupi jak muł, ślepy jak kret (LO, s. 163)
Zrobić kogoś w konia, tyle, co kot napłakał, płakać jak bóbr, zachowywać się jak słoń w porcelanie, pogoda pod psem, pokazać komuś, gdzie raki zimują, wieszać na kimś psy, mieć węża w kieszeni, działać na kogoś jak płachta na byka (LO, s. 168 i n.), gruba ryba, zdrowy jak ryba, ryba połknęła haczyk, jak ryba w wodzie (LDK, s. 116, 173, 230, 231)

Język

Mieć długi język, lecieć z wywieszonym jęzorem, zapomnieć języka w gębie, wziąć kogoś na języki, język sobie ostrzyć na kimś, język swędzi, ciągnąć kogoś za język, dostać się na języki, połamać sobie język, mieć coś na końcu języka, trzymać język za zębami, ugryźć się w język (KSC, s. 12 i n)

Uczucia

Ktoś ma duszę na ramieniu, komuś serce wyrywa się do czegoś (kogoś), komuś serce podchodzi do gardła, komuś włosy stają dęba, komuś brwi podniosły się do góry, dusza ucieka w pięty, dzwonić zębami, przewraca się wątroba, gotuje się krew, zalewa się łzami, połyka łzy, tonie w łzach, oblał go mokry pot, krew odpłynęła z twarzy, wystąpiły siódme poty (KSC, s. 212 i n)

Pali wstyd, płonie z miłości, pograża się w żalu, tonie w bólu, zalać szczęście, przyплыw wzruszenia, płomień nienawiści, (KSC, s. 215)

Inne

Rozebrany do rosołu, uderzyć się w czoło, być przy kości, być obfitych kształtów, rozebrać się do rosołu, mówić bez ogródek, (KSC, s. 408 i n.), przenieść się na tamten świat, Pan Bóg ją do siebie powołał, zasnąć na wieki, mokra robota (MSC, s. 407)

Zakończenie

Jak widać z powyższej analizy znaczna część jednostek frazeologicznych nawiązuje do prostszych, podstawowych tematów, konkretnie do pola semantycznego związanego z częściami ciała (ręka, palec, głowa, język, nos, oko), liczną grupę stanowią także zwierzęta. Również znaczną część przeanalizowanego materiału stanowią porównania.

Jak można zauważyć, w podręcznikach dla poziomu podstawowego frazeologizmy nie występują, pojawiają się dopiero w podręcznikach II i III poziomu zaawansowania. Zostaje tak spełniona podstawowa zasada dydaktyczna – stopniowania trudności. Ponadto obcokrajowiec zapoznając się ze związkami frazeologicznymi w znacznej mierze wzbogaca swoje słownictwo czynne, które świadczy o wysokiej kompetencji językowej, zastrzeżonej dla ambitnych uczniów. Związki frazeologiczne wskazują także na to, że język polski posiada bogatą formę artykułowania myśli. Poznanie tych związków wzbogaca także świadomość językową. Dlatego można zwrócić się do autorów podręczników do nauki języka polskiego, aby w kolejnych wydaniach zawarli więcej przykładów związków frazeologicznych, dostosowanych do poziomu opanowania języka.

Literatura

- BALOWSKI M., 2007, *Glottodidaktické otázky české frazeologie*, [w:] *Co všechno slovo znamená*, red. D. Moldanová, M. Balowski, Ústí nad Labem, Univerzita J.E. Purkyně, s. 49–56.
- BĄBA S., 2009, *Frazeologia polska*, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań.
- BĄBA S., 1989, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*, Poznań.
- BĄBA S., 1986, *Twardy orzech do zgryzienia, czyli o poprawności frazeologicznej*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- BĄBA S., LIBEREK J., 2003, *Mały słownik frazeologiczny współczesnego języka polskiego*, Kraków.
- BĄBA S., LIBEREK J., 2001, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa.
- BURZYŃSKA A. B., 2002, *Jakże rad bym się nauczył polskiej mowy... O glottodydaktycznych aspektach relacji język a kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Wrocław.

- CHLEBDA W., 1991, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, Opole.
- ČEJKA M., 1992, *Česká lexikologie a lexikografie*, Brno.
- ČERMÁK F., 2007, *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*, Karolinum, Praha.
- ČERMÁK F., 2001, *Jazyk a jazykověda*. Praha.
- DĄBROWSKA A., 1998, Czy istnieje w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców wyraźny obraz Polski i Polaków? (*Próba znalezienia stereotypu*), [w:] J. Anusiewicz, J. Bartmiński (red.), *Język a kultura*, t.12: *Stereotyp jako przedmiot lingwistyczny. Teoria, metodologia, analiza empiryczna*, Wrocław.
- GARNCAREK P., 1997, *Świat języka polskiego oczami cudzoziemców*, Warszawa.
- LOTKO E., 1998, *Slovník lingvistických termínů pro filology*, Olomouc.
- MIODUNKA W. (red.), 2004, *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Kraków.
- MÜLDNER-NIECKOWSKI P., 2007, *Frazeologia poszerzona. Studium leksykograficzne*, Warszawa.
- MÜLDNER-NIECKOWSKI P., MÜLDNER-NIECKOWSKI Ł., 2004, *Nowy szkolny słownik frazeologiczny*, Świat Książki, Warszawa.
- MÜLDNER-NIECKOWSKI P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- SCHMIDT S., 2004, *Kompetencja komunikacyjna Niemców w polskich aktach grzeczności językowej*, Pułtusk.
- ZARZYCKA G., 2000, *Dialog międzykulturowy. Teoria oraz opis komunikowania się cudzoziemców przyswajających język polski*, Łódź.

Językoznawstwo

Literaturoznawstwo

Glottodydaktyka

Recenzje i omówienia

Kronika

O češtině a češtinářích

Marie Čechová, *Řeč o řeči*, Praha: Academia 2012,
311 s. ISBN 978–80–200–2069–7.

Pražské Nakladatelství Academia vydalo pozoruhodný reprezentativní soubor vybraných studií a statí prof. PhDr. Marie Čechové, DrSc., významné osobnosti české bohemistiky a ligvodidaktiky. Ohlédnutí za autorčinou celoživotní bohatou odbornou a publikační činností soustřeďuje přes čtyři desítky studií a statí napsaných za posledních zhruba třicet pět let.

Pro knižní vydání doznaly původní texty prof. Čechové určitých změn: byly částečně přepracovány a aktualizovány (u každé studie figuruje bibliografický odkaz originální verze i míra jejího přepracování), byla do nich rovněž doplněna nejnovější příslušná odborná literatura. I přes určitou inovaci poskytují jednotlivé kapitoly zčásti synchronní, ale i diachronní pohled na řadu relevantních témat vztahujících se k široce pojaté problematice užívání řeči v různých sférách komunikace.

Publikace je rozdělena do dvou oddílů nazvaných *I. Řeč v praxi* a *II. Osvojování řeči a jazyka*, z nichž každý je dále členěn na dva pododdíly.

První okruh příspěvků (*I. A – Vybrané řečové jevy lexikální, morfologické a syntagmatické*) se věnuje řešení mnohých praktických problémů řečové kultury s důrazem na jevy povahy lexikální a gramatické. Z řady fundovaných článků připomínám alespoň pojednání o humoru v řeči, o pohledu na českou morfologii z diachronní perspektivy na pozadí Nerudových a Hádkových povídek, o expanzivním charakteru předložky *na*, o aspektech užívání kategorie mluvnické osoby či o otázce přesnosti a přibližnosti ve věcném stylu aj.

Značný prostor je vyhrazen druhému tematickému bloku (*I. B – Frazémy v praxi*), který se z různých zorných úhlů zabývá frazeologií: frazémy a jejich chápáním mládeží, dynamikou frazeologie, pragmatickým charakterem frazémů či zachycováním významných událostí naší historie ve frazeologii, kulturní frazeologii a otázkami spjatými s jejím porozuměním, zachycením prostorových motivů ve frazémeh apod. Nejen ve zmíněných pasážích je třeba ocenit uvádění četných výstižných příkladů z každodenní komunikace různých typů mluvčích.

Třetí okruh studií (*II. A – Osvojování řeči a jazyka z hlediska žáků a učitelů*) přináší řadu inspirativních momentů ze sféry osvojování jazyka a řeči z hlediska vyučujících i jejich žáků. Autorka pojednává o pedagogické komunikaci, o problematice kreativity ve vyučovacím procesu, o předpokladech osvojování poznatků z českého jazyka, o otázkách pojmoslovných, o analogismu a anomalismu ve vyučování mateřskému jazyku, o problematice porozumění textu, a to i se zřetelem k češtině jako cizímu jazyku, o stavu a o výhledech vzdělávání učitelů češtiny atd.

Ve čtvrtém souboru studií (*II. B – Medailonky bohemistů – učitelů učitelů*) nalézáme působivá pojednání o význačných osobnostech jak ze sféry češtinářské, tak učitelské:

čtenáři se nabízí možnost poznat blíže Aloise Jedličku, Miloše Dokulila, Karla Hausenblase, Jaroslava Jelínka, Vlastimila Styblíka, Karla Olivu i další vyučující a češtináře, a to i z mimopražských univerzitních bohemistických pracovišť – konkrétně ze Západočeské univerzity v Plzni a z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, na níž prof. Čechová dlouhá léta působila. Vzpomínky na tyto autorčiny kolegy a spolupracovníky, jejichž přínos není vždy náležitě docenován, čtenáře nepochybně zaujmou, a to nejenom svým lidským rozměrem.

Monografie prof. M. Čechové se vyznačuje nejen nevšední šíří záběru, bohatým dokladovým materiálem, ale i pozoruhodnou tematickou pestrostí, aktualností, poučeným a prozíravým řešením mnohých problémů současně řečové i vyučovací praxe. Velmi užitečná publikace je určena širokému okruhu čtenářů – odbornou oporu a inspiraci v ní naleznou jednak oboroví bohemisté, a to vyučující i studenti, publicisté, jednak profesionální uživatelé českého jazyka a vůbec všichni zájemci o otázky spjaté s naší mateřštinou a s různými aspekty jejího řečového užívání.

Milan Hrdlička, Praha

Konstruktywizm w aspekcie filozofii komunikacji

Michał Wendland, *Konstruktywizm komunikacyjny*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2011, 268 s. ISBN 978-83-7092-120-0.

Nie ulega wątpliwości, że refleksja nad istotą komunikacji we współczesnym świecie stała się po prostu nakazem czasu. Ów nakaz znakomicie zrozumieli Poznańscy filozofowie, a dokładniej pracownicy Zakładu Teorii i Filozofii Komunikacji, działającego w Instytucie Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Učení, z prof. Bolesławem Andrzejewskim na czele, mają się badawczo – z pozoru prostego – zdefiniowania tego komunikacyjnego wymiaru rzeczywistości, który nazwany został przez Apla „pierwszą filozofią naszych dni”. To dzięki nim w Poznaniu od kilku lat kreuje się Poznańska Szkoła Komunikacji Społecznej, a w zamyśle recenzowana książka w pewnym sensie jest pozycją szczególną, gdyż otwiera serię wydawniczą, nazwaną Biblioteką Komunikacji Społecznej.

Książka Michała Wendlanda, *Konstruktywizm komunikacyjny*, stanowi niezwykle cenną analizę samego pojęcia konstruktywizmu, który – rozpościerający się na wielu dziedzinach wiedzy – jak zaznacza sam Autor, jest dość kłopotliwym stanowiskiem. Występuje on w rozmaitych postaciach, dlatego uwspólnienie go w definicyjnej jednolitości nie jest zadaniem niemożliwym, aczkolwiek stanowiłoby nie lada wyczyn. Dlatego też już na samym wstępie M. Wendland jasno formułuje własny punkt widzenia na to problematyczne pojęcie. Autor recenzowanej książki mówi z jednej strony o „słabszej postaci perspektywy konstruktywistycznej”, w której podmiot wpleciony w siatkę zależności społecznych konstruuje wiedzę o świecie; z drugiej strony o „mocnej postaci perspektywy konstruktywistycznej” – tutaj na czoło wysuwa się aktywność podmiotu

w procesie poznawczym, podczas którego podmiot nie tylko wytwarza ową wiedzę o świecie, ale jest niejako „twórcą” tego świata. Już na samym wstępie warto zaznaczyć, na co później wielokrotnie zwraca uwagę i sam Autor – iż mając na myśli rzeczywistość podmiotu, mówimy o *rzeczywistości społeczno-kulturowej*.

Następnie należy zwrócić uwagę na cel, jaki postawił sobie Autor monografii odnoszącej się do konstrukttywizmu komunikacyjnego. Otóż koncentrując się na koncepcjach filozoficznych nowożytnych oraz współczesnych myślicieli, głównie działających na polu filozofii języka, M. Wendland koncentruje się na radykalnej odmianie konstrukttywizmu, której wyjaśnienie zostało wskazane wyżej. Tutaj człowiek jako istota społeczno-kulturowa konstruuje wiedzę o świecie, jak i sam ten świat. Ale, jak łatwo zauważyć, nie wyczerpuje to w pełni problematyki perspektywy konstrukttywistycznej w kontekście komunikacyjnym. Dlatego też w dalszym kroku Autor rozważa pogląd, jakoby nasze bycie-w-swiecie było relatywizowane, determinowane oraz konstruowane w oparciu o działania komunikacyjne. Istotnym w tym akapicie jest choć wymienienie, na czyich koncepcjach filozoficznych zasadzają się wywody M. Wendlanda, a są to postaci wysokiej rangi, jeśli spojrzeć na konstrukttywistyczne inspiracje; w tym miejscu wskazać należy na I. Kanta, W. von Humboldta, E. Cassirera, H.-G. Gadamera, L. Wittgensteina czy M. Heideggera.

Autor recenzowanej pracy dokonał jej podziału na dwie części. Pierwszą z nich, zatytułowaną, *Założenia, geneza i rozwój konstrukttywizmu komunikacyjnego*, otwiera rozdział zatytułowany *Ogólna perspektywa konstrukttywistyczna*. W podrozdziale *Uwagi wstępne o pojęciu języka i świata społeczno kulturowego* wartym zauważenia jest odwołanie się przez pryzmat Heideggerowskiej inspiracji do *ludzkiego bycia w świecie*. Tutaj rzeczywistość społeczno-kulturowa konstruowana jest – co ważne – w ujęciu wspólnotowym, przez pewną ludzką *zbiorowość*. Tym samym komunikacyjnego konstrukttywizmu nie wolno nam utożsamiać ze stanowiskiem naiwnego realizmu, który pojmuje świat jako obiekt złożony z wielu mniejszych obiektów. W ujęciu konstrukttywistycznym rzeczywistość społeczno-kulturowa to przede wszystkim fakty, obiekty konstruowane i zależne od człowieka. Nie należy jednak perspektywy konstrukttywistycznej wiązać z jakąkolwiek odmianą subiektywizmu, solipsyzmu. Dodatkowo odżegnywanie się Autora od stanowiska realizmu nie oznacza jeszcze jego zwrotu w stronę antyrealizmu, co M. Wendland wyjaśnia w późniejszym fragmencie książki, nawiązując tym samym do irrealizmu Goodmana.

Inspirującą częścią tegoż podrozdziału są rozważania oscylujące wokół ujęcia języka z perspektywy komunikacyjnego konstrukttywizmu. Autor przyjmuje rozumienie języka w nawiązaniu do koncepcji z pogranicza logiki i językoznawstwa. Składa się on z reguł fonetycznych syntaktycznych oraz semantycznych; w tym miejscu M. Wendland powołuje się na wywody J. Kmity oraz J. Zdybel. Poznański filozof wskazuje na dwa podejścia opozycyjno-„zastosowawcze” w stosunku do języka: z jednej strony traktuje go jako „narzędzie” służące konstruowaniu rzeczywistości, z drugiej jako jej „zwierciadło”. W tym duchu w swej monografii przyjmuje zbliżoną do Cassirera oraz Humboldta koncepcję języka, którą B. Andrzejewski określa jako aktywistyczną koncepcję języka.

Drugi rozdział, zatytułowany *Uwarunkowania filozoficzne konstrukttywizmu komunikacyjnego*, rozbity został na dwa podrozdziały. Za ich pośrednictwem Autor zawęża obszar swoich dociekań do ram ściśle filozoficznych, zdając sobie sprawę z jego interdyscyplinarnego zastosowania w innych dziedzinach, takich jak pedagogika, matematyka czy socjologia (na co zwraca uwagę w drugim podrozdziale I rozdziału). Tym samym pierwszy podrozdział o tytule *Podstawowe przesłanki filozoficzne konstrukttywizmu komunikacyjnego* za swą podstawę przyjmuje Kantowski transcendentalizm i jego neokantowskie konsekwencje. Ważnym wydaje się być w tym miejscu podkreślenie specyficznego rozumienia obiektywności, którego niewłaściwe rozumienie może doprowadzić na manowce i doprowadzić do pojmowania konstrukttywizmu w duchu solipsystycznej wykładni. Nie idzie tu wszak o obiektywność „ontologiczną”, ale o współczesne jej utożsamienie z pojęciem *intersubiektywności*. M. Wendland w dość odważny, ale znaczący sposób, konstatuje, jakoby konstrukttywizm miał swoje źródło – w aspekcie filozoficznym – właśnie w przekształceniach, co do pojmowania samej obiektywności, gdzie za prekursorów w tym względzie uważa się Kanta, Hegla, później także Cassirera i Diltheya.

Nie mniej istotny w tym wymiarze podrozdział, *Zwrot lingwistyczny a konstrukttywizm*, wskazuje na powiązania konstrukttywistyczne z zagadnieniem komunikacji, a dokładniej koncentruje się wokół filozofii języka. Zawarcie w monografii tego podrozdziału Autor uzasadnia, w ogólnym ujęciu, dwojako. Stoi on bowiem na stanowisku, iż właśnie *po* tytułowym zwrocie lingwistycznym nastąpiła zmiana w podejściu do funkcji, jaką pełni język, a także, jaką pełni działanie komunikacyjne w procesie konstytuowania rzeczywistości. Mianowicie przestał on być jedynie biernym środkiem, służącym do jej opisu, ale stał się „czynnikiem służącym aktywnemu wpływowi, kształtowaniu rzeczywistości przez człowieka jako posługującego się językiem” – jak tłumaczy sam Autor. Drugą z pobudek usytuowania w tym miejscu zagadnienia zwrotu lingwistycznego jest konieczne rozróżnienie pomiędzy *mową* i *językiem*, uzasadnienie użycia terminu *kommunikacyjny*, a nie *językowy* konstrukttywizm, wyjaśnienie szeregu pojęć kluczowych dla współczesnej humanistyki, m. in. takich jak komunikacja, odbiorca, nadawca, kultura, symbol, narzędzie, wspólnota.

W nawiązaniu do kantowskich powiązań konstrukttywizmu M. Wendland w rozdziale: *W poszukiwaniu źródeł konstrukttywizmu komunikacyjnego*, w trafny sposób uzasadnia tezę, mówiącą o Kantowskich i pochodnych od niej neokantowskich związkach z perspektywą konstrukttywistyczną. Autor właśnie w „przewrocie kopernikańskim” – traktującym podmiot jako aktywny czynnik współkonstytuujący rzeczywistość poznającego, w postulacie „rzeczy samej w sobie”, czy w pytaniu o możliwość sądów syntetycznych *a priori* dopatruje się źródeł analizowanej koncepcji, nie traktując jej jako bezpośrednio z niej wyrosłej, lecz bardziej jako podwalinę do stworzenia warunków ku jej zaistnieniu. Oczywiście, koncepcja Kantowska posiada i sporo „braków”, jeśli spojrzeć na konstrukttywistyczne ujęcie podmiotu uwikłanego w kulturę, czego nie znajdziemy na kartach Kantowskich dzieł. Z jednej strony chwaląc myśliciela z Królewca za jego aprioryczno-transcendentalistyczne teorie, nie dostrzeżemy bezpośrednio w jego refleksjach takich zagadnień, jak komunikacja, język, znak czy symbol.

Następną istotną część omawianego rozdziału stanowi podrozdział *Aprioryzm lingwistyczny: Wilhelm von Humboldt jako spadkobierca Kanta*. Humboldt, jako wybitny kontynuator Kanta, w oparciu o Kantowski aprioryzm i transcendentalizm, formułuje własne koncepcje dotyczące języka. M. Wendland jako istotną Humboldtowską konstruktywistyczną podstawę uznaje jego ujęcie języka jako „wytwórczości”, *energeia*. Nie jest on „wytworem”, *ergonem*. Konsekwencje takie niesie pojmowanie stanowiska Humboldta jako aprioryzmu językowego, gdzie język stanowi „element niezbędny do zdobycia określonego poglądu na świat”.

Odnosząc się do E. Cassirera, nazywanego spadkobiercą Humboldta, Autor powołuje się na jego filozofię form symbolicznych. W tym duchu traktuje język jako istotny element konstruowania świata, a nie tylko jako jego odzwierciedlenie. Poprzez powoływanie się na koncepcję człowieka jako *animal symbolicum* następuje jego swoiste zakotwiczenie oraz współuczestniczenie w kulturze. Tylko i wyłącznie świat kultury Cassirer przyporządkowuje ludzkiemu pojmowaniu rzeczywistości, jej tworzeniu. Ale nie jest to nigdy świat przynależny samej jednostce, lecz ma on wymiar *wspólny* dla innych jej uczestników. W tym duchu Autor dopatruje się Cassirerowskich powiązań z konstruktywizmem.

Napomnieć należy, iż w ostatnim podrozdziale M. Wendland odwołuje się do neo-humboldtyzmu L. Weisgerbera. Przytaczając jego koncepcję językowego obrazu świata traktuje ją jako osłabioną wersję radykalnej odmiany komunikacyjnego konstruktywizmu w odniesieniu do badań na gruncie językoznawstwa. Autor w pewnym sensie wypomina językoznawcom pewną ostrożność, jeśli idzie o wikłanie się w wątki filozoficzne podczas analizy JOŚ (językowego obrazu świata), jednocześnie słusznie zwraca uwagę na czynniki to powodujące: problemów językoznawcom nastroczają trudności interpretacyjne pojęcia obiektywności i rzeczywistości.

Rozdział czwarty, zatytułowany *Obecność konstruktywizmu we współczesnej filozofii*, zamyka część pierwszą niniejszej rozprawy. Autor podzielił go na osiem części, omawiając kolejno koncepcje oparte na filozofii analitycznej i na tradycji hermeneutycznej: L. Wittgensteina (istotne rozważania późnego Wittgensteina, zgodnie z którymi język ulega intersubiektywizacji i jest ujmowany w aspekcie wspólnotowym), teorii aktów mowy Johna L. Austina (wypowiedzi performatywne ustanawiają świat), irrealizmie Nelsona Goodmana (naczelna idea bytowania wielu światów, których konstruktorem jest człowiek), myśli M. Heideggera (język jako „dom bycia”), H.-G. Gadamera (język jako prymarny w stosunku do człowieka), K.-O. Apla (retranscendentalizacja komunikacji; idealna wspólnota komunikacyjna zwierająca konsensus w drodze działań komunikacyjnych) oraz na hipotezie determinizmu i relatywizmu językowego. Jak zaznacza sam Autor, rozważania powyższych myślicieli nie są rozważaniami filozofów-konstruktywistów, ale na nich wznoszą się fundamenty refleksji konstruktywistycznej.

Część druga recenzowanej książki pt. *Konstruktywizm komunikacyjny*, wyposażona została w trzy rozdziały. Popierając tezę o komunikacyjnym konstruowaniu rzeczywistości społeczno-kulturowej, M. Wendland syntetyzuje wnioski i refleksje filozoficzne zawarte w części pierwszej.

Pierwszy rozdział tej części monografii nosi tytuł *Człowiek w kulturze*. Autor dokonuje w nim analizy niezbędnych dla komunikacyjnego konstrukttywizmu zagadnień: kultury, obiektywności oraz narzędziowości. Na potrzeby rozważań M. Wendland przyjmuje społeczno-regulacyjną koncepcję kultury J. Kmity. Obstaje przy stanowisku, iż człowiek bytuje w świecie istic kulturowym i przez pryzmat kultury – tylko i wyłącznie w kontekście jej uwarunkowań odbiera otaczającą go rzeczywistość. To kultura definiuje świat człowieka, wytycza ramy myślenia o nim. Autor recenzowanej książki przyjmuje, iż rzeczywistość kulturowa to jedyna rzeczywistość dostępna człowiekowi. Pozostałe „rzeczywistości” są jedynie ludzkimi „postulatami”. Dla istoty rozmyślań nad obraną odmianą konstrukttywizmu Autor dołącza jeszcze jedno założenie: nieodłączny związek kultury z działaniami komunikacyjnymi, nawiązując do intersubiektywnej komunikowalności.

W dalszym kroku M. Wendland zajmuje się *Problemem pojęcia obiektywności*. Jak wcześniej zostało wspomniane, owe pojęcie uległo transformacji w dziejach myśli filozoficznej. Początkowo pojmowane było jako obiektywność „ontologiczna” (odwołująca się do bytów istniejących samoistnie), współcześnie obiektywne istnienie to istnienie intersubiektywne. Idąc tokiem myśli A. Pałubickiej, M. Wendland przyjmuje jej definicję obiektywności, w której obiektywne istnienie przedmiotu ulega konstytucji w rzeczywistości społeczno-kulturowej. Rzeczywistość tę tworzą akty porozumiewania się poprzez symbole, co nazywa Autor działaniami komunikacyjnymi.

Odwołując się do trzeciego podrozdziału: M. Wendland analizuje pojęcie narzędziowości w perspektywie konstrukttywistycznej, odwołując się m.in. do myśli M. Heideggera. Stanowisko Autora zasadza się na konstatacji, iż działania komunikacyjne i ich realizacja charakteryzują się narzędziowością. Jak to rozumieć? M. Wendland tłumaczy, iż za pomocą symbolicznych narzędzi, takich jak gesty, słowa, wspólnoty ludzkie tworzą własną, kulturowo-obiektywną rzeczywistość. Inspiracją dla wprowadzenia kategorii „narzędzi-symboli” stała się dla Autora filozofia form symbolicznych Ernsta Cassirera.

Problem komunikacji w ujęciu nauk społecznych to tytuł drugiego rozdziału, w którym M. Wendland koncentruje się na priorytetowym zagadnieniu komunikacji. Próbuje wyjściowo dokonać jej charakterystyki dochodzi do wniosku, iż w obliczu wielu szkół, podziałów, klasyfikacji itp. w konsekwencji nie stworzono precyzyjnie ani wspólnego im przedmiotu badań, ani rozwiązań metodologicznych, ani uzgodnień terminologicznych. W związku z tym trudno rzetelnie określić „kondycję nauk o komunikacji”.

W dalszej części zaprezentowane zostaje stanowisko Autora w stosunku do sformułowania rozumienia komunikacji. Uznaje on komunikację za tylko i wyłącznie fenomen ludzki; nie przynależy ona do świata zwierząt, nie występuje również na poziomie biologicznym człowieka. Działanie komunikacyjne cechuje się przede wszystkim racjonalnością, symbolicznością i jest ulokowane w społecznych strukturach. Jedną z jego kluczowych, lecz nie najważniejszych, form jest funkcja przekazywania informacji. Wynika to z konsekwencji, wiodącej przez pryzmat Kmitowskiego ujęcia kultury, traktowania działania komunikacyjnego jako podlegającego *interpretacji* oraz spełnianego w sposób *intencjonalny*. Zdaniem M. Wendlanda dopiero komunikacja wyposażona w dwa powyższe czynniki jest w stanie stać się „konstruktorem” rzeczywistości kultu-

rowej. Dodatkowo należy podkreślić, iż Autor w odniesieniu do działania komunikacyjnego przyjmuje Weberowską wykładnię działania racjonalnego. W związku z tym nie jest ono traktowane jako zachowanie instynktowne; nie odsyła nas do świata zwierząt, lecz do podmiotu funkcjonującego w kulturze i w rzeczywistości społecznej.

Ostatni, podsumowujący rozdział niniejszej pracy nosi tytuł *Perspektywa konstrukttywizmu komunikacyjnego*. W podrozdziale *Teza o językowym budowaniu obrazu rzeczywistości* na wstępie następuje odwołanie do koncepcji aktywizmu językowego w wersji zaproponowanej przez B. Andrzejewskiego. Autor konsekwentnie zaznacza, iż nie wszystkie odmiany aktywistycznej koncepcji języka powinny być utożsamiane z analizowaną przez niego koncepcją konstrukttywizmu. Wątki aktywistyczne, celujące w komunikacyjny konstrukttywizm, fundują się głównie na „aktywnej roli języka w procesie poznawczego ustosunkowania się człowieka do rzeczywistości”. Ale sam konstrukttywizm wychodzi *poza* sformułowania aktywistyczne. Jak pisze M. Wendland, osią rozważań staje się ujęcie języka jako „aktywnego”, w opozycji do jego „biernego” ujęcia.

Początkiem podrozdziału *Mowa jako narzędzie* stała się analiza pojęcia symbolu w ramach zastosowania go do form wyrazu, narzędzi, jakich podmiot używa podczas dokonywania działania komunikacyjnego. W związku z tym badacz odwołuje się do „formy symbolicznej” E. Cassirera, jako najtrafniej wyrażającej przyjęte przez niego, „robocze” znaczenie słowa *symbol*, który w myśl Autora określa wszystko to, przez co/za pomocą czego/czym następuje międzyludzka komunikacja. W związku z różnorodnością form symbolicznych wprowadzone zostaje do obszaru rozważań pojęcie *roz-mowy*, która oznacza w tym kontekście faktyczne dokonywanie się komunikacyjnego działania. W tym wymiarze podmiot dokonuje konstrukcji swojej rzeczywistości, wytwarza teoretyczną oraz praktyczną o niej wiedzę. *Roz-mowa* jest specyficzną odmianą mowy; nie jest tylko „praktycznym” użyciem języka, lecz odnosi się do sfery komunikacji niewerbalnej, na nią składa się kontekst sytuacyjny działania, podczas której wykorzystywane są – charakterystyczne dla danej zbiorowości – formy symboliczne. Kontekst ten staje się uzasadnieniem wcześniejszego rozróżnienia mowy i języka. Warto zwrócić uwagę, co w tej kwestii ma do powiedzenia sam Autor niniejszej pracy:

Zakładam, że to właśnie mowa (a roz-mowa jako fatyczne „tu i teraz dzianie się” mowy) jest czynnikiem konstruującym, narzędziem-symbolem, podczas gdy język [...] stanowi formę czyniącą artefakty mowy trwałymi i obowiązującymi obiektywnie w danej zbiorowości ludzkiej (s. 16–17).

W ostatnim podrozdziale recenzowanej książki, zatytułowanym *Komunikacja a konstruowanie świata*, Autor analizuje zależności komunikacyjne w procesie konstruowania świata. Zdaniem filozofa komunikacja stanowi swoisty dia-log, w którym dochodzi do „ukonstytuowania się” nadawcy względem odbiorcy. Mono-log nie stanowi jeszcze komunikacji która musi odbywać się w oparciu o określone reguły intersubiektywne. Idąc za Gadamerem M. Wendland stwierdza, iż „minimalna wspólnota komunikacyjna” w toku roz-mowy dokonuje konstrukcji „świata, w którym bytuje”, jak również wiedzy o tym świecie. Dlatego też możemy mówić o konstytutywnej roli komunikacji w odniesieniu do „ludzkiego bycia w świecie”.

Spoglądając na powyższe wywody z całą odpowiedzialnością można stwierdzić, iż Autor sprostał postawionemu sobie zadaniu. W pracy zaznacza się nie tylko wszech-

stronna wiedza badacza, umiejętnie wykorzystana w określonych kontekstach, ale także ogromna sprawność językowa i kultura filozoficzna. Na co warto zwrócić uwagę, to ujmująca rzetelność refleksji filozoficznej: „ostrożność” w posługiwaniu się terminami filozoficznymi, które – mimo ich częstego użycia – mogą rościć pewne niebezpieczeństwo interpretacyjne. Co za tym idzie, M. Wendland często wprowadza własne ustalenia terminologiczne – czemu nie sposób zaprzeczyć – dość trafne i czyniące pracę jasną i przejrzystą w swej konstrukcji. Także uporządkowana odpowiednio struktura pracy, celująca „od podszewki” w kluczowe zagadnienia, nie powinna sprawiać trudności nawet dla osób słabo zorientowanych filozoficznie.

Dla bardziej „wtajemniczonych” w perypetie Poznańskiej Szkoły Komunikacji Społecznej nie powinno być niczym zaskakującym nawiązanie Autora recenzowanej książki do intelektualnego dorobku tejże Szkoły. Nie pozostaje nic innego, jak w tym miejscu życzyć Filozofom Poznańskiej Szkoły wielu dalszych sukcesów badawczych na komunikacyjnym polu, a serii Biblioteki Komunikacji Społecznej dalszych tego typu pozycji i pogratulować udanego wydawniczego początku.

Magdalena Gilicka, Poznań

Henryk Jasiczek pohledem literárního historika Libora Martinka

Libor Martinek, *Henryk Jasiczek. Monografie*, Opava: Libor Martinek, Literature & Sciences, 2016, 270 s. ISBN 978–80–904126–6–8.

Kniha *Henryk Jasiczek. Monografie* byla vydána opavským nakladatelstvím a vydavatelstvím LITERATURE & SCIENCES v roce 2016 jako 2. díl edice Spisovatelé Těšínska. Autorem monografie je Libor Martinek (*1965), literární historik, kritik, editor, básník a vysokoškolský pedagog. Od roku 2010 je docentem české literatury v Ústavu bohemistiky a knihovnictví SU v Opavě, v roce 2012 byl jmenován mimořádným profesorem Vratislavské univerzity, kde přednáší dějiny české literatury v Ústavu slovanské filologie. Je členem Obce spisovatelů ČR, Obce překladatelů ČR, Těšínsko-záolžského kola Hornoslezského literárního sdružení s centrem v Katovicích. Své odborné studie i básně publikuje na stránkách odborných literárněvědných a literárních časopisů u nás i v zahraničí, je nositelem významných českých i světových literárních cen.

Badatelsky se Martinek věnuje poválečné české literatuře, české, německé a polské literatuře ve Slezsku od středověku po současnost, literární teorii, komparatistice a problematice regionu. Je autorem odborných publikací: *Polská literatura českého Těšínska po roce 1945* (2004), *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920* (2006), *Region, regionalismus a regionální literatura* (2007), *Życie literackie na Zaolziu 1920–1989* (2008), *Současná česká literatura I/1* (2008), *Identita v literatuře českého Těšínska. Vybrané problémy* (2009), *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé*.

I. díl. *Od středověku po interetnické vztahy v literatuře 20. století* (2009), *Hledání kořenů. Literatura Krnovska a její představitelé*. II. díl. *Od národního obrození do současnosti* (2010), *Fryderyk Chopin v české literatuře* (2013), *Władysław Sikora. Monografie* (2015), *Identita v literatuře Těšínska. Monografie* (2015).

Martinkova rozsáhlá monografie o Henryku Jasiczkovi (1919–1976) je logicky rozčleněna do jedenácti kapitol a čtenář má tak před sebou ucelený obraz básníka, prozaika a novináře, jenž vstoupil do kontextu polské i české literatury. V první kapitole se seznamujeme s podrobným Jasiczkovým životopisem. Autor byl synem svobodné matky, brzy osiřel a byl vychováván příbuznými Knoblochovými v Oldřichovicích, kde také vychodil obecnou školu, měšťanku navštěvoval v Trinci. Libor Martinek připomíná, že H. Jasiczek se v průběhu války připojil k odbojovému hnutí, zasloužil se o vydávání polskojazyčného podzemního časopisu *Naprzód*, kde debutoval jako redaktor i jako básník. Maturitu složil v roce 1952 na Pedagogickém gymnáziu v Orlové, v letech 1953–1959 studoval dálkově v Praze na Karlově univerzitě žurnalistiku a polštinu, dobře se znal s významným českým polonistou Karlem Krejčím. Po válce byl zaměstnán jako redaktor polských komunistických novin „*Hlas lidu*“, také redigoval *Kalendář Hlasu lidu*. V roce 1945 se podílel na založení Polského kulturně-osvětového svazu v Československu. Byl členem Svazu slezských spisovatelů, Svazu československých novinářů a Svazu československých spisovatelů. V letech 1958–1970 byl redaktorem dětského časopisu *Jitřenka*, v období let 1959–1966 pracoval jako redaktor polské sekce *Krajského vydavatelství* v Ostravě a současně do roku 1970 vedl kulturní rubriku měsíčníku „*Zwrot*“ v Českém Těšíně. Spolupracoval s Polskou scénou Těšínského divadla a s Loutkovým divadlem *Bajka*. Za své sympatie k uvolnění ve straně a společnosti se po srpnových událostech 1968 ocitl mezi nejvíce diskriminovanými osobnostmi polské inteligence českého Těšínska, vstup armád ostře kritizoval. Za své kulturně-společenské aktivity byl Henryk Jasiczek několikrát oceněn a vyznamenán, např. Důstojnickým křížem řádu znovuzrození Polska (1967).

Ve druhé kapitole věnuje Martinek pozornost vývojovým proměnám Jasiczkovy básnické poetiky. Počátky básnické tvorby Henryka Jasiczka jsou poznamenány socialistickým realismem. Básnický debut, *Rozhovory s tichem* (1948), je ovlivněn válečnými vzpomínkami, ale také krásami přírody a touhou po samotě. Ve druhé sbírce, *Chvála života* (1952), lyrický subjekt zachycuje podzimní nálady. Básnickovy angažované básně mají charakter glos k aktuálním hospodářským a politickým změnám ve společnosti. Epická poema o Janu Sabelovi *Hvězdy nad Beskydy* (1953) celkově vyznívá jako přerod chudého a nedůvěřivého horala do podoby hutníka a uvědomělého dělníka. Dle konstatování Libora Martinka čerpá Jasiczek inspiraci pro svou tvorbu ve folkloru prostřednictvím stylizace větné stavby a slovní zásoby v duchu beskydského nářečí, užitím rytmu lidové písně a užíváním metafor vycházejících z lidové poezie. Ve čtvrté básnické sbírce *Vytesané sekeřící* (1955) lyrický hrdina spojuje folklorní inspirace se zápasem o společenskou spravedlnost. Jedná se o hrdinu, jenž je hrdinou folklorním a současně vyhovujícím požadavkům socialistického realismu. Jasiczkovy básně mají uměleckou hodnotu, navazují na pohádky, legendy a těšínský folklor. Básnické texty angažované lyriky byly mj. inspirovány poezií Marie Konopnické a Władysława Broniewského.

V básnické sbírce *Jasminové noci* (1959) spatřovala kritika vlivy poezie Leopolda Staffa, o Jasiczkově básnické tvorbě se psalo jako o náladové lyrice osobního tónu, jež charakterizují stoicko-melancholické reflexe, sentimentalismus a cit pro krásu. Podle L. Martinka si Henryk Jasiczek osvojil dobově frekventované básnické formy, jakými byly óda, poema, balada, píseň a hymnus. V 60. letech 20. století byl básník silně ovlivněn současnou českou a slovenskou poezií, ze starších umělců zejména tvorbou Jiřího Wolкера, Stanislava Kostky Neumanna a Josefa Hory. V básnických sbírkách *Jizvy paměti* (1963) a *Zamyšlení* (1969) se setkávají všechny dosavadní motivy Jasiczkovy tvorby. Lyrický subjekt v nich hodnotí své zkušenosti a hledá stěžejní motiv své existence. Klíčovými motivy sbírek je problematika války a jejích následků. Martinek podotýká, že zralá poezie sbírky *Zamyšlení* „rezignuje na jednoznačná řešení prvních sbírek“, je skeptická, věrná určitým hodnotám a zásadám, básník v ní neustále hledá své místo v měnícím se světě. Autora monografie ve druhé kapitole také zajímá specifické postavení Jasiczkovy poezie v regionální literatuře Těšínska, zastavuje se u charakteristických motivů jeho básnické tvorby, ke kterým patří motiv hor, motiv kříže, související s myšlenkou polského mesianismu, motiv rukou, očí, trávy a existenciální motiv smrti.

Libora Martinka také fascinuje sakrální a profánní v básnické lyrice. Tvrdí, že Jasiczkova obraznost v básnických textech ze 60. let 20. století čerpá z liturgie ve spojení s přírodními jevy. Cituje názor Edmunda Rosnera, znalce Jasiczkova díla, jenž konstatuje, že básnickova tvorba nikdy nevykazovala „prvky ateistické propagandy, dokonce naopak zdůrazňovala spojení s křesťanstvím, byť jenom v jeho folklorní formě“. Klíčovým symbolem díla H. Jasiczka je strom, který není pouze metaforou, ani apostrofou, mnohdy se stává symbolem člověka, strom se rovněž spojuje s tichem a s časem. Bílá barva je symbolem svatosti, chvály, znovuzrození, milosti, čistoty, nevinnosti, naděje a prostoty. Básník touží po sakrálním, ono „sakrální“ se realizovalo v sekularizovaném vědomí tvůrce jako ontologický jev samotné tvorby. Do druhé kapitoly organicky zapadají Martínkovy úvahy nad vztahem literatury a hudby v díle Henryka Jasiczka. V této podkapitole literární vědec hledá hudební motivy v básnických literárních textech a současně ho zajímají zhudebněné Jasiczkovy texty skladatelů. Hudebnost básnického textu vystupuje do popředí zejména v Jasiczkových stylizacích horalského beskydského folkloru ve sbírce *Vytesané sekeřící*, v níž je přítomna písňová forma. Podle Libory Martinka vstupují do básnickova literárního díla nejen osobnosti literatury, ale také hudby (Chopin, Bach, Beethoven, Paganini, Smetana). Klíčovou roli v Jasiczkově poezii mají housle. I český výbor z básnické poezie, který v roce 1962 editoval Oldřich Rafaj, nese název *Krásné jak housle*. Hudební motivy se mnohdy objevují ve funkci loci communes, jsou jedním z hlavních znaků poezie Henryka Jasiczka a funkčně se podílejí na estetické hodnotě básně. Jasiczkovy texty zhudebňovali např. Paweł Rdacz, Eugeniusz Fierla, Paweł Kaleta, Filip Macura, Tadeusz Sygietyński a Józef Świder.

Třetí kapitola je věnována Jasiczkovým prozaickým pracím (publicistice, rozhlasovým pořadům a reportážím ze zahraničních cest). Rozhlasové pořady, ke kterým napsal H. Jasiczek scénáře, měly různou tematiku. Martinek vzpomíná texty se společenskou tematikou, jež jsou komentářem aktuálních událostí na českém Těšínsku nebo jsou svázány s historií Těšínského Slezska. Dále se jedná o texty s tematikou lidové kultury a folkloru. Poslední skupinu textů tvoří scénáře pořadů věnovaných literární tvorbě

Henryka Jasiczka. Umělcovy reportáže ze zahraničních cest vycházely nejdříve časopi-secky v „Hlasu těšínského kraje” a v kulturně-společenském měsíčníku pro polskou menšinu „Zwrot”. Byly vydány ve dvou knihách – *Černé moře je modré* (1961) a *Přive-zu ti krokodýla* (1965). První svazek přináší autorovy reportáže z cesty k Černému moři, druhý pak zápisky z cest na Kubu, do Řecka, Egypta, na Blízký východ do Palestiny, Sýrie, Libanonu a Jordánska. Jasiczkovy reportáže jsou zdařilé, básnické, pisatel klade důraz na výchovný aspekt svého textu a obrací se v nich výlučně k regionálnímu pol-skému čtenáři.

Ve čtvrté kapitole monografie se Martinek zamýšlí nad tematikou humoru v díle Henryka Jasiczka. Autor připomíná intenzivní zájem o komiku v regionu českého Těšínska. Jsou vzpomenuy dvě práce, a to soubor anekdot v těšínském nářečí *Matějův smích* (1986) Ludvíka Ciencały a humoristická kniha *Zapomenutý svět* (1972) Pawła Kubisze. H. Jasiczek je autorem souboru humoresek psaných v těšínském nářečí *Bes-kydské humoresky* (1959), jež jsou dodnes populární mezi polskými čtenáři na Těšínsku. Autor v knize mistrně používá situační humor a vykresluje profanaci lidových zvy-ků, obyčejů, obřadů v dětsky nevinném pohledu na svět.

V páté kapitole zajímá Libora Martinka poměr sebeidentity ke skupinové identitě v pamětech H. Jasiczka. V rámci vztahu osobní identity ke skupinové (národní) identitě existují odlišné tradice, odlišné ideové postoje, mezi nimiž člen národa volí v souladu se životní zkušeností, která zformovala jeho osobnost. U Henryka Jasiczka jsou ony posto-je reflektovány v nepravidelně vedeném zápisníku či deníku, v němž se prolínají vzpo-mínky či paměti spolu s deníkovými záznamy, jež jsou součástí autorovy literární po-zůstalosti.

Šestá kapitola je věnována závěrečné fázi Jasiczkovy literární tvorby. V ní se klíčo-vými motivy stávají motivy pasti nebo stěny, které nabývají podoby symbolu bytí lyric-kého subjektu v období normalizačního bezčasí. Současně básník prolíná homérské a beskydské motivy nebo biblické motivy s motivy z beskydské horalské kultury, setká-me se rovněž s aluzemi na kanonická díla evropské literatury. Henryk Jasiczek vstoupil rovněž do literatury pro děti a mládež, jak se recipient monografie může přesvědčit v sedmé kapitole. Dětským čtenářům věnoval tvůrce knihu *Vyprávěj pohádky z mého kraje* (1968). V knize využívá autor pohádkových motivů čerpaných z lidové pohádko-vé tradice. Kraj se Jasiczkovi stává synonymem kultury a jazyka národa, kam spisovatel patří, což souvisí s autorskou i osobní identitou. Básně knihy jsou seřazeny podle sledu ročních období a jsou výsledkem metafyzické krize autora, jakýmsi výkvětem jeho no-stalgie. Výsledkem regionálně zabarvených básní, navazujících na slezský nebo tatran-ský folklor, či na konkrétní místa, je výchovný záměr – básně napomáhají k výchově k vlastenectví, k získání pocitu regionální příslušnosti čtenáře, i ke vztahu k přírodě a k lidem. Henryk Jasiczek se ve své dětské knize nechává inspirovat zejména lidovými pohádkami, pověstmi a legendami. Libor Martinek dále píše, že kniha *Vyprávěj pohád-ky z mého kraje* „se neomezuje pouze na práci s dětmi ve škole, ale má své místo i v do-mácí knihovničce, například při uvádění dítěte do světa poezie, beskydského regionu, horské krajiny a její osobité atmosféry, což vše ve výsledku napomáhá k utváření etické vnímavosti a pocitu krásy... Jasiczkova poezie pro děti je charakterizována poetickou fantazií, originální obrazností v kombinaci s lyrismem a jemným humorem”.

Osmá a devátá kapitola přináší velmi cenné, podrobné komentáře Libora Martinka k Jasiczkově korespondenci se spisovatelkami Annou Kamieńskou a Ewou Milerskou. Desátá kapitola věnuje pozornost Jasiczkovým básnickým dedikacím a parafrázím, jedenáctá pak recepci literárního díla Henryka Jasiczka v českém literárním kontextu. Z významných literárních kritiků a historiků, kteří od konce 50. let 20. století reflektovali spisovatelovo dílo, jsou vzpomenu ti Alois Sivek, Milan Rusinský, Drahomír Šajtar, Oldřich Rafaj, Jiří Svoboda a Erich Sojka.

Monografie Libora Martinka o básníkovi i prozaikovi Henryku Jasiczkovi má zakladatelský význam pro českou i polskou literární historiografii, je pečlivě připravena a splácí dluh jedinečnému tvůrci polského jazyka v regionu českého Těšínska. Plně věříme, že se naplní přání literárního historika Libora Martinka, jenž v závěru své práce napsal:

Dílo Henryka Jasiczka si pro své četné nadčasové a humanistické hodnoty zaslouží širší zpřístupnění českému čtenáři, pozornost literární kritiky a literárních historiků. Jasiczkovu literární dílo má své důležité místo v dějinách písemnictví České republiky.

Lukáš Průša, Ostrava

Lubomir Hampl, *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie*, Bielsko-Biała 2012, 257 s. ISBN 978–83–62292–47–9.

Lubomir Hampl w monografii *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie* przedstawił analizę kognitywno-porównawczą czesko-polskiej frazeologii z pola semantycznego PTACTWO. Praca obejmuje wstęp, cztery zasadnicze rozdziały, zakończenie, bibliografię oraz streszczenie w języku czeskim i angielskim.

We *Wstępie* autor określa pole badawcze, którym się zajmie w pracy.

Pierwsze dwa rozdziały są poświęcone teoretycznym rozważaniom na temat frazeologii i idiomatyki w językoznawstwie polskim i czeskim (m.in. funkcja, źródła, zapożyczenia językowe, klasyfikacja, odmienność ujęcia jednostek frazeologicznych itp.). Możemy tu również znaleźć powiedzenia i przysłowia ludowe, porzekadła, prognostyki. Warto tu zwrócić uwagę, że owe rozważania teoretyczne oparte są na badaniach najnowszych kierunków lingwistyki, jakim jest językoznawstwo kognitywne. Z tego względu następuje rozejście się ujęć frazeologicznych w polskim i czeskim językoznawstwie, opartych na tradycyjnym podejściu i ujęciu najnowszym (np. Františka Čermáka we frazeologii czeskiej i Wojciecha Chlebdy w językoznawstwie polskim). Z tego względu autor omawianej pracy w części teoretycznej podaje liczne przykłady, dzięki czemu czytelnik niebędący językoznawcą jest w stanie zrozumieć, co kryje się pod poszczególnymi pojęciami.

Trzeci rozdział poświęca Autor metaforyce i symbolice, koncentruje się na pojawiających się wartościach, ocenianiu, konwencjonalizacji i językowemu obrazowi świata, pojęciom stereotypowym i znaczeniu leksemu (w slangu, gwarze uczniowskiej, języku sportowców, żołnierzy używanym podczas wykonywania zawodowych obowiązków i wreszcie „języku” używanym w środowisku kryminalno-przestępczym, trudnym do zrozumienia osobom nie mającym nic wspólnego z tym środowiskiem).

Czwarty rozdział poświęcony jest konceptualizacji i kognitywno-porównawczej analizie czesko-polskiej frazeologii, dzielącej się na trzy podpoła: PTACTWO DOMOWE, DZIKIE PTACTWO NIEDRAPIEŻNE oraz DZIKIE PTACTWO DRAPIEŻNE. Analiza ukazuje, że zarówno cechy zewnętrzne (wygląd, części ciała), jak i cechy charakteru człowieka można odnieść do zjawisk metaforycznych, związanych z ptakami (jak Autor nazywa to: pokazać w prosty, zrozumiały dla większości odbiorców sposób). Tym samym potwierdza on, że powiedzenia, idiomy, przysłowia, porzekadła itd. są następstwem obserwacji nie tylko wyglądu i cech człowieka, ale także zwierząt i ich relacji względem człowieka. Obserwatorem niejednokrotnie jest przeciętny, prosty w swym wykształceniu człowiek, który postrzega świat w relacji do kategorii „pożyteczne dla człowieka” i porównuje cechy człowieka do zachowania zwierząt, w trafny sposób oddając intensywność cech i uczuć ludzkich za pomocą tychże zachowań. Liczne przykłady w języku polskim i czeskim umiejscowione w bezpośrednim sąsiedztwie pokazują, jak wiele wspólnych cech mają oba te języki, bardzo często znajdujemy tu zwroty brzmiące identycznie lub prawie identycznie w obu językach. Autor opisuje również semantykę poszczególnych jednostek frazeologicznych, zwracając szczególną uwagę na różnice występujące w rozumieniu poszczególnych zwrotów. Tym samym kreśli on tożsamy, ale i odmienny językowy obraz świata w tak bliskich typologicznie i genetycznie językach.

Monografia Lubomira Hampla *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie* jest cennym źródłem informacji na temat frazeologii i idiomatyki związanej z polem PTACTWO, pracą przeznaczoną przede wszystkim dla czytelnika wyspecjalizowanego w językoznawczym opisie zjawisk rzeczywistości otaczających człowieka, ale także z chęcią sięgnie po nią czytelnik niebędący językoznawcą, chcący poznać znaczenie poszczególnych zwrotów i szukający zrozumienia, dlaczego człowiek sięga po świat zwierząt, by opisać (czy nazwać) cechy własne.

Alina Zimna, Racibórz

Franciszek Nastulczyk, *Průvodce slepého psa*, Ostrava, Protimlův, 2014, 155 s., ISBN 978–80–87485–18–7.

Nakladatelství Protimlův se sídlem v Ostravě vydalo v r. 2014 s podporou grantu Ministerstva kultury ČR a Generálního konzulátu Polské republiky český výbor z poezie Franciszka Nastulczyka *Průvodce slepého psa*.

Franciszek Nastulczyk je rodákem z Bystřice nad Olší, kde se 22. 8. 1957 narodil. Z jeho životopisu připomeňme, že po absolvování základní školy s polským jazykem vyučovacím v Bystřici nad Olší vystudoval Lesnické odborné učiliště v Bílé, maturoval na Střední průmyslové škole dřevařské v Hranicích. Studoval na těšínské pobočce Slezské univerzity v Katovicích a ve studiu pedagogiky a filozofie pokračoval na Jagellonské univerzitě v Krakově, kde absolvoval v r. 1983. Vzdělání si rozšířil postgraduálním studiem informatiky a tělesné výchovy na Technice v městě Bielsko-Biala, kde se oženil a kde trvale žije.

Svou literární dráhu zahájil ještě v době svého pobytu na českém Těšínsku aktivní účastí v Klubu mladých Groń při PZKO v Bystřici nad Olší a stále se účastní nejrušnějších literárních aktivit v regionu. Jako jeden z nejzajímavějších současných básníků Těšínského Slezska je (na rozdíl od Gustawa Morcinka nebo Jerzyho Stanisława Polaczka) zařazován do okruhu polských autorů českého Těšínska i v regionálně zaměřených slovnících (např. *Franciszek Nastulczyk*, in: *W górę doliny – Zaolziańscy ludzie pióra*, ed. Jan Korzenny a Władysław Sikora, Český Těšín, Zrzeszenie Literatów Polskich w Republice Czeskiej, 1992 s. 38–39) nebo v literárněhistoricky pojatých syntézách (Libor Martinek, *Polská poezie českého Těšínska po roce 1920*, Opava, Slezská univerzita, 2006).

Jako básník debutoval na stránkách časopisu pro mládež *Ogniwo* v Českém Těšíně v r. 1978. V r. 1985 přispěl do almanachu *Spotkanie* a patřil k těm autorům, kterých si povšimla literární kritika. V polské edici ostravského nakladatelství Profil měla vyjít Nastulczykova sbírka *Szept wiatru*, ale k vydání už nedošlo. Debutoval o několik let později sbírkou *Tam za pozornie przezroczystym powietrzem* (Český Těšín, 1993), poté následovaly sbírky *Czas i obecność* (Český Těšín, 1994), *Ćmy i inne wiersze* (Bielsko-Biala, 1997), *Jesień stulecia* (Bielsko-Biala, 2000), *Przewodnik ślepego psa* (Bielsko-Biala, 2003), *Przypadkowa wieczność* (Bielsko-Biala, 2006), *Hölderlin maluje* (Bielsko-Biala, 2009) a *Milion mściwych okrucichów* (Bielsko-Biala, 2014). Básněmi přispěl do celé řady antologií, sborníků a almanachů, ukázky ze své tvorby uveřejnil na stránkách mnoha novin, časopisů a kalendářů.

Díky finanční podpoře mohlo nakladatelství Protimluv realizovat skutečně obsáhlý a poměrně reprezentativní průřez poezií bystřického rodáka. Výbor obsahuje ukázky ze všech Nastulczykových sbírek kromě poslední *Milion mściwych okrucichów*, vesměs vždy o něco málo více než deseti básní z každé knihy s výjimkou sbírky *Przewodnik ślepego psa*, z níž je přeloženo 23 čísel a *Hölderlin maluje* (21 překladů). Takto má výbor přes 150 stran textu. Překladatelkou celého souboru se stala rodačka z Krnova Lenka Kuhar Daňhelová (23.1.1973), která je sama básnířkou a prozaičkou. Kromě toho se v Benešově u Prahy, kde žije se svým manželem, slovinským básníkem Peterem Kuhařem, rozhodla organizovat jednou ročně literární festival Stranou, jehož sedmý ročník proběhl v červnu 2014. Dodejme, že Nastulczykův výbor byl prezentován na 8. ročníku literární přehlídky ProtimluvFest v Ostravě ve dnech 15.–17. října 2014. Lenka Daňhelová ve svém spíše osobně laděném, než literárněkriticky či interpretačně pojatém doslovu k výboru z Nastulczykově poezii popisuje, jak se s ním seznámila a jak došlo ke vzájemné spolupráci. Je třeba podotknout, že na tom měl určitou zásluhu i autor pišící tyto řádky.

Před pár lety mě oslovil básník Paweł Szydeł, s nímž jsem se seznámil osobně na Mezinárodním básnickém listopadu v Poznani (Międzynarodowy Listopad Poetycki) v r. 2004, abych jako překladatel a aktivní propagátor česko-polských literárních vztahů spolupracoval s časopisem *Pobocza* ve Więcborku. Ten nejprve vycházel v tištěné, poté pouze v elektronické verzi. Překlady z češtiny a slovenštiny do polštiny přispíval do *Pobocza* i Franciszek Nastulczyk. Krajeńskie Stowarzyszenie Kulturalne w Więcborku zorganizovalo v r. 2005 setkání autorů – spisovatelů, literárních kritiků, překladatelů – ve Więcborku a v jeho okolí. Na setkání jsem s sebou přibral i Lenku Daňhelovou, kterou jsem znal z jejího působení v okresním týdeníku *Patriot* v Bruntále. V r. 1998 začala Daňhelová publikovat na internetovém publicistickém situ *iRegion*, pokoušela se také o vlastní autorskou tvorbu. Od té doby styky Daňhelové s polskou kulturou a jejími tvůrci zintenzívněly, byla jí svěřena česká redakce internetového časopisu *Pobocza*, později se pokoušela i o první překlady z polštiny do češtiny, často za konzultace Franciszka Nastulczyka:

[...] z Franka, jak ho důvěrně oslovuji, se stal můj redakční kolega – společně jsme se pokoušeli co nejdříve obohatit časopis o české a slovenské autory, jejichž básně Franciszek překládal do polštiny. Dalšími na řadě byli běloruští literáti, přibývali další a další země. Později vznikla i česká verze časopisu, a postupem doby se tak zdálo, že šéfredaktorův sen se začíná plnit – k polské a české přibyla ještě srbská a slovinská podoba (Lenka Daňhelová, *Doslov*, in: Fr. Nastulczyk, *Průvodce slepého psa*, s. 148).

Lenka Daňhelová přitom polštinu nikdy nestudovala, naučila se ji sama, ale právě Nastulczyk jí byl „neocenitelným pomocníkem během překládání“ (Nastulczyk, *Průvodce slepého psa*, s. 148). Za výsledek nesla jako redaktorka odpovědnost sama, „ale on byl živoucím výkladovým slovníkem, ochotným kdykoli pomoci s jakoukoli nejasností či překladatelským oříškem,” mnohdy „doplňoval potřebný kontext“ (Nastulczyk, *Průvodce slepého psa*, s. 149). Kromě práce v *Pobocza* si oba redaktori psali o tom, co právě dělají, posílali si své nové básně či sbírky a celou řadu veršů si vzájemně překládali. Z Lenky Daňhelové se časem stala aktivní překladatelka. Kromě četných časopiseckých překladů knižně vyšel její překlad sbírky básní Franciszka Kameckého *Nářek kněze* (Praha 2007), výbor z poezie Ryszarda Krynického *Magnetický bod* (Ostrava 2010), Genowefy Jakubowské-Fijałkowské *Něžný nůž* (Ostrava 2011) a román Wiesława Myśliwského *Traktát o louskání fazolí* (Praha 2010).

Věnujme nyní pozornost úrovni překladu výboru *Průvodce slepého psa*. Jak naznačila překladatelka sama ve svém doslovu, s autorem, který jí „prozradil, že je vlastně trilingvní, protože se narodil na česko-polské-slovenském pomezí” a „jeho prvním jazykem je polština, v níž psal své básně” (Nastulczyk, *Průvodce slepého psa*, s. 148), konzultovala především významovou stránku básní a jejich literární kontext. Tady oba, jak překladatelka, tak konzultant a autor východiskového textu v jedné osobě, odvedli vcelku solidní práci. Problémem, který není veliký, ale přeci jen stěžuje přesnější vnímání Nastulczyka jako básníka prezentovaného tímto výběrem, je spíše otázka větné skladby, čili básnické syntaxe a s tím neodmyslitelně spojený problém básnického rytmu. Daňhelová si totiž neuvědomuje, že polská větná skladba se liší pořádkem slov ve větě od věty české, takže překládá doslovně polské větné fráze do češtiny, které pak v češtině jako cílovém jazyce jdou proti jejímu duchu, její syntaxi. Přitom je třeba brát do úvahy, že jde o básnickou syntax, narušující větu její záměrnou segmentací do veršů. Rytmus

básně v češtině má svá zažitá pravidla, která lze samozřejmě překračovat, ale funkčně, například v důsledku potřeby naplnění básnického metra, rýmu či syntaktických figur, zejména vzniklých hromaděním hlásek (asonance, konsonance apod.). Nesprávným větným členěním a nelogickou větnou stavbou i ve volném verši, jenž u Nastulczyka převažuje a na což nelze při překladech hřešit, vznikají veršové celky, které sice neztrácejí nic ze svého významového sdělení, ale na čtenáře působí značně toporně. Dobře je to vidět na básni „k čemu” (v originále „po co” ze sbírky *Ćmy i inne wiersze*, s. 13): verš „[...] obcy mi był płacz | za czasem minionym” překládá Daňhelová jako „hořekování nad uplynulým časem | mi bylo cizí”. Podobně je tomu i jinde, např. v básni „nic” (ze sbírky *Jesień stulecia*, s. 21): „W tym domu opuszczonym przez czas | Zamknięty jestem jak w pułapce”; „V tom opuštěném domě jsem občas / chycen jako v pasti” (Nastulczyk, *Průvodce slepého psa*, s. 58). Topornost překladu se týká nejen nevhodného ponechání slovesa být a příslovce času na konci řádku, ačkoli by se měly v českém překladu objevit na začátku řádku druhého, jinak zde tyto dva slovní druhy takřkajíc bezprizorně „visí”, ale vyskytuje se zde i významová chyba, protože dům je opuštěn časem („przez czas”), nikoli tedy, jak sugeruje překlad, je v něm lyrický subjekt „občas chycen”. A tak bychom mohli pokračovat. V tiráži se nicméně dočteme, že dalším spolupachatelem, podílejícím se na výsledné podobě překladu, je další diletant – Josef Mlejnek (známý jako „také překladatel z polštiny”), který text výboru z Nastulczykovy poezie „redakčně přehlédl”; občas lituji, že se překladů některých velkých polských básníků, jako třeba Czesława Miłosze, neujal místo Mlejnků někdo jiný a zkušenější, poezii lépe cítící, jako je namátkou Václav Burian nebo Vlasta Dvořáčková. Mlejnek přitom přehlédl i chyby v sémantice překladu, o nedotažení textu z hlediska současné podoby *Pravidel českého pravopisu* ani nemluvě. Elévské chyby v translaci nechci Len-ce Daňhelové vyčítat, začátky bývají vždycky těžké a žádný učený z nebe nespadl, příslovečný pes je totiž zakopán jinde – Daňhelová básnickou syntax totiž nejen neovládá jako překladatelka, ale ani ji nezvládá ve své vlastní poezii, jak ukazuje i její poslední autorská sbírka básní *Hořem* (Ostrava, Protimluv, 2014), která zachycuje autorčin současný vývoj v oblasti lyriky *in statu nascendi*.

Nicméně v době, která skutečně poezii příliš nepřeje, nepočítám-li různé příležitostné básnění zjevných či skrytých grafomanů u nás i v Polsku (české Těšínsko z toho nevyjímaje), jsem upřímně rád za tak obsáhlý český výbor z poezie Franciszka Nastulczyka, jemuž jsem literárněkritickou pozornost věnoval několikrát, mj. na strákách „Zwrotu” (*Jesień stulecia. Nad poezją Franciszka Nastulczyka*, „Zwrot” 2012, č. 10, s. 41–43) nebo jinde (*Čas a přítomnost. Nad poezií Franciszka Nastulczyka*, „Britské listy” 2009, 27.5., nestr.; *Nastulczyk František*, in *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy, N–Ž*. Ostrava, Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, 2005, s. 26), takže mám jeho tvorbu dobře načtenou.

Libor Martinek, Opava

Kronika

Vladimír PATRÁŠ

Katedra slovenského jazyka a komunikácie na Filozofickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v rezonancii minulosti a výziev

Univerzita sa v pojmovom-terminologickom vymedzení a tradičnom zmysle poníma ako vrcholná, rokmi vytvarovaná a teóriou i praxou overená ustanovizeň vedy, vzdelávania a kultúry. Svojím nezastupiteľným spoločenským postavením a odborným poslaním predstavuje dôkladne ustrojený systém so synchronne pevnou a najmä funkčnou vzťahovou sieťou, ktorá všestranne reaguje na dynamické podmienky, predpoklady a požiadavky v dobovom i perspektívnom význame.

V univerzitnej štruktúre obzvlášť dôležité miesto nadobúda katedra. Jej vymedzenie a pôsobenie sa v hierarchii súčastí stáva priam výsadným. Takéto postavenie sa môže uplatniť a naplňať najmä vtedy, ak máme na mysli vyvinuté pracovisko s dlhodobou pestovanými, ustavične overovanými a hodnotovo upevňovanými tradíciami, so špecializovaným a prínosným programom a najmä žiadanou, všeobecne rešpektovanou vedecko-vzdelávacou orientáciou, ktorú podporuje úsilie vskutku účinne naplňať svoje vážne poslanie v modernej vzdelanostnej spoločnosti.

Jednu z nosných vedeckovýskumných, vzdelávacích a sociokultúrnych súčastí Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici predstavuje Katedra slovenského jazyka a komunikácie (KSJK). Jej účinkovanie po organizačnom rozčlenení v roku 2013 nadväzuje na dobre známu tradíciu slovakisticko-učiteľského vzdelávania, ktorá sa inštitucionálne pestuje už od roku 1954, teda od začiatkov vysokoškolského vzdelávania v centre Slovenska.

Načrtnime vývinovú líniu, ktorá vyústila do vzniku KSJK a potom priblížme nosné ambície a perspektívy katedry ako jedného z nástupníckych pracovísk.

V jadre lingvisticko-slovakistickej vetvy pôvodnej Katedry slovenského jazyka a literatúry vždy panoval záujem o prirodzený jazyk, jazykovedu, súbežne s pragmatickým obratom programovo obohacovaný o ľudskú komunikáciu, komunikačnú kultúru a aplikované smery. Lingvistika a vzdelávanie v slovenskom – národnom, materinskom, štátnom – jazyku postupne získali v prajnom a zároveň náročnom banskobystrickom prostredí svoje konkurencieschopné postavenie v domácej a medzinárodnej vede, výskume a vysokoškolskom štúdiu. Dialo sa tak najmä prítomnosťou a účinnou konšteláciou pilierových osobností, ktoré na katedre životodarne a prínosne pôsobili počas viac než päť desaťročí. Pracovisko od polovice 80. rokov 20. storočia prostredníctvom neformálneho, nepočetného, ale ideovo vyprofilovaného a už dostatočne ustáleného osobnostne-odborného združenia (Banskobystrickej sociolingvistickej školy) koncipuje a prínosne vykonáva interdisciplinárne diferencované bádania s rozšírením funkčného záberu na vybrané, aktuálne a nezriedka atraktívne komunikačné sféry, vrátane pedagogicko-didaktickej, mediálnej, socio-, psycho- a antropokultúrnej oblasti.

Počas uplynulej viac než polstovky rokov vzišli z podnetnej katedrovej pôdy viacerí predstavitelia jazykovednej slovakistiky, pedagogiky, umenia, mediálneho, akademického, spoločenského, kultúrneho a manažérskeho života. Medzi renomovaných absolventov patria verejní pracovníci, politici a diplomati, slovenskí spisovatelia, novinári, výskumníci, riadiaci zamestnanci a, pravdaže, kvalitne pripravení učitelia slovenčiny predurčení na pôsobenie na všetkých stupňoch škôl. Katedra si prezieravo vychovala aj „vlastné“ vedecké a pedagogické osobnosti, ktoré na jej pôde a s presahmi do rozmernejšieho kontextu aj dnes podnetne rozvíjajú odbor slovenský jazyk a pestujú jazykovedné bádania vrátane komunikačných presahov a aplikácií. Tak úspešne pokračujú v katedrových ideách, poslaní a zámeroch. [O mieste a fungovaní pôvodnej Katedry slovenského jazyka a literatúry na vysokoškolských inštitúciách v Banskej Bystrici a dočasne v Martine v rokoch 1954–1990 pozri Patráš, 2009; ďalšie odborné zdroje a prehľadové podklady k dejinám pracoviska – pamätnice, memoáre (Findra, 2005), príležitostné profilové články (Krško, 2001) – sú výberovo zachytené v zozname bibliografických údajov v *Zozname bibliografických odkazov*.]

Jazykovedná slovakistika rozvíjaná na katedre sa úspešne včleňovala nielen do niekdajšieho československého lingvistického kontextu, ale aj do širšieho vedeckého sveta a pedagogického kontextu. Katedra tak utvárala, resp. rozvíjala prínosné kontakty s inými kultúrami, jazykmi a jazykovými prostrediami. Tomuto smerovaniu zodpovedá aj dlhoročne vypracovaná a udržiavaná domáca a medzinárodná partnerská spolupráca s jazykovedcami, vedeckými skupinami a akademickými a pedagogickými inštitúciami na Slovensku a v zahraničí (Bul-

harsko, Česko, Chorvátsko, Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Rumunsko, Rusko, Slovinsko, Srbsko, Ukrajina a iné oblasti sveta).

Zamerajme pozornosť na súčasné podmienky a prejavy odborného a spoločenského života katedry. Popri trvalom záujme o hierarchickú štruktúru a diferencovaný systém slovenčiny ako národného jazyka sa na pôde KSJK aj v nástupníckom profile rozvíja vývinová, porovnávacia, všeobecná a aplikovaná jazykoveda a sociolingvistika. Členovia katedry čerpajú, využívajú a obohacujú poznatky z komunikológie, medzijazykových a interkultúrnych štúdií, mediálnych štúdií, všeobecnej a kognitívnej jazykovedy, didaktiky jazyka a aplikovanej jazykovedy. Medzi stále naliehavšie výzvy patrí vyučovanie slovenčiny ako jazyka pre zahraničných komunikantov, rozvíjanie odborných kompetencií v slovenskom jazyku pre krajanov žijúcich v zahraničí; výhľadovo sa pripravujú ďalšie účelové vzdelávacie kurzy pre kultúrnu verejnosť. Členovia katedry sa pritom usilujú programovo zameriavať pozornosť na poznávacie, spoločensko-komunikačné a axiologické stránky prirodzeného jazyka vrátane modernej verbálnej a neverbálnej komunikácie. [O profesionálnom profile nástupníckej Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB po dni konštituovania pozri napr. Patráš, 2014; Patráš – Lomenčík, 2014.]

Odbornému areálu katedrových aktivít zodpovedá aj ponuka potrebných, primeraných študijných programov na všetkých troch stupňoch vysokoškolského štúdia. Personálne, kvalifikačne a materiálno-technicky vybudovaná, konkurencieschopná KSJK má na ne všestranné predpoklady a všetky potrebné oprávnenia vrátane platnej akreditácie. Katedrovú zostavu utvára 9 zamestnancov na funkčných miestach. V jej štruktúre pôsobia 2 univerzitní profesori (v tom 1 Dr. h.c.), 3 docenti (z nich 1 zvažuje započatie inauguračného konania) a 4 odborní asistenti (všetci s akademickým titulom PhD.; z nich najmenej 1 sa neta-jí ambíciami na otvorenie a rozvinutie habilitačného pokračovania).

Vedeckovýskumný, publikačný, osobnostný a záujmový svet členov KSJK dlhodobo a systematicky utvárajú tieto nosné okruhy:

- a) jazykovo-komunikačná problematika vyberaná, skúmaná a predstavovaná v systémovom profile, dejinnom priereze a súčasnom dynamickom ponímaní,
- b) historická a porovnávacia jazykoveda,
- c) sociolingvistická, medzijazyková a mediologická problematika,
- d) systematický, viacúrovňový záujem o vybrané komunikačné sféry a situácie vrátane dorozumievania v spoločenských zahraničných študentov, migrantov, azylantov a v tzv. okrajových, nezriedka sociálne znevýhodnených skupinách a subkultúrach,
- e) bežná hovorená komunikácia, komunikácia politikov a v politike, v popkultúre, reklame, firemných prostrediach, umeleckých prostrediach a pod.,
- f) lingvisticko-didaktické vzťahy a súvislosti,

g) aplikovaná jazykoveda a praktické predstavovanie vedeckovýskumných aktivít v podobe popularizácie v radoch odbornej a širšej kultúrnej verejnosti.

Uvedené vedecko-záujmové sféry podporuje ich výrazné interdisciplinárne a interkultúrne previazanie.

Členovia KSJK predstavujú výsledky skupinových a individuálnych vedeckých úsilí v podobe knižných publikácií – vedeckých a odborných monografií, prehľadovo-profilových diel, vysokoškolských učebníc a učebníc pre základné školy. Angažujú a publikačne sa zviditeľňujú aj prostredníctvom vedeckých štúdií, článkov a populárno-náučných príspevkov, a tak dosahujú domácu, ale i medzinárodnú publicitu s patričným ohlasom. Úsilia členov katedrovej zostavy s ohľadom na hlavný predmet záujmu – slovenčinu ako národný jazyk a komunikáciu – sa sústreďujú na publikovanie výsledkov vedeckovýskumnej činnosti predovšetkým v slovenčine. Pravdaže, tvoriví zamestnanci katedry v záujme informačného rozširovania poznatkov do medzinárodného prostredia počítajú s pribúdaním publikačných výstupov a položiek aj v iných, predovšetkým svetových jazykoch.¹

Predstaveným zámerom zodpovedá aj koncepčné vybudovanie a skladba ukončených, riešených a priebežne pripravovaných vedeckovýskumných projektov v rámci zahraničných a domácich podporných inštitúcií. V slovenských podmienkach je to najmä Vedecká grantová agentúra (VEGA), Agentúra pre podporu vedy a výskumu (APVV) a Kultúrno-edukačná grantová agentúra (KEGA).² Viacerí členovia katedry v tímovej spolupráci na domacom pracovisku a s partnerskými inštitúciami mimo neho znova uspeli v agentúrnej súťaži v nateraz ostatnom schvaľovacom kole so žiadosťami o peňažnú podporu svojich vedeckých zámerov z mimorozpočtových zdrojov.

Vedeckovýskumné a odbornopedagogické nasadenie členiek a členov KSJK sa v metodicky prispôsobenej podobe dostáva aj do univerzitného vzdelávania. Treba zdôrazniť, že KSJK je plne organizované pracovisko, uplatňujúce svoj potenciál na jazykovednej a lingvodidaktickej línii vo všetkých študijných programoch a formách. Ide o tieto oblasti:

a) príprava budúcich učiteľov v študijnom odbore 1.1.1. *učiteľstvo akademických predmetov* v špecializácii slovenský jazyk (a literatúra v kooperácii s Katedrou slovenskej literatúry a literárnej vedy FF UMB) v kombinácii

¹ Výber z publikačnej činnosti členov KSJK v štruktúre pôvodnej Katedry slovenského jazyka a literatúry od r. 2007 sa nachádza na <http://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-slovenskeho-jazyka-a-literatury/veda-a-vyskum/publikacie> [cit. 10.5.2015].

² Prehľad aktuálneho stavu riešených projektov sa nachádza na webovej stránke <http://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-slovenskeho-jazyka-a-literatury/veda-a-vyskum/projekty-a-granty> [cit. 10.5.2015].

- s ďalším predmetom. Študenti po absolvovaní magisterského štúdia získavajú odbornopedagogickú spôsobilosť na 2. stupeň základných škôl a na všetky typy stredných škôl;
- b) jednodborový neučiteľský študijný program 2.1.27. *slovenský jazyk a literatúra*. Okrem bakalárskeho a magisterského štúdia má katedra v uvedenom odbore akreditovaný aj študijný program 3. stupňa – doktorandské štúdium so zameraním na slovenský jazyk;
- c) doktorandské štúdium v študijnom programe a študijnom odbore 2.1.33. *všeobecná jazykoveda*, realizované v spolupráci s dvoma ďalšími pracoviskami na UMB;
- d) *medziodborové štúdium slovenského jazyka* (a literatúry) v kombinácii s cudzími jazykmi. Ide o študijné programy v študijnom odbore 2.1.35. *Prekladateľstvo a tlmočníctvo*. V súlade s profiláciou medziodborového štúdia je lingvistické vzdelávanie sústredené predovšetkým na súčasnú jazykovedu. Pracovníci katedry v spolupráci pomáhajú zabezpečovať predmety určené pre študentov odboru prekladateľstvo a tlmočníctvo, ktoré sú zamerané na dôkladnú znalosť slovenského jazyka ako nevyhnutného predpokladu pre profesionálneho prekladateľa a tlmočníka.

Jedným zo súbežných a priaznivých, vskutku prestížnych efektov uskutočňovania doktorandského štúdia je aj platná akreditácia práv na habilitačné konanie a konanie na vymenovanie za profesora. KSJK potvrdzuje svoje výnimočné postavenie v štruktúre fakulty a univerzity dvoma právami tohto najvyššieho rangu – v slovenskom jazyku a všeobecnej jazykovede.

Okrem uvedených druhov štúdia katedra uvažuje o pokračujúcich zväzkoch s Metodickým centrom UMB pre Slovákov žijúcich v zahraničí a zahraničných študentov ako partner, stály odborný garant a zdatný realizátor odbornometodických kurzov pre učiteľov všetkých typov krajanských škôl, kultúrnych pracovníkov a novinárov pôsobiacich v krajanských komunitách Slovákov v štátoch Európy a sveta.

Katedra od akademického roka 2015/16 personálne a odborne garantuje výučbu slovenčiny pre zahraničných študentov UMB a záujemcov o štúdium na univerzite v rámci novoakreditovaného, v slovenských podmienkach ojedinelého bakalárskeho študijného programu *slovenčina v lingvokultúrnej kompetencii zahraničných študentov*. Na pôsobenie v tejto náročnej úlohe a zároveň hodnotnej perspektíve je pracovisko odborne pripravené a metodicky schopné; viaceré kolegyne úspešne pôsobili, príp. pôsobia na lektorátoch slovenského jazyka a kultúry v zahraničí (Anglicko, Poľsko).

Študijné programy s orientáciou na slovakistiku a slovenčinu ako národný jazyk sú prednostne koncipované v tomto jazyku. Časť predmetov v študijnom

programe 3. stupňa *všeobecná jazykoveda* je prezentovaná v angličtine a/alebo v nemčine. KSJK počíta s ďalším rozvojom vzdelávania v iných, napr. slovan-ských jazykoch podľa svojich možností a perspektív. Veľkú výzvu pre katedru predstavujú slovackisticko-bohemistické štúdiá; tento zámer je nateraz v štádiu koncepcných úvah.

Absolventi študijných programov v rámci pôsobnosti KSJK sú pripravení kvalifikovane pôsobiť v širokej spoločenskej, hospodárskej a kultúrnej sfére. Uplatňujú sa ako učitelia všeobecnovzdelávacích predmetov, kvalifikovaní vedci a dobre pripravení popularizátori jazykovedy na verejnosti, jazykovo-komunikačne vybavení verejní pracovníci, zamestnanci v inštitúciách kultúrneho života a médií, pracovníci v turizme, pri spravovaní, prezentovaní a ochrane kultúrnych pamiatok, v umeleckej produkcii, popkultúrnom priemysle a pod. Nadobudnuté schopnosti, zručnosti a skúsenosti ich predurčujú na kompetentné pôsobenie aj v oblasti informačno-komunikačných technológií, polygrafického priemyslu a vydavateľskej činnosti, v mediálnej komunikácii a mediálnych spoločenstvách, vo verejnej správe a samospráve a pod. Za hranicami Slovenska – napr. v krajanských spoločenstvách – sa uplatňujú ako učitelia základných a stredných škôl, prekladatelia a tlmočníci, vedci, korektori a apretátori, komunikační experti, asistenti, poradcovia, analytici a kultúrno-osvetoví pracovníci.

Ako sa KSJK prejavuje vo fakultnej štruktúre? Vyberme a uveďme niekoľko argumentov z dostupných dokumentov – výročných správ o vede a výskume a o pedagogickej činnosti za rok 2014³, zostavených podľa kritérií Akreditačnej komisie Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, poradného orgánu vlády:

Humanitné vedy – výstupy výskumu (atribút výstupov)

- a) slovenský jazyk a literatúra,
- b) všeobecná jazykoveda.

Prostredie pre výskum (atribút prostredia)

Rozsah a výsledky doktorandského štúdia. Počet doktorandov v oblasti výskumu *humanitné vedy* v dennej a externej forme štúdia, počte dizertačných skúšok v roku 2014.

---

³ Súčasť pracovnej dokumentácie Filozofickej fakulty UMB, predkladanej na rokovanie vedeckej rady, kolégia dekana a akademického senátu.

Tabuľka č. 1

Študijný program 3. stupňa	Absolventi			Prijatí			Celkový počet študujúcich k 1.10. 2014		Po dizertačnej skúške		
	int.	ext.	spolu	int.	ext.	spolu	int.	ext.	int.	ext.	spolu
systematická filozofia	2	0	2	0	1	1	5	1	2	0	2
aplikovaná etika	0	0	0	2	0	2	3	3	1	0	1
slovenský jazyk a literatúra	1	0	1	2	0	2	6	2	2	1	3
maďarský jazyk a literatúra	1	0	1	0	0	0	2	0	1	0	1
európske kultúrne štúdiá	1	2	3	1	0	1	2	6	1	4	5
všeobecná jazykoveda	2	3	5	2	0	2	9	7	5	4	9
translatológia	0	0	0	2	0	2	2	2	0	0	0
didaktika slov. jazyka a literatúry	1	0	1	0	0	0	0	1	0	1	1
Spolu	8	5	13	9	1	10	29	22	12	10	22

Akademická mobilita doktorandov – počet vyslaných a prijatých, priemerná dĺžka mobility za jednotlivé roky (mobility ERASMUS, NŠP, CEEPUS a pod.):

Tabuľka č. 2

Študijný program 3. stupňa	Počet vyslaných doktorandov	Počet prijatých doktorandov	Priemerná dĺžka mobility (v mes.)
systematická filozofia	1	0	6
aplikovaná etika	0	0	0
slovenský jazyk a literatúra	0	1	4
maďarský jazyk a literatúra	0	0	0
európske kultúrne štúdiá	0	3	7
všeobecná jazykoveda	2	0	6
translatológia	0	0	0
didaktika slov. jazyka a literatúry	0	0	0

Kvalita akademických zamestnancov.

Údaje o personálnom zabezpečení (stav k 31. 12. 2014):

Tabuľka č. 3

Pracovisko	Počet akademických zamestnancov						Index kvality A
	Spolu	s titulom profesor a DrSc.	s titulom profesor alebo DrSc.	s titulom docent	PhD.	bez PhD.	
Katedra anglistiky a amerikanistiky	14	0	0	3	9	2	1,07 (C)
Katedra etiky a aplikovanej etiky	6	0	2	1	3	0	1,83 (A)
Katedra európskych kultúrnych štúdií	6	0	1	1	3	1	1,33 (B)
Katedra filozofie	8	0	2	2	4	0	1,75 (A)
Katedra germanistiky	10	0	1	3	6	0	1,50 (A)
Katedra hungaristiky	3	0	2	0	1	0	2,33 (A)
Katedra romanistiky	16	0	1	5	8	2	1,31 (B)
Katedra slovanských jazykov	10	2	1	2	5	0	1,90 (A)
(3.) Katedra slovenského jazyka a komunikácie	8	0	2	3	3	0	1,87 (A)
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy	8	0	1	3	4	0	1,62 (A)
Katedra translatológie	4	0	0	0	4	0	1,0 (C)
Spolu	93	2	13	23	50	5	1,52 (A)

Poznámka:

V počte zamestnancov nie sú započítaní pracovníci na čiastkový úväzok (1 – 95 %; 3 – 50 %; 1 – 45 %), lektori (4) a v tzv. mimoevidenčnom stave.

Prehľad objemu financií získaných na výskumné domáce a zahraničné projekty v roku 2014

Tabuľka č. 4

Pracovisko	Počet akadem. zamestnancov	Projekty celkom (€)	Z toho zahraničné projekty (€)	Na 1 akad. zamestnanca (€)

Katedra anglistiky a amerikanistiky	14	14471	0	1 033,64 (A)
Katedra etiky a aplikovanej etiky	6	6725	0	1 120,83 (A)
Katedra európskych kultúrnych štúdií	6	0	0	0,00 (D)
Katedra filozofie	8	20218	0	2 527,25 (A)
Katedra germanistiky	10	14993,80	0	1 499,38 (A)
Katedra hungaristiky	3	2675	0	891,67 (B)
Katedra romanistiky	16	3358	0	209,88 (D)
Katedra slovanských jazykov	10	0	0	0,00 (D)
(3.) Katedra slovenského jazyka a komunikácie	8	10524	0	1 315,50 (A)
Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy	8	3611	0	451,38 (C)
Katedra translatológie	4	744	0	186,00 (D)
Spolu	93	77 319,80	0	831,4 (B)

OCENENIE VÝSLEDKOV VÝSKUMU (ATRIBÚT OCENENIA)

A. Pozvané prednášky na konferenciách

doc. Jaromír KRŠKO

- *Onymické registre v komunikácii a kontakte rozličných sociokultúr*. Kulturowe konteksty języka, Pobierowo 26. – 27. 5. 2014, Instytut Polonistyki i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego (Poľsko)

prof. Pavol ODALOŠ

- *K charakteristike literáróným v literatúre pre deti a mládež (Funkčná oscilácia medzi ústnosťou a písomnosťou)*. Kulturowe konteksty języka, Pobierowo 26. – 27. 5. 2014, Instytut Polonistyki i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego (Poľsko)
- *Profilovanie komponentov onomastiky ako vedy na základe fungovanie oným v texte a kontexte*. Vlastní jména v textech a kontextech, Brno 30. – 31. 1. 2014, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity

prof. Vladimír PATRÁŠ

- *Sociokultúrne kontexty vo výskumoch hovorovej slovenčiny*. Kulturowe konteksty języka, Pobierowo 26. – 27. 5. 2014, Instytut Polonistyki i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego (Poľsko)

Dr. Lujza URBANCOVÁ

- *Zvieracie dysfemizmy a ich miesto v komunikácii*, Kulturowe konteksty języka, Pobierowo 26. – 27. 5. 2014, Instytut Polonistyki i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego (Poľsko)

B. Členstvo v národných a medzinárodných výboroch v oblasti výskumu

doc. Jaromír KRŠKO

- Slovenský komitét slavistov

Celá KSJK

- Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave

C. Poverenia z externého prostredia na organizovanie vedeckých a umeleckých podujatí

doc. Jaromír KRŠKO

- vedúci sekcie; *XIX. slovenská onomastická konferencia*. Bratislava 28. – 30. 4. 2014, Slovenská onomastická komisia pri JÚĽŠ SAV a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV v Bratislave
- člen vedeckého komitétu konferencie; *XIX. Międzynarodowa i Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna*. Gnieźno (Poľsko), 20. – 22. 9. 2014, organizátor: Instytut Filologii Polskiej UAM, Zakład Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego i Onomastyki, Instytut Filologii Słowiańskiej UAM, Instytut Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie

D. Členstvo v edičných radách medzinárodných časopisov

doc. Jaromír KRŠKO

- *Rivista Italiana di Onomastica*. Dr. Enzo Caffarelli, Rím, korešpondent talianskeho onomastického časopisu za Slovenskú republiku, od r. 2001
- *Prace Językoznawcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn (Poľsko), člen redakčnej rady časopisu, od r. 2012

prof. Pavol ODALOŠ

- *Kultura i Edukacja*. Wydawateľstvo Adam Marszałek, Toruń (Poľsko), člen redakčnej rady, od r. 2008
- *Cywilizacja i Polityka*. Wydawateľstvo Adam Marszałek, Toruń (Poľsko), člen redakčnej rady, od r. 2008
- *Język, literatura, komunikace*. Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc, člen vedeckej rady, od r. 2012
- *Karpacki Przegląd Naukowy*. Karpackie Towarzystwo Naukowe i Oświatowe, Krosno (Poľsko), člen vedeckej rady, od r. 2013

prof. Vladimír PATRÁŠ

- *Stylistyka*. Opolská univerzita, Opole (Poľsko), člen medzinárodnej redakčnej rady, od r. 1997
- *Stil*. Belehradská univerzita (Srbsko), člen medzinárodnej redakčnej rady, od r. 2002
- *Glottology – International Journal of Theoretical Linguistics*. Berlín – Mníchov – Boston, Walter de Gruyter (Nemecko), člen medzinárodnej redakčnej rady, od r. 2012.
- *Czech and Slovak Linguistic Review*. Univerzita Palackého, Olomouc, Guest Editor, od r. 2012.

E. Členstvo v medzinárodných a národných komisiách a porotách

doc. Jaromír KRŠKO

- *Komisia MŠVVŠ SR pre zapožičiavanie čestných názvov štátnym a súkromným školám a školským zariadeniam*. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, člen komisie, od r. 2012,
- *Slovenská onomastická komisia pri JÚLŠ SAV v Bratislave*
- *Slovanská onomastická komisia pri Medzinárodnom komitáte slavistov*
- *Slovanská onomastická komisia pri Medzinárodnom komitáte slavistov*

doc. Július LOMENČÍK

- *Ústredná jazyková rada*, poradný orgán ministra kultúry Slovenskej republiky, člen rady, od r. 2007
- *Predmetová komisia pre slovenský jazyk a literatúru*, poradný orgán Štátneho pedagogického ústavu, člen komisie, od r. 2013
- 6. ročník celoslovenskej literárnej a výtvarnej súťaže *Cesty za poznaním minulosti*, Múzeum SNP Banská Bystrica, Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, člen odbornej poroty – literárna časť, v roku 2014
- 11. ročník celoštátnej literárnej súťaže mladých autorov *Mladá slovenská poviedka 2014*, Žilinský samosprávny kraj – Oravské kultúrne stredisko v Dolnom Kubíne, člen odbornej poroty, v r. 2014
- 47. ročník celoslovenskej prehliadky umeleckej tvorivosti učiteľov *Chalupkovo Brezno*, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, Mesto Brezno, člen odbornej poroty v kategórii literárna tvorba – próza a próza pre deti a mládež, v r. 2014

Dr. Ivan OČENÁŠ

- *Pravopisná komisia* Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave

prof. Pavol ODALOŠ

- *Komisia pre sociolingvistiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov* – Jagelovská univerzita v Krakove (Poľsko)
- *Komisia pre onomastiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov* – Lodžská univerzita v Lodži (Poľsko)

prof. Vladimír PATRÁŠ

- *Akreditačná komisia*, poradný orgán vlády SR – Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, člen, od r. 2014
- *Komisia VEGA č. 12 pre vedy o umení, estetiku a jazykovedu*, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky – Slovenská akadémia vied, člen, od r. 2008
- *Komisia pre sociolingvistiku pri Medzinárodnom komitáte slavistov* – Jagelovská univerzita v Krakove (Poľsko)

Pedagogická činnosť

Študijné programy, o ktoré je najvyšší záujem zo strany uchádzačov.

Tabuľka č. 5

P. č.	Fakulta	Študijný program	Stupeň štúdia	Forma štúdia	Záujem o štúdium – pomer prihlásených ku zapísaným
1.	FF	história	1.	denná	4,33 (52/12)
2.	FF	učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a učiteľstvo histórie	1.	denná	3,41 (58/17)
3.	FF	slovenský jazyk a literatúra a anglický jazyk a kultúra	1.	denná	3,41 (58/17)
4.	FF	anglický jazyk a kultúra a španielsky jazyk a kultúra	1.	denná	2,86 (60/21)
5.	FF	učiteľstvo telesnej výchovy	1.	denná	2,69 (97/36)
6.	FF	anglický jazyk a kultúra a ruský jazyk a kultúra	1.	denná	2,62 (76/29)

Aké sú vyhliadky predstavovaného pracoviska do budúcich rokov a období? KSJK si v ďalšom vývine a pôsobení v architektúre filozofickej fakulty formuluje náročné predsavzatia:

- a) pozdvihovať a vlastnými zdrojmi udržať kvalifikačnú štruktúru, akreditované študijné programy a práva v rámci Univerzity Mateja Bela,

- b) udržiavať a účinne rozvíjať domácu a medzinárodnú spoluprácu, pokračovať v úspešnom získavaní domácich a zahraničných vedeckých projektov,
- c) dosiahnuť medzinárodnú akreditáciu 1 študijného programu doktorandského štúdia,
- d) rozvinúť e-learningové formy a dištančné štúdium v katedrovej ponuke,
- e) podporovať integrovanie jazykov a lingvistických disciplín na filozofickej fakulte s cieľom spoluvytvárať kvalitatívne vyspelé a manažérsky zdatné odborné tímy a dosahovať medzinárodne konkurencieschopné výsledky,
- f) kompetentne a dôstojne popularizovať vedeckovýskumnú činnosť a rozvinúť ponuku prakticisticky koncipovaných účelových kurzov pre širšiu verejnosť s patričným komerčným prínosom a faktickým podporením ekonomickej stránky života katedry.

Záver. Vedeckovýskumné, pedagogické a odbornokultúrne renomé Katedry slovenského jazyka a komunikácie a spoločenská, skupinová a individuálna úspešnosť jej členiek a členov sa nesúťažným, ale synergickým počínaním trvalo a neprerušene buduje na fakultnej, univerzitnej, celoslovenskej a medzinárodnej úrovni. Vedecké predpoklady a tvorivé dispozície pracoviska, ktoré sú takpovediac menej viditeľné, ale prinajmenšom také vážne ako napr. priama pedagogická činnosť, možno aj naďalej vnímať prostredníctvom pozvaní do domácich a zahraničných vedeckých orgánov, redakčných rád, odborných komisií, nominácií do expertíznych zostáv na najvyššej úrovni, habilitačných a inauguračných komisií a pod. Bokom nemožno ponechať ani významnú mestotvornú úlohu, ktorú katedra naďalej naplňa v spolupráci s vedeckými, odbornými, kultúrno-spoločenskými a komerčnými ustanovizňami v Banskej Bystrici. Je len samozrejmé, že KSJK má oprávnené vysoké ambície opätovne uspieť aj v aktuálnom kole komplexnej akreditácie vysokých škôl.

Uvedené fakty spolu s vybranými argumentmi vskutku vystupujú do popredia ako funkčný, realistický a presvedčivý obraz o zodpovednom jestvovaní a vážnosti stabilného a perspektívneho pracoviska, ktoré zachytáva, chce vyhľadávať a je povinné uskutočňovať ďalšie podnety a výzvy aj v nasledujúcich obdobiach. Udržanie a rozvoj lingvisticko-slovakistického výskumu a vzdelávania s účinným napojením na hodnotné domáce a medzinárodné podmienky je nevyhnutnosťou pre Filozofickú fakultu a Univerzitu Mateja Bela, ale aj životodarným prínosom pre kultúrne banskobystrické prostredie.

Zoznam bibliografických odkazov

- FINDRA Ján. 2005. *Základné míľniky na ceste za univerzitou*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2007. 132 s. ISBN 978-80-8083-450-0.

- KRŠKO Jaromír. 2001. *Katedry slovenského jazyka a literatúry na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici*. In: *Slovenská reč*, 66, 2001, č. 3, s. 157 – 160.
- Na prelome času*. Zost. a zodp. red. M. Štilla. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, 1991. 311 s. ISBN 80-85162-29-6.
- PATRÁŠ Vladimír. 2009. *Zo života slovakistickej katedry. KSJL v období samostatnej Pedagogickej fakulty (1954 – koniec 80. rokov)*. In: *Literárne tradície Banskej Bystrice (80. roky 20. storočia)*. Zborník z vedeckej konferencie, Banská Bystrica 29. marca 2006. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Štátna vedecká knižnica – Spolok slovenských spisovateľov 2009, s. 26 – 30. ISBN 978-80-8938-820-2.
- PATRÁŠ Vladimír. 2014. *Katedra slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB vo svetle tradícií a perspektív*. In: *Slovenčinár. Časopis Slovenskej asociácie učiteľov slovenčiny*, 1, 2014, č. 2, s. 83–87. ISSN 1339-4908. [Dostupné aj na: <http://www.saus.yw.sk/casopis.html>].
- PATRÁŠ Vladimír – LOMENČÍK Július. 2014. *Zámery a predsavzatia nástupníckeho pracoviska Filozofickej fakulty UMB – Katedry slovenského jazyka a komunikácie*. In: *Universitas Matthiae Belii – Spravodajca Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, 20, 2014, č. 3 (január – február), s. 20. ISSN 1339-6749. [Dostupné aj na: [http://www.umb.sk/umb/umbbb.nsf/81D14C5EC18E3589C1257C3D002B5981/\\$File/2014_3_Spravodajca_UMB.pdf](http://www.umb.sk/umb/umbbb.nsf/81D14C5EC18E3589C1257C3D002B5981/$File/2014_3_Spravodajca_UMB.pdf)].
- Univerzita Mateja Bela. Tradície a perspektívy*. Red. M. Murgaš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1999. 208 s. ISBN 80-8055-248-7.
- Univerzita Mateja Bela. Desiat rokov rozvoja a perspektív*. Red. J. Michal. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2003. 297 s. ISBN 80-8055-672-5.
- Unde et quo vadis Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela?* Zost. M. Štulrajter. 2004. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – Fakulta humanitných vied, 2004. 224 s. ISBN 80-8055-889-2.
- 10 rokov Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Ed. V. Varinský. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela – Fakulta humanitných vied, 2005. 32 s. ISBN 80-8083-067-3.
- 20 rokov Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici 1954–1974*. Zost. M. Firc. Martin: Osveta, 1975. 140 s.

**Department of Slovak Language and Communication
at the Faculty of Arts, Matej Bel University in Banská Bystrica
in Resonance of the Past and Challenges
Summary**

The profile and mission of the Department of Slovak Language and Communication at Faculty of Arts, Matej Bel University, after division of previous linguistic and literary department in 2013, continues in established and well known tradition of Slovak studies and teachers education in Banská Bystrica. It has been institutionally offered since 1954, i. e. since the beginning of undergraduate education in the heart of Slovakia. The aim of the paper is to introduce relations and conditions of the new department formation as well as its ambitions and perspectives in a broader – Slovak and foreign – context.

Marta VOJTEKOVÁ

Prešovská polonistika v premenách času¹

Polonistika má na prešovskej akademickej pôde veľmi dlhú tradíciu. Lektorát poľského jazyka bol v Prešove otvorený ešte v akademickom roku 1969/1970. Založený bol pri Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Od akademického roka 1993/1994 prešiel na Katedru slavistiky, ktorá sa organizačne vyčlenila z Katedry slovenského jazyka a literatúry a ktorá bola zriadená ako osobitné pedagogické a vedecké pracovisko Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach dňa 1. septembra 1993. Jej zakladateľkou a dlhoročnou vedúcou bola prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc. Katedra slavistiky bola od roku 1997 súčasťou Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a v rámci reorganizácie na Filozofickej fakulte bola od 1. septembra 2005 spolu s Katedrou rusistiky a translatológie a Katedrou ukrajinistiky integrovaná do Inštitútu rusistiky, ukrajinistiky a slavistiky. Od roku 2013 Katedra slavistiky vystupuje pod názvom Katedra stredoeurópskych štúdií a od januára 2014 je súčasťou Inštitútu ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií FF PU².

Od svojich počiatkov sa výučba polonistiky na prešovskej akademickej pôde realizovala v rámci niekoľkých študijných programov:

- 1) v širšom slovanskom kontexte v programoch: slavistika – neučiteľské magisterské štúdium v kombinácii so slovistikou, ukrajinistikou, rusistikou

¹ Publikácia predstavuje výstup z grantovej úlohy KEGA *Moderné učebnice na podporu internacionalizácie výučby v novom študijnom programe Stredoeurópske štúdiá* č. 007PU-4/2014.

² Pri spracúvaní dejín polonistiky v Prešove sme vychádzali z článku J. Dudášovej-Kriššákovovej *Z dejín katedry slavistiky* (In: *Slavistika v premenách času*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2009, s. 410–427) a z jej predhovoru k zborníku *Slovensko-slovanské jazykové literárne a kultúrne vzťahy* (Prešov: FF PU 2007, s. 9–12).

- (1992/1993 – 2003/2004), slavistika – jednoodborové neučiteľské magisterské štúdium (1995/1996 – 2013/2014),
- 2) v špecializácii v programe poľský jazyk a literatúra – neučiteľské magisterské štúdium v kombinácii so slovenčinou, nemčinou, angličtinou, manažmentom, filozofiou (1998/1999 – 2002/2003).

Program so špecializáciou na poľský jazyk a literatúru bol otvorený len jedenkrát a jeho absolventkou je aj autorka tohto článku, ktorá ho vyštudovala v kombinácii so slovenským jazykom a literatúrou. V súčasnosti sa štúdium polonistiky realizuje na Katedre stredoeurópskych štúdií FF PU v rámci študijného programu stredoeurópske štúdiá, od roku 2016/2017 už aj na druhom stupni. Program garantujú dvaja členovia uvedenej katedry: prof. PhDr. Peter Káša, CSc. (hlavný garant), doc. Mgr. Marta Vojteková, PhD. (spolugarantka) a jeden pracovník Inštitútu germanistiky FF PU: doc. PhDr. Ľudovít Petraško, CSc. (spolugarant).

Študijný program *stredoeurópske štúdiá* na prvom stupni tvoria predmety zamerané na získanie komunikačnej kompetencie v poľskom jazyku s osobitným zreteľom na produkčné komunikačné zručnosti (písanie a hovorenie) a percepčné komunikačné zručnosti (počúvanie a čítanie), pričom študenti by na konci bakalárskeho štúdia mali dosiahnuť úroveň B2: Lektorské cvičenia, Základy jazykovej komunikácie, Jazyková komunikácia, Súčasný poľský jazyk, Písomný prejav. Ďalšiu skupinu tvoria predmety zamerané na literatúru a kultúru Poľska a iných krajín stredoeurópskeho areálu: Stredoeurópske literatúry a kultúry, Svetová literatúra, Základy literárnej komunikácie, Základy interkultúrnej komunikácie; prekladateľské disciplíny orientované na preklad z/do poľského jazyka: Odborný preklad, Umelecký preklad, Základy prekladateľstva a tlmočníctva; ako aj disciplíny, vďaka ktorým študenti získajú prehľad o geografii, geopolitike či histórii Poľska i ďalších stredoeurópskych krajín: Geopolitika strednej Európy, Dejiny strednej Európy, Kultúrna geografia strednej Európy, Úvod do stredoeurópskych štúdií. Okrem toho si majú študenti možnosť vybrať zo širokej ponuky povinne voliteľných predmetov: Ortografia poľského jazyka, Praktická morfológia (poľský jazyk), Praktická syntax (poľský jazyk), Prekladateľský seminár, Jazyková kultúra, Kreatívne písanie, Dejiny a kultúra nemeckej jazykovej oblasti, Stredoeurópska identita v umení (literatúra, hudba, architektúra, divadlo, výtvarné umenie, dizajn), Stredoeurópsky film, Analýza mediálnych textov a jazyk, Obrazy histórie (film, divadlo, výtvarné umenie). V treťom semestri si študenti volia jazyk B, pričom na výber majú nemecký a ukrajinský jazyk. Výučba druhého jazyka sa realizuje prostredníctvom predmetov: Lektorské cvičenia, Jazykové cvičenia, Jazyková komunikácia, Písomný prejav. Súčasťou štúdia je aj absolvovanie odbornej praxe v rozsahu jeden týž-

deň v rozličných typoch inštitúcií, ktorých zameranie korešponduje s cieľovými oblasťami uplatnenia sa absolventov programu, ktorými môžu byť: kultúrno-spoločenská sféra, hospodárska a podnikateľská sféra, prekladateľsko-tlmočnicke služby, štátna sféra, cestovný ruch, diplomacia, vydavateľská prax či iné. Študenti majú možnosť taktiež využiť štipendiá na kratšie či dlhšie pobyty na zahraničných univerzitách, najmä štipendiá získané cez Erasmus+ a poskytované agentúrou SAIA. Katedra má v rámci programu Erasmus+ podpísaných až dvanásť bilaterálnych zmlúv, najmä s univerzitami v Poľsku a v Českej republike.

O rozvoj programu a jeho posilnenie sa členovia katedry usilujú aj prostredníctvom projektov, aktuálne najmä prostredníctvom projektu KEGA pod názvom *Moderné učebnice na podporu internacionalizácie výučby v novom študijnom programe Stredoeurópske štúdiá* (vedúci: P. Káša, zástupkyňa: M. Vojteková, č. 007PU-4/2014, 2014 – 2016), ktorý je zameraný na prípravu 5 učebníc pre kľúčové predmety programu, ako aj prostredníctvom projektu Visegrad University Studies Grant, Course/Program Title: Central European Studies, Program focused on V4 and V4+/Ukraine and Belarus (No. 61200006, 2013–2016), vďaka ktorému sú pre študentov realizované exkurzie do zaujímavých európskych miest, uskutočňujú sa prednášky hosťujúcich prednášateľov, ktorí obohacujú výučbu, rozširuje sa katedrová knižnica, ktorá slúži študentom aj pedagógom atď.

Personálnu základňu katedry stredoeurópskych štúdií v súčasnosti tvorí: prof. PhDr. Peter Káša, CSc.; doc. Mgr. Marta Vojteková, PhD. (vedúca katedry); Mgr. Ivana Slivková, PhD.; Mgr. Marek Mitka, PhD.; dr. Božena Kotuľa (lektorka poľského jazyka), Mgr. Miroslava Kitková (interná doktorandka). Jednotliví členovia katedry zabezpečujú výučbu dominantnej časti disciplín realizovaných v rámci programu stredoeurópske štúdiá. Okrem nich sa na zabezpečovaní výučby podieľajú aj pedagógovia z inštitútu germanistiky a katedry ukrajinistiky, ktorí vyučujú jazyk B; pedagógovia z ďalších pracovísk FF a iných fakúlt PU – odborníci na geopolitiku, kultúrnu geografiu či dejiny stredoeurópskeho areálu; a vďaka projektu Visegrad University Studies Grant aj traja hosťujúci vyučujúci: z UMCS v Lubline, z Karlovej univerzity v Prahe a z Katoľickej univerzity P. Pázmana v Pílišskej Čabe. Na katedru každoročne prichádza aj niekoľko prednášateľov zo zahraničia, ktorí prichádzajú cez Erasmus+ či na osobné pozvania členov katedry.

V centre výskumu interných pracovníkov katedry stál od počiatku najmä poľský jazyk, literatúra a kultúra v širšom slovanskom či stredoeurópskom kontexte, ako aj problematika prekladu. Jednotliví členovia katedry sú autormi desiatok vedeckých publikácií uverejnených doma i v zahraničí. Okrem spomínaných dvoch projektov zameraných na rozvoj programu sú zapojení aj do via-

cerých vedeckých projektov národného i medzinárodného charakteru, v rámci ktorých riešia témy korešpondujúce s hlavnými oblasťami ich výskumu. Na tomto mieste predstavíme základné oblasti, na ktoré sa ich výskum orientuje a výberovo aj ich publikácie.

Prof. PhDr. Peter Káša, CSc. sa vo svojej vedeckovýskumnej činnosti orientuje na dejiny stredoeurópskych a západoslovanských kultúr a literatúr v 19. a 20. storočí, literárnu a kultúrnu komparatistiku. P. Káša je autorom troch monografií: *Dve štúdie o Pavlovi Jozefovi Šafárikovi* (1995), *Medzi estetikou a ideológiou: literárnohistorické a komparatistické štúdie* (2001), *Medzi textami a kultúrami: slovenská literatúra prvej polovice 19. storočia v stredoeurópskom kontexte* (2011), spoluautorom vysokoškolskej učebnice *Komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia: stredoeurópske súvislosti* (2011), autorom učebnice *Okolo romantizmu a realizmu: články o slovenskej literatúre v stredoeurópskych súradniciach* (2012) a učebného textu *Prehľad stredoeurópskych literatúr od počiatkov po osvietenstvo* (2012).

Doc. Mgr. Marta Vojteková, PhD. sa zameriava výskum súčasného poľského a slovenského jazyka, najmä v porovnávacom aspekte, korpusovú lingvistikú, odborný preklad z/do poľského jazyka, jazyk odborných a umeleckých prekladov. Je autorkou monografie *Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine* (2008), habilitačnej práce *Slovenské a poľské adjektíva v konfrontačnom pohľade* (2013), spoluautorkou vysokoškolskej učebnice *Slovenčina a poľština: synchronne porovnanie s cvičeniami* (2012), autorkou učebných textov: *Ortografia poľského jazyka* (2013), *Administratívno-právna komunikácia: vzory písomností v poľskom jazyku s prekladovými slovníčkami* (2014), vysokoškolskej učebnice *Písomný prejav: slovensko-poľský komparatívny aspekt* (2015) a lexikografickej práce *Latinsko-slovensko-poľský slovník anatomických termínov I* (2015).

Mgr. Ivana Slivková, PhD. sa venuje literárnej komparatistike so zameraním na slovanské literatúry, najmä súčasnú bieloruskú, poľskú a slovenskú literatúru (poéziu a literatúru písanú ženami), teóriu literatúry, literárnej komunikácii, súčasnej rusínskej literatúre na Slovensku, interkultúrnej komunikácii, umeleckému a odbornému prekladu. Je autorkou monografie *Bieloruská poézia na prelome storočí: interpretácia a recepcia bieloruskej poézie konca 20. a začiatku 21. storočia* (2012), spoluautorkou učebnice *Komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia: stredoeurópske súvislosti* (2011) a spoluautorkou lexikografickej práce *Translatologický slovník: slovensko-anglicko-rusko-ukrajinsko-bielorusko-nemecko-španielsko-francúzsky* (2013).

K hlavným oblastiam výskumu Mgr. Mareka Mitku, PhD. patrí súčasná slovenská, česká, poľská a bulharská literatúra; teória literatúry, literárna kritika; dejiny, teória a kritika prekladu; didaktika umeleckého a odborného prekladu; didaktika slovenského jazyka a kultúry pre cudzincov. Je autorom monografie

Fragmentárnosť a tragično v slovanskej próze po roku 1989 (2013) a spoluautorom učebnice *Komparatívne čítanie slovenskej literatúry 19. storočia: stredoeurópske súvislosti* (2011).

Dôležitou súčasťou katedry je aj lektor poľského jazyka. V súčasnosti pôsobí na katedre ako lektorka dr Božena Kotuľa, ktorá je na prešovskej akademickej pôde v poradí už trinástou lektorkou. Počas existencie lektorátu poľského jazyka pôsobili v Prešove lektori takmer zo všetkých poľských univerzít či miest. Od roku 1969 pri katedre slovenského jazyka a literatúry, od roku 1993 pri katedre slavistiky a od roku 2013 pri katedre stredoeurópskych štúdií to boli nasledujúci lektori: mgr Danuta Abrahamowicz – Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (1969–1972), dr Jan Dutkowski – Uniwersytet Śląski w Sosnowcu (1972–1973), dr Henryk Pustkowski – Uniwersytet Łódzki (1973–1976), mgr Waldemar Zamlewski – Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu (1976–1980), mgr Władysław Wójtowicz – Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie (1980–1984), dr Bogdan Owczarek – Uniwersytet Warszawski (1984–1986), mgr Kazimierza Buda – Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego (1986–1989), mgr Wirginia Mirosławska – Uniwersytet Łódzki (1989–1994), dr Barbara Maciejewska – Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Łódzkiego (1994–1999), mgr Agata Hrkľová – Kraków (2000–2004), dr Božena Kotuľa – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (2004–2009), dr Maria Czempka-Wewióra – Uniwersytet Śląski w Katowicach (2009–2013), dr Božena Kotuľa – Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu (od r. 2013).

Aj napriek početným organizačným i personálnym zmenám sa polonistika udržala v Prešove až doposiaľ a v akademickom roku 2015/2016 zavŕšila už 47. rok svojej existencie. Veríme, že vďaka úsiliu jednotlivých členov katedry stredoeurópskych štúdií sa bude štúdium polonistiky, ako aj polonistický výskum v širšom slovanskom kontexte na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity aj naďalej rozvíjať a posilňovať.

Sebastian TABOŁ

15 lat polskiego czasopisma naukowego „Bohemistyka”

W 2016 roku mija 15 lat, odkąd na łamach „Bohemistyki” ukazały się pierwsze artykuły, polemiki oraz recenzje. Od początku redaktorem naczelnym kwartalnika (ukazuje się 4 razy w roku) jest prof. dr hab. Mieczysław Balowski, pracujący na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu, wspierany przez dwóch sekretarzy: dr Annę Zurę z Uniwersytetu Wrocławskiego, która wykonuje te obowiązki od początku ukazywania się „Bohemistyki” oraz dr Grażynę Balowską z Uniwersytetu Opolskiego, która została powołana jako drugi sekretarz w 2012 roku.

W latach 2001–2004 „Bohemistyka” była wydawana przez Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Wałbrzychu (16 numerów), a od roku 2005 do 2008 „Bohemistykę” firmowała Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu (16 numerów). Obecnie kwartalnik ukazuje się w strukturach Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Wydawcą „Bohemistyki” jest także Komisja Sławistyczna Polskiej Akademii Nauk Oddział w Poznaniu i Wydawnictwo PRO.

Periodyk ten w doskonały sposób wypełnił lukę, ponieważ do 2001 roku nie powołano żadnego medium, na łamach którego bohemiści, nie tylko polscy, mogliby dyskutować o najnowszych zjawiskach, zachodzących w języku, oraz dokonywać interpretacji dzieł współczesnych pisarzy i poetów czeskich. Jednakże podstawowym celem powołania „Bohemistyki” było „zbliżenie pracowników naukowych oraz sympatyków, zajmujących się lub interesujących się zagadnieniami bohemistycznymi” (<http://www.bohemistyka.pl/index.php?ln=pl>; dostęp: 20.02.2016).

Przez 15 lat na łamach „Bohemistyki” publikowano rzetelne i pełne informacje o języku i literaturze czeskiej. Niepisanym zwyczajem stała się norma, że

w jednym roku 2 numery „Bohemistyki” mają charakter językoznawczy, a pozostałe dwa literaturoznawczy. Jest to organ, na łamach którego dochodziło i nadal dochodzi do wymiany myśli, artykułowano wątpliwości, informowano o organizowanych konferencjach. Mieczysław Balowski, tworząc strukturę pisma oraz jego format, wzorował się na takich pismach, jak: „Nase řeč”, „Česká literatura” i „Český jazyk a literatura”.

W skład Rady Naukowej kwartalnika wchodzi aktualnie 19 wybitnych bohemistów: Brytyjczyk Neil Bermel (University of Sheffield, Sheffield), Bułgarka Margerita Mladenowa (Uniwersytet im. św. Klimenta Ohrydzkiego, Sofia), dwóch Rosjan – Valery Mokijenko (Petersburski Uniwersytet Państwowy, Sankt Petersburg) oraz Galina Nieszczimienko (Rosyjska Akademia Nauk, Moskwa), Austriaczka Hana Sodeyfi (Uniwersytet Wiedeński, Wiedeń) oraz dziesięciu naukowców czeskich: Marie Čechová (Uniwersytet Karola, Praga), Milan Hrdlička (Uniwersytet Karola, Praga), Jaroslav Hubáček (Uniwersytet Ostrawski, Ostrawa), Marie Krčmová (Uniwersytet Masaryka, Brno), Jan Kořenský (Uniwersytet Palackiego, Ołomuniec), Svatava Machová (Uniwersytet Zachodnioczeski, Pilzno), Alena Macurová (Uniwersytet Karola, Praga), Dobrava Moldanová (Uniwersytet J. E. Purkyniego, Ústí nad Labą), Jiří Svoboda (Uniwersytet Ostrawski, Ostrawa), Svatava Urbanová (Uniwersytet Ostrawski, Ostrawa). W gronie tym znajduje się również czterech uczonych z Polski: Janusz Siatkowski (Uniwersytet Warszawski, Warszawa), Elżbieta Szczepańska (Uniwersytet Jagielloński, Kraków), Józef Zarek (Uniwersytet Śląski, Katowice), Anna Gawarecka (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań).

Każdy numer „Bohemistyki” podzielony jest na 3 zasadnicze części. Pierwszą część tworzy dział naukowy, w którym publikowane są prace dotyczące aktualnego dorobku naukowo-badawczego bohemistyki oraz w którym są „zamieszczane artykuły z dziedziny literaturoznawstwa i językoznawstwa czeskiego, także prace komparatystyczne” (<http://www.bohemistyka.pl>; dostęp: 2.03.2016). W dziale tym ukazywały się artykuły, studia oraz artykuły dotyczące zjawisk współczesnego języka czeskiego i literatury czeskiej.

Część druga to „dział recenzji, omówień i not, w którym znajdują się informacje o książkach bohemistycznych, ukazujących się na czeskim, polskim i światowym rynku wydawniczym. Ułatwi to odbiorcy szybszą orientację w nowościach, dlatego treść czasopisma uzupełniają: przegląd krytyczny ruchu wydawniczego, przegląd nowości oraz omówienia prac naukowych” (<http://www.bohemistyka.pl>; dostęp: 2.03.2016).

Ostatnią część tworzy dział kronikarski, w którym czytelnik jest informowany o ośrodkach bohemistycznych w świecie, jubileuszach czeskich i światowych bohemistów, konferencjach naukowych poświęconych problematyce języka i literatury czeskiej etc. Są to informacje użyteczne dla bohemisty, chcącego

zapoznać się z bieżącą sytuacją w bohemistyce polskiej i światowej. Każdą z tych części krótko scharakteryzuję.

W dziale naukowym, w którym umieszczane są artykuły i studia, do 2016 roku ukazało się ponad 280 publikacji. Pierwszy numer „Bohemistyki” otwierał artykuł redaktora naczelnego Mieczysława Bałowskiego, który poruszył kwestię kodyfikacji języka czeskiego po roku 1990. Kwestia ta żywo interesuje wszystkich bohemistów również obecnie, dlatego do niej wielokrotnie wracano w kolejnych rocznikach „Bohemistyki”. Pierwszy numer zapowiadał, że kwartalnik zamierza zająć się zagadnieniami, które aktualnie są dyskutowane w środowisku bohemistów. Opublikowane artykuły literaturoznawcze analizowały teksty epickie, liryczne i dramatyczne czeskich twórców. W ramach literatury poruszono następującą tematykę: liryka Ladislava Seiferta i Zděnka Rotreкла, publicystyka Vaclava Havla, twórczość Boženy Němcovej, Josefa Škvoreckiego, Egona Hostovskiego, Jaroslava Dyducha, Ludvíka Vaculíka, Milana Kundery, Pavla Kohouta, Jana Zahradníčka, Jaroslava Rudiša, Františka Novotného, poezja katolicka, poezja proletariacka, rozwój powieści grozy, staroczeskie legendy czeska kinematografia, czeska literatura fantastyczna.

Artykuły językoznawcze poruszały wiele zagadnień, takich jak: czeska polityka językowa, język reklam, czeskie nazwy kulinarne globalizacja języka, hybrydyzacja literaturze czeskiej, bilingwizm, komunikacja multietniczna, wizerunek Czecha i Polaka, polityka habsburska na język czeski, frazeologizmy, *obecná čeština* w literaturze czeskiej, nowe tendencje w zasobie leksykalnym czeszczyzny, czesko-polskie pułapki językowe, zoonimy, etnonimy, toponimia, język czechosłowacki, netykieta, problem czeszczyzny potocznej, czeska terminologia gimnastyczna, kuchenna, uniwerbizm, kompetencje socjokulturowe, standaryzacja języka czeskiego, procesy skracania w języku czeskim, leksyka z zakresu mody i kosmetyki, neologizmy, semantyka czeskich wykrzykników, zapożyczenia w języku czeskim, zdrobnienia w języku czeskim, wpływ języka czeskiego na dialekt śląski, przysłowia czeskie, *hovorová* i *spisovná čeština*, stereotypy Czecha i Polaka, kodyfikacja języka czeskiego, glottodydaktyka języka czeskiego, komunikacja międzykulturowa i multietniczna, nazwy zawodowe kobiet, bilingwizm, językoznawstwo historyczne, dysglosja w języku czeskim.

„Bohemistyka” zajmowała się i analizowała ważne zjawiska, jakie zachodzą w języku i literaturze czeskiej. Wiodącą kwestią są relacje między językiem pisanym a potocznym, kodyfikacja i standaryzacja oraz wpływ demokratyzacji kraju na język oraz literaturę czeską. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku po zmianie ustroju politycznego, sytuacja języka czeskiego wymagała uporządkowania. Na łamach kwartalnika dyskutowano o występowaniu rozdzwisku między językiem pisanym a mówionym, między językiem potocznym a literac-

kim. Osoby wypowiadające się na łamach „Bohemistyki” były zgodne, że należało dokonać uporządkowania wiedzy w sferze języka. Zdaniem Lubasia, który w jednym z artykułów poruszył ważny temat, dotyczący czeskiej polityki językowej („Bohemistyka” 2008, nr 1–4). Wyraził się, że sytuacja ta wywołała w parlamencie czeskim dyskusję na temat ochrony języka przed obcymi wpływami. Ochronić go można było przede wszystkim przez uchwalenie odpowiedniej ustawy językowej. W nowej rzeczywistości politycznej dał się zaobserwować wpływ terminów angielskich na funkcjonowanie języka czeskiego. Jednakże jego wpływ nie był aż tak przemożny. Niestety społeczeństwo czeskie nie miało rozeznania, który z wariantów języka czeskiego jest prawidłowy i poprawny. Lubaś zauważył również to, że w konstytucji Czech nie ma odwołania do języka czeskiego. Być może dlatego, że Czesi nie widzą takiej potrzeby, bo nie istnieją czynniki, które zagrażałyby ich tożsamości. Konstytucja z 1992 roku swoją uwagę koncentruje przede wszystkim na prawach obywateli. Każdy mieszkaniec Czech ma prawo kształcić się w języku narodowym. W ustawach uchwalonych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku w stosunku do języka używa się sformułowania: język państwowy (*statní*), urzędowy (*úřední*), dyplomatyczny (*jednací*), nauczania (*vyučovací*), służbowy (*služební*), transakcji prawnych (*smluvní*), wewnętrzny (*vnitřní*), co dodatkowo może utrudniać rozumienie określenia wiodącej odmiany języka czeskiego. W artykule Lubasia, którego artykuł ma wielkie znaczenie, dowiadujemy się również, że w postępowaniu administracyjnym wszelkie dokumenty, przedkładane w czeskich urzędach muszą być sporządzane w języku czeskim, ewentualnie w języku słowackim. Każdy obywatel Republiki Czeskiej, który należy do mniejszości narodowej i etnicznej, ma prawo do posługiwania się swoim językiem narodowym. Urząd musi taką osobę przyjąć i sprawy urzędowe załatwić w tym języku. Jeśli w danej chwili urząd nie ma w swoim składzie osoby władającej językiem mniejszości narodowej, wówczas państwo czeskie musi na swój koszt zapewnić tłumacza. Jeśli do urzędu stawia się osoba głucha, wówczas państwo czeskie także musi zapewnić na swój koszt tłumacza języka migowego, aby pomóc obywatelowi w załatwieniu sprawy. Ponadto władze czeskie gwarantują naukę języka czeskiego na każdym poziomie kształcenia. W pierwszy rzędzie uczniowie zapoznają się z normą języka standardowego we wszystkich postaciach funkcjonalnych. Dbają również o to, aby osoby tworzące podręczniki do nauki języka czeskiego miały odpowiednie przygotowanie merytoryczne i metodyczne. Podręcznika nie opublikuje osoba, która nie ma również doświadczenia w nauczaniu języka.

M. Balowski i G. Balowska, w swych artykułach stwierdzają, że na początku lat dziewięćdziesiątych czescy lingwiści zastanawiali się nad rolą czeskiego języka literackiego (*spisovná čeština*) oraz czy należy przeprowadzić proces ko-

dyfikacji i standaryzacji języka czeskiego na bazie tego standardu. do czeskiego języka mówionego (*hovorová čeština*) wprowadzić elementy języka ludowego potocznego (*obecná čeština*). Wykazali brak zainteresowania standardowym językiem narodowym, który jest przecież wyznacznikiem poziomu kulturalnego narodu. Wysunięto propozycję, aby obok *spisovné češtiny* istniała, jako drugi niższy standard języka, *obecná čeština*. Ponadto pod koniec XX wieku w końcu językoznawcy postanowili zająć się kwestią normy językowej a uzusem. Wprowadzono wtedy pojęcie języka standardowego. Jednakże najwyższą formą językową jest język literacki – *spisovná čeština*. Na szczęście na początku XXI wieku uchwalono ustawę o języku czeskim. Jednakże droga to takiej ustawy była długa i wyboista, co krótko postaram się zobrazować.

Analizując artykuły, które ukazały się na łamach „Bohemistyki” dowiadujemy się, że odmiana języka czeskiego, jaką jest *obecná čeština* charakteryzuje się pewną dynamiczną ekspansją. Dyskusje wśród czeskich lingwistów na ten temat nie milkną od lat sześćdziesiątych XX wieku. Odmiana ta przenika do literatury czeskiej, co powoduje, że jedni to zjawisko oceniają pozytywnie a inni negatywnie. Stosowanie *obecné češtiny* w literaturze wynika m.in. z braków i niedostatków pisarzy. Używanie wspomnianej odmiany języka czeskiego jest wskazane ze względu na możliwość ukazania codziennej komunikacji. *Obecná čeština* ma moc ekspresyjnego wyrażania opinii. Takiej mocy na pewno nie ma *spisovná* czy *hovorová čeština*. Nie oznacza to, że obecnie współcześni czescy pisarze tworzą tylko w tym ekspresyjnej odmianie języka. Nic podobnego. Nie mniej jednak autorzy tworzący w *spisovné češtině* uważani są za twórców o wysokiej kulturze słowa.

W rocznikach 2003, 2005, 2008 – 2015 pojawił się nowy dział *Ze zjawisk ze współczesnego języka czeskiego*, w którym ukazało się 40 artykułów. Ta część kwartalnika ma charakter poradnika językowego. W kwestiach tych najczęściej, bo aż 19 razy wypowiadał się Milan Hrdlička. Głos w zawiłościach języka czeskiego zabierała również Aurelia Kończak (7 razy), Marie Hadková (5 razy) oraz Martin Janečka i Karel Komárek (1 raz). Na łamach tych artykułów poruszano kwestie dotyczące najnowszej wiedzy o normach i kryteriach oceny użycia języka literackiego i potocznego. Autorzy proponowali również poprawne formy językowe i starali się rozstrzygać wątpliwości gramatyczno-stylistyczne.

W każdym numerze „Bohemistyki” ukazywały się recenzje ważnych publikacji o tematyce literaturoznawczej i językoznawczej, wpisujące się w problematykę bohemistyczną. W latach 2001–2015 na łamach kwartalnika w dziale *Recenzje i omówienia* opublikowano łącznie 139 tekstów. Autorzy recenzowali książki polskie, rosyjskie, czeskie, angielskie, niemieckie. Dzięki tym recenzjom czytelnik miał świadomość istnienia ważnych dla bohemistyki monografii. Recenzje najczęściej miały charakter opisowy, by czytelnik mógł się dowie-

dzieć również to, jaka treść jest zawarta w recenzowanej pracy. Ta część kwartalnika zapewniała dokładną informację o nowościach, które ukazywały się w języku polskim, czeskim, niemieckim, angielskim, rosyjskim. Były to monografie, które poruszały zagadnienia literaturoznawcze oraz językoznawcze. W ramach recenzji językoznawczych opublikowano 65 teksty, które dokładnie charakteryzowały i opisywały m.in. aktualne słowniki czesko-polskie, polsko-czeskie: *Česko-polský frazeologický slovník*, *Lidské tělo v české a polské frazeologii a idiomatice*, *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, *Encyklopedický slovník češtiny*, *Kieszonkowy słownik czesko-polski, polsko-czeski*, *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice*, Recenzowane także były słowniki czesko-niemieckie i niemiecko-czeskie. Pozostałe 74 recenzji literaturoznawczych były poświęcone książkom, które traktowały o pojęciach literaturoznawczych, twórczości czeskich dekadentów i futurystów, poezji Jana Skacela oraz Zděnka Rotreкла, czeskiej literaturze awangardowej i emigracyjnej, związków literatury z muzyką, twórczości Aloisego Jíraska, historii literatury czeskiej, czeskim pisarkom na przełomie XIX i XX wieku, postmodernizmowi w literaturze i sztuce czeskiej, czeskiemu surrealizmowi lat trzydziestych XX wieku, filmowi czeskiemu i słowackiemu oraz tożsamości narodowej Czechów.

W dziale *Kronika* ukazywały się informacje, dotyczące jubileuszy pracy naukowej wybitnych bohemistów. Takich jubileuszy opisano ponad 60, m.in. czeskich bohemistów: Ivana Lutterera, Aloisego Jedlički, Aleksandra Sticha, Přemysla Hausera, Jiřego Krausa, Rudolfa Šrámk, Františka Cermáka, Marii Čechovej, Marii Krčmovej, Aleny Macurovej, Jany Hoffmannovej, Jaroslava Hubáčka, Evy Mrhačovej, Edvarda Lotki, Dobravy Moldanovej, Josefa Hrabáka, Bohuslava Hoffmanna, Milana Jelínka, i zagranicznych: Teresy Zofii Orłoś, Ewy Siatkowskiej, Janusza Siatkowskiego, Kazimierza Polańskiego, Galiny Lilić, Valerego Mokijenki, Ernsta Eichlera oraz wielu innych, dzięki czemu czytelnik miał możliwość poznać wiele postaci, opisanych nie tylko z perspektywy wykonywanej pracy naukowej, uchylano tu także rąbka prywatnych spotkań.

W dziale tym czytelnik dowiadywał się również o ważnych wydarzeniach naukowych, które miały miejsce na europejskich uczelniach, mających związek z językiem i literaturą czeską. Najczęściej dotyczyło to zorganizowanych konferencji. Można było przeczytać o problemach poruszanych na konferencji, miejscu jej zorganizowania oraz o najważniejszych wystąpieniach, mających znaczenie dla rozwoju badań bohemistycznych. Ze statystycznego punktu widzenia na łamach „Bohemistyki” opisano ponad 21 konferencji, które odbyły się w wielu miastach różnych krajów europejskich: Kraków, Poznań, Szczecin, Wrocław, Budapeszt, Moskwa, Banská Bystrica, Racibórz, Gietrzwałd, Wałbrzych, Jugowice, Praga, Ústí nad Labem, Ołomuniec, Brno, Ostrawa, Blansko, Opava.

Konferencje poruszały takie tematy, jak: *Integracja w językach, Topos domu w literaturze czeskiej i polskiej, Tradycja i wyzwania. Metodologia badań slawistycznych XXI i XXII wieku, Spotkania bohemistów, Stałość i zmienność w języku i literaturze czeskiej XX wieku, Internetowa i interpersonalna komunikacja językowa, Rudolf Šrámek a onomastyka, Język i literatura czeska – refleksja ważnych wydarzeń historycznych, Kontynuacja czy odrzucenie? Tradycje romantyczne we współczesnych literaturach słowiańskich, Święte miejsca w literaturze, XVII kolokwium młodych językoznawców, Na styku kultury polskiej i czeskiej: dziedzictwo, kontynuacje, inspiracje, I Polonistyczno-bohemistyczna konferencja studentów, Wyraz i zdanie w językach słowiańskich V: opis, konfrontacja, przekład, Język i literatura czeska w europejskim kontekście kulturowym, Podzwonne dla granic. Polsko-czeskie linie podziałów i miejsca kontaktów w języku, literaturze i kulturze. Wyżej wymienione konferencje, kolokwia zostały zorganizowane w takich ośrodkach akademickich, jak: Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Karola w Pradze, Uniwersytet Masaryka w Brnie, Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Ostrawski, Uniwersytet w Czeskich Budziejowicach, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu.*

Poruszano także kwestię metod kształcenia przyszłych bohemistów. Czytelnicy mogli zapoznać się ze sposobem organizowania kształcenia bohemistycznego na takich uczelniach, jak: Uniwersytet Humbolta w Berlinie, Uniwersytet w Budapeszcie, Uniwersytet Państwowy w Sankt-Petersburgu, Uniwersytet w Korei, Uniwersytet w Sofii, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Warszawski i Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu. W roku 2016 ukaże się też artykuł o Uniwersytecie w Lublanie. W 2008 roku, w numerze poświęconym XIV Międzynarodowemu Zjazdowi Sławistów w Ochrydzie, Mieczysław Balowski opublikował interesujący artykuł, w którym scharakteryzował wszystkie ośrodki bohemistyczne w Polsce.

Ciekawy był także tekst Kima Kuychina opublikowany 2001 roku, w którym opisał 10 lat doświadczeń południowokoreańskich w kształceniu bohemistów. Takie doświadczenia opisywali również czescy, rosyjscy, ukraińscy, węgierscy, niemieccy i brytyjscy bohemiści. Interesujące poznawczo były również artykuły, z których dowiadywano się o organizowanych szkołach letnich, na których uczono języka czeskiego.

W „Bohemistyce” pojawiała się także problematyka glottodydaktyczna, której poświęcono kilkanaście artykułów, opublikowanych na jej łamach (numer 3 z roku 2006 został jej całkowicie poświęcony). Szczególnie dotyczy ona dyda-

kytyki jazyka i literatury czeskiej, dlatego poruszano w nich takie zagadnienia, jak: np. *Použití korpusu ve výuce češtiny...* (K. Vaculová), *Posuny ve zdvořilostních strategiích v současné české společnosti* (P. Chejnová), *Postoje současných českých spisovatelů k mateřštině* (J. Štěpán), *Synonymie sloves řečové činnosti ve vyjadřování žáků základní školy* (M. Kyselová), *Módní výrazy v mluvených projevech žáků* (M. Kyselová), *Nezdvořilost jako prostředek komunikační strategie v talk-show na komerční televizní stanici* (J. Svobodová), *Glottodidaktické otázky fonetického a fonologického plánu českého jazyka na úrovni A1* (K. Vlasáková), czy prezentowano interpretację czeskich dzieł literackich, jak np. *K interpretaci vybraných literárních děl Franza Kafky a Jeana-Paula Sartra* (L. Zábranský), *K jednomu inspiračnímu zdroji poezie Jana Skácela* (R. Malý), *Román Aleny Vostré* (F. Všeticka) itd.

Niecodziennym wydarzeniem jest otrzymanie honorowego doktoratu przez wybitnego uczonego-bohemistę. Również te wydarzenia nie pozostały bez echa. W dziale *Kronika* w roku 2005 roku zamieszczono informację o otrzymaniu tytułu *doktora honoris causa* Uniwersytetu Śląskiego w Opawie przez prof. Milana Jelínka, a w roku 2007 doktorem honoris causa Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu został inny bohemista – prof. Valerij Michajłovič Mokijenko, profesor Uniwersytetu w Greifswaldzie, a obecnie Państwowego Uniwersytetu w Sankt Petersburgu. W latach 2001–2015 ważnych wydarzeń w dziale *Kronika* opisano 64.

Należy nadmienić, że od 2001 roku „Bohemistyka” zamieszcza nekrologi wybitnych bohemistów. Do 2015 roku takich nekrologów na łamach kwartalnika ukazało się 20. Wspominano w nich takich wybitnych badaczy, jak: Antonína Jelínka, Jana Chloupka, Janę Říhovou, Jiřině Hůrkovou, Rosę Chasanówną Tuguszewą, Mieczysława Basaja, Jana Kuklíka, Teresę Zofię Orłóš, Přemysla Hausera, Edvarda Lotkę, Ernsta Eichlera, Galinę Aleksejewną Lilicz, Světlę Čmejrkovou, Naděždu Bayerovou, Jiřego Damborskiego, Jiřego Hronka, Milana Jelínka, Marię Hádkovou, Jiřego Urbanca oraz Alenę Trnkovou. Byli to specjaliści o bogatym dorobku naukowym, doświadczeni pedagodzy. Ich śmierć, czasem przedwczesna, jest niepowetowaną stratą dla nauki.

Od 2001 do 2015 roku ukazało się 60 numerów czasopisma, na łamach których publikowało swoje prace 87 autorów z różnych ośrodków akademickich polskich i zagranicznych. Ponadto „Bohemistyka”, według wskazań Scholar Google, jest najczęściej cytowanym periodykiem o tematyce bohemistycznej w Polsce. Od roku 2015 znajduje się na liście czasopism naukowych ERIH PLUS. Analizując przypadki cytowania artykułów, które ukazały się na łamach omawianego kwartalnika, można doszukać się 448 cytowań. Aktualnie naukowiec, który opublikuje swoją pracę na łamach „Bohemistyki”, otrzymuje 13 na 15 możliwych punktów skali, określonej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnic-

stwa Wyższego. Teksty naukowe są publikowane w języku polskim, czeskim, niemieckim, angielskim oraz rosyjskim. Od początku „Bohemistyka” ukazywała się w wersji papierowej (prymarnej) i elektronicznej. Godny wspomnienia jest również fakt, że wszystkie artykuły, które ukazały się przez 15 lat w tym czasopiśmie, są dostępne w Internecie (www.bohemistyka.pl), a dostęp do nich jest bezpłatny.

Czasopismo na swojej stronie internetowej również umieściło informacje dla autorów oraz opis procedury recenzowania, która jest zgodna z zasadami zawartymi w Komunikacie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a także międzynarodowymi (akceptowana przez Scopus czy ERIH). Strona internetowa zawiera także inne informacje, jak np. skład Rady Naukowej czasopisma, aktualną listę recenzentów, a także wykazy wszystkich drukowanych tekstów z podaniem ich lokalizacji.

„Bohemistyka”, która tworzona jest nie tylko przez redaktora naczelnego, zawsze reagowała na najnowsze tendencje, zaobserwowane w literaturze czeskiej, jak i w języku czeskim. Regularne zapoznanie się z treścią każdego numeru gwarantuje, że czytelnik zapozna się z najnowszą i aktualną wiedzą bohemistyczną. Ponadto poziom artykułów, publikowanych w wersji papierowej jak i elektronicznej jest na bardzo wysokim poziomie. Myślę, że dziś nie ma ośrodka bohemistycznego, który nie zapoznawałby się regularnie z zawartością tego kwartalnika. Każdy kto tego nie czyni, skazuje się na odcięcie się najbardziej aktualnej wiedzy bohemistycznej.

W „Bohemistyce” zawsze dbano o wysoki poziom publikowanych prac, ponad 80% recenzentów artykułów stanowią recenzenci zewnątrzni. Z karty oceny, z którą można zapoznać się na łamach Polskiej Bibliografii Naukowej (<https://pbn.nauka.gov.pl/journals/43349/surveys/8547>; dostęp: 2.03.2016), czytelnik dowie się, że czasopismo jest wpisane do kilku baz danych, co świadczy o wysokim poziomie publikowanych prac. „Bohemistyka” jest indeksowana w takich bazach czasopism naukowych, jak: ERIH PLUS, CEEOL (Central and Eastern European Online Library), CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities), BazHum czy Index Copernicus.

Justyna PIETRZYKOWSKA

Sprawozdanie z działalności Studenckiego Koła Naukowego Bohemistów w latach 2013–2016

Studenckie Koło Naukowe Bohemistów działa przy Instytucie Neofilologii Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu od 2006 roku. Przewodniczącą Koła w roku akademickim 2013/2014 była Debora Kosel, zastępcą Łukasz Zajda, sekretarzem zaś Małgorzata Bonk. Natomiast w roku akademickim 2014/2015 oraz 2015/2016 przewodniczącą Studenckiego Koła Naukowego Bohemistów była Barbara Rduch, zastępcą Sabina Kuczera. Opiekunem zaś od 8 marca 2007 r. jest dr Justyna Pietrzykowska. Od 2010 roku Koło prowadzi swoją stronę internetową (<http://bohemistyka.pwsz.raciborz.edu.pl>), za której aktualizację w latach 2010–2013 była odpowiedzialna Katarzyna Przypadło, a od roku 2013 Michaela Piszczan. Od roku 2014 studenci prowadzą również stronę facebookową Koła (<https://www.facebook.com/Filologia-Słowiańska-Bohemiści-Racibórz-701394819970430/timeline>), której uruchomienie zainicjowała i obecnie redaguje Michaela Piszczan.

Działalność Koła była – z jednej strony – skierowana na rozwój zainteresowań naukowych studentów należących do Koła, a z drugiej – na popularyzację literatury, filmu, kultury czeskiej w środowisku akademickim i miejskim Raciborza. W związku z tym w roku akademickim 2013/2014 zorganizowano:

- osiem wieczorów filmowych (raz w miesiącu), na których studenci bohemyki (i nie tylko) zapoznawali się z osiągnięciami czeskiej kinematografii; oglądano nie tylko filmy, stanowiące klasykę kina, ale także dzieła młodych, debiutujących czeskich reżyserów; po seansach studenci uczestniczyli w dyskusji na temat kinematografii czeskiej;

- w dniach 24–25.10.2013 studenci uczestniczyli w polsko-czeskiej konferencji naukowej pod nazwą *Porównawczy aspekt leksykologii: teoria i praktyka*, którą zorganizowało Czesko-Polskie Centrum Leksykograficzne oraz Sekcja Polonistyki Uniwersytetu im. Pałackiego w Ołomuńcu; po obradach miało miejsce zwiedzanie z przewodnikiem zabytków Ołomuńca i okolic;
- 12.12.2013 r. miało miejsce coroczne *Spotkanie Wigilijne*, w którym udział wzięli, oprócz studentów Filologii słowiańskiej profilu czeskiego i rosyjskiego, władze uczelni, dyrektorzy Instytutu Neofilologii, wykładowcy kierunku filologia słowiańska; członkowie Koła Naukowego Bohemistów wraz ze studentami należącymi do Koła Rusycystów przygotowali *Wigilijne przedstawienia*, wspólnie śpiewano kolędy, przygotowano też czeskie i rosyjskie wróżby, które miały zapewnić wszystkim pomyślność na cały nadchodzący rok;
- 17.12.2013 r. zorganizowano warsztaty języka czeskiego i czeskiej kultury dla licealistów z Raciborza pn. *Wszystko co chcielibyście wiedzieć o Czechach i czeskim, ale boicie się zapytać*;
- 25.03.2014 r. zorganizowano drugą edycję warsztatów języka czeskiego i czeskiej kultury dla licealistów z Raciborza pn. *O Czechach w słowach trzech*, w ramach dni otwartych uczelni;
- 8.04.2014 r. miała miejsce kolejna edycja warsztatów języka czeskiego i czeskiej kultury tym razem dla maturzystów z Liceum Ogólnokształcącego im. Noblistów Polskich w Rydułtowach;
- 15.04.2014 r. studenci wzięli udział w polsko-czeskiej konferencji naukowej pn. *Opawa – miasto na granicy*, która odbyła się na Uniwersytecie Śląskim w Opawie;
- 12.05.2014 r. miało miejsce spotkanie z panem Tomášem Sládečkem, fotografem z Ostrawy, który opowiadał o trudnej sztuce fotografowania, swoich wystawach i o Lašsku, które bardzo chętnie fotografuje.

Członkowie Koła włączali się również w akcje charytatywne na terenie miasta Raciborza, np. w dniu 26.11.2013 r. zorganizowano drugą edycję akcji *Paczka dla psiaczka*, mającej na celu pomoc zwierzętom znajdującym się w raciborskim schronisku (zbiórka karmy, koców, misek).

Natomiast w roku akademickim 2014/2015 członkowie Koła podjęli następujące działania:

- 25.11.2014 r. zorganizowano wycieczkę naukowo-dydaktyczną do Ostrawy; głównym punktem było zapoznanie się z bogatymi zbiorami ostrawskiej galerii sztuki, a przede wszystkim oglądnięcie wystawy zatytułowanej *Zářivý krystal – Bohumil Kubišta*; studenci bohemistyki mieli również możliwość nie tylko zwiedzenia z czeskim przewodnikiem owej wystawy i stałej ekspozycji,

- ale także uczestniczenia w warsztatach naukowych i plastycznych, przygotowanych przez animatorkę galerii, panią Janę Sedlákovą;
- zorganizowano wzorem ubiegłych lat wieczory filmowe, na których studenci bohemistyki (i nie tylko) zapoznali się z osiągnięciami czeskiej kinematografii; oglądano nie tylko filmy stanowiące klasykę kina czeskiego, ale także dzieła młodych, debiutujących czeskich reżyserów;
  - w dniach 24 i 25.02.2015 r. – dzięki uprzejmości Dyrekcji Liceów Ogólnokształcących w Rydułtowach i Wodzisławiu Śląskim przeprowadzono warsztaty języka czeskiego pod nazwą *O Czechach w słowach trzech*, przygotowane dla tegorocznych maturzystów, a także uczniów klas pierwszych i drugich. W programie znalazł się mini kurs języka czeskiego, czeskie łamańce językowe, ciekawostki o mieszkańcach zza naszej południowej granicy oraz quiz;
  - 11.03.2015 r. zorganizowano warsztaty języka czeskiego i czeskiej kultury dla licealistów z Raciborza pn. *O Czechach w słowach trzech*, w ramach dni otwartych Uczelni;
  - 30.03.–1.04.2015 r. zorganizowano *VII Seminarium Raciborsko-Praskie* w stolicy Czech; przy tej okazji studenci zwiedzili następujące wystawy i muzea: *Secese – Vitální umění 1900* w Obecnim domie (ekspozycja prezentuje wybór prac czołowych czeskich przedstawicieli Nouveau Art oraz eksponaty pochodzące z Muzeum Sztuki Dekoracyjnej w Pradze), kompleks zamkowy Hradczany, Strahov (klasztor wraz biblioteką), Klementinum (biblioteka narodowa), Narodowe Muzeum Techniki, zbiory Galerii Narodowej w pałacu Kinskich (sztuka orientalna: chińska, japońska, tybetańska, buddyjska, islamska a także pamiątki starożytnego Egiptu, Grecji, Etrusków i Rzymian), a także inne zabytki Pragi: Uniwersytet Karola, Staroměstské náměstí, most Karola; wzięli też udział w warsztatach w studiu nagrań czeskiej telewizji, oglądali przedstawienie *Česká baletní symfonie II* w Teatrze Narodowym;
  - 29.05.2015 r. współorganizowano polsko-czeską konferencję promującą projekt *Czesko-polskie centrum leksykograficzne*, która miała miejsce w Instytucie Neofilologii naszej uczelni;
  - 21.06.2015 r. współorganizowano wystawę czeskiego fotografa z Ostrawy, Tomaša Sládečka, która miała miejsce w raciborskim zamku.

Również w tym roku akademickim organizowano akcje charytatywne, np. w dniu 1.12.2014 r. zorganizowaliśmy akcję *Książka w puddle*. Była to zbiórka używanych książek dla biblioteki przy Zakładzie Karnym w Raciborzu. Akcja miała na celu zwiększenie i uatrakcyjnienie księgozbioru więziennej biblioteki, a przez to wspieranie procesu resocjalizacji w Raciborskim Zakładzie Karnym. Natomiast w dniach 11–13.05. i 18–19.05.2015 r. zorganizowaliśmy – na rzecz

światlicy szkolnej Zespołu Szkół Specjalnych w Raciborzu – zbiórkę puzzli, klocków, książeczek, materiałów piśmienniczych i wielu innych potrzebnych rzeczy.

W roku akademickim 2015/2016 członkowie Koła zorganizowali lub uczestniczyli w następujących akcjach:

- w dniu 7.10.2015 r. wzięliśmy udział w *I Pikniku studenckim* na terenie naszej uczelni; przewodnicząca Koła – Barbara Rduch – przygotowała atrakcje, przybliżające czeską kulturę i pokrótce przedstawiła osobom zainteresowanym naszą kilkuletnią już działalność;
- w dniu 5.11.2015 r. uczestniczyliśmy w warsztatach translatorskich, które odbyły się na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Ostrawskiego w Ostrawie;
- w dniu 13.11.2015 r. wzięliśmy udział w spotkaniu autorskim Mariusza Szczygła, które odbyło się w Miejskiej Bibliotece w Raciborzu;
- w dniu 17.11.2015 r. uczestniczyliśmy w warsztatach terminologicznych, które odbyły się w Punkcie Kontaktowym Dla Wspólnej Placówki Polsko-Czeskiej w miejscowości Chotěbuz, a także wybraliśmy się na wycieczkę do polskiego i czeskiego Cieszyna;
- w dniu 21.11.2015 r. uczestniczyliśmy w wieczorze promocyjnym 22 numeru „Almanachu Prowincjonalnego”, w którym studenci i absolwenci raciborskiej bohemistyki prezentują swoje prace translatorskie, w rubryce „Kuznia Przekładu”;
- w dniu 21.03.2016 r. zorganizowaliśmy warsztaty języka czeskiego dla licealistów I Liceum Ogólnokształcącego im. 14 Pułku Powstańców Śląskich w Wodzisławiu Śląskim;
- w dniu 3.03.2016 r. zorganizowaliśmy warsztaty języka czeskiego i czeskiej kultury dla licealistów z Raciborza pn. *O Czechach w słowach trzech*, w ramach dni otwartych Uczelni;
- w dniach 11–13.04.2016 r. zorganizowaliśmy *VIII Seminarium Raciborsko-Praskie* w stolicy Czech. Przy tej okazji zwiedziliśmy m.in. Uniwersytet Karola i most Karola, Staroměstské náměstí, Josefów – dzielnicę żydowską, Hradczany, ogrody pałacu Wallensteina, Muzeum Techniki, wzgórze Petřín, Galerię Narodową, a także oglądnęliśmy sztukę *Strakonický dudák* w Teatrze Narodowym;
- w dniu 15.04.2016 r. zorganizowaliśmy warsztaty języka czeskiego dla maturzystów Liceum Ogólnokształcącego im. Noblistów Polskich w Rydułtowach;
- w dniu 25.04.2016 r. wzięliśmy udział w konferencji *Ciało w kostiumie sztuki*, zorganizowanej przez Studenckie Koło Naukowe „Eminus”;
- w dniu 12.05.2016 r. uczestniczyliśmy w wernisażu prac dr Karoliny Stanieczek *Pociągi pod specjalnym nadzorem*;

- w dniu 5.06.2016 r. zwiedziliśmy zamek w Hradcu nad Morawicą, Muzeum II wojny światowej w Hrabyni oraz wystawę dzieł Salvadora Dali w Opawie;
- w dniach 9–10.06.2016 r. zorganizaliśmy *Dni Czeskie w Raciborzu* jako część obchodów 10-lecia istnienia bohemistyki w PWSZ w Raciborzu;
- w dniu 25.06.2016 r. uczestniczyliśmy w wernisażu wystawy prac czeskiego fotografa Tomaša Sládečka, prezentowanych na raciborskim zamku;
- w dniu 1.07.2016 r. współorganizowaliśmy wystawę prac Libora Hřivnáča i Pavla Meleckiego, która odbyła się w galerii starego opactwa w Rudach Raciborskich.

Już tradycyjnie organizowaliśmy comiesięczne wieczory filmowe, na których zapoznawaliśmy uczestników (wieczory miały charakter otwarty) z osiągnięciami czeskiej kinematografii (klasyki i kina młodych, debiutujących czeskich reżyserów). Braliśmy również udział w kilku akcjach charytatywnych organizowanych w mieście Raciborzu, jak:

- w dniu 11.12.2015 r. włączyliśmy się w akcję *Szlachetna Paczka*;
- w dniach 4–15.01.2016 r. włączyliśmy się w akcję zbiórki żywności dla Komбатantów na Kresach;
- w czerwcu 2016 r. zorganizowaliśmy akcję zbierania zakrętek na rzecz pomocy małemu Kubie, choremu na MPD.

